

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Laurynas Jonavičius

**IŠORINIŲ VEIKSNIŲ STRUKTŪRINIS POVEIKIS
POSOVIETINIŲ REŽIMŲ TRANSFORMACIJAI:
UKRAINOS IR GRUZIJOS ATVEJAI**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2005 – 2009 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Raimundas Lopata (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
politikos mokslai – 02 S)

TURINYS

<i>IVADAS</i>	4
I <i>TEORINĖ DALIS - STRUKTŪRINĖS APLINKOS TYRIMO PERSPEKTYVOS REŽIMŲ TRANSFORMACIJOS PROCESE</i>	33
1.1 <i>Struktūros koncepcija politikos moksluose</i>	38
1.2 <i>Materialinis ir idėjinis struktūros supratimas</i>	42
1.3 <i>Struktūros daugialypiškumas</i>	44
1.4 <i>Struktūra kaip veikimo aplinka</i>	47
1.4.1. <i>Materialinė struktūros dimensija</i>	49
1.4.2. <i>Tapatybinė struktūros dimensija</i>	53
1.4.3. <i>Institucinė struktūros dimensija</i>	57
1.5 <i>Struktūros-veikėjo santykis – abipusės priklausomybės modelis</i>	58
1.6 <i>Kiek struktūrų yra tarptautinėje politikoje?</i>	61
1.7 <i>Svarbiausių teorinių darbo prielaidų apibendrinimas</i>	66
1.8 <i>Struktūrinio tyrimo pažintinės ribos</i>	67
1.9 <i>Naudojami tyrimo metodai</i>	70
II <i>RUSIJA IR EUROPA: STRUKTŪRINĖS APLINKOS SKIRTUMAI IR PANAŠUMAI</i>	73
2.1 <i>Rusijos struktūrinė veikimo aplinka – pagrindiniai elementai ir jų turinys</i>	75
2.2 <i>Europos struktūrinė veikimo aplinka – pagrindiniai elementai ir jų turinys</i>	89
2.3 <i>Struktūros poveikis elgesiui</i>	98
2.4 <i>Rusijos ir Europos subjektų politika bendrų kaimynų atžvilgiu – skirtingo struktūrinio poveikio iliustracija</i>	104
III <i>UKRAINOS IR GRUZIJOS STRUKTŪRINĖS APLINKOS ANALIZĖ</i>	110

3.1	<i>Ukraina</i>	113
	3.1.1. <i>Tapatybinė dimensija</i>	113
	3.1.2. <i>Taisyklių dimensija</i>	117
	3.1.3. <i>Materialinė dimensija</i>	122
3.2	<i>Gruzija</i>	125
	3.2.1. <i>Tapatybinė dimensija</i>	125
	3.2.2. <i>Taisyklių dimensija</i>	127
	3.2.3. <i>Materialinė dimensija</i>	133
	3.2.4. <i>JAV veiksnys Gruzijos struktūrinės aplinkos formavimo procese</i>	135
3.3	<i>Ukraina ir Gruzija – struktūrinis kompleksiskumas</i>	139
3.4	<i>Struktūrų persidengimo poveikis Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų transformacijos procese</i>	144
	3.4.1. <i>Ukraina - tarp rusiškosios ir europinės demokratijos</i>	144
	3.4.2. <i>Gruzija – valstybės kūrimas vs. demokratijos įtvirtinimas</i>	152
3.5	<i>Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos įtvirtinimo posovietinėje erdvėje perspektyvos</i>	161
	<i>IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS</i>	171
	<i>PRIEDAI</i>	188
	<i>LITERATŪROS SĄRAŠAS</i>	202

ĮVADAS

2009 metų pradžioje, eilinės Rusijos ir Ukrainos energetinės krizės įkarštyje, Europos Komisijos vadovas Jose Manuelis Barroso pareiškė, kad Rusijos ir Ukrainos lyderiai yra mažiau patikimi nei kai kurių šalių Afrikoje ir jis yra „labai nusivylęs tuo, kaip [pastarosiomis dienomis] šių dviejų valstybių lyderiai derasi“¹.

Antra vertus, 2008 m. rugpjūčio mėnesio įvykiai Pietų Osetijoje parodė, kad Gruzija ir jos vadovas Mikheilas Saakashvilis gali būti neprognozuojami ir netgi imtis karinių veiksmų savo problemoms spręsti. Tokie įvykiai stipriai prieštarauja jau kurį laiką Vakarų visuomenėse vyraujančiam požiūriui, kad Ukraina ir Gruzija yra daugiausiai demokratijos įtvirtinimo prasme pasiekusios šalys tarp visų buvusių SSRS respublikų (išskyrus Rytų Pabaltijo valstybes²).

Toks požiūris, ypač viešajame diskurse, įsitvirtino po „spalvotųjų revoliucijų“ 2003–2004 metais, atvedusių į valdžią pro-vakarietiškai bei pro-demokratiškai nusiteikusį politinį elitą. Tačiau žvelgiant retrospektyviai, šiandieninė padėtis tiek Ukrainoje, tiek Gruzijoje nėra tokia džiuginanti, kokia buvo tuoj po Viktoro Juščenkos ir M.Saakashvilio atėjimo į valdžią. Nesuvaldoma korupcija, oligarchinės tendencijos, klanų kovos, politinė suirutė (Ukrainoje), galios koncentracija, oponentų persekiojimas (Gruzijoje) net ir praėjus penkeriems metams po perėjimo į demokratiją (angl. – *transition to democracy*), kurį žymėjo „spalvotosios revoliucijos“, neleidžia kalbėti apie demokratijos įtvirtinimą. Būtent **politinių režimų transformacija posovietinėse valstybėse, išgyvenusiose perėjimą į demokratiją, yra pagrindinė šiame darbe nagrinėjama problema.** Reikia pabrėžti, kad tai visų pirma yra teorinė problema. Demokratizacijos teorijos ir tyrimai ilgą laiką

---

¹ “Barroso: ES negali pasitikėti Rusija ir Ukraina” // *Verslo Žinios*, 2009 m sausio 20 d. <http://vz.lt/Default2.aspx?ref=lastcomm&ArticleID=d403c3aa-d6ad-4e92-be66-50164dbde58d&readcomment=1#> (Žiūrėta 2009-01-22)

² Terminas “Rytų Pabaltijo valstybės” vartojamas apibūdinti Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Jis skiriasi nuo Baltijos valstybių termino, kuriuo paprastai apibūdinamos visos Baltijos jūros regiono šalys, t.y. ir Skandinavijos v-bės.

politikos moksluose sieti su vadinamąja „tranzitologine“ paradigma. Šios paradigmos atstovai³ teigia, kad demokratizacija yra praktiškai neišvengiamas modernių valstybių raidos kelias, kurio galutinis taškas (demokratinis režimas) yra pasiekiamas atskirų veikėjų priimamų sprendimų dėka (išsamiau žr. A.Jankausko ir L.Gudžinsko straipsni⁴). Tranzitologai savo teorines prielaidas grindė Lotynų Amerikos ir Pietų Europos valstybių transformacijų tyrimo metu suformuluotomis teorinėmis išvalgomis. Tai lėmė, kad „demokratizacijos teorijos <...> ilgą laiką rėmėsi prielaida, kad pats įstatymo viršenybės egzistavimas yra „savaimė suprantamas“, paveldimas iš ankstesnių režimų arba tampa internalizacijos bei globalizacijos procesų poveikio transformacijai pasekme. Tačiau nei vienas toks aiškinimas nepasitvirtina posovietiniu atveju“⁵. Toks teorijos neatitikimas realybei verčia iš naujo pažvelgti į posovietinių režimų transformacijos ypatumus ir ieškoti alternatyvių teorizavimo būdų. Autoriai naudoja skirtingas taktikas, įgyvendindami šį uždavinį. A.Jankauskas ir L.Gudžinskas išskyrė „valstybės kūrimo perspektyvą“⁶, kaip vieną iš galimų alternatyvų tradiciniam tranzitologiniam

---

³ Žr. Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, Laurence Whitehead, eds., *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986; Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986; Adam Przeworski *Democracy and Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991; Adam Przeworski, "Political Dynamics of Economic Reforms: East and South" // in Gyorgy Szoboszlai, ed., *Democracy and Political Transformation*, Budapest: Hungarian Political Science Association, 1991; Arend Lijphart, Carlos H. Waisman *Institutional Design in New Democracies. Eastern, Europe and Latin America*, Boulder, CO.: Westview Press, 1996; Larry Diamond et al (eds.) *Consolidating Third-Wave Democracies. Themes and Perspectives*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997; Béla Gerskovits *The Political Economy of Protest and Patience. East European and Latin American Transformations Compared*, Budapest: CEU Press, 1998; Philippe C. Schmitter, Terry Lynn Karl "The Types of Democracy Emerging in Southern and Eastern Europe and South and Central America" // in Peter M. E. Volten, ed., *Bound to Change: Consolidating Democracy in East Central Europe*, New York: CEWSS, 1992; Philippe C. Schmitter "The Conceptual Travels of Transistologists and Consolidationists: How Far to the East Should They Attempt to Go?" // *Slavic Review* vol. 53 no. 1, Spring, 1994, pp. 173-185; Valerie Bunce, "Should Transistologists Be Grounded?" *Slavic Review* vol. 54. no. 1, Spring, 1995, pp. 111-127.

⁴ Algimantas Jankauskas, Liutauras Gudžinskas "Tranzitologijos peržiūra: pokomunizmo pamokos" // *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2007*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2008, pp. 175-192

⁵ Vladimir Gelman „Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building“ // *Democratization*, Vol.10, No.2, Summer 2003, pp.87–104

⁶ Jankauskas, Gudžinskas, Op.cit.

požiūriui. Šis požiūris akcentuoja ne valstybės institucinės sandaros, bet pačios valstybės gebėjimų patenkinti piliečių poreikius svarbą. Živilė Šatūnienė savo disertacijoje analizavo socioekonominius posovietinių visuomenių ir ypač jų elitų struktūros ypatumus⁷. Vladimiras Gelmanas siūlo posovietinės politikos studijoms suteikti daugiau realizmo ir nevertybinio požiūrio, analizuojant veikėjų elgesio ir institucinių pokyčių kaitos priežastis ir pasekmes tiek tarptautinėje, tiek tarpnacionalinėje lyginamojoje perspektyvoje. Pasak jo „būtina atsiriboti nuo išankstinio nusistatymo, kad posovietinėje erdvėje vyksta neišvengiamas judėjimas demokratizacijos keliu. Daug naudingiau būtų išsiaiškinti, kokios priežastys lemia sėkmingą nedemokratinio režimo įsitvirtinimą“⁸. Šioje disertacijoje taip pat siekiama peržengti tranzitologinės paradigmos brėžiamas režimų transformacijos tyrimo ribas bei laikomasi Thomo Carothers‘o siūlomos pozicijos. Remiamasi nuostata, kad demokratijos sklaidos tyrinėtojai ir praktikai turi kitaip pažvelgti į savo darbą ir pasiremti kitokiomis prielaidomis. „Reikia pradėti nuo pripažinimo, kad tai, kas ilgą laiką buvo traktuojama kaip nelengva, nesaugi, tačiau laikina tarpinė būseną tarp įtvirtintos demokratijos ir visiškos diktatūros, iš tiesų yra visiškai įprasta politinė padėtis besivystančiose pasaulio šalyse ir pokomunistiniame pasaulyje. Tai ne išimtinė kategorija, o daugelio visuomenių normali būklė. <...> Vakarų analitikų išreiškiamas stebėjimasis ir nusivylimas dėl nuolatinio demokratijos trūkumo pereinamosiose (angl. *transitional*) šalyse turėtų būti pakeistas realiais lūkesčiais dėl tikėtinų politinio gyvenimo modelių“⁹. Remiantis tokia „revizionistine“ pamatine prielaida ir atsisakant tranzitologinio požiūrio, būtina atsakyti į klausimą, kaip dar galima pažinti, suprasti ar paaiškinti posovietinėje erdvėje vykstančias politines transformacijas ir jas lemiančius veiksnius? Neatmetant „valstybės kūrimo“ požiūrio prielaidų, šioje disertacijoje į analizę

---

⁷ Živilė Šatūnienė „Posovietinių politinių režimų kaitos perspektyvos: Rusijos ir Ukrainos atveju analizė“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006

⁸ Gelman „Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building“, Op.cit.

⁹ Thomas Carothers „The End of Transition Paradigm“ // *Journal of Democracy* 13:1, 2002, p. 18 (pp. 5 -21)

įtraukiamas platesnis – struktūrinis – kontekstas, kuriame vyksta posovietinių politinių režimų transformacijos. Tokio „struktūrinio teorizavimo“ pasirinkimą lemia kelios priežastys.

Pirma, tranzitologų bandymas atsiriboti nuo išorinio poveikio transformacijos procesams yra pernelyg menkai pagrįstas. Guillermo O’Donnelio ir Philippe Schmitterio teiginys, kad „beprasmiška ieškoti tarptautinių veiksnių ar konteksto, kuriais galima būtų pasikliauti aiškinant autoritarinių vadovų sprendimą eksperimentuoti su liberalizacija arba kurie galėtų būti jų režimų žlugimo tiesioginė priežastis“¹⁰ yra subjektyvus ir empiriškai nepatvarus posovietinių transformacijų analizėje. Šioje disertacijoje siūloma sugrąžinti išorinių veiksnių ir veikimo aplinkos analizę į posovietinių politinių režimų raidos tyrimus. Remiamasi prielaida, kad „nenormalios politikos“ sąlygomis (ang. *abnormal politics*)¹¹, išoriniai veiksniai ne tik nepraranda svarbos, bet jų poveikis netgi sustiprėja, ypač kalbant apie tokius „jaunus“ ir valstybingumo tradicijų neturinčius politinius darinius, kokie susikūrė posovietinėje erdvėje.

Antra, praktiniai pastarojo dešimtmečio tarptautinės politikos įvykiai aiškiai rodo išorinių veiksnių svarbą politinių režimų transformacijos procesams. Euroatlantinė integracija yra puikiausias pavyzdys. Sunku pasakyti, koks politinis režimas šiandien būtų įsitvirtinęs Lietuvoje, Latvijoje ar Estijoje, jeigu demokratizacijos ir rinkos liberalizavimo procesai nebūtų gavę milžiniškos moralinės ir materialinės paramos iš Europos Sąjungos ir NATO. Galima tik spėlioti, kur link būtų pasukęs transformacijos procesas, jei ES nebūtų jo suvaržiusi struktūriniais narystės perspektyvos rėmais. Be to, Rusijos – kaip grėsmės ir nestabilumo šaltinio – įvaizdis taip pat darė stiprų poveikį Rytų Pabaltijo šalių politikų pasirinkimams. To negalima ignoruoti. Galų gale, tas faktas, kad šiandieninė Ukraina arba Gruzija neturi narystės Europos

---

¹⁰ Guillermo O’Donnell, Philippe Schmitter *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The Johns Hopkins University Press, 1986, pp.18-19

¹¹ Jankauskas, Gudžinskas, Op.cit, p. 179

Sajungoje perspektyvos, o politiniai režimai šiose šalyse yra užstrigę „hibridinėje“ stadijoje, taip pat stiprina įtarimą, kad [išorinė] struktūrinė aplinka yra svarbi kalbant apie transformacijos eigą.

Turint mintyje tokias išvalgas, disertacijoje siūloma politinių režimų transformaciją Ukrainoje ir Gruzijoje pradėti nagrinėti nuo transformacijos sąlygų identifikavimo ir šių sąlygų poveikio atskirų veikėjų elgesiui „supratimo“. **Posovietinių šalių – Ukrainos ir Gruzijos - politinių režimų transformacijos yra pagrindinis šio darbo objektas.** Atitinkamai, pagrindiniai klausimai, į kuriuos siekiama atsakyti šioje disertacijoje – **kodėl Ukraina ir Gruzija, spalvotąsias revoliucijas išgyvenusios valstybės, nesugeba tapti vakarietiškomis demokratinėmis šalimis? Kokie veiksniai lemia praktiškai stebimą politinių režimų transformacijos stagnaciją hibridinėje stadijoje ar net grįžimą prie autoritarinių socio-politinės sąveikos modelių šiose valstybėse?** Šie klausimai ypač aktualūs, todėl, kad valdantieji Gruzijos ir Ukrainos sluoksniai nuolatos deklaruoja siekiamybę sukurti demokratinius politinius režimus, tačiau priartėti prie šio tikslo niekaip nepavyksta. Be to, parama režimo transformacijoms Ukrainoje ir Gruzijoje yra vienas iš pagrindinių Lietuvos užsienio politikos tikslų, todėl šio klausimo nagrinėjimas nesunkiai pagrindžiamas ir pragmatiniais taikomosios politikos sumetimais.

Taigi, **disertacijoje nagrinėjami transformaciniai procesai, jų pobūdį ir trajektoriją lemiantys veiksniai valstybėse, kurios buvo sudėtinė Sovietų Sąjungos dalis.** Geografinės tyrimo ribos apibrėžiamos dviem šalimis – Ukraina ir Gruzija. Toks pasirinkimas grindžiamas keliais argumentais. Visų pirma, abi yra erdvėje tarp dviejų tarptautinės politikos „galios centrų“ – Rusijos ir Europos Sąjungos. Antra, tai labiausiai demokratiniu požiūriu išsivysčiusios buvusios SSRS respublikos (vertinant, pavyzdžiui, pagal „Freedom House“ skelbiamus reitingus¹² ir neskaitant Rytų Pabaltijo šalių).

---

¹² Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=438&year=2008>

Trečia, abiejų režimai įvardijami kaip hibridiniai. *Ketvirta*, abi jos užima ypatingą vietą didžiųjų žaidėjų tarpusavio santykiuose – jos laikomos Rusijos ir Vakarų (plačiaja prasme) konkurencijos objektu. Toks konkuravimas ypač skiria šias respublikas nuo likusiųjų buvusios SSRS šalių, kurios iš esmės nejaučia ypatingo Vakarų spaudimo vykdyti reformas. Galiausiai, *penkta*, Ukrainoje ir Gruzijoje 2003-2004 metais vyko „spalvotosios revoliucijos“, o tai dar labiau didina būtent šių šalių tyrimų aktualumą. Atitinkamai, tyrimo chronologinės ribos yra nuo „spalvotųjų revoliucijų“ iki šių dienų. Toks pasirinkimas sąlygotas intereso ištirti sąlygas ir aplinkybes, kurios, nepaisant revoliucijų metu atsivėrusio „galimybių lango“¹³, neleido pasiekti reikšmingų/negrižtamų poslinkių demokratiškos institucijų įtvirtinimo linkme.

Kalbant apie šios disertacijos **aktualumą** ir **naujumą** reikia pažymėti kelis svarbius momentus. Nors bendrai posovietinė erdvė ir jos valstybių transformaciniai procesai yra nagrinėjami labai plačiai, galima išskirti bent kelias „pilkąsias zonas“, kurios kol kas iš esmės nesulaukė pakankamo dėmesio akademikų, ypač Vakarų, tarpe.

Posovietinės¹⁴ erdvės transformacijų tyrimuose daugiausiai akademinio dėmesio kol kas sulaukia „sėkmingos transformacijos“ atvejai – valstybės, kurios šiandien jau yra ES ir/arba NATO narėmis. Lyginamosios politikos ir tranzitologinės paradigmos atstovai yra prirašę gausybę literatūros, nagrinėjančios Lenkijos, Vengrijos ir kitų šalių kelią nuo autoritarinės prie demokratinės valdymo sistemos. Šiek tiek mažiau, tačiau taip pat pakankamai dėmesio šia prasme yra skiriama ir Rytų Pabaltijo valstybėms. Kaip atskiras atvejis, milžiniško dėmesio susilaukia Rusijos tyrimai. Domėjimąsi šia šalimi skatina visų pirma tarptautiniais santykiais besidomintys analitikai ir ekspertai. Tuo tarpu kitos sudedamosios posovietinės erdvės dalys, bent jau kol kas, susilaukia gerokai mažiau dėmesio. Be abejo, pačių posovietinių valstybių

---

¹³ Andrew P. Cortell and Susan Peterson „Altered States: Explaining Domestic Institutional Change“ // *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 1. (Jan., 1999), pp. 177-203.

¹⁴ Siekiant terminų aiškumo reikia pažymėti, kad „posovietinė“ erdvė nemažai autorių dar įvardija kaip „pokomunistinę“ erdvę. Šiame darbe šios sąvokos yra identiškos.

(Ukrainos, Gruzijos, Kazachstano) akademikai aktyviai domisi politiniais procesais savo šalyse, tačiau jų tyrimai dažnai lieka nematomi Vakaruose, t.y. už dominuojančio akademinio diskurso ribų. Baltarusijos, Ukrainos, Moldovos ar Pietų Kaukazo valstybių tyrimai, galbūt dėl pernelyg didelio dėmesio Rusijos fenomenui, kol kas nėra pakankamai išplėtoti, o daugelis egzistuojančių ir Vakaruose žinomų darbų paprastai yra praktinio-strateginio, bet ne visada teorinio-akademinio pobūdžio. Taigi, kaip dažnai įvardijama ir esamuose tyrimuose, šios valstybės, esančios tarp Rusijos ir ES, vis dar išlieka „pilkąją zoną“ – tiek politinė-praktinė, tiek akademinio iširtumo prasme.

Antra „pilkoji zona“ posovietiniuose tyrimuose, kurią daugelio autorių sutarimu, palieka tranzitologinės paradigmos dominavimas, yra išorinių veikėjų/veiksnių įtaka transformaciniams procesams posovietinėje erdvėje. Šiuo aspektu Ukraina ir Gruzija yra idealus tyrimų laukas. Kadangi šios šalys veikia „dvigubos traukos“ tarp Rusijos ir Vakarų zonoje, nuodugnus žvilgsnis į skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis veikiančių išorinių žaidėjų poveikį transformaciniams procesams gali duoti neįkainojamos naudos¹⁵.

Visą kompleksą spragų ir neatsakytų klausimų, susijusių su išorinių veiksmų įtakos politinių režimų transformacijos procesams analize, pateikia Michaelas McFaulas ir Amichai Magen¹⁶. Kaip teigia M.McFaulas, „lyginant trečiąją ir ketvirtąją demokratizacijos bangas, galima atrasti nemažai skirtumų. Šių skirtumų aiškinimas dažnai susijęs su istoriniais ir kultūriniais

---

¹⁵ „Europeizacijos“ tyrimai – nagrinėjantys ES poveikį demokratizacijai posovietinėje erdvėje - yra gan stipriai išplėtoti Vakarų Europoje. Tačiau pagrindinis jų trūkumas yra vienpusiškumas. Toks vienpusiškumas suprantamas ir paaiškinamas gana paprastai – dauguma „europeizacijos“ tyrimų atlikti dabartinėse „naujosiose“ ES narėse arba šalyse, kurioms suteikta narystės perspektyva. Tai reiškia, kad suformuluoti teoriniai apibendrinimai (*conditionality* svarba ir pan.), yra naudingi analizuojant valstybių-kandidačių transformacinius procesus, bet negali adekvačiai paaiškinti (nors suteikia svarbių išvalgų) narystės perspektyvos neturinčių valstybių, kurios jaučia alternatyvią ir priešingą europinei trauką, transformacijos procesų. Kitaip sakant, tarp dviejų traukos centrų – Rusijos ir ES – esančių valstybių transformacinių procesų tyrimai dar nėra pasiekę pakankamo lygio, kad jų pagrindu būtų galima formuluoti bendrojo pobūdžio teorines išvalgas.

¹⁶ Michael McFaul „*The Missing Variable: The “International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democratization*”, CDDRL Working Papers No. 58, May 2006.

Amichai Magen „*Evaluating External Influence on Democratic Development: Transition*”, CDDRL Working Papers, No.111, March 2009. –

http://iis-db.stanford.edu/pubs/22474/No_111_Magen_Evaluating_external_influence.pdf

skirtumais, ankstesnės demokratijos patirties buvimu ar skirtingomis startinėmis pozicijomis. Tačiau vidinio lygmens kintamųjų nepakanka aiškinant abiejų demokratizacijos bangų skirtumus ar jų nebuvimą. Trūkstamas ir įtaką darantis veiksnys – tarptautinė sistema – turi būti įtrauktas į analizę, jei mes norime sukurti unifikuotą demokratizacijos teoriją¹⁷. Ši prielaida yra dar vienas argumentas, pagrindžiantis būtent išorinių veiksnių poveikio transformaciniams procesams posovietinėje erdvėje analizės pasirinkimą.

A.Magenas išskiria kitus tyrimų trūkumus, kuriuos, jo požiūriu, reikia ištaisyti kuriant sistemiškai ir teoriškai išbaigtą ir nuoseklų modelį, nagrinėjantį išorinių veiksnių ir vidinių procesų poveikį demokratijos įtvirtinimo (ir režimų transformacijos apskritai) procesams:

- tarptautinio demokratijos skatinimo tyrimai reikalauja sujungti vidinius ir išorinius pasaulius, atveriant valstybės „juodąją dėžę“ ir plėtojant tiek teorines, tiek empirines žinias apie šių pasaulių sąveiką. Neišvengiamai tai yra tarp-disciplininis užsiėmimas, reikalaujantis skirtingų socialinių mokslų sričių teorinių įžvalgų ir metodologijų.

- dauguma esamos literatūros apie išorinius veiksnius yra aprašomoji ir pagrindinį dėmesį skiria nacionalinės politikos motyvacijai, strategijoms ir instrumentams. Atitinkamai, egzistuoja gausi literatūra apie atskirų valstybių (JAV, Vakarų Europos), tarptautinių organizacijų (ES, ET, ESBO, JT) demokratijos skatinimo politiką, tačiau netgi amerikietiškus ir europietiškus požiūrius labai retai bandoma integruoti. To pasekmė – sisteminio mąstymo apie visą galimą išorinių veiksnių, lemiančių tarptautinę demokratinę ir antidemokratinę aplinką, trūkumas.

- dažniausiai tyrimuose naudojami sėkmingos demokratizacijos pavyzdžiai, o tai skatina tendencingų ir šališkų išvadų formulavimą. Norint gauti rimtus ir objektyvius rezultatus į tyrimus būtina įtraukti ir nesėkmingos demokratizacijos atvejus, kuriuose buvo jaučiamos didelės išorinės pastangos

---

¹⁷ McFaul “The Missing Variable”, Op.cit.,

arba tuos atvejus, kai demokratizacija įvyko be didesnio išorinių jėgų poveikio. „Nesėkmingi“ atvejai turi būti ištraukti, kad būtų galima išskirti/izoliuoti tuos priežastinius mechanizmus, kurie buvo būtini perėjimui į demokratiją ir aiškiai atskirti nuo autoritarinių režimų krizės atvejų.

Nors A.Magenas vartoja tranzitologinį diskursą (perėjimas į demokratiją, demokratijos įtvirtinimas), pateikiamos rekomendacijos yra platesnio teorinio pobūdžio ir pritaikomos ne tik tranzitologinės teorinės prieigos tyrimams. Galima netgi teigti, kad tokie pasiūlymai kaip tik ir apibūdina ribotas tranzitologinės paradigmos galimybes adekvačiai analizuoti transformacinius procesus posovietinėje erdvėje. Išorinių veiksnių įtraukimas, nesėkmingos demokratizacijos atvejų analizė – visa tai rodo būtinybę peržengti klasikinės tranzitologijos nubrėžtas tyrimo ribas.

Plačiau apžvelgiant esamus tyrimus, kurie nagrinėja politinių režimų transformacijos problemas posovietinėse šalyse, galima išskirti kelias argumentų, aiškinančių tokios transformacijos ypatumus, grupes:

1) „kelio priklausomybės“ (angl. *path dependency*) požiūris – teigia, kad iš ankstesnių režimų išlikę institucijos ir elgesio normos sukuria demokratiniams pokyčiams nepalankią struktūrinę aplinką.

2) kultūrinis (istorinio palikimo) aiškinimas – tai susiję su politine kultūra ir visuomenės nesugebėjimu/nepasirengimu priimti demokratines reformas, kurios reikalauja kokybiškai naujo dalyvavimo politiniuose procesuose supratimo.

3) naujo politinio elito nesuinteresuotumas įtvirtinti demokratiją – „spalvotosios revoliucijos“ šiuo atveju buvo visai ne revoliucijos, o politinio elito kova dėl valdžios, kuriai „demokratinė“ atspalvį suteikė vienos iš konkuruojančių pusių naudota retorika/populizmas.

4) struktūrinis-materialinis požiūris – reformų nebuvimas politinėje srityje aiškinamas kaip teritorinio integralumo ar ekonominio augimo problemų padarinys.

5) neo-realistinis/geopolitinis galių balansavimo požiūris – akcentuoja didžiųjų galių interesų susikirtimo svarbą „revoliucijas“ patyrusiose šalyse. Šis požiūris demokratizaciją traktuoja kaip perėjimo iš vienos didžiosios galios įtakos į kitos didžiosios galios įtaką pasekmę. Demokratizacija nėra tikslas savaime – svarbiausia yra didžiųjų galių kontrolės įtvirtinimas.

Šioje disertacijoje siekiama prisiderinti prie jau egzistuojančių tyrimų konteksto ir sukurti pridėtinę vertę konkrečiai **koncentruojantis į formaliai išorinių veiksnių poveikį transformaciją išgyvenantiems politiniams režimams**. Kitaip tariant, **darbe nagrinėjama, kaip Ukrainos ir Gruzijos transformacijos procesus veikia išorinių veikėjų – Rusijos ir Europos – elgesio modeliai su jiems būdingomis taisyklėmis, tapatybinėmis konstrukcijomis ir materialiais poreikiais**. Tai sudaro ir pridėtinę šio darbo vertę bei leidžia kalbėti apie **naujumą esamų tyrimų kontekste**.

Visų *pirma*, darbe susiejamos išorinės ir vidinės politinių režimų transformacijos procesą įtakojančių veiksnių dimensijos.

Antra, tyrimas apima skirtingų išorinių veikėjų susiduriančio/persidengiančio poveikio analizę. Jei gan išsamios europeizacijos studijos nuodugniai nagrinėja ES poveikį demokratijos įtvirtinimui narystės siekiančiose šalyse, tai šis tyrimas įtraukia ir Rusijos, kaip visiškai skirtingą poveikį posovietinių šalių transformacijoms turinčio veikėjo, analizę.

Trečia, [kol kas] Ukraina ir Gruzija yra „neužbaigto“ arba „nesėkmingo“ demokratijos įtvirtinimo atvejai, todėl jų tyrimas turi pridėtinę vertę. Nors „spalvotųjų revoliucijų“ priežastys yra išnagrinėtos ganėtinai išsamiai, tolimesnis režimų transformacijos procesas kol kas lieka už rimtų akademinų tyrimų ribų.

Ketvirta, pasirinkta teorinė problemos nagrinėjimo prieiga leidžia pabandyti išspręsti dar vieną egzistuojantį transformacinių procesų analizės trūkumą – atotrūkį tarp skirtingų teorinių požiūrių bei akademinio ir praktinės

politikos pasaulio. Pasak A.Mageno, nagrinėjant demokratinės transformacijos procesus iki šiol lyginamosios politikos, tarptautinių santykių, institucionalizmo ar tarptautinės teisės teorijos vystėsi atskirai viena nuo kitos. Lyginamosios politikos atstovai ignoravo išorinius veiksnius, tarptautinių santykių ekspertai koncentravosi ties tarptautinėmis pasekmėmis ir nebuvo pasirengę tirti priežastinius santykius tarp tarptautinių ir vidinių veikėjų. Išorinių režimo transformacijos dimensijų tyrimas reikalauja tiek teoretikų, tiek praktikų įžvalgų. Kol kas šie pasauliai yra atskirti vienas nuo kito. Siekdami paaiškinti išorinį poveikį vidiniams politiniams procesams, akademikai buvo linkę pasinerti į istoriją, o ne pabandyti susidoroti su painia dabartimi. Savo ruožtu, praktikai itin retai pasiremdavo akademikų įžvalgomis¹⁸.

Praplečiant teorinių požiūrių į skirtingų veiksnių įtaką režimų transformacijai apžvalgą, galima identifikuoti kelias skirtis, kurių pagrindu paprastai bandoma spręsti analizuojamą problemą:

- vieni akcentuoja materialinius priklausomybės Vakarams (kuri automatiškai interpretuojama kaip demokratizacija) aspektus – posovietinė erdvė yra nedemokratiška tol, kol išlieka materialiai ir organizacine prasme priklausoma nuo nedemokratinės Rusijos;
- kiti pabrėžia vertybines-tapatybines transformacijos prielaidas – kol posovietinės šalys idėjiniame lygmenyje nesusitapatins su Vakarais (nepriims vakarietiško „bendro žinojimo“) ir neperims demokratinių vertybių, transformacija jose nebus baigta ir gali išvis neįvykti;
- galiausiai, praktinės politikos sferoje nuolatos susiduriama su posovietinės erdvės režimų kaitos problemomis, kylančiomis dėl vyraujančių „žaidimo taisyklių“ nesuderinamumo.

Atsižvelgiant į tokius skirtingus požiūrius, šiame darbe siekiama sukurti integruotą teorinę prieigą, kuri leistų ne tik įkomponuoti vidinius ir išorinius veiksnius į vientisą transformacinių procesų analizės modelį, bet ir pasitelktų

---

¹⁸ Magen „Evaluating External Influence on Democratic Development“, Op. Cit.,

skirtingų teorinių perspektyvų (institucionalizmo, konstruktyvizmo, struktūrinio realizmo) išvalgas, kurios paprastai pateikia skirtingus argumentus ir netgi prieštarauja viena kitai. Tai leistų išvengti tranzitologų „užsiciklinimo“ ties perėjimo pobūdžiu ir veikėjais (angl. – *mode of transition* ir *agent-centered approach*). Pasak Richardo Suny, „racionalūs veikėjai, susitarimai, elitai ir paktaipalengvina perėjimą: bet kas gali tai padaryti demokratiškai, jei perėjimas vyksta „teisingai“. Tačiau autoritarinės praeities negalima atmesti. Ji vaidina lemiamą vaidmenį kuriant valstybės struktūrą, institucijas, politiką, ekonomiką ir tarptautinius santykius“¹⁹.

Pasirinkta prieiga lemia tai, kad į transformacinius procesus posovietinėje erdvėje žvelgiama kaip į atviros socio-politinės sąveikos procesą. Tai reiškia, kad valstybės vidaus ir užsienio politika sujungiama į vientisą modelį, nedarant aiškios perskyros tarp jų. Be to, atsisakoma pozityvistinio požiūrio ir remiamasi reflektyvistine prieiga, kuri, visų pirma, bando suprasti, o ne paaiškinti politinius procesus. Disertacijoje siekiama identifikuoti elgesį lemiančias tendencijas, o ne konkretaus įvykio priežastis. Tai yra struktūrinių savybių, o ne įvykių aiškinimas. Taigi, **šioje disertacijoje siūloma pasitelkti struktūrinį požiūrį į vidinių ir išorinių transformacijos (ne)sėkmę lemiančių veiksnių poveikį**. Remiantis pamatine prielaida, kad politinių režimų transformacijos sąlygos yra/buvo skirtingos Vidurio ir Rytų Europos, Rytų Pabaltijo šalyse ir vakarinėse buvusios SSRS respublikose, siekiama įvertinti išorinės aplinkos, kurioje vyksta transformaciniai procesai, savybes bei implikuojamą poveikį Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų raidos trajektorijoms. Remiantis pasirinkta teorine prieiga ir jos prielaidomis²⁰

---

¹⁹ Richard Suny “Reform, Revolution, Transition, Transformation: Façade Democracy and Authoritarianism in the Post-Soviet World”, Presentation in the Workshop on Regime Transitions: Transitions from Communist Rule in Comparative Perspective, Stanford, California, 15-16 November 2002. - <http://iis-db.stanford.edu/pubs/20263/RegimeTransitions%5B1%5D.workshopreport.1-30-04.pdf>

²⁰ „Pagrindiniai aiškinamieji veiksniai yra ne lyderiai ar institucinė sąranga, o tarptautiniai ir vidiniai faktoriai, kurie kyla iš ilgalaikių istorinių procesų, ir kurie nėra lengvai pakeičiami atskirų individų. Tarptautiniame lygmenyje ryšys su Vakaraais (išskyrus su ES susijusią integraciją) yra ne elito

formuluojama tezė, kad **didžiausia posovietinių šalių problema ir kliūtis įtvirtinant demokratinis režimus ir svarbiausias veiksnys, apskritai lemiantis politinių režimų transformacijos posovietinėje erdvėje raidą, yra persidengiantis skirtingų išorinių veikėjų, veikiančių skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis, poveikis.** Šiuos išorinius veikėjus įkūnija Rusija ir Europa.

Yra nemažai darbų, empiriškai nagrinėjančių skirtingų globaliame socio-politinės sąveikos procese dalyvaujančių subjektų išorinio ir vidinio elgesio specifiką. Šios disertacijos kontekste svarbūs Rusijos vidaus ir užsienio politikos raidos tyrimai, kuriuose gausu naudingų išvalgų, galinčių pasitarnauti suprantant ir aiškinant šios valstybės ir jos elgesį formuojančios struktūrinės aplinkos poveikį posovietinėms šalims. Tarp tokių darbų paminėtini Alenos Ledenevos²¹, Dmitrijaus Trenino²², Vladimiro Gelmano²³, Celeste Wallander²⁴, Aleksandro Libmano²⁵, Andrejaus Tsygankovo²⁶ darbai. Šie darbai pateikia išsamią specifinio Rusijos tapatybės turinio, skirtingos institucinės sąrangos, kurioje dominuoja neformalios institucijos, bei materialinių išteklių panaudojimo ypatumų analizę bei aiškiai identifikuoja

---

sprendimų pasekmė, tačiau nulemtas geografijos, ekonominio išsivystymo, kolonializmo ir ilgalaikių geo-strateginių aljansų istorijos.

Vidiniai veiksniai taip pat yra struktūralistiniai. Stipri prievartinė ir partinė struktūra, kuria disponuoja ir remiasi valdantysis [autoritarinis] elitas, negali būti lengvai pakeista vien tik naujų politinių lyderių politinės valios pastangomis. Kaip rodo atlikti tyrimai, stipri valstybinė ir partinė organizacija susiformuoja istorijos eigoje, konfliktų ir mobilizacijos laikotarpiais. Tiesą sakant, tarp nagrinėtų atvejų dideli prievartiniai gebėjimai paprastai yra ankstesniųjų režimų ir karinių konfliktų patirties palikimas“ – žr. Steven Levitsky and Lucan A. Way *Competitive Authoritarianism: The Emergence and Dynamics of Hybrid Regimes in the Post-Cold War Era*, New York: Cambridge University Press, 2009 (forthcoming), p.80

²¹ Alena Ledeneva *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, Cornell University Press, 2006

²² Дмитри Тренин *Интеграция и Идентичность. Россия как „новый Запад“*, Москва: Европа, 2006, <http://www.carnegie.ru/en/pubs/books/9820trenin.pdf>

²³ Celeste A.Wallander „Russian Transimperialism and Its Implications“// *The Washington Quarterly*, 30:2, pp. 107–122

²⁴ Vladimir Gel'man “The Unrule of Law in the Making: the Politics of Informal Institution Building in Russia” // *Europe-Asia Studies*, Volume 56, No. 7, November 2004, pp.1021-1040;

²⁵ Aleksandr Libman “Institutional Competition and Post-Soviet Transformations (The Influence of Informal Institutions), Paper, published in Russian language in the Journal *Obshchestvennye Nauki I Sovremennost* (ONS), No. 6, 2006

²⁶ Andrei P. Tsygankov “New Challenges for Putin’s Foreign Policy”// *Orbis*, Winter 2005/06, Volume 50, No.1, p.153-165

daugelį skirtumų, lyginant su europinei tapatybei ir elgesio normoms būdingais modeliais.

Ukrainos ir Gruzijos situaciją bei šių šalių politinių režimų transformacijos aspektus nagrinėjantys darbai gali būti išskirti į dvi pagrindines grupes. Apstu medžiagos, nagrinėjančios „spalvotųjų revoliucijų“ priežastis ir sėkmės sąlygas. Šie darbai didžiausią dėmesį skiria pačiam revoliucijų fenomenui, t.y. nagrinėja veiksnius, lėmusius perėjimą į demokratiją²⁷, tačiau daug mažiau dėmesio skiria tolimesniam demokratijos įtvirtinimo procesui²⁸. Gerokai mažiau literatūros apie išorinių veiksnių svarbą po-revoliuciniams procesams posovietinėse šalyse. Jų tarpe paminėjimo verti Lucan Way ir Steven Levitsky²⁹ bei Oleksandro Sushko³⁰ darbai, identifikuojantys ir nagrinėjantys atitinkamai Vakarų ir Rusijos poveikį transformaciniams procesams posovietinėje erdvėje. Kalbant apie išorinių veiksnių įtaką transformaciniams procesams reikia paminėti, kad didžioji dalis esamos literatūros į šį klausimą žvelgia per tarptautinių organizacijų vaidmens prizmę³¹. Atitinkamai, labiausiai išnagrinėtas yra būtent tarptautinių normų

---

²⁷ Šiuo klausimu Taras Kuzio ir M.McFaul išskiria kelis pagrindinius veiksnius, lėmusius sėkmingą „spalvotųjų revoliucijų“ eigą: pusiau autoritarinis režimas, paliekantis erdvės opozicinei veiklai; „grįžimo į Europą“ pilietinis nacionalizmas, padedantis mobilizuoti mases; politinė krizė, mažinanti režimo legitimumą; nepopuliarus valdantysis elitas; charizmatiškas opozicijos kandidatas ir vieninga opozicija; mobilizuotas jaunimas; egzistuojanti nepriklausoma žiniasklaida; susiskaldymas valdančiame aparate.

²⁸ Išsamią apžvalgą galima rasti: Michael McFaul „Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution” // *International Security*, Vol. 32, No. 2 (Fall 2007), pp. 45–83

²⁹ Lucan Way and Steven Levitsky “Linkage, Leverage and the Post-Communist Divide” // *East European Politics and Societies*, 2007, Volume 27, No. 21, pp. 48-66.

³⁰ Oleksandr Sushko *The Impact of Russia on Governance Structures in Ukraine*, German Development Institute (DIE), Bonn, Germany, 2008

³¹ Antoaneta Dimitrova and Geoffrey Pridham “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits” // *Democratization*, Volume 11, No. 5, December 2004, pp.91-112

Tanja A. Börzel and Thomas Risse *When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change*, European Integration online Papers (EIoP) Vol. 4 (2000) N°15; Available On-line: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>

Jon C. Pevehouse „Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratization“ // *International Organization*, Vol. 56, No. 3. (Summer, 2002), pp. 515-549

Marcin Zaborowski „Westernizing the East: External Influences in the Post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe“ // *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.21, No.1, March 2005, pp.16–32

perkėlimo į atskirų visuomenių vidaus politiką klausimas. Tokia prieiga remiasi keliomis prielaidomis. Žvelgiant iš modernizacinės perspektyvos, dauguma tarptautinių organizacijų, kurios dalyvauja tarptautinių normų (institucijų) sklaidos procese (Pasaulio bankas, Jungtinės Tautos, Tarptautinis valiutos fondas, Europos Sąjunga, Ekonominio saugumo ir bendradarbiavimo organizacija) yra sukurtos santykinai labiausiai pažengusių pasaulio valstybių ir padeda mažiau išsivysčiusiems šalims pasiekti aukštesnį modernizacijos lygį. Atitinkamai, jų siūlomos institucijos yra laiko patikrintos ir turi sėkmingo veikimo įrodymus (t.y. Vakarų valstybių išsivystymo lygis). Antra vertus, toks požiūris lyg ir turėtų suponuoti savanorišką visų valstybių interesą priimti siūlomas institucijas. Deja, čia paprastai atsiranda perskyra. Vienoje pusėje lieka noras priimti institucijas, kurios didina ekonominę efektyvumą ir atveria galimybes pasinaudoti pasaulinės rinkos ir prekybos toje rinkoje teikiamais privalumais. Praktiškai kalbama apie ekonomikos sektorių. Kitoje pusėje lieka nenoras priimti skirtingomis mentalinėmis schemomis besiremiančias institucijas, kurių priėmimas reikalauja radikaliai keisti arba visai atsisakyti esamų politinės ir visuomeninės sąveikos taisyklių/principų bei puoselėjamos tapatybės – t.y. idėjų. Labai geras tokios perskyros egzistavimo patvirtinimas yra daugelis tyrimų, atliktų apie Europos Sąjungos vaidmenį Rytų ir Centrinės Europos transformacijos procesuose. Bendra daugumos jų išvada yra ta, kad ES indėlis demokratizuojant dabartines naująsias nares buvo lemiamas. Tačiau šis milžiniškas indėlis davė teigiamus rezultatus iš esmės dėl vienos pagrindinės sąlygos – narystės perspektyvos. Nors „demokratizacija per

---

Frank Schimmelfennig „European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe“ // *East European Politics and Societies*, 2007, Vol. 21, No. 1, pages 126–141

Wade Jacoby “Inspiration, Coalition, and Substitution: External Influences on Post-communist Transformations” // *World Politics*, No. 58, July 2006, pp. 623-651

Andrew P. Cortell, James W. Davis, Jr. „Understanding the Domestic Impact of International Norms: A Research Agenda“ // *International Studies Review*, Vol. 2, No. 1 (Spring, 2000), pp. 65-87

Martha Finnemore and Kathryn Sikkink „International Norm Dynamics and Political Change“ // *International Organization*, 1998, No.52, pp. 887-917

integraciją³² neabejotinai yra galingiausias demokratizacijos (t.y. iš išorės skatinamos režimų transformacijos) instrumentas, kurį turi ES, tai kartu yra ir didžiausia jos problema/trūkumas, nes demokratizacija įmanoma tik suteikiant narystės perspektyvą, o dėl vidinių ES problemų tai susiduria su milžiniškomis kliūtimis. Tai patvirtina ir P.Schimmelfennigo³³ pateikiami trys argumentai dėl institucinės kaitos skatinimo posovietinėje erdvėje tuo pačiu metu nesuteikiant narystės perspektyvos: (1) pats narystės perspektyvos nebuvimas panaikina vieną iš pagrindinių veiksnių, kurie įrodė savo sėkmę Vidurio ir Rytų Europoje; (2) net ir mažesni nei narystė paskatinimai posovietinės erdvės valstybių atžvilgiu nėra tvirtai susieti su demokratinėmis reformomis; (3) dauguma ES kaimynystėje esančių valstybių yra autoritariniai režimai, kurių vyriausybėms institucinė kaita reiškia labai didelius prisiderinimo kaštus. Kitaip sakant, atsiduriame situacijoje, kai ES transformacinė galia tampa priklausoma nuo išorinių subjektų (kuriuos potencialiai siekiama transformuoti) noro įgyvendinti transformaciją pagal „europinį“ modelį. To pasekmė – beveik neišvengiamas ES politikos neefektyvumas rytinių kaimynių, neturinčių narystės perspektyvos, atžvilgiu. Apibendrinant – narystės perspektyva tuo pačiu metu yra ir stipriausias transformacijos katalizatorius, ir didžiausias ES trūkumas, kadangi gali būti panaudotas tik nedaugelio subjektų atžvilgiu (iš esmės tas limitas šiuo metu yra pasibaigęs).

Toks institucinis/norminis Vakarų pasaulio poveikio posovietinės erdvės šalims interpretavimas paprastai skiriasi nuo Rusijos įtaką vertinančių tyrimų pobūdžio. Pasak O.Sushko, dauguma Rusijos politikos Ukrainos atžvilgiu tyrimų dažniausiai remiasi imperinės teorijos, įtakos zonų arba geopolitine (t.y. tarptautinių santykių teorijų) prieiga. Savo ruožtu, patys ukrainiečių tyrinėtojai daugiausiai remiasi skirtinga metodologija grįsta

---

³² Dimitrova&Pridham “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe”, Op.cit.,

³³ Schimmelfennig “European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe“, Op.cit.,

„penetracijos teorija“³⁴. Tai reiškia, kad vis dar egzistuoja gan didelis susipriešinimas tarp požiūrių į tai, kaip reiktų vertinti ir analizuoti išorinių veiksnių įtaką transformaciniams procesams posovietinėje erdvėje. Be to, aiškiai matoma problema, kad toks pats Rusijos ir Vakarų poveikis (abu yra materialiai ir idėjiškai brandesni išoriniai veikėjai) vertinamas skirtingais aspektais, o tai neleidžia kurti integruotos teorijos, galinčios padėti įvertinti abipusį tokio išorinio poveikio vaidmenį. Galiausiai, toks skirtingas Rusijos ir Vakarų poveikio interpretavimas tik patvirtina prielaidas, kad Rusija ir Vakarai yra skirtingus raidos modelius skatinantys išoriniai veiksniai, o tai iš esmės atitinka anksčiau iškeltą prielaidą apie kelių skirtingo turinio struktūrinėje aplinkoje veikiančių sistemų egzistavimą tarptautinėje politikoje. Vėlgi, svarbu pabrėžti, kad vienu metu daromas Rusijos ir Europos įvairialypis poveikis praktiškai nėra analizuojamas. Pavyzdžiui, Katya Kalandadze ir Mitchellas Orensteinas, nagrinėdami „rinkimines revoliucijas“ (angl. - *electoral revolutions*) prieina išvados, kad nuoseklus išorinis [Vakarų] spaudimas buvo viena iš svarbiausių sąlygų sėkmingam demokratijos įtvirtinimo procesui posovietinėse šalyse, tačiau Ukrainoje ir Gruzijoje Vakarų poveikis apsiribojo pačia revoliucija ir praktiškai išnyko jai pasibaigus. Tie patys autoriai teigia, kad šiose šalyse demokratizacija buvo lėta dėl to, kad rinkiminės revoliucijos neišsprendė gilesnių struktūrinių problemų. „Rinkimų klastojimai buvo tik ledkalnio viršūnėlė šiose šalyse. Kitos problemos susiję su neišvystyta politinės konkurencijos ir partinės politikos kultūra, konfliktais dėl galių, korupcija, įstatymo viršenybės trūkumu <...>. Galiausiai, kai kurios iš jų turi rimtų teritorinio integralumo problemų“³⁵. Skaitant tokias išvalgas ir žinant tarptautinės politikos analitikų pateikiamus Rusijos interesų posovietinėje erdvėje vertinimus, neišvengiamai kyla klausimas, koks Rusijos vaidmuo ne tik „žlugdant“ perėjimą į demokratiją, bet ir palaikant ar net stiprinant minėtas

---

³⁴ Sushko *The Impact of Russia on Governance Structures in Ukraine*, Op.cit., p.17

³⁵ Katya Kalandadze, Mitchell Orenstein „Electoral Protests and Democratization. Beyond the Color Revolutions“ // *Comparative Political Studies*, Volume 42, No. 11, March, 2009, (forthcoming), p.18-19

„gilesnes struktūrinės demokratizacijos problemas“? Ar nėra taip, kad siekdama savo užsienio politikos interesų, Rusija stengiasi veikti ne tik „aukštosios politikos“ lygmenyje, bet ir darydama įtaką vidiniams posovietinių valstybių procesams, kartu tapdama rimtu struktūriniu stabdžiu demokratizacijos procese? Galbūt, pateikdama alternatyvą Europos ir Vakarų siūlomiems tapatybiniais ir instituciniams modeliams, Rusija net pati to aiškiai nesuvokdama stumia posovietines valstybes į tam tikrą aklavietę? Šioje disertacijoje siekiama nuodugniau iširti šiuos klausimus, pasitelkiant jau minėtą persidengiančio išorinių veikėjų struktūrinio poveikio prieigą.

Ankstesni demokratizacijos tyrimai išskirtinai daug dėmesio skyrė Vakarų, kaip demokratinį režimą įkūnijančio išorinio veiksnio, įtakos nagrinėjimui, tačiau praktiškai ignoravo kito išorinio veiksnio – Rusijos – poveikį. Tai suprantama kalbant apie Vidurio ir Rytų Europos bei Rytų Pabaltijo šalių tyrimus. Šioms valstybėms išgyvenant transformacijos procesus, Rusijos vidinė ekonominė situacija, tapatybinis neapibrėžtumas ir vidinis organizacinis chaosas neleido jai būti reikšmingu išoriniu veikėju. Tuo metu, kai Rusijos struktūrinė ir santykinė galia pradėjo atsigauti (su Vladimiro Putino atėjimu į valdžią), minėtos šalys buvo jau toli pažengę demokratijos įtvirtinimo keliu ir įgavę tam tikrą „imunitetą“ Rusijos poveikiui. Dar viena priežastis, galėjusi nulemti Rusijos ignoravimą analizuojant posovietinių režimų transformacijas, yra pačios Rusijos politinio režimo nestabilumas ir neapibrėžtumas. Paprastai tariant, pačios Rusijos transformacija buvo/yra aktualus tyrimų objektas, todėl šis veiksnys nelaikytas svarbiu savarankišku nepriklausomu kintamuoju – pati priskiriama transformaciją išgyvenantiems režimams, Rusija negali būti nagrinėjama kaip savarankiškas veiksnys transformacijos procese. Tačiau įdėmiai stebintys Rusijos režimo raidą ekspertai sutaria, kad šiandieninėje Rusijoje yra susiformavęs gana aiškius

bruožus turintis ir santykinai stabilus politinis režimas³⁶. Pasak Lilijos Ševcovos, „nuo šiol Rusijos sistema turi formą, ir daugiau negali būti abejonių dėl jos kokybės ir trajektorijos“³⁷. Šis režimas pajėgus ne tik perkurti vidinę socio-politinę tvarką Rusijoje, bet ir skleisti įtaką bei formuluoti savarankiškai apibrėžtus interesus kitų tarptautinės politikos subjektų atžvilgiu. Toks sutarimas leidžia kelti prielaidą, kad Ukrainos, Gruzijos ir kitų posovietinių valstybių atveju Rusija jau yra pirmaeilės svarbos išorinis veiksnys, darantis įtaką režimų transformacijoms, kurio poveikio galia yra mažiausiai lygiavertė Vakarų poveikiui. Tokios prielaidos, pavyzdžiui, laikosi Jovita Pranevičiūtė, nagrinėdama Ukrainos ir Baltarusijos nacionalinės tapatybės formavimosi ypatumus³⁸. Sustiprėjusi ekonomiškai, sukūrusi didžiosios galios ir „suverenios demokratijos“ tapatybę ir institucinį mechanizmą, Rusija ir jos elgesys posovietinėje erdvėje tampa regiono šalių transformacijos trajektorijoms įtaką darančiu veiksmu. Būtent **persidengiančio Rusijos ir Europos valstybių išorinio poveikio, susieto su jų veikimo struktūrine aplinka, tyrimas Ukrainoje ir Gruzijoje yra pagrindinė pateikiamos disertacijos naujovė ir indėlis į transformacinius procesus aiškinančių teorijų kūrimą.**

Būtina pažymėti, kad šiame darbe naudojamas **teorinis požiūris atidaro „juodąją valstybės dėžę“ ir išorinį poveikį traktuoja ne vien kaip neo-realistinę įtakos sferų sklaidą, bet kaip santykį/ryšį tarp atskirų visuomenių politinį, ekonominį ar kultūrinį gyvenimą veikiančių struktūrinių dimensijų – materialiosios (kurią akcentuoja struktūrinis realizmas), tapatybinės (konstruktyvizmas) ir taisyklių (naujasis institucionalizmas).** Toks požiūris, paremtas sociologinėmis prielaidomis, nenustato konkrečių priežastinių atskiro įvykio ryšių, tačiau leidžia teoriškai

---

³⁶ Apie politinio režimo santykinį stabilumą Rusijoje galima kalbėti maždaug nuo antrosios prezidento Vladimiro Putino kadencijos pradžios – 2005 m.

³⁷ Lilija Ševcova „Epochos pabaiga: antitezė Gorbačioviui“, Carnegie Endowment for International Peace, 2008-09-29, http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=2112770 (žiūrėta 2009 m. liepos 19 d.)

³⁸ Jovita Pranevičiūtė „Nacionalinės tapatybės formavimosi veiksniai NVS erdvėje: Baltarusijos ir Ukrainos atvejų analizė“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Politikos mokslai (02 S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009

suprasti socio-politinių įvykių galimybes ir sąlygas. Suteikiamas „**struktūrinis supratimas**“, kuris identifikuoja galias, polinkius ir tendencijas, būdingas tam tikroms struktūrinėms konfigūracijoms. Kadangi Rusijos ir Europos elgesio aplinkai būdingi skirtingi dominuojantys elementai, jų abipusis poveikis Ukrainai ir Gruzijai pasireiškia kaip „struktūrų persidengimas“ – svarbiausias destabilizaciją ir neaiškumą lemiantis veiksnys, neleidžiantis įtvirtinti kurios nors iš struktūrų dominavimo ar sukurti savarankiškos struktūros.

Kalbant apie struktūrinių veiksnių (struktūrų) svarbą, būtina pažymėti kelis svarbiausius darbus šia tema. Teoriniame lygmenyje gausybę svarbių įžvalgų apie struktūros-veikėjo (angl. *structure-agency*) problemą bei pačios tarptautinės politikos struktūros konceptualizacijų pateikia sociologinį požiūrį į tarptautinę politiką atstovaujantys tyrėjai. Tarp jų išskirtina Colino Wighto³⁹, Davido Desslerio, Williamo Sewello, Alexanderio Wendto⁴⁰, Nicholaso Onufo⁴¹ darbai. Tarp lietuvių šio klausimo tyrinėtojų būtina paminėti Algimantą Valantiejų, per sociologinę prizmę išsamiai nagrinėjantį [socialinės] struktūros konceptualizavimo klausimus⁴². Be abejo, struktūrinio realizmo klasiko Kennetho Waltzo darbai taip pat patenka į nagrinėtinų tyrimų apie struktūrinių veiksnių svarbą spektrą. Galiausiai, Anthony Giddenso „struktūravimo teorija“⁴³ bei kito sociologijos klasiko – Emilio Durkheimio – įžvalgos negali būti paliktos nuošalyje analizuojant struktūros apibrėžimus ir vertinant teorines struktūrų persidengimo konceptualizavimo galimybes.

---

³⁹ Colin Wight *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, 2006,

⁴⁰ William F. Sewell Jr. “A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation” // *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No.1, July 1992

David Dessler “What’s at Stake in the Agent-Structure Debate?” // *International Organization*, No. 43, 1989, pp. 441-474

Alexander Wendt “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”

⁴¹ Nicholas Onuf “Structure? What Structure?” // *International Relations*, 2009, Volume 23(2), pp. 183-199

⁴² Algimantas Valantiejus “Socialinės struktūros samprata” // *Sociologija: Mintis ir veiksmai*, Vilnius, 2006 Nr. 2(18), 48-68 psl.

Algimantas Valantiejus *Socialinės struktūros samprata : nuo makro iki mikromodelių* - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. - 240 p.

⁴³ Anthony Giddens *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley: University of California Press, 1984

George Sorenseno išvalgos⁴⁴, kuriomis remiantis bandoma sukurti analitinį materialius ir idėjinius veiksnius integruojantį struktūrinį analizės modelį, taip pat praplečia teorinio struktūrų poveikio ir santykio su praktiniu elgesiu supratimo ribas.

Iš pateiktos apžvalgos galima padaryti keletą svarbiausių išvadų, leidžiančių identifikuoti esamas spragas ir kalbėti apie pristatomos disertacijos svarbą, naudą ir pridėtinę vertę:

I. Teoriniame lygmenyje:

(1) Struktūriniai išorinių veiksnių tyrimai režimų transformacijos procese kol kas yra pernelyg diferencijuoti ir nesusieti tarpusavyje, kad būtų galima kalbėti apie bendros struktūrinės teorijos egzistavimą. Ilgą laiką dominavęs struktūrinio realizmo požiūris, konceptualizuojantis struktūrą per materialius gebėjimus, šiandien susiduria su konstruktyvistinio ir institucionalistinio požiūrių idėjiniais iššūkiais.

(2) Bandymai praplėsti struktūros sąvoką atsisakant tik materialistinio jos suvokimo sudaro sąlygas ir prielaidas naujai įvertinti galimas struktūrinių konfigūracijų variacijas tarptautinėje politikoje. Paprastai tariant, atsiranda teorinės prielaidos kalbėti apie kelių skirtingų struktūrinių aplinkų (struktūrų), darančių poveikį jose veikiančių subjektų elgesiui, egzistavimą tarptautinėje sistemoje⁴⁵.

(3) Savo ruožtu, skirtingų struktūrų egzistavimas implikuoja būtinybę nuodugniai teoriškai išnagrinėti jų tarpusavio sąveikos principus bei galimus padarinius. Kitaip sakant, skirtingose struktūrinėse aplinkose veikiančių subjektų tarpusavio sąveikos teorizavimas yra dar vienas iššūkis teoriniame lygmenyje.

II. Praktiniame lygmenyje: Vakarų pasaulyje po Šaltojo karo pabaigos įsivyravusi „demokratijos skatinimo“ koncepcija kurį laiką veikė

---

⁴⁴ Georg Sørensen “The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR” // *European Journal of International Relations*, 2008, Vol. 14(1), pp. 5–32

⁴⁵ Ypač naudinga - Nicholas Onuf “Structure? What Structure?” // *International Relations*, 2009, Volume 23(2), pp. 183-199

labai sėkmingai (Vidurio ir Rytų Europos šalyse). Šiuo laikotarpiu susiformavo bendras požiūris į tai, kas laikytina efektyviomis ir veiksmingomis „demokratijos skatinimo“ priemonėmis. Nenuostabu, kad sėkminga demokratijos plėtra VRE šalyse skatina naudoti tuos pačius instrumentus ir tolimesnių rytinių kaimynų (Ukrainos, Gruzijos, Moldovos, Baltarusijos) atžvilgiu. Narystės [ES ir NATO] perspektyvos suteikimas, „sąlygiškumas“ (*conditionality*) – tai buvo svarbiausi veiksniai, skatinantys politinių režimų transformaciją. Tačiau tarptautinė padėtis po „dainuojančių revoliucijų“ ir po „spalvotųjų revoliucijų“ yra skirtinga – Vakaruose pastebimi susiskaldymo ženklai, Rusija pamažu atgauna savo ekonominę ir politinę galią bei įtvirtina savarankišką socio-politinės tvarkos modelį, pagrįstą nevakarietiška tapatybe ir žaidimo taisyklėmis. Tai verčia iš naujo įvertinti naudojamas demokratizacijos priemones pasikeitusiame struktūriniame kontekste. Atitinkamai, vienas iš svarbiausių praktinio lygmens uždavinių šiame darbe – pateikti dabartinių demokratijos skatinimo (iš Vakarų pusės) bei demokratijos „sulaikymo“ (iš Rusijos pusės) instrumentų efektyvumo įvertinimą ir pateikti rekomendacijas dėl galimų elgesio pokyčių.

Išdėstytos mintys leidžia suformuluoti ir **pagrindinius tyrimo tikslus**. Juos galima išskirti į teorinius ir praktinius. Teoriniame lygmenyje siekiama išplėtoti tranzitologinę prieigą papildantį politinių režimų posovietinėje erdvėje transformacijos analizės modelį, kuris neapsiribotų vien vidinių veiksmų tyrimais, atsisakytų linijinio (normatyvinio) požiūrio į politinių režimų raidą ir leistų įvertinti vykstančius procesus gerokai platesniame struktūriniame kontekste. Išplėtojus tokį modelį galima įgyvendinti ir praktinį šios disertacijos tikslą – atliktos teorinės analizės pagrindu įvertinti skirtingų išorinių veikėjų – Rusijos ir Europos Sąjungos – elgesio posovietinėje erdvėje efektyvumą ir esamus trūkumus.

Tokie tyrimo tikslai suponuoja ir **pagrindinius uždavinius**:

- Išnagrinėti teorinį struktūros konceptą, jo vartojimo privalumus ir trūkumus esamuose modeliuose;
- Suformuluoti integruotą (struktūrinio realizmo, sociologinio institucionalizmo ir konstruktyvizmo teorijų pagrindu) [struktūrinės] veikimo aplinkos poveikio elgesiui analizės modelį;
- Pristatyti Rusijos ir Europos struktūrinės veikimo aplinkos skiriamuosius bruožus, apibūdinti šios aplinkos implikuojamą elgesį posovietinėje erdvėje;
- Išnagrinėti Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų transformacijos specifiką įvertinant jos struktūrinį kontekstą ir persidengiantį Rusijos bei Europos poveikį;
- Atlikto tyrimo pagrindu įvertinti egzistuojančią praktinę Rusijos ir Europos šalių politiką posovietinėje erdvėje ir pateikti rekomendacijas dėl jos pakeitimų.

Siekiant darbo tikslo ir įgyvendinant užsibrėžtus uždavinius, **disertacijoje ginama keletas pagrindinių teiginių (tezių):**

1. Išoriniai veiksniai yra nepagrįstai eliminuoti iš transformacinių procesų posovietinėje erdvėje analizės, todėl privalo būti sugrąžinti (įtraukti) į šiuo klausimu besidominčių tyrinėtojų akiratį:
  - a) Nors posovietinėje erdvėje esančių politinių režimų raidą lemia vidinių veikėjų priimami sprendimai, jų (veikėjų priimamų sprendimų) pobūdis/specifika priklauso nuo egzistuojančios aplinkos – materialių ir idėjinių veiksnių visumos, apibrėžiančios tvarką, stabilumą ir suvokiamą idealios raidos modelį.
  - b) Veikimo aplinka negali būti apibrėžiama kaip sudaryta tik iš materialių arba tik iš idėjinių veiksnių. Aplinką sudaro ir idėjos, ir materialinė bazė.

2. Posovietinės šalys (Ukraina ir Gruzija) veikia persidengiančioje skirtingų veikėjų skatinamoje – ir skirtingas transformacijos trajektorijas ir baigtis suponuojančioje – aplinkoje. Šios skirtingos aplinkos skiriasi savo idėjiniu, materialiniu ir instituciniu turiniu:

- a) Struktūrinė Rusijos ir Europos veikimo aplinka apima nusistovėjusį tam tikrą materialių veiksmų ir idėjų turinį bei santykį ir sietina su specifine socio-politinės sąveikos tvarka. Gruzijoje ir Ukrainoje kol kas nėra nusistovėjusi tokia socio-politinė tvarka (režimas), todėl išoriniai veiksniai daro lemiamą poveikį šių šalių politinių režimų transformacijai.
- b) Rusijai ir Europai būdingas elgesys posovietinėje erdvėje yra nulemtas susiformavusios struktūrinės aplinkos ir suponuoja esamai socio-politinei tvarkai palaikyti/perkurti reikalingus instrumentus bei priemones. Skirtingas specifinis normatyvinis ir pozicinis pasaulio supratimas (bendras žinojimas) praktiškai verčia posovietinės erdvės subjektus rinktis tarp dviejų struktūrinių alternatyvų.

Kokius **metodus** tikslingiausia naudoti įgyvendinant užsibrėžtus uždavinius? Rašant šią disertaciją siekiama prisidėti prie teorijos apie posovietinių politinių režimų transformaciją vystymo. Kadangi šiam tikslui naudojama struktūrinė teorinė prieiga ir formuluojamas integruotas (idėjinius ir materialius veiksmus apimantis) struktūrinės aplinkos suvokimas, pozityvistinis „jeigu-tai“ tyrimas yra atmetamas kaip vienintelis galimas ir teisingas. Darbe atsisakoma empirinių generalizacijų taktikos ir **orientuojamasi į vidutinio lygmens (angl. *middle-range*) teorijos kūrimą, kuris paremtas tiek dedukcine, tiek indukcinė metodologija**. Šiuo tyrimu siekiama „suprasti“ posovietinių politinių režimų transformacijas, bet ne jas „paaiškinti“. Dar labiau detalizuojant „supratimo“ elementą, reikia pažymėti,

kad **disertacijoje** siekiama „**struktūrinio supratimo**“ – ne konkrečių įvykių **paaiškinimo** (kodėl įvyko reiškinys A), o **sąlygų, kurios nulemia galimus elgesio pasirinkimus, nustatymo** (kaip reiškinys A tapo įmanomas, kokios sąlygos būtent reiškinį A daro labiausiai tikėtinu praktinio elgesio modeliu). Pažymėtina, kad naudojama struktūrinė analizė skiriasi nuo, pavyzdžiui, Ž.Šatūnienės siūlomo tyrimo modelio, kuriame koncentruojamasi į vieno struktūrinio elemento (posovietinių visuomenių socio-ekonominės struktūros) nagrinėjimą⁴⁶. Ontologinės tyrimo prielaidos – struktūrinės aplinkos, kaip socialinės sąveikos procese konstruojamo reiškinio, suvokimas – implikuoja ir atitinkamas epistemologines bei metodologines išvalgas. Kadangi struktūrinė aplinka nelaikoma objektyviai egzistuojančia ir nepriklausoma nuo veikėjų turimo jos supratimo, ji traktuojama kaip socialinės sąveikos proceso metu sudaiktinama „savime išsipildanti pranašystė“⁴⁷. Tai reiškia, kad socialinės sąveikos procesas tampa centriniu tyrimo objektu – pasikartojančių sąveikos modelių identifikavimas yra svarbiausias empirinis uždavinys, kadangi leidžia apibrėžti elgesį ribojančios ir įgalinančios (pagal konstruktyvistų terminologiją – konstitutuojančios) struktūrinės aplinkos turinį. Kitaip sakant, disertacijoje siekiama surasti ryšį tarp dviejų kokybiškai skirtingų socialinės tikrovės sričių – mikrosociologinių (kasdienio patyrimo) ir makrosociologinių (pažinimo ir reprezentavimo būdu) reiškinų⁴⁸. Laikomasi požiūrio, kad mokslas turi būti ne pririštas prie metodų (angl. *method-driven*), bet orientuotas į problemų sprendimą (angl. *problem-driven*): „nesvarbu, kuris metodas yra laikomas tinkamiausiu; svarbiausia, kad vienas metodas neatmestų kitų metodų naudojimo galimybės ir ypač, kad kiekybiniai formaliosios teorijos metodai nebūtų laikomi vieninteliais teisingais. Tai paverstų tarptautinių santykių discipliną „pririšta prie metodų“ ir iš esmės eliminuotų visus įdomius klausimus vien tik todėl, kad į juos negalima atsakyti naudojantis šiais

---

⁴⁶ Šatūnienė „Posovietinių politinių režimų kaitos perspektyvos“, Op.cit., p.18

⁴⁷ Alexander Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005, p.197

⁴⁸ Žr. Algimantas Valantiejus „Socialinės struktūros samprata“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006/2, p.64

metodologiniais rėmais⁴⁹. Taigi, **disertacijos empirinėje dalyje daugiausiai remiamasi „proceso stebėjimo“ (angl. *process-tracing*)⁵⁰ metodu.** Be to, naudojamas daugialypis struktūrinės aplinkos suvokimas (kaip sudarytos iš materialių, idėjinių ir institucinių veiksmų), **verčia remtis ir statistiniais duomenimis** (materialinės bazės elemento analizė), **turinio analize, kai kuriais diskurso analizės aspektais** (institucinio elemento tyrimai) **ir sociologinėmis apklausomis** (tapatybės tyrimai), **ilustruojančiomis vyraujančių požiūrių (bendrą žinojimą) į socio-politinio gyvenimo realybę.**

Trumpai nupasakojant bendrą šioje disertacijoje plėtojamą teorinį politinių režimų posovietinėje erdvėje transformacijos modelį, galima išskirti kelis svarbiausius momentus. Visų pirma, šioje disertacijoje, remiantis Ukrainos ir Gruzijos pavyzdžiais, bandoma įrodyti, kad posovietinių respublikų, gavusių valstybingumą ir suverenitetą bendrą tarptautinės politikos ir struktūrinių pokyčių dėka, transformacijos kelias nebūtinai yra linijinis perėjimas prie demokratinio režimo. Dėl persidengiančio išorinių veiksmų poveikio, šios valstybės „blaškosi“ nesaistomos atitinkamos socio-politinį gyvenimą stabilizuojančios idėjinės ir materialinės tvarkos (t.y. struktūros). Toks „blaškymasis“ bent jau trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu negali būti užbaigtas „iš vidaus“, todėl yra nulemtas platesnio struktūrinio konteksto. Kitaip sakant, Ukrainoje ir Gruzijoje susiduria/persidengia du išoriniai struktūrinės tvarkos modeliai, reprezentuojami Rusijos ir Europos. Atitinkamai, nuo šių išorinių veikėjų skleidžiamos tvarkos modelių suderinamumo priklauso ir posovietinių valstybių politinio režimo transformacijos trajektorija. Ukrainos ir Gruzijos galimybės pakeisti situaciją (t.y. jų subjektiškumas) taip pat nėra atmetamos, tačiau jos priklauso nuo

---

⁴⁹ Peer Schouten, P (2008) “Theory Talk #3: Alexander Wendt on UFO’s, Black Swans and Constructivist International Relations Theory”, *Theory Talks*, 2008 balandžio 25. - <http://www.theory-talks.org/2008/04/theory-talk-3.html>

⁵⁰ Alexander L. George, Andrew Bennet *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005, pp. 205-232

sugebėjimo perprasti/suvokti struktūrą, su kuriomis siejama valstybių ir visuomenių ateitis, esmę ir turinį. Toks suvokimas priklauso nuo: (1) kolektyvinės tapatybės išugdymo; (2) institucijų – žaidimo taisyklių - perėmimo formaliam ir neformaliai lygmenyse; (3) atitinkamos materialinės bazės konfigūracijos. Taip pat teigiama, kad Rusija ir Europos šalys, arba neturi pakankamai išteklių įtvirtinti sau palankios struktūrinės aplinkos dominavimą šiose šalyse, arba apskritai nesuvokia atskirų struktūrinių dimensijų tarpusavio santykio svarbos skatinant vienokios ar kitokios krypties transformacijas.

Taigi, disertacijoje, pasitelkiant struktūrinę prieigą, pateikiamas platesnis struktūrinės aplinkos, kurioje vyksta režimų transformacija, vaizdas. Ši struktūrinė aplinka nėra tiesioginė specifinių elgesio pasirinkimų priežastis, tačiau nurodo labiausiai tikėtinas ir įmanomas elgesio bei raidos alternatyvas. Toks teorinis požiūris iš dalies patvirtina M.McFaulo pasiūlytą hipotezę dėl tarptautinės sistemos pobūdžio įtakos transformacijai⁵¹, tačiau nagrinėja šį kintamąjį ne kaip visiškai savarankišką ir nepriklausomą, bet platesniame tarpusavio sąveikos su vidiniais veiksniais kontekste.

Praktiniame lygmenyje, remiantis pasitelktomis teorinėmis išvalgomis, teigiama, kad, išorinių veikėjų elgesys, paremtas ankstesne [sėkminga] patirtimi Vidurio ir Rytų Europoje ir Rytų Pabaltijo šalyse, nėra tinkamas sėkmingam demokratijos įtvirtinimui užtikrinti posovietinėse respublikose, kadangi neatsižvelgia į esamus išorinės aplinkos skirtumus. Svarbiausias iš jų – alternatyvaus „traukos centro“, kuris kuria kitokią kolektyvinę tapatybę, vadovaujasi kitokiomis žaidimo taisyklėmis ir remiasi savarankiška materialine baze, poveikis. Identifikuojant esamus išorinių veikėjų elgesio neatitikimus struktūriniam kontekstui, darbe pateikiamos rekomendacijos dėl galimų alternatyvių elgesio modelių.

---

⁵¹ McFaul “The Missing Variable”, Op. cit.,

Disertacijos struktūra iš esmės atitinka anksčiau suformuluotus uždavinius:

(1) Visų pirma detalizuojamas ir nuodugniai pristatomas pasirinktas struktūrinio posovietinių politinių režimų analizės teorinis modelis, kuriuo remiantis analizuojami ir sprendžiami disertacijoje išsikelti uždaviniai. Šios dalies tikslas – išanalizuoti struktūrinės aplinkos svarbą ir reikšmę, apibrėžti pagrindines sąvokas bei paaiškinti tolimesnę tyrimo eigą. Kaip jau minėta, struktūrinė aplinka nagrinėjama integruojant skirtingų teorinių prieigų siūlomus požiūrius – struktūrinio realizmo, konstruktyvizmo ir naujojo institucionalizmo. Tai daroma nagrinėjant struktūros-veikėjo ir materialios-idėjinės dimensijų perskyras bei jas pritaikant visuomenės transformacinių procesų analizei. Pagrindinis dėmesys skiriamas išorinių ir vidinių veiksmų įtakos transformaciniams procesams paaiškinimui ir suderinimui. Struktūrinė aplinka pristatoma kaip trijų sudedamųjų dimensijų - materialios, tapatybinės ir taisyklių – sąveikoje kuriamas tvarkos modelis. Savo ruožtu, struktūrų persidengimas traktuojamas kaip skirtingoms struktūroms būdingų dimensijų sąveika, kuri implikuoja nestabilumą arba susiliejamą priklausomai nuo esamo konteksto.

(2) Konceptualizavus pagrindinius vartojamus teorinius terminus pateikiamas jų empirinis pritaikymas. Pristatoma empirinė posovietinėje erdvėje persidengiančių struktūrų analizė, pasitelkiant Rusijos ir Europos atvejus. Detaliai nagrinėjamos Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos dimensijos, identifikuojant svarbiausius jų elementus bei nustatant esamą tarpusavio santykį. Teigiama, kad Rusija ir Europa vadovaujasi skirtingomis žaidimo taisyklėmis (institucijomis) ir turi viena kitą eliminuojančias [kolektyvines] tapatybes. Galiausiai, skiriasi ir abiejų veikėjų materialinė bazė, jos panaudojimo motyvai ir principai.

(3) Tečiojoje dalyje nagrinėjamas Ukrainos ir Gruzijos struktūrinis kontekstas bei įrodoma, kad šios valstybės, nors ir veikia aplinkoje,

pasižymintioje bruožais, būdingais abiejų išorinių veikėjų aplinkai, negali būti sutapatintos nei su viena iš jų. Taip pat teigiama, kad šios šalys negali būti laikomos veikiančiomis savarankiškoje struktūrinėje aplinkoje, kadangi pamatiniai struktūriniai elementai (tapatybė, taisyklės, materialinė bazė) yra nesavarankiški ir išoriškai priklausomi. Tokios išvados patvirtina prielaidą, kad tiek Ukraina, tiek Gruzija veikia struktūrinio persidengimo sąlygomis. Šioje dalyje taip pat nagrinėjami persidengiantys išorinių veikėjų raiškos Ukrainoje ir Gruzijoje instrumentai, įtakos mastas ir poveikis režimų transformacijos procesams. Įvardijamos sąlygos, lemiančios abiejų išorinių veikėjų skleidžiamos struktūrinės tvarkos „internalizavimo“ galimybes ir apribojimus. Analizuojami konkretūs socio-politinės sąveikos pavyzdžiai vertinant jų atsiradimo sąlygas pagal sukonstruotą „struktūrinio supratimo“ schemą. Įgyvendinant šį uždavinį siekiama nustatyti praktines galimybes kurio nors iš išorinių veikėjų struktūrinei tvarkai įsitvirtinti bei pateikiamos praktinės rekomendacijos dėl esamų poveikio modelių bei galimo jų koregavimo.

(4) Darbo pabaigoje pateikiamas atlikto tyrimo apibendrinimas identifikuojant pasirinkto teorinio modelio privalumus, nurodant tolimesnes tyrimų kryptis ir pateikiant rekomendacijas praktiniam politiniam elgesiui.

1. TEORINĖ DALIS – STRUKTŪRINĖS APLINKOS TYRIMO PERSPEKTYVOS REŽIMŲ TRANSFORMACIJOS PROCESĖ

Šioje dalyje pristatomas struktūrinis politinių režimų transformacijos posovietinėje erdvėje tyrimo modelis, integruojantis skirtingų teorinių perspektyvų (struktūrinio realizmo, konstruktyvizmo, naujojo institucionalizmo) prielaidas. Įvardijami sukonstruoto teorinio modelio privalumai ir naudojimo ribos. Šios dalies pabaigoje pristatomi tolimesnio tyrimo metodologiniai aspektai.

Išorinės [struktūrinės] aplinkos svarbą, ypač nagrinėjant posovietinių režimų transformacijas gan išsamiai nagrinėja M.McFaulas⁵². Pasak jo, pagrindinis skirtumas tarp trečiosios ir ketvirtosios demokratizacijos bangų, kuris nulėmė daug didesnę sėkmingų perėjimo prie demokratijos skaičių pasibaigus Šaltajam karui, yra vienpolės tarptautinės sistemos egzistavimas. Vienpolė sistema, palaikoma JAV hegemoninės galios, sudarė sąlygas atsirasti konsensusui dėl to, kaip turi būti organizuotos valstybių politinės ir ekonominės sistemos bei valstybių tarpusavio santykiai. Rinkos kapitalizmas tapo vienintele legitimia ekonomikos, o demokratija – politikos organizavimo forma. Nors susikūrė nemažai naujų autokratiškosios režimų, dauguma iš jų niekada nedeklaravo kuriantys *alternatyvą* demokratiniam valdymo modeliui (politiniam režimui). Demokratinis režimas tapo visuotinai priimtina norma ir netgi autoritarai skelbėsi esantys demokratais, nors tokie ir nebuvo (Rusija) arba „judėjo demokratijos kryptimi palaipsniui“ (Kinija). Taigi, demokratija tapo visuotinai praktikuojamu arba siekiamu tikslu. Tokia tarptautinė aplinka kardinaliai skyrėsi nuo dvipolės Šaltojo karo aplinkos. Dvipolę sistemą palaikė dvi didžiosios galios - JAV ir SSRS – įkūnijusios dvi „pasaulines sistemas“, kurių valdymas ir ekonomika buvo organizuoti visiškai skirtingais būdais.

---

⁵² McFaul „The Missing Variable“, Op.cit.,

Kapitalistinį pasaulį sudarė valstybės, kurių ekonomikoms buvo būdingas rinkos dėsnių taikymas ir privačios nuosavybės egzistavimas. Šiame bloke buvo galima rasti ir demokratijų, ir autokratijų, ir kolonijų. Tačiau netgi autokratiniai režimai veikė visiškai kitais principais negu totalitariniai režimai komunistiniame pasaulyje. Lygiai taip pat komunistiniame bloke egzistavo daug vidinių skirtumų, tačiau veikė ir pagrindiniai vienijantys veiksniai – kolektyvinė nuosavybė, vienpartiniai režimai ir t.t. Abudu pasauliai buvo sukūrę tarptautines organizacijas (NATO, TVF, PB Vakaruose ir Varšuvos paktas Savitarpio pagalbos organizacija Rytuose), kurios veikė kaip kiekvieną sistemą jungiantis/palaikantis faktorius, kartu leidžiantis aiškiai atskirti vieną sistemą nuo kitos. Toks tarptautinės sistemos pobūdis smarkiai apribojo režimų transformacijos galimybes, kadangi abi didžiosios galios siekė palaikyti *status quo*, o bet kokius pokyčius traktavo kaip kitos galios manipuliacijų išdavą. Dominuojantis poreikis išlaikyti galių pusiausvyrą buvo pagrindinė kliūtis vykti politinių režimų pokyčiams. Bet kokie pokyčiai paprastai buvo nutraukiami tiesiogiai įsikišant JAV arba SSRS⁵³. Tuo tarpu po Šaltojo karo pabaigos susidariusi vienpolė sistema buvo daug palankesnė režimų transformacijai dėl kelių pagrindinių priežasčių: (1) neliko alternatyvios galios – SSRS – kuri siektų išlaikyti jėgų pusiausvyrą ir taip kliudytų pokyčiams. Demokratinis pokyčius remiantys veikėjai posovietinėse šalyse įgavo nekvestionuojamą pranašumą senųjų režimų šalininkų atžvilgiu; (2) vienpolė sistema panaikino apribojimus veikėjams, galintiems įgyvendinti permainas⁵⁴; (3) JAV nebematė poreikio remti tik sutartus (angl. - *pacted*), derybinius ir evoliucinius pokyčius komunistiniame pasaulyje⁵⁵; (4) JAV dominuojama

---

⁵³ Ibid.,

⁵⁴ Jei Šaltojo karo metu visuomenės įtraukimas į pokyčių organizavimą neišvengiamai susilaukdavo kurios nors iš didžiųjų galių įsikišimo ir būdavo numalšinamas, tai dabar tokio įsikišimo grėsmė sumažėjo iki minimumo, o masių įsitraukimas į pokyčių įgyvendinimą buvo netgi skatinamas iš JAV pusės.

⁵⁵ Vašingtonas nemėgo revoliucinių pokyčių savo kaimynystėje, kadangi jie buvo neprognozuojami ir paprastai atvedavo į valdžią antiamerikietiškas jėgas. Tačiau JAV visiškai nesibaimino revoliucijų komunistiniame pasaulyje, kadangi čia radikalai dažniausiai buvo pro-amerikietiški. Anksčiau

homogeninė pasaulio sistema leido į režimų pokyčių darbotvarkę įtraukti ne tik politines transformacijas, bet ir pamatinę ekonominių institucijų ir netgi valstybių sienų reorganizaciją. Tai buvo iš principo neįmanoma Šaltojo karo laikais; (5) vienpolė sistema buvo daug palankesnė pokyčiams, kadangi legitimųjų alternatyvų naujiems režimams skaičius sumažėjo iki vienintelio – demokratijos. Jei Šaltojo karo metu abi didžiosios galios baiminosi, kad politinės liberalizacijos procesas gali įtvirtinti „neteisingą“ režimą, po 1990-ųjų JAV tokios baimės beveik neliko, o SSRS apskritai nebeegzistavo⁵⁶. Toks M.McFaul pateikiamas požiūris tarptautinius santykius akivaizdžiai traktuoja iš struktūrinio realizmo teorinės prieigos. Galių balansavimo principu, t.y. materialiniu struktūros suvokimu, kuri įtvirtino K.Waltzo teorijos prielaidos, paremtas vertinimas suteikia naujų išvalgų nagrinėjant režimų transformacijos procesus ir leidžia susieti tarptautinių santykių teoriją su vidinių politinių procesų analize. Tačiau aš manau, kad M.McFaulas žengė per mažą žingsnį susiedamas tarptautinės ir vidaus politikos procesus. Su jo pateiktu vertinimu, sunku ginčytis kalbant apie **perėjimą į demokratiją** „ketvirtosios bangos“ metu. Tačiau įdomu tai, kad išdėstyta logika praktiškai sunkiai pritaikoma kalbant apie „nesėkmingos“⁵⁷ demokratizacijos atvejus posovietinėje erdvėje – Ukraina ir Gruzija yra puikūs pavyzdžiai. M.McFaulas kalba tik apie perėjimo į demokratiją etapą (t.y. apie revoliuciją) ir iš esmės atsiriboja nuo demokratijos įtvirtinimą lėmusių veiksnių analizės. Tiesa, kai kurios jo užuominos - „paskatos įstoti į daugiašales institucijas, tokias kaip NATO ir Europos Sąjunga, turėjo priežastinį poveikį laikotarpiui *po perėjimo*, kitaip sakant, konsolidavimo etapo metu“⁵⁸ - leidžia galvoti, kad pasikeitusi

---

pirmenybę radikalių pokyčių atžvilgiu turėjusios sutartos ir taikios-derybinės transformacijos šios privilegijos neteko pasibaigus Šaltajam karui.

⁵⁶ Ibid.,

⁵⁷ Būtina pažymėti, kad Gruzijos ir Ukrainos demokratizaciją „nesėkminga“ galima įvardinti tik santykinai ir ypač lyginant su Rytų Pabaltijo bei Vidurio ir Rytų Europos šalių pasiekimais. Absoliučiais mastais demokratijos kokybė Ukrainoje ir Gruzijoje šiek tiek padidėjo po „spalvotųjų revoliucijų“ tačiau toli gražu nepasiekė tų aukštumų, kurias pavyko pasiekti kitoms buvusioms sovietinio bloko šalims. Žr. Kalandadze, Orenstein „Electoral Protests and Democratization“, Op.cit.,

⁵⁸ McFaul “The Missing Variable”, Op.cit., p. 32

tarptautinė aplinka buvo svarbi ir sėkmingo demokratijos įtvirtinimo prasme. Tačiau autorius neplėtoja šio argumento ir tik užsimena apie tai, kad „ne tarptautinės sistemos struktūra, bet tarptautinių institucijų suteikiamos paskatos yra tų tyrimų, kurie nagrinėja išorinių veiksnių svarbą gilinant demokratiją, dėmesio centre <...> Nepaisant esamos tokių tyrimų gausos, tarptautinė demokratijos skatinimo dimensija vis dar išlieka per mažai studijuota ir menkai suprantama“⁵⁹. Toks požiūris suponuoja kelias svarbias teorines prielaidas:

- Tarptautinių organizacijų ir pasikeitusios struktūrinės tarptautinės sistemos aplinkos poveikio demokratijos konsolidavimui atskyrimas atrodo nepagrįstas logiškai. Akivaizdu, kad būtent po dvipolės sistemos žlugimo „vakarietiškos“ tarptautinės organizacijos tapo svarbiausiu demokratijos įtvirtinimą posovietinėse šalyse lėmusiu veiksmu. Tą patvirtina ir gausybė akademinės literatūros, ypač nagrinėjančios ES poveikį⁶⁰. Atitinkamai, tarptautinės sistemos struktūrinės aplinkos pasikeitimai traktuotini ir kaip itin svarbus veiksnys politinių režimų transformacijai. Juk pasikeitusi struktūrinė aplinka tapo svarbiausia sąlyga tiek ES, tiek NATO plėtrai.

- Empirinių testų, kuris galėtų patvirtinti arba paneigti tarptautinės sistemos struktūrinės aplinkos svarbą transformaciniams procesams, pateikia šiandien vykstantys tarptautinės politikos įvykiai. Kaip teigia pats M.McFaulas, „šiandien, praėjus 15 metų, naujas autoritarinis V.Putino režimas Maskvoje kontroliuoja Rusiją ir siekia paremti antidemokratinis režimus ir politinius veikėjus visoje buvusios SSRS teritorijoje“⁶¹. Diskusijos apie tai, kad pasaulis pamažu grįžta į Šaltojo karo⁶² ar „šaltosios taikos“⁶³ laikus leidžia

---

⁵⁹ Ibid., p. 23

⁶⁰ Richard Youngs *The European Union and the Promotion of Democracy: Europe's Mediterranean and Asian Policies*. Oxford University Press: 2002; Paul Kubicek (ed.) *The European Union and Democratization*, Routledge, 2003, 219 p.; Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier (eds.) *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Cornell University Press, 2005, 274 p.; Michael Emerson (ed.) *Democratization in the European Neighbourhood*, CEPS Paperback Books, Brussels, 2005; Geoffrey Pridham *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, 2005, 256 p.

⁶¹ McFaul „The Missing Variable“, Op.cit., p.35

⁶² Edward Lucas *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, 2008, 272 p.

daryti prielaidą, kad tarptautinė sistema vėl transformuojasi. Pasak Roberto Kagano, atėjo „istorijos pabaigos“ pabaiga⁶⁴. Tačiau šį kartą labiau tikėtina, kad grįžtama ne prie dvipolės, bet prie daugiapolės sistemos⁶⁵. Atsižvelgiant į tokias aplinkybes, galima kelti prielaidą, kad turėtų keistis ir tarptautinės struktūrinės konfigūracijos poveikis režimų transformacijos procesams.

- Norint patikrinti tokią prielaidą, būtina sukonstruoti išorinio struktūrinio poveikio socio-politiniams procesams modelį bei pritaikyti jį nagrinėjant šalis, šiandien veikiančias transformacijos sąlygomis.

Turbūt svarbiausias teorinis klausimas, kylantis iš tokio samprotavimo logikos, yra susijęs su M.McFaulo įvardijamų „pasaulinių sistemų“, arba tiesiog polių tarptautinėje sistemoje, samprata. Pati prielaida, kad skirtingi poliai savo viduje vadovaujasi skirtinga politine, ekonomine ir socialine logika, skatina kelti klausimą, ar vien tik galių balansavimas, įkvėptas materialinių gebėjimų didinimo siekio, daro tarptautinės sistemos subjektus priešais arba sąjungininkais? Galbūt vidinės subjektų savybės – tai, kas laikoma gėriu/blogiu, dominuojantys valdžios ir visuomenės sąveikos principai, ginamos vertybės ir pan. – yra ne mažiau svarbūs elementai, leidžiantis perprasti subjektų elgesį tarptautinėje arenoje ir to elgesio motyvus. Galbūt struktūriniai realistai, siekdami teorinio paprastumo ir „lengvumo“, sąmoningai atsiribojo nuo platesnio struktūrinių veiksmų apibrėžimo, nei jų pateiktas „anarchijos-gebėjimų pasiskirstymo-galios balanso“ konceptas? Ar tikrai tarptautinės politikos subjektai yra unitariniai ir racionalūs, kuriuos analizuojant galima brėžti aiškia skiriamąją liniją tarp elgesio vidaus ir užsienio politikoje? Net jei jie yra tokie, ar galima vartoti unifikuo-

---

⁶³ Janusz Bugajski *Cold peace– Russia's new imperialism*, Greenwood Publishing Group, 2004, 302 p.

⁶⁴ Robert Kagan “The End of the End of the History” // *The New Republic*, 23 April, 2008. - <http://www.tnr.com/environmentenergy/story.html?id=ee167382-bd16-4b13-beb7-08effe1a6844> (Žiūrėta 2009 m. liepos 19 d.)

⁶⁵ Mariano Aguirre Ernst “A New Cold War or Dangerous Multipolarity?”, FRIDE Comment, April 2007. - <http://www.fride.org/publication/245/a-new-cold-war-or-dangerous-multipolarity>
Donette Murray, David Brown (eds.) *Multipolarity in the 21st Century. A New World Order*, Routledge, 2009, 224 p.

Charles Grant “Europe, China and the multilateral world order”, Centre for European Reform, 27 July 2008. - http://www.cer.org.uk/articles/grant_globaltimes_27july08.html

racionalumo sampratą aiškinant religinių fundamentalistų ir žaliųjų arba ekonominių libertarų ir socialdemokratų elgesį?

Šioje disertacijoje kritiškai žvelgiama į bandymus pateikti vienareikšmiškus atsakymus. Laikomasi pamatinės prielaidos, kad socialinis (visuomeninis) elgesys nėra vienodas (skatinamas tų pačių universalių motyvų – galios didinimo ir t.t.). Laikomasi požiūrio, kad subjektas „yra integrali socialinės struktūros, socialinės visumos, socialinės sistemos, nacionalinės visuomenės dalis, jo elgesio aiškinimo pradžia turi būti socialinė visuma ir sudėtinės jos dalys, kurios sudaro objektyvią, paskiro individo atžvilgiu išorinę, tikrovę“⁶⁶. Racionalistinis veikėjų traktavimas neturi pagrindo, jei jų propaguojamas racionalumas nesusiejamas su veikimo aplinka, kuri lemia socializacijos⁶⁷ proceso turinį ir iš esmės formuoja pačią racionalumo sampratą. Mokslinio tyrimo kontekste tai reiškia, kad norint „paaiškinti“ elgesį, prieš tai būtina „suprasti“ jo prielaidas. „Supratimas“ yra būtina „aiškinimo“ sąlyga. Struktūrinio realizmo prielaidos nėra klaidingos – jos tiesiog neišsamios. Vadinasi, būtina ieškoti platesnio struktūrinio aiškinimo galimybių.

Taigi, pradėti reikėtų būtent nuo struktūrinės aplinkos, kurią paprastai įvardinsime, kaip struktūrą, konceptualizavimo. Politikos mokslų ir tarptautinių santykių teorijose ši koncepcija išsamiausiai nagrinėjama vadinamojoje veikėjo-struktūros diskusijoje (angl. *agent-structure debate*).

1.1. Struktūros koncepcija politikos moksluose

Veikėjo-struktūros diskusija nėra nauja politikos moksluose ir tęsiasi mažiausiai kelis dešimtmečius. Alexanderis Wendtas, apibendrindamas šios diskusijos esmę, kaip svarbiausią nesutarimų objektą išskiria ontologines prieigas. Pasak jo, neorealistas apibrėžia tarptautinės sistemos struktūrą pagal

---

⁶⁶ Valantiejus *Socialinė struktūra: nuo makro prie mikro modelių*, Op.cit., p.78

⁶⁷ [Politinė] socializacija yra suprantama kaip visuomenėje vyraujančių normų, kognityvinių modelių, elgesio standartų ir kultūrinių ypatumų įsisavinimo procesas.

stebimus jos veikėjų [t. y. valstybių] atributus – „gebėjimų pasiskirstymą“. Tai reiškia, kad aiškinamoji struktūroms priskiriama galia yra individualistinės prigimties – struktūra riboja sistemoje objektyviai esančių veikėjų pasirinkimus⁶⁸. Savo ruožtu, pasaulio sistemos teorijos (angl. *world system theory*) atstovai tarptautinės sistemos struktūrą nagrinėja kaip pamatinius organizacinius kapitalistinės pasaulio ekonomikos principus, kurie formuoja valstybes. To pasekmė yra struktūrų vaidmens suvokimas struktūralistiniais terminais, t. y. kaip valstybes kuriančių veiksmų⁶⁹. Tokia priešprieša požiūryje į struktūrą yra praktiškai neišsprendžiamo holistų ir individualistų ginčo objektas. Iš tokio skirtingo struktūrų prigimties supratimo kyla ir visa veikėjo-struktūros dilema. Struktūrinė prieiga veikėjų (valstybių, politikų) elgesi vertina kaip nulemtą idėjinės ir materialinės prigimties struktūrų, kurioms suteikiamas savarankiškas ontologinis statusas. Tuo tarpu individualistinė prieiga veikėjus traktuoja kaip pagrindinius socio-politinės sąveikos kryptį nulemiančius subjektus ir laiko juos ontologiškai pirminiais. Struktūros, pagal šį požiūrį, priklauso nuo individų valios. Pasak A.Valantiejaus, gausu ir tarpinę poziciją bandančių užimti teoretikų, kurie „formuluoja *junglias* sąvokas (Pierre Bourdieu – *habitus*, Anthony Giddensas – *struktūrizacijos*, Norbertas Elias – *figūracijos*)“⁷⁰.

Pasak A.Wendto, kalbant apie teorines struktūros apibrėžimo problemas, daugiausiai nesutarimų skatina skirtingos ontologinės ir epistemologinės prielaidos. **Ontologinis** ginčas – susijęs su požiūriu į tai, kuris iš subjektų yra pirminis. Priklausomai nuo atsakymo į šį klausimą, galima išskirti tris požiūrius:

---

⁶⁸ Alexander Wendt “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory” // In Andrew Linklater (ed.) *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Volume II, New-York: Routledge, 1 edition (28 Sep 2000), p.499.

⁶⁹ Wendt, “The Agent-Structure Problem”, Op.cit., p. 499.

⁷⁰ Algimantas Valantiejus “Socialinės struktūros samprata” // *Sociologija: Mintis ir veiksmai*, Vilnius, 2006 Nr. 2(18), 63 psl.

- individualizmas (neorealizmas arba struktūrinis realizmas) – tarptautinės sistemos veikėjai [valstybės] yra ontologiškai pirminis lygmuo;
- struktūralizmas (pasaulio sistemos teorija) – tarptautinės sistemos struktūra yra ontologiškai pirminis lygmuo;
- struktūravimas (A.Giddensas, P.Bourdieu, N.Eliastas) - suteikia abiem objektams vienodą ontologinį statusą.

Atsakymas į ontologinį problemos klausimą suponuoja dvi **epistemologines** galimybes aiškinti veikėjo ir struktūros tarpusavio santykį. Toks aiškinimas priklauso nuo veikėjams ir struktūroms priskiriamų ypatybių. Jei individai traktuojami kaip refleksyvūs ir kryptingai tikslų siekiantys subjektai, jų elgesio aiškinimo forma paprastai būna „interpretatyvinė“. O veikėjus suvokiant (pagal bihevioristinį požiūrį) kaip į stimulus reaguojančius organizmus, jų aiškinimas tampa daugiau „mechaniškai priežastinis“. Žvelgiant per struktūrinio aiškinimo prizmę padėtis panaši: socialinės teorijos, kurios redukuoja struktūras iki individų gebėjimų pasiskirstymo, jas apibrėžia kaip *apribojimus* veikėjų elgesiui. O struktūras pirminėmis laikančios teorijos jas apibrėžia kaip *kuriančias ir paaiškinančias* (konstitutuojančias) veikėjus ir jų elgesį⁷¹.

Tiesa, apibrėžus veikėjo-struktūros problemos esmę, lieka neaiškus atskirų teorinių prieigų pateikiamas „struktūros“ koncepcijos turinys. Apibendrinimą šiuo klausimu pateikia Colinas Wightas. Pasak jo, galima išskirti kelias pagrindines prasmes, kurios akademinėje [tarptautinių santykių] literatūroje apibūdina sąvoką „struktūra“⁷² (žr. 1 lentelę).

Tokia konceptualinė struktūros apibrėžimų įvairovė iš esmės atspindi akademinės bendruomenės viduje egzistuojančius požiūrių į ontologinę realybę skirtumus. Pasak A.Valantiejaus, skirtingi teoriniai struktūros vaizdiniai yra intuityviai spėjamos tikrovės struktūros vaizdinio atitikmuo/metafora. Jie yra

⁷¹ Išsamesnę diskusiją šiuo klausimu galima rasti Wendt “The Agent-Structure Problem”, Op.cit., pp. 501-509.

⁷² Colin Wight *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, 2006, pp.123-176.

itin svarbūs mokslinio tyrimo procesui, kadangi išskiria specifinius socialinės tikrovės požymius, kurie tampa supratimo ir aiškinimo prielaidomis⁷³.

1 Lentelė: Struktūros apibrėžimo variacijos politikos mokslų teorijose

Bendri elgesio principai, nekintantys ilgą laiką – individualistinės pakraipos požiūris, kuris sako, kad iš esmės nėra tokių darinių kaip „valstybė“, „kultūra“ ar „socialinės klasės“, o tik atskirų individų, veikiančių tam tikrose mikro-situacijose, grupės. Tai reiškia, kad struktūros nėra savarankiški elementai ir negali būti laikomos nepriklausomais kintamaisiais.

Taisyklių pobūdžio reguliarumai, kurie nukreipia socialinių faktų elgesį – vienas iš labiausiai paplitusių požiūrių sociologijos ir tarptautinių santykių teorijose, besiremiantis Emile Durkheimio prielaidomis. Tai holistinis požiūris į struktūrą, kuris sako, kad socialinio tyrinėtojo tikslas yra atrasti taisyklių pobūdžio reguliarumus ir ryšius tarp socialinių faktų ir individų elgesio, kurie ir sudaro socialinę struktūrą. Individai ir struktūros yra atskiri elementai.

Skirtingumų santykis (angl. *relations of difference*), sukuriantis ir apibrėžiantis atskirų elementų savybes – remiasi skirtingų valstybių gebėjimų tarpusavio santykio analize. Būtent atskirų [tarptautinės sistemos] subjektų skirtumai yra svarbiausi veiksniai, lemiantys galios pasiskirstymą. Šis struktūros apibrėžimas iš dalies tinka Kenneth Waltz struktūrinio realizmo teorijai, tačiau ji pasiskirstymą supranta tik per materialių gebėjimų nagrinėjimą. Poststruktūralistai atmeta objektyvų struktūros suvokimą ir koncentruojasi ties diskursyvinio struktūros modelio analize.

Kolektyvinės taisyklės ir ištekliai, kurie struktūruoja elgesį – *struktūravimo teorijos* prielaidomis paremtas požiūris, kurį propaguoja dauguma konstruktyvistų. Struktūra tuo pačiu metu yra socialines sistemas sudarančių praktikų terpė ir pasekmė. Struktūros ir veikėjo santykis yra abipusis. Struktūra negali egzistuoti atskirai nuo žinojimo, kurį turi veikėjai.

Intersubjektyviai sutartos prasmės/reikšmės (struktūrinis idealizmas) – modifikuotas, taisyklių ir išteklių svarba bei idealistine ontologija paremtas modelis. Aiškiai atskiria socialines ir materialines struktūras, pastarąsias traktuodamas kaip išteklius. Taigi socialinės struktūros tampa svarbiausiu analizės objektu. Jos yra bendros idėjos ir bendras žinojimas, įkūnytas intersubjektyviuose reiškiniuose. Materialūs struktūros elementai, remiantis šiuo požiūriu, yra tik priklausomi kintamieji/instrumentai.

⁷³ Valantiejus „Socialinės struktūros samprata“, Op.cit., p.52

Socialinių santykių visuma – neo-marksistinis požiūris, traktuojantis struktūras kaip realius, tačiau nestebimus socialinius santykius. Šie santykiai suteikia veikėjams interesus, tapatybę, motyvacijas ir išteklius, kurie riboja ir įgalina jų elgesį.

1.2. Materialinis ir idėjinis struktūros supratimas

Jau buvo užsiminta apie kitą aktualią dichotomiją, egzistuojančią diskusijose dėl struktūrų apibrėžimo. Tai materialinio ir idėjinio struktūros supratimo dilema. C.Wight teigimu, ji kyla iš skirtingo E.Durkheimo „socialinių faktų“ koncepcijos traktavimo bei išsiskiria į dvi sroves – „struktūralizmą“ ir „struktūrinę sociologiją“⁷⁴. Bandydami išspręsti šią priešpriešą, kai kurie tarptautinių santykių teoretikai remiasi A.Giddenso „struktūravimo“ prielaidomis ir tvirtina, kad konceptualizuojant struktūras būtina įtraukti abudu – idėjinį ir materialųjį – elementus. D.Deslerio transformacinis modelis⁷⁵, G.Sorenseno „istorinės struktūros“ koncepcija⁷⁶, W.Sewello požiūris⁷⁷ yra geriausi pavyzdžiai. Šioje disertacijoje taip pat laikomasi integruoto požiūrio į struktūrą ir teigiama, kad vien materialus arba tik idėjinis apibrėžimas pernelyg nuskurdintų analitinę jo reikšmę. Vien tik materialus struktūros traktavimas (suprantamas kaip ekonominių veiksnių, karinės galios ar energetinių tinklų poveikis tarptautinės politikos subjektų

---

⁷⁴ *Struktūralizmas* remiasi morfologine socialinių faktų interpretacija, t. y. pagrindinį dėmesį skiria tiems visuomenės aspektams, kurie yra išoriški individų atžvilgiu. Struktūra šioje tradicijoje yra socialinių faktų, išoriškų individų atžvilgiu, rinkinys. Tai individų veikimo aplinka, kuri riboja ir kartais įgalina individų elgesį. Ši tradicija remiasi pozityvistine metodologija ir analizuoja visuomeninius santykius naudodama kiekybinius tyrimus. Struktūralizmo atstovai yra *materialistinio* struktūros supratimo šalininkai.

Struktūrinės sociologijos (kontinentinė) tradicija vadovaujasi socialinių faktų kaip „kolektyvinių reprezentacijų“ supratimu. Pagrindinis analizės objektas – visuomeninės vertybės, normos, įsitikinimai. Struktūra yra subjektyvus, kiekybiškai neišmatuojamas darinys, kuris yra sudedamoji individų egzistencijos sąlyga. Struktūros analizė įmanoma tik kokybinių metodų pagalba⁷⁴. Ši tradicija atstovauja *idėjinį* struktūros supratimą. Žr. Wight *Agents, Structures and International Relations*, Op.cit., pp. 124-125.

⁷⁵ David Dessler “What’s at Stake in the Agent-Structure Debate?” // *International Organization*, No. 43, 1989, pp. 441-474.

⁷⁶ Georg Sørensen “The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR” // *European Journal of International Relations*, 2008, Vol. 14(1), pp. 5–32

⁷⁷ William H. Sewell „A Theory of Structure – Duality, Agency and Transformation“, *American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 1 (Jul., 1992), pp. 1-29

elgesiui) nėra pakankamas, kadangi negali adekvačiai paaiškinti, kodėl Didžiosios Britanijos branduolinė ginkluotė nelaikoma grėsme JAV saugumui, tuo tarpu kai Irano ar Šiaurės Korėjos bandymai pasigaminti netgi vieną branduolinę galvutę laikoma didžiausiu pavojumi. Savo ruožtu, vien tik idėjinis struktūros suvokimas taip pat nėra adekvatus nagrinėjant idėjų poveikį praktiniam elgesiui. Materialių žmonijos poreikių neišvengiamumas suponuoja, kad neišradus idėjinių fizinių poreikių (pvz., maitintis) tenkinimo mechanizmų, materialūs veiksniai neišvengiamai turi būti įtraukti į tarptautinės politikos subjektų elgesį determinuojančių veiksnių sąrašą. Gyventojų skaičius, apsirūpinimo energetiniais ištekliais būdai, karinių pajėgų pobūdis, ekonominių poreikių tenkinimo kanalai – visa tai yra neatskiriama socialinių procesų šiuolaikiniame pasaulyje dalis (žr. - 2 lentelę).

2 Lentelė: Idėjinių ir materialių veiksnių suderinimas apibrėžiant socialinę struktūrą pagal A.Wendtą⁷⁸

Neorealistas ir konstruktyvistai labiausiai skiriasi savo prielaidomis apie struktūros sandarą. Neorealistas mano, kad ji yra sudaryta iš materialinių gebėjimų pasiskirstymo, o konstruktyvistai mano, kad ją taip pat sudaro ir socialiniai santykiai. Socialinės struktūros yra sudarytos iš trijų elementų: *bendro žinojimo, materialinių išteklių ir praktikos* (angl. - *shared knowledge, material resources, practice*).

Pirma, socialines struktūras apibrėžia bendras supratimas, lūkesčiai arba žinojimas. Šie veiksniai konstituoja veikėjus specifinėse situacijose ir jų sąveikos prigimtį, bendradarbiaujančią arba konfliktinę. Pavyzdžiui, *saugumo dilema* yra socialinė struktūra, kurią sudaro intersubjektyvus supratimas lemiantis tai, kad valstybės taip nepasitiki viena kita, kad remiasi blogiausio atvejo scenarijumi vertindamos viena kitos intencijas, o to pasėkoje apibrėžia savo interesus per savipagalbos principą. *Saugumo bendruomenė* yra kitokia socialinė struktūra, kurią sudaro bendras žinojimas to, kad valstybės pasitiki viena kita ir gali spręsti nesutarimus nekarinėmis priemonėmis. Tokia socialinės struktūros priklausomybė nuo idėjų leidžia pabrėžti „idėjinių“ (*idea-ist*) pačios struktūros supratimą. Šias idėjas (o kartu

⁷⁸ Alexander Wendt “Constructing International Politics” // *International Security*, Vol. 20, No. 1. (Summer, 1995), pp. 71-81.

ir struktūras) „socialiomis“ paverčia jų intersubjektyvi prigimtis. Kitaip tariant, socialumas (kaip priešybė „materialumui“, apibrėžiamam per fizinius gebėjimus) yra susijęs visų pirma su bendru žinojimu.

Antra, socialinės struktūros apima ir materialinius išteklius, tokius kaip auksas ar tankai. Priešingai desocializuotam neorealistu požiūriui į šiuos gebėjimus, konstruktyvistai teigia, kad materialiniai ištekliai tampa reikšmingi/svarbūs nulemiant individų elgesį tik per bendro žinojimo struktūrą, kurioje yra įtvirtinti. Pavyzdžiui, 500 Britanijos turimų branduolinių užtaisų yra mažiau grėsmingi Jungtinėms Valstijoms nei 5 Šiaurės Korėjos branduolinės galvutės, kadangi britai yra draugai, o korėjiečiai – ne. O draugiškumas ir priešiškus yra išimtinai bendro supratimo funkcija. Nagrinėdami pasaulio politiką nerealistai greičiausiai tam neprieštarautų, tačiau teoriniame lygmenyje tai kelia didelių problemų, kadangi visiškai paneigia materialinį struktūros apibrėžimą. Patys savaime materialiniai gebėjimai nieko negali paaiškinti – jų poveikis yra priklausomas nuo bendro žinojimo struktūrų, kurios kinta ir nėra redukuojamos iki gebėjimų. Tai reiškia, kad konstruktyvizmas yra suderinamas su materialinės galios pasikeitimais, kurie daro poveikį socialiniams santykiams, tik tiek, kiek šis poveikis gali būti paaiškinamas gilesnės socialinės sąveikos kategorijomis.

Trečia, socialinės struktūros egzistuoja ne idėjų veikėjų galvose, ne materialinių gebėjimų, bet nuolatinio perkūrimo (praktikos) dėka. Socialinė struktūra egzistuoja tik kaip procesas. Šaltasis karas buvo bendro žinojimo struktūra, kuri apibrėžė didžiųjų galių santykius keturiasdešimt metų. Tačiau kai tik valstybės nustojo savo elgesyje vadovautis šiuo bendru žinojimu, Šaltasis karas „baigėsi“.

Apibendrinant, socialinės struktūros yra tikros ir objektyvios, „ne vien tik kalbos“. Tačiau šis objektyvumas priklauso nuo bendro žinojimo ir šia prasme socialinis gyvenimas yra „vien tik idėjos“ (kol nepasiekiamas biologinis ar gamtinių išteklių lygmuo). Tai reiškia, kad klausimas „kada idėjos, o ne galia ir interesai, yra svarbios?“ yra neteisingas. Idėjos yra svarbios nuolatos, kadangi galia ir interesai neturi savarankiško poveikio atsieto nuo bendro žinojimo, kuris juos įgalina. Tikrasis klausimas, kurį reikia kelti, yra „kodėl egzistuoja viena socialinė struktūra (pvz., savipagalbos, kurioje galia ir savanaudiški interesai nulemia elgesį), o ne kita (pvz., kolektyvinis saugumas, kurio atveju galia ir savanaudiškumas jau nebeveidina priežastinio vaidmens).“

1.3. Struktūros daugialypiškumas

Žvelgiant į skirtingose teorijose vartojamą „struktūros“ konceptualizaciją, aiškiai matoma viena bendra tendencija: struktūra nėra monolitinis reiškinys, ją sudaro bent keli elementai. Šia prasme pati struktūra

yra daugialypė subjektų veikimo aplinka. Būtent struktūros daugialypiškumas turėtų būti priimamas kaip pamatinė prielaida nagrinėjant jos poveikį praktiniam elgesiui. Struktūra nėra materialinė arba idėjinė – tai materialių ir idėjinių veiksnių visuma. Pasak Roy Bhaskaro, struktūra yra aplinka, kurioje vyksta socialinis (visuomeninis) gyvenimas. Ši aplinka yra sudaryta iš skirtingų dimensijų⁷⁹:

- materialioji dimensija (ištekliai, fiziniai atributai ir t. t.);
- inter-intra-subjektyvi dimensija (taisyklės, normos, įsitikinimai);
- socialiniai santykiai (klasės, tapatybė, gamyba ir t. t.);
- veikėjų subjektyvumas (subjektiškumas, tapatybė ir t. t.).

Daugeliu atveju, diskusijose dėl struktūros apibrėžimo stengiamasi pabrėžti kurios nors iš paminėtų dimensijų svarbą. Tai reiškia, kad neo-realistinis struktūros apibrėžimas iškelia materialių veiksnių svarbą, o konstruktyvistai pirmenybę teikia intersubjektyviems veiksniams. Tokios išvalgos leidžia teigti, kad dauguma diskusijų yra tik nevaisingi bandymai parodyti vieną dimensiją esant svarbesne už kitą. C.Wighto požiūriu, skirtingų struktūrinės aplinkos dimensijų įtaka socialinę reikšmę turinčioms pasekmėms gali skirtis laike ir erdvėje. Tokiu būdu visos šios dimensijos gali vaidinti svarbų vaidmenį aiškinant visuomeninį gyvenimą⁸⁰. Tokiam požiūriui pritaria ir A.Wendtas, tvirtindamas, kad „didelę dalį socialiniame moksle esančios painiavos dėl „struktūros“ ir „struktūrinės“ teorijos prigimties būtų galima sutvarkyti, jei pripažintume šių įvairių struktūros „išraiškų“ išskirtinumą ir galima gausumą“⁸¹.

Kalbėdamas apie universalios struktūros apibrėžimo galimybes A.Valantiejus teigia, kad „šios sąvokos reikšmių įvairovė, skirtingai pabrėžiami aspektai, nevienodai apibrėžiami jos sandoros dėmenys paskiruose teoriniuose diskursuose skatina kelti klausimą: ar apskritai galima, bent iš

---

⁷⁹ Wight, *Agents, Structures and International Relations*, Op.cit., p.174-175.

⁸⁰ Ibid., p. 175.

⁸¹ Alexander Wendt, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius, Eugrimas, 2005, pp. 156-157.

dalies, standartizuoti *socialinės struktūros* sąvoką?⁸². Tarsi atsakydamas į šį klausimą W.H.Sewellas tvirtina, kad „struktūra veikia socialinių mokslų diskurse kaip galingas įrankis, leidžiantis tam tikriems kompleksinio socialinio gyvenimo elementams priskirti aiškinamąją galią. Pati sąvoka yra labai įtakinga socialiniuose moksluose, tačiau *faktas yra tai, kad ji yra labai neaiškus ir netikslus terminas. Dėl šios priežasties joks formalus apibrėžimas negali pateikti universalios termino reikšmės* (išskirta mano – L.J.)“⁸³. Pozityvistinė, *jei-tai* dėsnis nustatančio analitinio mokslo⁸⁴ prasme, struktūra nėra standartizuotas terminas. Tai nėra objektyvus ir empiriškai stebimas tarptautinės politikos elementas, kurį galima būtų išmatuoti kaip, pavyzdžiui, tarptautinės prekybos srautus. „Taigi, *struktūra* yra vingrus ir, reikia pripažinti, tautologinis apibrėžimas <...> Šis struktūros „vingrumas“ lemia tai, kad aptariamo termino reikšmės labai *įvairuoja*. <...> Tardami žodį struktūra bematant patenkame į reliatyvizmo lauką“⁸⁵. Struktūros apibrėžimas beveik neišvengiamai tampa kontekstualizuotas. Tai reiškia, kad bet kokia struktūrinė teorija, nagrinėjanti socio-politinę sąveiką yra „konstitutyvinė“ teorija. Jos paskirtis dvejoja – viena vertus, interpretuoti specifinius nusistovėjusius socio-politinės sąveikos elementus, identifikuojant pasikartojančius ir todėl „struktūriniais“ tampančius jos aspektus; antra vertus, interpretavimas pats savaime perkuria (konstituoja) realybę ir teorinį samprotavimą paverčia realybės kūrimo procesu. Toks požiūris paprastai remiasi prielaida, kad socialinis pasaulis yra toks, kokį veikėjai ir teoretikai sukuria naudodamiesi savo teorijomis ir sąveikaudami tarpusavyje. Kartu tai reiškia, kad bet koks pažinimas yra priklausomas nuo pasirinktos teorijos, jos ontologinių ir epistemologinių prielaidų⁸⁶. Sutinkant su tokiais filosofiniais vienintelės

---

⁸² Valantiejus *Socialinė struktūra: nuo mikro prie makro modelių*, Op.cit., p.32

⁸³ William H. Sewell „A Theory of Structure – Duality, Agency and Transformation“, *American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 1 (Jul., 1992), pp. 1-29

⁸⁴ Valantiejus *Socialinė struktūra: nuo mikro prie makro modelių*, Op.cit., p.39

⁸⁵ *Ibid.*, p.59

⁸⁶ Žr. Reinhard Meyers “Contemporary Developments in International Relations Theory”, 2005. - <http://www.caesar.uns.ac.rs/eng/studies/2005/meyers/c2.pdf>

„struktūros“ koncepcijos neapibrėžiamumo teiginiais, galima pabandyti suformuoti specifinę struktūros, kaip struktūrinės aplinkos, darančios poveikį subjektų elgesiui, teoriją. Realybė yra tai, ką mes iš jos padarome. Tačiau tai nereiškia, kad struktūra negali būti reikšminga sąvoka analizuojant tarptautinės politikos veikėjų elgesį. Atsižvelgiant į tai, būtina pristatyti pamatines teorines, ontologines ir epistemologines prielaidas, kuriomis remiamasi formuluojant šioje disertacijoje naudojamą struktūros apibrėžimą.

1.4. Struktūra kaip veikimo aplinka

Galima išskirti kelis bendrus meta-teorinius bruožus, kuriais remdamasis aš toliau konstruoju sąvąją struktūrinės analizės modelį.

1. Disciplininė skirtis tarp vidaus ir tarptautinės politikos yra neįmanoma⁸⁷. Paprastai tariant, tarptautinių santykių negalima analizuoti atsiiribojant nuo pagrindinių subjektų vidinių charakteristikų. Ir atvirkščiai – tarptautinės sistemos veiksniai daro įtaką vidaus politiniam elgesiui. Tokia pozicija įgalina kalbėti apie [išorinį] struktūrinį poveikį ne tik valstybių elgesiui tarptautinėje politikoje, bet ir tokiems procesams, kaip režimų transformacija. Struktūrinė aplinka labai panašiai veikia elgesį vidaus politikoje ir tarptautinėje arenoje. Tai ypač svarbi prielaida kalbant apie šioje disertacijoje nagrinėjamą problemą.

2. Struktūra, kaip analitinis terminas, yra daugiapakopė, o tai reiškia, kad ir struktūrinis tyrimas yra kompleksinis. Tarptautinės politikos veikėjai yra veikiami sisteminių, regioninių, vidaus politikos, biurokratinių struktūrų⁸⁸. Visos jos daro svarbų poveikį veikėjų elgesio pasirinkimams. Viena vertus, toks struktūrinių veiksmų vertikalus išskyrimas stipriai komplikuoja bet kokią teorizavimą. Antra vertus, tokia prielaida leidžia kalbėti apie kelių struktūrų egzistavimą vienu metu.

---

⁸⁷ Wight, Op.cit., p.292

⁸⁸ Ibid., p.292

3. Struktūra yra tam tikros socio-politinės tvarkos išraiška laike ir erdvėje. Struktūros terminas žymi pasikartojančius socialinius santykius, kurie sudaro kiekvienos socialinės sistemos (tarkim, visuomenės) pagrindą. Pasak A.Valantiejaus, „socialinės struktūros sąvoka žymi socialinio gyvenimo tvarką, kartotinumą, organizuotumą“⁸⁹. Struktūros, kaip tvarkos, suvokimas leidžia kalbėti apie tam tikrą, konkrečiai tvarkai būdingą, atitikimo logiką (*logic of appropriateness*) – socio-politinio elgesio varomoji jėga yra ne racionalus kaštų-naudos skaičiavimas, o siekis atitikti esamos socialinės tvarkos suformuotus lūkesčius. Skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis veikiantys subjektai vadovaujasi skirtinga atitikimo logika, todėl norint paaiškinti jų elgesį, prieš tai būtina suprasti, kokia logika tas elgesys grindžiamas.

4. Struktūras sudaro materialūs ir idėjiniai elementai (dimensijos). Apsiriboti tik idėjų arba tik materialių sąlygų tyrimu reiškia nuskurdinti patį tyrimą. Kaip teigia C.Wightas, būtina atsisakyti požiūrio į mokslą, kuris išaukština paprastumą, nuoseklumą ir redukcionizmą kaip moksliskumo kokybės kriterijus. Reikalingi tokie moksliniai modeliai, kurie atsižvelgia į chaotišką tarptautinės sistemos kompleksiskumą, o ne laiko mokslą pirminiu gėriu bei bando sumodeliuoti tarptautinę sistemą pagal išankstinį šabloną⁹⁰.

5. Struktūra kuriama realaus pasaulio ir to pasaulio stebėtojų sąveikoje idėjų ir kalbos pagalba. Pasak N.Onufo⁹¹, struktūrą reikėtų apibrėžti kaip veikėjų (*agents*), kurie tuo pačiu metu yra ir realaus pasaulio stebėtojai, turimų teorinių modelių apie išorinį pasaulį kuriamus institucinius apribojimus. Turimi teoriniai modeliai tarpininkauja sutariant dėl to, ką visi veikėjai galvoja „matantys“; veikdami reaguojant į tai, kas „matoma“, veikėjai kuria institucijas⁹²; stebėtojai atsižvelgia į šias institucijas kurdami modelius ir veikdami pagal pasidarytas išvadas. Šiame procese modeliai (struktūriniai,

---

⁸⁹ Valantiejus “Socialinės struktūros samprata”, Op.cit., p.55

⁹⁰ Wight, Op.cit., p. 294-295

⁹¹ Onuf “Structure?”, Op.cit., p.191

⁹² Pasak N.Onuf, institucijos – modeliai, kurių formalios savybės yra fiksuotos ir viešai pristatomos, kaip taisyklių visuma

konstitutyviniai) ir institucijos, kurias „struktūruoja“ šie modeliai (anarchija, suverenitetas), sustiprina ir perkuria vienas kitą.

Pastaroji prielaida leidžia kalbėti apie veikėjo ir struktūros abipusį poveikį ir apima tiek *mokslinio realizmo*, tiek [filosofinio] *konstruktyvizmo* prielaidas. Tai reiškia, kad struktūra yra veikėjų intersubjektyvioje sąveikoje kuriama veikimo aplinkos mentalinė interpretacija, savo turinį ir formą įgaunanti naudojamų koncepcijų ir joms suteikiamo turinio dėka. Kadangi ši aplinka suvokiama kaip realybė (nors iš tiesų yra konstruojama mąstymo proceso ir sąveikos metu), ji įgauna institucinių savybių, t.y. tampa savaimė ribojančia arba įgalinančia tam tikrus elgesio šablonus, kurių pasikartojimas socialinės sąveikos metu perkuria tą pačią realybės interpretaciją. Ši interpretacija nėra tikslus realaus pasaulio atspindys, bet tam tikras mentalinis modelis, kurį jo kūrėjai ir puoselėtojai pateikia kaip objektyvaus pasaulio supaprastintą vaizdą. Toks teorinis požiūris į veikimo aplinką (struktūrą), *pirma*, leidžia integruoti veikėją ir struktūrą į vientisą elgesio aplinkos kūrimo schemą: struktūrą sukuria veikėjai, kurie kartu yra ir pasaulio stebėtojai; kadangi struktūra yra institucionalizuojama jos kūrimo procese, ji tampa savarankišku veikėjų elgesiui įtaką darančiu veiksmu. *Antra*, mes galime išskirti mažiausiai tris elementus, kurių sąveikoje susiformuoja struktūra: **idėjas** (veikėjų požiūris į supančią aplinką ir savo vietos toje aplinkoje nustatymas), **institucijas** (iš idėjų apie supančią aplinką kylančios elgesio normos) ir **materialinę bazę** (pirminiai ne-idėjinių poreikių tenkinimui reikalingos priemonės). Kitame poskyryje išsamiau pristatysiu kiekvieną iš šių elementų.

1.4.1. Materialinė struktūrinės aplinkos dimensija

Pirmoji struktūrinės aplinkos dimensija – **materialinė bazė**. Tai *neo-neo* teorinės prieigos akcentuojamas elementas. Teorinė prieiga, kuri siūlo tarptautinę politiką nagrinėti per racionalių veikėjų ontologinę prizmę,

valstybių interesus priima kaip objektyviai egzistuojančius ir supranta juos kaip išlikimą, galios didinimą ir saugumo užtikrinimą. Toks požiūris sudaro prielaidas valstybių elgesį aiškinti priklausomai nuo esamo „materialinių gebėjimų pasiskirstymo“. Valstybės siekia sukurti sau palankią egzistavimo aplinką, todėl jų veiksmus galima prognozuoti vertinant esamų gebėjimų pokyčius. Tačiau materialinius veiksnius akcentuojantis struktūrinis realizmas gan menkai plėtoja tarptautinės aplinkos struktūrinio poveikio valstybių vidiniams procesams tyrimus. Valstybė išlieka „juodoji dėžė“. Tai yra aspektas, vertas rimtos peržiūros. Šiandieninėmis globalizacijos ir informacionalizacijos sąlygomis skirtis tarp užsienio ir vidaus politikos vis labiau nyksta. Pasaulis keičiasi - tai sąlygoja globalizacija, informacinė revoliucija ir marketizacija. Teritorinė valstybė nebėra vienintelis tarptautinių santykių veikėjas. Atsiranda ne-teritoriniai veikėjai – transnacionalinės korporacijos, tarptautiniai socialiniai judėjimai, tarptautinės organizacijos. J.Nye ir R.Keohane teigia, kad teritorinės valstybės net ir besikeičiančiomis sąlygomis gali išnaudoti pokyčius savo tradiciniam vaidmeniui išlaikyti, tačiau atsiranda kompleksinė priklausomybė (angl. - *complex interdependence*)⁹³, kuri lemia, kad: (a) karinės galios svarba gerokai sumažėja; (b) dingsta atskirų politinių klausimų hierarchija („*low politics*“ pasidaro taip pat svarbu, kaip ir „*high politics*“); (c) atsiranda daugybė atskirų visuomenių sąveikos kanalų (be įprastų tarp-valstybinių). Galiausiai, pačios valstybės šiandien tampa „nepanašiais vienetais“ Pasak G.Sorenseno, „nepanašių vienetų“ kūrimasis iš esmės yra nulemtas išėjimo iš „galių balansavimo logikos“ ribų. Konkurencija ir socializacija – procesai, kuriuos K.Waltzas laikė kuriančiais „panašius vienetus“ (siekiančius išlikti kovoje dėl galios ir todėl besivadovaujančius savipagalbos principu) – iš tiesų skatina ir heterogeniškumą⁹⁴. Puikiausias pavyzdys – ES kūrimasis ir raida, kuris atspindi konkurencijos dėl išlikimo

---

⁹³ Joseph J. Nye “Transnational Relations, Interdependence and Globalization”// M.Brecher&F.Harvey (eds.) *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan, 2002, p.160-173

⁹⁴ Georg Sorensen “Big and Important Things in IR: Structural Realism and the Neglect of Changes in Statehood” // *International Relations*, 2009, Volume 23(2), p.228

pasekmėje susiformavusį alternatyvų nacionalinei valstybei institucionalizuotą saugumo ir gerovės užtikrinimo mechanizmą. Normatyviniai, ekonominiai ir politiniai⁹⁵ procesai pasaulyje paskatino valstybių tipų diferenciaciją tarptautinėje sistemoje (žr. PRIEDAI - 1 lentelę). Visa tai suponuoja vidaus ir užsienio politikos persipynimą, „juodosios dėžės“ atidarymą. Tiesa, tai nepaneigia materialinių veiksnių svarbos subjektų elgesiui. Valstybės, organizacijos ir tiesiog individai išlieka priklausomi nuo objektyvių poreikių tenkinimo. Ekonominis apsirūpinimas išlieka nepakitusi veikimo sąlyga, tačiau ji nebėra siejama su karinės galios didinimu. Tai leidžia kalbėti būtent apie ekonominės bazės struktūrinį poveikį elgesiui. Kadangi vienas iš visuotinai suvokiamų gerovės principų yra ekonominė gerovė, šios gerovės kūrimą skatinantys veiksniai išlieka svarbiu struktūriniu poveikio elgesiui veiksnium. Galima išskirti kelias pagrindines ekonominių veiksnių grupes. Visos jos susiję su ekonominės gerovės kūrimu ir neišvengiamai daro įtaką tarptautinės politikos subjektų elgesiui moderniam pasaulyje:

- (1) Energetiniai/infrastruktūriniai ryšiai;
- (2) Prekybiniai ryšiai, investicijos;
- (3) Teritorijos ypatumai – geografija, etninė sudėtis.

Šių veiksnių analizė leidžia identifikuoti tarpusavio priklausomybės ryšius tarp subjektų – tarpusavio priklausomybę, kontaktų dažnumą, įtakos materialinių poreikių tenkinimui pobūdį. Kartu tai parodo galimų stambesnių nei valstybė darinių formavimosi materialias sąlygas ir ribas. Globalizacijos sąlygomis gebėjimų pasiskirstymas išlieka svarbus, tačiau valstybė nebėra tas pagrindinis subjektas, kuriam priskiriami vienokie ar kitokie gebėjimai. Tai nereiškia, kad valstybės nenyksta – jos tiesiog įsilieja į platesnius darinius, kuriuos saisto bendri lūkesčiai, prekybos grandinė, energetinė priklausomybė, geografinis artumas.

---

⁹⁵ Sorensen, “The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR”, Op.cit., pp. 15-16

Galiausiai, materialinė bazė negali būti analizuojama atskirai nuo idėjų ir institucijų. Paprastas pavyzdys. Vertinant grynai materialiniais terminais, Pietų Osetija Gruzijai nėra gyvybiškai reikalinga. Šio regiono ekonominė nauda, etninė struktūra, energetinis potencialas ar net geo-strateginė svarba tikrai nėra dideli. Lygiai taip pat ir Rusijai šio regiono kontrolė materialine prasme nėra kažkuo ypatinga. Netgi atvirkščiai – tiek Gruzijos, tiek Rusijos atveju Pietų Osetiją galima laikyti tam tikru trukdžiu, kuris lėtina ekonominę raidą, kelia vidinį nestabilumą ar reikalauja papildomų išteklių saugumui užtikrinti. Kyla klausimas, kodėl gi realybėje dėl šio regiono vyksta netgi kariniai konfliktai? Į tai galima atsakyti remiantis neo-realistiniu mąstymu: Gruzijai regiono netekimas reiškia galios sumažėjimą (teritorijos netekimas), o Rusijai, atvirkščiai, - galios padidėjimą ir galimo priešininko susilpninimą.

Tačiau netgi vadovaujantis paprasta logika galima būtų abejoti tokio atsakymo pagrįstumu. Juk netekusi nuskurdusios ir nuolatinį nestabilumą keliančios Pietų Osetijos Gruzija gauna galimybę daugiau resursų skirti kitų savo regionų stirpinimui ir ekonominiam vystymui. Be to, išnyksta nuolatinis separatistų keliamų reikalavimų pavojus, kurio kontroliavimui reikalingi papildomi ištekliai ir kuriama įtampa. Taigi, daug įtikimesnį, mano supratimu, atsakymą į aukščiau iškeltą klausimą galima pateikti įtraukiant idėjinį ir institucinį aiškinimą. Vadovaujantis konstruktyvistine logika, akivaizdu, kad Gruzijai Pietų Osetijos netekimas reiškia visų pirma iššūkį [nacionalinės] tapatybės kontekste. Ar gali Gruzija būti „normalia valstybe“, jei nesugeba išlaikyti „istorinių savo žemių“? Kitaip sakant, karo priežastis yra ne materialinė, o idėjinė, t.y. tapatybinė. Antra vertus, svarbus yra ir normatyvinis-institucinis aspektas. Vis dar vyraujanti tarptautinės politikos norma šiandieniniame pasaulyje, kurios pagrįstumu mažai kas abejoja, yra [išorinis] suverenitetas. Vadinasi, būtent jo – t.y. suvereniteto - pažeidimas yra motyvas kariniams veiksams pradėti. Materialiniai veiksniai lieka tik pretekstu. Ta pačia logika galima aiškinti ir Rusijos elgesį. Jos puoselėjama

tapatybė – „didžioji galia“ – implikuoja ir atitinkamą elgesį, kuris leidžia įtvirtinti tokią tapatybę. Kadangi didžioji galia privalo turėti savo „įtakos sferas“ ir demonstruoti galią savo „vasalams“, Rusija iš esmės paneigtų savo pačios tapatybę nepasinaudodama galimybe parodyti jos interesų nepaisančiai Gruzijai „kas čia šeimininkas“?

Taigi, šiuo pavyzdžiu siekta pademonstruoti, kad patys savaime materialūs veiksniai nėra itin svarbūs. Tačiau jų svarba pasireiškia sąveikoje su idėjiniais ir instituciniais motyvais. Kitaip sakant, tam tikri materialūs aspektai (ekonominė ar energetinė priklausomybė, separatistiniai judėjimai, geostrateginė padėtis) gali būti svarbiu elementu, formuluojant ir pagrindžiant elgesį, kuris kyla iš idėjų ar dominuojančių normų. Materialinė bazė išlieka objektu, kuris esant specifinei idėijinei ir institucinei struktūrai, gali būti tam tikro elgesio priežastis.

1.4.2. Tapatybinė struktūros dimensija

Tapatybė yra antrasis struktūrinės aplinkos elementas, prisidedantis prie specifinio subjektų elgesio formavimo. Tai konstruktyvistų „arkliukas“ teorinėse studijose⁹⁶. Visų pirma reikia pabrėžti, kad kalbant apie tapatybę galvoje turima tai, ką konstruktyvistai vadina „**kolektyvine tapatybe**“, kuri yra socialinės tapatybės rūšis. Priminsiu, kad tapatybės studijose paprastai skiriamos dvi pamatinės tapatybės rūšys – korporatyvinė ir socialinė (žr. 3 lentelę).

---

⁹⁶ Išsamią konstruktyvistų požiūrį į tarptautinės politikos struktūrą(-as) apžvalgą galima rasti: Alexander Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius, Eugrimas, 2005. Ypač pp. 152-205 ir 263-332

Robert Jackson „Social Constructivism“ // in Robert Jackson, George Sorensen (eds.) *Introduction to International Relations Theories and Approaches* (Third Edition), Chapter 6, Oxford University Press, 2006, pp.161-177

Martha Finnemore, Kathryn Sikkink “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics” // *Annual Review of Political Science*, 2001, Volume 4, pp. 391–416

3 Lentelė: Korporatyvinė ir socialinė tapatybė

- **Korporatyvinė tapatybė.** Tai įgimtos charakteristikos, kurios daugiausiai yra nepriklausomos nuo socialinių procesų tarp subjektų. Jos apima kalbą, etninius ypatumus ir pan. Tai yra vidinės savybės, apibrėžiančios individualų veikėją.
- **Socialinė tapatybė.** Kyla iš (biheavioralistinio ir komunikacinio) sąveikavimo tarp subjektų - "savęs" ir "kitų". Tai reikšmių visuma, kurią veikėjas pritaiko sau, kartu atsižvelgdamas į kitų perspektyvą, t.y. kurias jis nustato kaip socialinis objektas.

Visa tai reiškia, kad kiekviena valstybė turi skirtingą korporatyvinę tapatybę, kuria apibrėžia geografinę teritoriją, vartojama kalba, papročiai (religija, rasė it pan.). Tačiau egzistuoja ir socialinė tapatybė, kuri nusako korporatyvinę tapatybę turinčių veikėjų bendrumą/skirtumus santykiyje su kitais veikėjais. Anglų kalboje ši skirtumą gerai apibrėžia „I“ ir „Me“ perskyra. Lietuvių kalboje pažodinis vertimas sunkiai įmanomas, bet perskyrą galima būtų iliustruoti kaip skirtumą tarp „aš, kaip individas“ ir „aš, kaip visumos dalis“. „Aš, kaip individas“ galiu būti europidas, kalbantis lietuviškai ir gyvenantis prie Baltijos jūros. Tuo pačiu metu „aš, kaip visumos dalis“ galiu būti europietis, kuris bendradarbiaudamas su danais, ispanais ir rumunais vykdo misiją įtvirtinti taiką ir demokratiją pasaulyje ir susiduriantis su „kitais“, kurie propaguoja karą ir nulinės sumos mąstymą.

Kolektyvinė tapatybė, kaip socialinės tapatybės rūšis, pasak A.Wendto, yra aukščiausias kultūros internalizavimo taškas, kai subjektai apibendrintus „kitus“ padaro savivokos dalimi. „Subjektai yra laikomi turinčiais kolektyvinių interesų, kai grupės gerovę padaro savitiksliu dalyku, o tai savo ruožtu padeda jiems išspręsti kolektyvinio veikimo problemas, sulaikančias egoistus“⁹⁷. Pagrindiniai kriterijai ir veiksniai, leidžiantys identifikuoti kolektyvinės tapatybės egzistavimą yra *tarpusavio priklausomybė, bendras likimas, homogeniškumas ir savivarža*⁹⁸ (žr. 4 lentelę).

⁹⁷ Wendt, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Op.cit., p. 358.

⁹⁸ Ibid., pp. 364-389.

4 Lentelė: kolektyvinės tapatybės identifikavimo kriterijai

Tarpusavio priklausomybė – subjektai yra tarpusavyje priklausomi, kai sąveikos rezultatai kiekvienam iš jų priklauso nuo to, ką pasirinko kiti;

Bendras likimas – apie bendrą likimą kalbama tada, kai subjektų individualus išlikimas, pritaikymas ar gerovė priklauso nuo to, kas atsitinka su grupe ar visuma;

Homogeniškumas – organizacijos nariai gali būti panašūs dviem tarpusavy susijusiais aspektais:

- pagal korporatyvinę tapatybę – mastas, kuriuo valstybės yra izomorfinės pagal pagrindinius veiksnius, darančius įtaką institucijų formoms, funkcijoms ir priežastims (pvz., valstybės yra suvokiamos kaip pirminiai subjektai tarptautinėje politikoje, turintys centralizuotas valdžios struktūras, teritorinį prievartos naudojimo monopolį ir t.t.)
- pagal tipinę tapatybę – apibrėžia tipų įvairovę tam tikros korporatyvinės tapatybės viduje ir žymi tai, kaip valstybės yra organizuotos „iš vidaus“ (kokia politinė sistema, koks režimo tipas).

Savivarža – nurodo tarpo grupei priklausančių subjektų egzistuojantį tikėjimą, kad jų poreikiai bus gerbiami ir kad jų individualumas nebus visiškai užgožtas grupės ar jai paaukotas.

Šaltinis: Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Op.cit., pp. 364-389

Būtina pabrėžti, kad taisyklių ir tapatybių svarba teorinėje literatūroje dažnai yra persipynusi ir glaudžiai tarpusavyje susijusi. Naudojamų taisyklių pobūdis yra glaudžiai susijęs su veikiančia tapatybe – savo vietos, vaidmens ir funkcijų subjektyvia interpretacija. Konstruktyvistai ir institucionalistai sutaria dėl pamatinės ontologinės prielaidos - realybė yra socialinis konstruktas. Galima daryti prielaidą, kad "kažkur anapus" yra nekintamas materialinis pasaulis, tačiau su šiuo pasauliu susijusios reikšmės yra ne objektyvios ir nekintamos, o socialiai sukonstruotos. Atitinkamai, būtent socialinės grupės visuose analizės lygmenyse (šeima, etninė grupė, bažnyčia, interesų grupė, NVO, valstybė ir valstybių bendruomenė) yra pagrindiniai [tarptautinės] politikos veikėjai. Pasaulis yra kompleksinės prigimties – „juodoji dėžė“ nėra uždara. Vidiniai kognityviniai ir elgesio modeliai, būdingi kolektyvinę tapatybę turinčioms socialinėms grupėms neišvengiamai pasireiškia ir šiai grupei sąveikaujant su išoriniais subjektais.

Galimo elgesio tokiame pasaulyje būdai taip pat yra labai sudėtingi. Norėdami supaprastinti šį kompleksškumą, veikėjai kategorizuoja objektus (tame tarpe ir save bei kitus veikėjus), suteikdami jiems vardus/etiketes, klasifikacijas ir priskirdami jiems specifines reikšmes. Laikomasi jau minėtos teorinės pozicijos, kad mūsų pažįstamas pasaulis yra konstruojamas naudojant specifines koncepcijas (demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisės, suverentitetas ir t.t.). Šios koncepcijos skiriasi pereinant iš vienos [lingvistinės, socialinės, mokslinės] grupės į kitą, o tai reiškia, kad ir šių grupių konstruojami pasauliai yra skirtingi. Atsiranda poreikis apibrėžti „save“ ir „kitus“ ne tik pagal korporatyvinius skirtumus (kalba, religija, rasė), bet ir pagal mentalinių požiūrių į pasaulio realybę suvokimą. Tokios teorinės prielaidos leidžia kalbėti ir apie socialinę-tapatybinę aplinkos, kurioje vyksta politinės sąveikos procesai, dimensiją. Ši dimensija suteikia supratimą (bendrą žinojimą), paskatinimą ir apribojimus tam tikram elgesiui ir formuoja bei įtvirtina veiksmus, kurie remiasi „pasekmių logika“ (*logic of consequences*)⁹⁹. Tuo pačiu metu tapatybė, kaip struktūrinės aplinkos dalis, padeda apibrėžti (konstituuoja) interesus bei elgesio normas, taip nulemdama veiksmus, kurie remiasi „atitikimo logika“ (*logic of appropriateness*)¹⁰⁰, įsitvirtinusia socialinėse taisyklėse ir vaidmenyse. Paprastai tariant, tapatybė formuoja institucinę veikimo aplinką su specifinėmis žaidimo taisyklėmis. Tapatybinė aplinka nėra statiška – tai veikėjų tarpusavio sąveikos produktas (nuolatos gaminamas, reprodukuojamas ir transformuojamas socialiniuose procesuose). Tai reiškia, kad kuo labiau tam tikra tapatybė yra internalizuojama socialinės sąveikos procese (t.y. kuo labiau ji laikoma objektyviai egzistuojančia „išorinės objektyvios realybės“ dalimi), tuo stipriau ji yra „institucionalizuota“ ir atsparesnė pokyčiams. Be to, tapatybė nėra objektyvi/išoriška individų

---

⁹⁹ Abiejų logikų teorinį atskyrimą ir jo kritiką galima rasti Kjell Goldmann „Appropriateness and Consequences: The Logic of Neo-Institutionalism” // *Governance*, 2004, Volume 18, Issue 1, pp. 35 - 52

¹⁰⁰ Ibid.,

atžvilgiu – ji perkuriame būtent individų socialinės sąveikos procese ir šio proceso dėka įgauna „emerdžentinių“¹⁰¹ požymių.

1.4.3. Institucinė struktūros dimensija

Taisyklės (institucijos), kurias galima apibrėžti kaip bendras [atitinkamo] elgesio visuomeninės sąveikos procese procedūras¹⁰², yra trečioji struktūrinės aplinkos dimensija. Ją pabrėžia naujojo institucionalizmo teorijos. Nepaisant labai heterogeniško požiūrio į taisykles¹⁰³ (dažnai vadinamas institucijomis), institucionalistai sutaria dėl vieno pagrindinio dalyko: „institucijos yra svarbios“. Jos formuoja bendrus lūkesčius ir nuspėjamumą kasdienėje sąveikoje. Pasak Robert Keohane, individai, organizacijos ir net valstybės formuojasi tam tikrame (plačiame) instituciniame kontekste. Institucijos ne tik paprasčiausiai atspindi jas sudarančių vienetų galios santykius – tokio požiūrio į institucijas laikosi neo-realistai - institucijos pačios kuria preferencijas ir galią. Kitaip sakant, institucijos yra *konstitutyvios* veikėjų atžvilgiu. Tai reiškia, kad negalima atskirų individų preferencijų laikyti iš anksto duotomis: jos yra įtakojamos institucinės sandaros, vyraujančių [elgesio] normų ir istorinio diskurso, kurį naudoja individai, siekdami savo tikslų bei sprenddami problemas¹⁰⁴. Taigi institucijos - iš principo subjektyvus

---

¹⁰¹ Emerdžentiniai, ontologiniai požymiai nusako nuolatinę sąveiką tarp pagrindinių socialinės tikrovės dalių – struktūros ir veiksmo. Struktūros, pasak Margaret Archer, nėra *sudaiktintos* realybės formos. Reikalingas tas, kad jas formuoja žmonių veiksmai. Be to, struktūros gali daryti poveikį konkreitiems veiksams tik todėl, kad jų tarpininkas – socialinė sąveika. Žr. Valantiejus “Socialinės struktūros samprata”, Op.cit., p. 53

¹⁰² R.Keohane apibrėžia institucijas kaip “vidujai susijusius taisyklių ir normų kompleksus, kuriuos galima identifikuoti laike ir erdvėje” - Robert O. Keohane “International Institutions: Two Approaches”//R.Beck, A.Arendt, R.Vander Lugt (eds.) *International Rules: Approaches from International Law and International Relations*, New York: Oxford University Press, 1996, p.187-205

¹⁰³ Būtina pažymėti, kad pats terminas „naujasis institucionalizmas“ iš esmės yra ne politikos mokslų teorija, o terminas, kuriuo apibūdinama grupė teorinių modelių, gerokai besiskiriančių tarpusavyje tiek ontologiniais, tiek epistemologiniais aspektais. Skirtingi autoriai išskiria nuo trijų iki devynių naujojo institucionalizmo mokyklų tačiau dažniausiai minimos trys pagrindinės: racionalaus pasirinkimo institucionalizmas, istorinis institucionalizmas ir sociologinis institucionalizmas. (Išsamia naujojo institucionalizmo tipologiją galima rasti: Klaus Nielsen „Review of Institutional Approaches in the Social Sciences: Typology, Dialogue and Future Prospects“, Roskilde University, Research Paper No. 7/01, 2001. - http://www.ssc.ruc.dk/institutional/Research_Paper_7-01.pdf ; Andre Lecours (ed.) *New Institutionalism: Theory and Analysis*, University of Toronto Press, 2005, pp. 27-98)

¹⁰⁴ Keohane, Op.cit.,

elementas, leidžiantis sukurti stabilumą ir tam tikrą tvarką bei išvengti chaoso ir „visų karo prieš visus“¹⁰⁵.

Institucinė veikimo aplinka apima tiek vidinę subjektų sąveiką, tiek ir sąveikos su išoriniais veikėjais mechanizmus. Tai leidžia kalbėti apie institucinės aplinkos santykio su materialiąja ir tapatybine aplinka svarbą. Akivaizdu, kad sąveikos mechanizmų raida atspindi esamos ekonominės priklausomybės pobūdį bei yra formuojama priklausomai nuo puoselėjamos kolektyvinės tapatybės. Institucinė aplinka „įformina“ materialinę ir tapatybinę aplinką. Paprastai tariant, taisyklės atspindi esamą materialinę bei idėjinę situaciją ir apibrėžia elgesį pagal „geras/blogas“, „legitimus/nelegitimus“, „trokštamą/netrokštamą“, „teisingas/ neteisingas“ kategorijas. Taisyklės nėra iš anksto duotos ir objektyvios, bet yra sukuriamos socialinės sąveikos procese¹⁰⁶. Taisyklės taip pat glaudžiai susijusios su normomis ir vertybėmis. Autoritarizmas ir demokratija yra iliustracija dviejų skirtingų taisyklių rinkinių, kurie reguliuoja visuomeninius socio-politinės sąveikos procesus. Tarp jų – ir materialinės bazės panaudojimo principus. Suverenitetas yra chrestomatinis tarptautinės sistemos taisyklės (normos) pavyzdys – stabilus, tačiau tik nuo pačių subjektų paramos priklausomas elgesio principas, kuriuo vadovaujamosi tarpusavio sąveikoje. Pažymėtina, kad taisyklės skiriasi skirtinguose analizės lygmenyse. Jos gali būti valstybių (nacionalinio) lygmens, ir gali būti sistemos (tarptautinio) lygmens. Valstybių vidinis suverenitetas turi visai kitokią prasmę nei valstybių išorinis suverenitetas.

1.5. Struktūros-veikėjo santykis – abipusės priklausomybės modelis

Koks yra veikėjo santykis su struktūra? Šioje disertacijoje vadovaujamosi prielaida, kad veikėjas, kuris kartu yra ir aplinkos stebėtojas, turi mentalinį tos aplinkos suvokimo modelį, t.y. kuria objektyvios realybės

---

¹⁰⁵ Nors pažymėtina, kad „visų karas prieš visus“ taip pat yra elgesio taisyklė.

¹⁰⁶ Tai yra vadinamojo „sociologinio požiūrio“ į institucijas pozicija – jis pabrėžia, kad institucijos dažniausiai **nėra sąmoningai sukuriamos** žmonių, tačiau atsiranda/išsivysto pamažu ir dažniausiai yra priimamos jose dalyvaujančių individų kaip savaime suprantama (objektyvi) duotybė.

vaizdinį, kurios atžvilgiu formuojamas konkretus elgesys. Priklausomai nuo suformuoto teorinio modelio, socialinės sąveikos procese kuriasi specifinės veikimo tokiaame modelyje sąlygos – žaidimo taisyklės. Kadangi veikėjų-stebėtojų yra ne vienas, formuojasi skirtingi požiūrio į išorinę aplinką modeliai. Panašius modelius kuriantys/pripažįstantys veikėjai plėtoja tarpusavio sąveiką ir formuoja „kolektyvinę tapatybę“, t.y. apsibrėžia kaip „Mes“. Kadangi egzistuoja skirtingi pasaulio suvokimai, be kita ko, nulemti ir ekonominių išteklių nevienodo pasiskirstymo bei geografinių sąlygų, kuriasi skirtingos „Mes“ grupės, kitas tokias grupes laikančios „Kitais“. Turėdamos skirtingą pasaulio veikimo principų suvokimą, šios grupės plėtoja ir skirtingas adekvataus elgesio pasaulyje taisykles ir normas. Šios taisyklės atspindi ir perkuria turimą teorinį-mentalinį realybės suvokimo modelį. To pasekmė – kuriasi „nepanašūs vienetai“, kurie nebūtinai sutampa su teritorinių valstybių ribomis.

Valstybės ir jų grupės, sudarančios „nepanašius vienetus“ tarpusavyje skiriasi kolektyvinės tapatybės požiūriu ir puoselėjamos institucijomis. Koks vaidmuo tokiaame procese tenka veikėjui? Pirmas įspūdis yra toks, kad veikėjas yra ontologiškai pirminis subjektas, kadangi būtent jis formuoja teorinius realybės suvokimo modelius, jų pagrindu elgiasi socialinės sąveikos metu ir taip „institucionalizuoja“ realybę. Tačiau tai tik dalis bendro vaizdo. Visų pirma, mentalinių ir teorinių realybės modelių kūrimas yra nulemtas turimos socialinės patirties. Veikėjas nėra už „nežinojimo uždangos“ – mąstymo schemas yra priklausomos nuo turimo socialinio kapitalo. Antra, objektyvi ekonominių sąlygų aplinka formuoja veikėjo pasirinkimus (struktūrinių realistų argumentas). Tačiau tai, pagal kokius elgesio šablonus bus veikama priklauso nuo puoselėjamos kolektyvinės tapatybės ir teorinio realybės modelio. Praktikuojami elgesio šablonai įtvirtina skirtingas tapatybes ir pamažu „objektyvizuojasi“, t.y. sukuriama specifinė „atitikimo logika“. Atsiranda grįžtamasis formaliai veikėjo sukonstruotų mechanizmų poveikis pačiam

veikėjui, o svarbiausia – jo mąstymui. Pasikartojančios socialinės sąveikos procese veikėjo ontologinis pirmumas nunyksta. Tai reiškia, kad veikėjas tampa priklausomas nuo struktūrinės aplinkos savo elgesyje. Tačiau pati struktūrinė aplinka irgi yra palaikoma tik veikėjų tarpusavio sąveikos – perkūrimo - dėka. Įvyksta viso proceso „internalizacija“. Gauname skirtingas tarptautinės politikos struktūras su jas tarpusavio sąveikoje perkuriančiais veikėjais. Pati struktūra nėra objektyvi ir empiriškai išmatuojama – ją sudaro idėjos ir socialinė sąveika, kurias iš dalies nukreipia materialinė ekonominės realybės specifika. Taigi, veikėjas ir struktūrinė aplinka turi abipusį priklausomybinį ryšį: struktūra negalėtų išlikti (kadangi nėra objektyviai reali) be veikėjo, o veikėjas (jo elgesys, mąstymas) tampa priklausomas nuo internalizuoto struktūrinio modelio savybių. Metodologine prasme toks požiūris svarbus tuo, kad struktūrinę analizę leidžia atlikti per veikėjų sąveikos stebėjimo ir analizavimo procesą. Norint suvokti struktūrinio poveikio subjektams specifiką, reikia nagrinėti pačių subjektų pasikartojantį diskursą ir iš jo kylantį elgesį.

Antra vertus, pateikiamas teorinis požiūris leidžia kalbėti apie skirtingo pobūdžio struktūrinę(-es) aplinką(-as) tarptautinėje politikoje. Jas skiriantis kriterijus – struktūrinių dimensijų turinys (žr. PRIEDAI - 1 schemą). Jeigu materialinė bazė apibrėžiama santykinai aiškiai – t.y. egzistuojantys geografiniai, etniniai ypatumai, kariniai, ekonominiai ar energetiniai ryšiai – tai idėjinės dimensijos yra gerokai sunkiau charakterizuojamos. Kai tarptautiniuose santykiuose kalbama apie Vakarų ir Rusijos priešpriešą arba kai nagrinėjami Europos ir JAV santykiai, dažnai apeliuojama į skirtingus požiūrius į leistino elgesio modelius¹⁰⁷, skirtingas tapatybes¹⁰⁸ arba skirtingas

---

¹⁰⁷ Robert Kagan. *Apie rojų ir galią: Amerika ir Europa naujoje pasaulio tvarkoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004

¹⁰⁸ Krishan Kumar “The Question of European Identity: Europe in the American Mirror” // *European Journal of Social Theory*, 2008, Volume 11, No. 1, pp.87-105

Jeffrey T. Checkel, Peter J. Katzenstein (eds.) *European Identity*, Cambridge University Press, 2009.

institucines elgesio ribas¹⁰⁹. Demokratiški Vakarai priešpastatomi autokratinei Azijai (arba Rusijai). Karingoji JAV traktuojama kitaip nei „taikioji“ Europa ir t.t. Pasak A.Wendt, [socialinių] struktūrų įvairovė kelia pagrindinę struktūravimo teorijos problemą: „struktūros-struktūros“ santykius. Bet kokia struktūra, įreminanti valstybės elgesį, turi savarankišką logiką, perkūrimo sąlygas/reikalavimus, ir, atitinkamai, poveikį skirtingų valstybių elgesiui. Tai reiškia, kad kuriant struktūrinę valstybės ir jos elgesio teoriją, reikia ne tik išskirti skirtingus tarptautinėje politikoje veikiančių subjektų struktūravimo principus, bet ir būtina atskirti skirtingų struktūrinių elgesio determinantų poveikį bei tų poveikių tarpusavio santykį subjektų elgesiui¹¹⁰.

1.6. Kiek struktūrų yra tarptautinėje politikoje?

Globali XXI amžiaus tarptautinė sistema kokybiškai visiškai neprimena tos sistemos, kokia vyravo XIX amžiuje ar net XX amžiaus antrojoje pusėje. Geležinkelių tinklai, kurie atrodė tokie svarbūs H.MacKinderiui, užleido pozicijas lėktuvams ir tarpkontinentinėms raketoms, o vėliau palydovams ir internetinėms sistemoms. Išaugusi tarpusavio priklausomybė, „sumažėjęs“ pasaulis neišvengiamai atsiliepia ir visų tarptautinės sistemos veikėjų pobūdžiui ir tarpusavio sąveikai. Ši sąveika yra grįsta ne vien galios didinimo siekiu, bet vis dažniau apima bendradarbiavimą, taikų sugyvenimą ir bendrą veiksmų derinimą tikslams pasiekti. Viena vertus, tokie pokyčiai leidžia ir netgi verčia su didelėmis išlygomis vertinti struktūrinio realizmo akcentuojamos vienintelės tarptautinės sistemos struktūros, lemiančios veikėjų elgesį, išskirtinumą. Tuo pačiu beveik visuotinai sutariama, kad valstybės ir tarptautinės sistemos lygmenys yra glaudžiai tarpusavyje persipynę, o valstybė nebėra „juodoji dėžė“. Valstybės vidaus procesai neišvengiamai daro įtaką jų išoriniam elgesiui ir atvirkščiai. Demokratinės taikos teorija siekia tai įrodyti.

---

¹⁰⁹ Peter J. Katzenstein *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2005, xiv+297 pp.

¹¹⁰ Wendt, „The Agent-Structure Problem“, Op.cit., p. 522.

Savo ruožtu, analizuodama Rusijos atvejį, C.Wallander teigia, kad valstybių vidaus politinės struktūros daro tiesioginį poveikį jų išoriniam elgesiui¹¹¹. Dar viena šiuolaikinių tarptautinių santykių specifikos išraiška – besikeičiantis globalizacijos ir regionalizacijos santykis. Tokie reiškiniai kaip „glocalizacija“ ar „vidinė globalizacija“¹¹² vis dažniau vartojami akademiname diskurse ir apeliuoja į tai, kad intensyvėjanti komunikacija ir mainų (žmogiškųjų, informacinių, finansinių ir t.t.) galimybės ne tik „vienodina“ pasaulį, bet ir prisideda prie lokalinę specifiką – istorinę, kultūrinę, socialinę-mentalinę – atspindinčių socialinių darinių ir bendruomenių kūrimosi.

Šiandieninę tarptautinę sistemą drąsiai galima analizuoti kaip keliose skirtingose struktūrinėse aplinkose veikiančių subjektų sąveikos areną. Tai reiškia, kad egzistuoja skirtingą turinį turintys struktūrinio lygmens veiksniai, formuojantys tarptautinės politikos subjektų elgesį. Nebėra taip, kad kuri nors struktūra būtų teoriškai išskiriama kaip svarbiausia/vienintelė. Tokia prielaida yra prieštaravimas struktūrinio realizmo modeliui, – „tarptautinėje sistemoje gali būti tik vienas struktūros lygis, anarchija, ir jos autonomija priklauso nuo egzistavimo ir padarinių sukėlimo nepriklausomai nuo valstybių savybių ir sąveikos“¹¹³ - tačiau atspindi daugelio idėjinius veiksnius pabrėžiančių teorijų indėlių.

Kalbant apie galimą struktūrinių veikimo aplinkų (struktūrų) skaičių, remiuosi A.Wendto atsakymu į jo paties iškeltą klausimą „ar anarchija suderinama su daugiau kaip viena struktūros rūšimi ir dėl to turi tam tikras taisykles?“¹¹⁴. Pasak Wendto, „(1) anarchinės struktūros konstruoja jų elementus, tačiau (2) šios struktūros nėra vienaarūšės makrolygyje ir dėl to gali funkcionuoti pagal skirtingas taisykles. Anarchija yra tuščias modelis, neturintis prigimtinės logikos; logiką anarchijoje nusako to, ką laikome

---

¹¹¹ Celeste A.Wallander „Russian Transimperialism and Its Implications“// *The Washington Quarterly*, Volume 30, No.2, pp. 107–122. - http://www.twq.com/07spring/docs/07spring_wallander.pdf

¹¹² Žr. Victor Roudometof “Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization” // *Current Sociology*, 2005, Volume 53, No. 1, pp.113-135

¹¹³ Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Op.cit., p.159

¹¹⁴ Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Op.cit., p.264

anarchija, struktūra¹¹⁵. Iš tokio argumentavimo ir struktūros suvokimo per sąveiką kyla ir viena svarbiausių teorinių prielaidų – **tarpusavio santykiuose dominuojantis socialinės sąveikos tipas lemia šios sistemos logiką, o kartu ir struktūrinį poveikį tarptautinės politikos subjektams**. Ir tai nebūtinai yra „visų karas prieš visus“. Įtraukdamas idėjas ir bendrą žinojimą, kaip lygiaverčius materialių gebėjimų pasiskirstymui veiksnius, A.Wendtas suponuoja skirtingų „anarchijos kultūrų“ (kitaip sakant, struktūrų) egzistavimą: *Hobbeso*, *Locke'o* ir *Kanto*¹¹⁶. Paprastai tariant, laikomasi požiūrio, kad tarptautinė sistema automatiškai nereikalauja galios didinimo, jėgų pusiausvyros palaikymo ar saugumo dilemos neišvengiamumo. Kanto kultūra yra lygiai taip pat įmanoma, kaip ir Hobbeso ar Locke'o kultūra. Kokia kultūra vyrauja, priklauso nuo egzistuojančių sąveikos taisyklių ir tapatybių, ne vien nuo materialių gebėjimų.

Toks teorinis argumentavimas leidžia iškelti prielaidą, apie kurią A.Wendtas nekalba, bet kuri peršasi skaitant kitų autorių darbus – jau minėto G.Sorenseno, Roberto Cooperio¹¹⁷ ir kt. Kalbėdami apie tarptautinius santykius, šie autoriai aiškiai brėžia perskyrą tarp pre-modernaus, modernaus ir postmodernaus pasaulio. Pagal šiems pasauliams ir juose veikiantiems subjektams priskiriamus bruožus (žr. PRIEDAI - 1 lentelę) galima išvesti akivaizdžią analogiją tarp *Hobbeso* kultūros ir pre-modernaus pasaulio, *Locke'o* kultūros ir modernaus pasaulio bei *Kanto* kultūros ir postmodernaus pasaulio. Svarbiausia yra pabrėžti, kad tai nėra išimtinai chronologinė perskyra, būdinga visai tarptautinei sistemai. **Modernios ir postmodernios visuomenės, valstybės ir bendruomenės gali egzistuoti vienu metu, o jas viena nuo kitos skiria vyraujančios vidaus ir išorinio elgesio taisyklės ir požiūris į kitus tarptautinės politikos subjektus**. Toks požiūris patvirtina prielaidą, kad tarptautinės politikos subjektai yra „nepanašūs vienetai“. Jų

---

¹¹⁵ Ibid., p.266

¹¹⁶ Ibid., pp. 263-333

¹¹⁷ Robert Cooper *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, London: Atlantic Books, 2003, 180 pp.

„nepanašumas“ atsiskleidžia analizuojant socialinės sąveikos procesą. Nuo sąveikos pobūdžio priklauso (per)kuriamos struktūrinės aplinkos specifika ir poveikis.

Pateiktas požiūris į struktūrinę veikimo aplinką siūlo naują teorinę priegą. Struktūrinė aplinka – anarchija, pasak K.Waltzo – tampa nebe vienalytė, bet diferencijuota turinio prasme. O turinį, kaip jau minėta, sudaro tapatybė, taisyklės ir materialinė bazė. Jei struktūrinis realizmas išskyrė tik materialųjį turinio elementą (gebėjimų pasiskirstymą), aš laikausi požiūrio, kad institucijos ir identitetas taip pat yra sudėtinės struktūrinį poveikį apibrėžiančios aplinkos dalys. Kadangi tiek modernios, tiek postmodernios visuomenės egzistuoja šiandieniniuose tarptautiniuose santykiuose, mes galime kalbėti apie **kelias tarptautinės politikos sistemas su savitą elgesį ir pasaulėžiūrą formuojančia struktūrine aplinka vienu metu**. *Locke*’o kultūra ir *Kanto* kultūra gali egzistuoti viena šalia kitos. Sukuriami „nepanašūs vienetai“, kurie puoselėja skirtingas kolektyvines tapatybes ir vadovaujasi su šiomis tapatybėmis susietomis skirtingomis elgesio taisyklėmis. Tai turi poveikį tiek tarptautiniams santykiams, tiek valstybinių darinių vidinei raidai (režimams).

Toks argumentavimas leidžia kitaip pažvelgti į struktūrinės aplinkos poveikį valstybėms. Nors aukščiau išdėstytos mintys gali pasirodyti kaip abejonė valstybių svarba šiandieniniame pasaulyje, taip tikrai nėra. Valstybės neišnyksta ir greičiausiai dar ilgai neišnyks. Keičiasi ne pati valstybė, o jų tarpusavio santykis. Besikeičiantį santykių pobūdį lemia valstybės „juodosios dėžės“ atidarymas struktūriniame teorizavime. Tiksliau – socialinės sąveikos valstybių viduje ir išorėje sujungimas. Paprastai sakant, tarptautinė sistema daro poveikį valstybių vidinei organizacijai, o vidinė valstybės socialinės sąveikos specifika neišvengiamai atsispindi jos išoriniame elgesyje. Europos Sąjungos poveikis jos valstybių narių vidiniams procesams (*acquis communautaire* perkėlimas) ir Europoje vyraujančių elgesio normų perkėlimas

į išorinius santykius („minkštosios“ galios projekcijos, derybinio ir taikaus konfliktų reguliavimo skatinimas) yra geriausi tokio teiginio pavyzdžiai. Demokratiškos veikėjų tarpusavio santykiai skirsis nuo demokratiškos ir autoritarinių veikėjų sąveikos pobūdžio. Ir šį pobūdį lemia ne objektyviai egzistuojantys interesai ir materialinių gebėjimų pasiskirstymas, o tapatybinių ir institucinių veiksmų nulemti skirtumai. Tai reiškia, kad demokratiniai ir nedemokratiniai veikėjai tarpusavio santykiuose vadovausis skirtinga elgesio logika. Iš čia kyla ir svarbiausia praktinė šiuolaikinių tarptautinių santykių problema, kurią paprastai galima įvardinti kaip „tarpusavio nesupratimą“. Jis atsiranda dėl skirtingo „bendro žinojimo“, t.y. skirtingų prasmų suteikimo elgesiui ir diskursui. Akivaizdu, kad demokratijos terminas, koks jis vartojamas ir kaip suprantamas Vakarų Europoje, yra kitokio turinio nei demokratija, kaip ji suprantama Rusijoje arba Venesueloje. Žodis tas pats, o prasmės visiškai skirtingos. Iš to seka, kad skirtingi yra ir lūkesčiai, siejami su įsivaizduojamu kitų subjektų elgesiu. Modernaus ir postmodernaus pasaulio atstovų pasaulėžiūra, savo vietos tarptautinėje sistemoje ir [tinkamo] elgesio suvokimas skiriasi. Vadovaudamiesi savitu tarptautinių susitarimų traktavimo modeliu, vieni subjektai jų laikysis visai kitaip, nei kiti. Iš čia ir paaiškinimas M.Barosso nusistebėjimui dėl Rusijos ir Ukrainos derybinio elgesio dujų konflikto metu (žr. įvadą).

Be abejo, negalima kalbėti apie aiškų ir konkretų skirtingos struktūrinės aplinkos atskyrimą. Tarptautinės politikos subjektus labai sunku suskirstyti į atskiras lentynėles su etikete „modernus“ arba „postmodernus“¹¹⁸. Šie pasauliai yra idealūs tipai, tarp kurių egzistuoja įvairios modifikacijos. Priskyrimas kuriam nors iš šių tipų įmanomas tik atliekant empirinį tyrimą ir identifikuojant egzistuojantį tapatybinių, institucinių ir materialinių veiksmų pobūdį bei tarpusavio santykį. Tai ir daroma tolimesniuose skyriuose, analizuojant

---

¹¹⁸ „Pre-modernus“ pasaulis taupant laiką ir vietą yra paliekamas už pristatomos analizės ribų, nors kalbant apie kitus pasaulio regionus (ne posovietinę erdvę), būtina detaliau išnagrinėti ir šiam pasauliui būdingas savybes.

Europos valstybių ir Rusijos (per)kuriamą struktūrinę aplinką, jų panašumus ir skirtumus.

1.7. Svarbiausių teorinių darbo prielaidų apibendrinimas

Apibendrinant išdėstyta mintis, šios disertacijos svarbiausias teorines išvalgas trumpai galima nupasakoti taip:

[Darbinis] **struktūrinės aplinkos (struktūros) apibrėžimas** – tai socio-politinės sąveikos tvarka, perkuriama sąveikaujant tapatybinėje, institucinėje ir materialiojoje dimensijose, kuri įprasmina individų elgesį ir brėžia virtualias galimo elgesio ribas. Toks apibrėžimas iš esmės sutampa su D.Jakniūnaitės pateikiama interpretacija¹¹⁹, tačiau yra praplečiamas priskiriant struktūrai „konstitutyvini“, t.y. ne tik apribojantį, bet ir įgalinantį vaidmenį.

Ontologiniame lygmenyje struktūrai suteikiamas *junglaus* reiškinių/objekto statusas. Struktūra nėra objektyviai išoriška individų atžvilgiu. Ji nėra ontologiškai pirminė, tačiau turi konstitutyvų poveikį ją sudarantiems subjektams. **Struktūra egzistuoja kaip socio-politinės sąveikos procese konstruojama ir specifinių sąveikos modelių pasikartojimo dėka egzistuojanti idėjinė ir materialinė politinio elgesio aplinka.**

Epistemologiniame lygmenyje – atsisakoma pozityvistinio požiūrio ir priežastinių ryšių (jei-tai) nustatymo. Siekiama „struktūrinio supratimo“. Tai suponuoja idėjinės ir materialinės socio-politinio elgesio aplinkos tyrimą: kognityvinių ir tapatybinių modelių, atpažįstamų visuomeninėje sąveikoje, nustatymą, leistiną/galimą elgesį apibrėžiančių taisyklių identifikavimą ir materialių išteklių kuriamų elgesio ribų apibrėžimą. Tai leidžia suprasti vyraujančią „atitikimo logiką“, apibrėžti konstitutyvų struktūrinės aplinkos

---

¹¹⁹ Struktūra –tai, kas tarptautinėje sistemoje suvokiama kaip sisteminiai apribojimai, tai, prie ko taikomasi, bandoma adaptuotis, o siekiant pakeisti neužtenka vieno veikėjo pastangų. Tai „rėmai“, kuriuose vyksta veikimas. Žr. Dovilė Jakniūnaitė „Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, politikos mokslai (O2S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007

poveikį bei nustatyti elgesio būdus, kurių pagalba įmanoma keisti esamą struktūrinę aplinką.

Globalioje politikoje elgesį įrėmina ne vienintelė tarptautinė struktūrinė aplinka, o įvairios persidengiančios bei susiduriančios struktūrinės formos. Rusijos ir Europos pavyzdžiai gerai iliustruoja skirtingą „atitikimo logiką“ pagrįstas struktūrinės aplinkas. To pasekmė – rusišką ir europinę logiką besivadovaujančių subjektų „tarpusavio nesupratimas“. Skirtinga pasaulėžiūra, tapatybinės dispozicijos, legitimiomis laikomos taisyklės – visa tai kuria nesusikalbėjimo atmosferą ir neleidžia formuotis bendrai veikimo aplinkai. Kadangi praktiškai visos pagrindinės struktūrinės dimensijos yra suformuotos ir daugiau ar mažiau stabilios („internalizuotos“), didžiausias šių struktūrinių skirtumų poveikis jaučiamas struktūrinės aplinkos persidengimo zonoje – posovietinėje erdvėje. Šioje erdvėje bendras sutarimas dėl internalizuotų ir institucionalizuotų socio-politinę sąveiką įrėminančių elgesio modelių yra kūrimosi stadijoje (t.y. vienu metu galima veikti pagal skirtingas „atitikimo logikas“), o tai reiškia tvarkos nebuvimą. Nenuspėjamumas, chaosas ir skirtingoms „atitikimo logikoms“ būdingų procesų lygiagretus egzistavimas sukuria politinių režimų nestabilumo būseną. Tvarkos įtvirtinimas įmanomas tik perimant kurio nors iš išorinių veikėjų siūlomas stabilias struktūrinės aplinkos tapatybines ir institucines schemas.

1.8. Struktūrinio tyrimo pažintinės ribos

Prieš pereinant prie empirinio pasirinkto teorinio modelio taikymo, būtina pristatyti jo galimybes ir apribojimus.

Meta-teoriniame lygmenyje egzistuojantys požiūriai į struktūrą gali būti vertinami kaip apibrėžiantys bendros aplinkos atskiras dimensijas. Struktūrinis realizmas gali būti išimtinai sukoncentruotas ties materialinių veiksnių analize. Konstruktyvizmas visą dėmesį skiria intersubjektyviajai struktūros dimensijai. Sudėtingiausia teorinė problema šiame kontekste – kaip susieti skirtingas

dimensijas tarpusavyje. Kadangi remiamasi prielaida, kad visos dimensijos turi poveikį socialiniam gyvenimui, struktūrą galima apibrėžti kaip santykius/ryšius, kurie egzistuoja tarp atskirų dimensijų – santykis tarp veiklos sąlygų ir yra socialinio pasaulio struktūrinė aplinka¹²⁰. Kadangi socialinio gyvenimo dinamika vystosi, sąveika tarp dimensijų bei jų pačių turinys taip pat kinta. Svarbu tai, kad struktūros, kaip ryšių tarp skirtingų socialinės veiklos dimensijų, suvokimas leidžia teoriniame lygmenyje išlaikyti ryšį tarp materialių ir idėjinių elementų. Idėjos nėra svarbesnės už materialius veiksnius ar atvirkščiai. Nuolat kintantis ryšys tarp šių dviejų elementų turėtų būti mokslinio tyrimo objektas. Lygiai taip pat, kadangi žmogiškoji veikla yra neatskirama bet kokios socialinės praktikos dalis, ji negali būti išimta iš kuriamų teorijų. Tai reiškia, kad veikėjai turi būti įtraukti į analizę visuose lygmenyse (šeima, valstybė ar tarptautinė sistema). Tai leidžia paaiškinti, kaip struktūros daro įtaką net mikro-lygmens elgesiui, kadangi veikėjų galios yra sukuriamos struktūriškai. Šį modelį galima pavadinti „struktūriniu santykiu“ (angl. *structural relationalism*), tačiau tai iš esmės yra struktūralizmo forma, reikalaujanti įtraukti veikėjus į visus analizės lygmenis¹²¹.

Taigi, tarptautinė politika nėra išskirtinai agentų (valstybių, tarpnacionalinių korporacijų ar nevyriausybinių organizacijų) sąveikos sritis – tai skirtingose struktūrinėse aplinkose, kurios daro įtaką elgesiui, veikiančių agentų santykių sritis. Valstybės yra svarbus veikėjas, tačiau atsižvelgiant į struktūrinės aplinkos konstruojamumą, jos nėra uždaros ir savarankiškos, kaip teigia dauguma teorijų. Valstybė yra tik viena struktūrinė forma tarp daugelio kitų. Kiekvienos valstybės struktūrinė veikimo aplinka, suvokiama kaip visuma, yra sudaryta iš dinaminės atskirų dimensijų struktūrinės logikos sąveikos. Kadangi šios dimensijos nesutampa su valstybių sienomis, valstybė

---

¹²⁰ C. Wight, *Agents, Structures and International Relations*, Op.cit., p.298.

¹²¹ Ibid., pp. 298-299.

nebėra „juoda dėžė“. Toks teorinis požiūris suponuoja, kad į tarptautinius santykius turi būti žvelgiama kaip į globalią socialinių santykių sistemą¹²².

Kokios yra tokio teorinio modelio naudojimo ribos ir sąlygos analizuojant politinę praktiką? C.Wighto teigimu, „struktūrinis teoretizavimas yra socialinių įvykių galimybių ir sąlygų tyrimas. Struktūrinis aiškinimas atskleidžia socialinio veiksmo „žaidimo taisykles“ (sąlygas ir prielaidas). Jis neaiškina įvykių tiesiogiai“¹²³. Kitaip sakant, struktūrinio tyrimo ribos yra sąlygų, kurios nulemia galimus elgesio variantus, nustatymas: kaip gali būti elgiamasi, kaip negali ir koks poelgis labiausiai tikėtinas. Struktūrinė teorija suteikia „struktūrinį supratimą“ (angl. *structural understanding*), bet neaiškina konkrečių įvykių. Vertinant praktinio pritaikomumo kontekste, struktūrinis supratimas nėra priežasties-pasekmės ryšių identifikavimo instrumentas, todėl turi būti papildytas „istoriniu paaiškinimu“ (angl. *historical explanation*)¹²⁴. Tai kitas tyrimo etapas – naratyvas, sujungiantis įvykius ir procesus chronologinėje sekoje. Įvykių aiškinimas ir struktūrinių savybių aiškinimas yra du metodologiškai skirtingi, tačiau tarpusavyje glaudžiai susiję tyrimo etapai/procesai¹²⁵.

Kaip jau užsiminta, struktūrinė analizė nenurodo konkrečių priežastinių ryšių. Tai reiškia, kad struktūra yra individualaus lygmens nepriklausomų kintamųjų poveikį formuojantis/apibrėžiantis veiksnys. Struktūrinė aplinka, kaip materialių ir idėjinių veiksnių santykis, nusako atskirų priežastinių ryšių sąlygas. Kaip pastebi D.Dessleris, „struktūra yra aplinka, kurioje atliekama tam tikra veikla. Poziciniu požiūriu, tarptautinės struktūros ir valstybės elgesio santykis yra toks pats kaip biuro pastato santykis su kasdiene darbine veikla, kuri atliekama tarp to pastato sienų: tai pastovių, nuolatinių sąlygų, apribojančių ir įgalinančių, formuojančių ir skatinančių elgesį, visuma“¹²⁶.

---

¹²² Ibid., p. 299.

¹²³ Ibid., p. 282.

¹²⁴ Ibid., p. 283.

¹²⁵ Ibid., pp.279-289.

¹²⁶ Dessler, “What’s at Stake in the Agent-Structure Debate?” , Op.cit., p. 466

Atitinkamai, svarbiausias toliau pristatomo empirinio tyrimo tikslas – nubrėžti pastato, t.y. struktūros, kuri formuoja elgesio sąlygas, žemėlapi Ukrainos ir Gruzijos atvejams. Daroma prielaida, kad turint tokį žemėlapi galima bus geriau suprasti tas problemas ir kliūtis, kurios stabdo abiejų minėtų šalių demokratizacijos procesą.

1.9. Naudojami tyrimo metodai

[Veikėjų] elgesys yra nulemtas jų turimo pasaulio suvokimo ir savo vaidmens tame pasaulyje matymo (tapatybės); jų elgesį taip pat formuoja su tapatybe susiję ir subjektyviai legitimizuojami tinkamo elgesio modeliai (taisyklės); elgesys priklauso ir nuo turimų materialių išteklių, įgalinančių arba ribojančių iš tapatybės kylančių tikslų ir jų įgyvendinimo būdų realizavimą (materialinė bazė). Toks struktūrinis elgesio aiškinimo supratimas reikalauja ir kompleksiško tyrimo metodų. „Jeigu socialinis pasaulis yra kompleksiškas, o jis toks neabejotinai yra, tuomet mes negalime tikėtis nieko kito, kaip tik multi-dimensinės, kartais prieštaringos, socialinės teorijos ir skirtingų bei sudėtingų metodologinių priėgų“¹²⁷.

Kalbėdamas apie struktūrinių tyrimų metodus sociologijoje A.Valantiejus išskiria makrosociologinę ir mikrosociologinę priėgas¹²⁸. Atitinkamai, „mikrometodologija labai skiriasi nuo vadinamosios *apklausų metodikos*, o taip pat ir nuo makrometodologijų, grindžiamų dedukcine logika“¹²⁹. Jei makroteorijos iš principo remiasi loginiu dedukciniu *analitinio realizmo* modeliu, tai mikroteorijos – empiriniu indukcinio *kontekstinio simbolizmo* modeliu¹³⁰. Suvokiant struktūrinę aplinką kaip socialinės sąveikos metu (per)kuriamą (t.y. intersubjektyvų) socialinį faktą, tikslingiausiai ją nagrinėti naudojantis interpretatyvistinėmis arba metodologinio

---

¹²⁷ Wight, Op.cit., p. 289

¹²⁸ Valantiejus *Socialinė struktūra: nuo makro prie mikro modelių*, Op.cit., pp. 267-320

¹²⁹ Ibid., p.270

¹³⁰ Ibid., p. 279

relacionizmo¹³¹ (santykiškumo) nuostatomis. Kadangi struktūrinė aplinka yra socialinių santykių ir šių santykių subjektų interpretacijų padarinys ir priežastis, disertacijoje laikomasi metodologinės nuostatos, kad konkrečių sąveikos tipų ir būdų identifikavimas/nustatymas yra vienintelis galimas kelias apibrėžti jos poveikį. Struktūrinės aplinkos negalima išmatuoti kiekybiškai – ji nėra objektyvi ir išoriška, bet egzistuoja kaip analitinė konstrukcija apimanti bendras [elgesiui suteikiamas] reikšmes ir [kitų subjektų] interpretacijas. Jau minėta perskyra tarp „struktūrinio supratimo“ ir „istorinio aiškinimo“ implikuoja tokias metodologines empirinio tyrimo gaires:

- Nagrinėjamos dviejų *a priori* teoriškai apibrėžtų/identifikuotų struktūrinių veikimo aplinkų – Rusijos ir Europos – charakteristikos: tai daroma identifikuojant tapatybinės ir institucinės struktūrinės aplinkos dimensijų turinį. Tapatybės tyrimas remiasi daugiausiai diskurso analize. Institucinės dimensijos tyrimas yra sudėtingesnis, kadangi susiduriama su formalių ir neformalių taisyklių egzistavimu. Formalios taisyklės dažniausiai yra kodifikuotos ir todėl gan nesunkiai identifikuojamos įstatymų, tarptautinių susitarimų turinyje (jų tyrimo metodas – turinio analizė). Daug sudėtingiau yra atrasti taisykles, kurios veikia neformaliai ir dažnai net yra tikslingai maskuojamos bei slepiamos. Praktiškai vienintelis kelias tai padaryti – atlikti politinių procesų stebėjimą, t.y. imti konkrečius politinio proceso įvykius ir juos stebint išskirti naudojamus atitinkamo elgesio metodus.

- Kadangi pagrindinis tyrimo objektas – politinių režimų transformacija Ukrainoje ir Gruzijoje – tuo pačiu principu toliau nagrinėjama Ukrainos ir Gruzijos struktūra. Vadovaujantis pagrindine disertacijos prielaida tikimasi pademonstruoti, kad tapatybinės ir institucinės struktūros dimensijos šiose šalyse yra formavimosi stadijoje ir jaučia persidengiantį Rusijos bei Europos veikėjų struktūrinį poveikį. Teigiama, kad toks poveikis ir neleidžia šioms posovietinėms valstybėms įtvirtinti demokratinio režimo.

---

¹³¹ Žr. Ibid., p. 277

- Struktūrinės aplinkos pristatymas yra svarbus prieš pereinant prie paties struktūrų persidengimo fenomeno nagrinėjimo. Skirtingų struktūrinių veikimo sąlygų įvardijimas leidžia geriau suprasti tas problemas, su kuriomis susiduria abipusį poveikį jaukiančios visuomenės.

- Pažymėtina, kad materiali struktūrinės aplinkos dimensija laikantis pasirinktos ontologinės ir epistemologinės pozicijos, iš esmės vaidina tik instrumentinį vaidmenį. Materialūs gebėjimai svarbūs tiek, kiek „perneša“ taisykles ir leidžia įtvirtinti tapatybę. Tai neeliminuoja materialios bazės svarbos, bet didele dalimi subordinuoja ją idėjiniams veiksniams.

2. RUSIJA IR EUROPA: STRUKTŪRINĖS APLINKOS SKIRTUMAI IR PANAŠUMAI

Turint bendrą teorinį struktūrinės aplinkos modelį, lieka pritaikyti jį praktikoje. Kadangi analizės objektas yra posovietinė erdvė, tikslinga pradėti nuo šios erdvės struktūrinės aplinkos identifikavimo. Dauguma empirinių darbų, nagrinėjančių politinius, ekonominius ir socialinius procesus posovietinėje erdvėje, paprastai išskiria kelis konkuruojančius ir vienas kitą neigiančius „struktūrinius“ darinius bei jų dichotomijas. Geriausiai žinomos yra Rytų-Vakarų, NVS-ES, NATO-KSSO, demokratijos-autoritarizmo, energetinių išteklių tiekėjų ir vartotojų arba tiesiog Rusijos ir Europos dichotomijos. Kiekvienas iš paminėtų aspektų apibrėžia skirtingas sąveikos dimensijas: civilizacinę/tapatybinę, organizacinę, institucinę (taisyklių) ar materialinę. Kitaip sakant, kalbama apie skirtingose sferose pasireiškiančių struktūrinių veiksnių sąveiką. Visas šias skirtis vienijantis bruožas yra su konkuruojančiomis pusėmis siejamų pagrindinių veikėjų identifikavimas. Yra Rusijos (per)kuriamą struktūrinę aplinką, ir yra Europos šalių sąveikoje puoselėjamas struktūrinis kompleksas. Kitaip sakant, Rusija asocijuojama ir su Rytai, ir su KSSO, ir su autoritarizmu, ir su energetikos tiekėju. Savo ruožtu ES yra branduolys, kuriame dominuoja Vakarų, demokratijos ar europinės tapatybės struktūriniai elementai. Tokia empirinė ir diskursyvinė realybė leidžia kalbėti apie dvi skirtingą veikėjų elgesį skatinančias struktūrinės aplinkas. Analitinio aiškumo prasme nominaliai galime tai įvardyti kaip perskyrą tarp „**Rusijos**“ ir „**Europos**“. Reikėtų pabrėžti, kad abiem atvejais yra grupė atskirų veikėjų, kurie tarpusavio sąveikoje perkuria šias dvi aplinkas. Remiantis naudojamu teoriniu modeliu, šios dvi struktūros yra atskiriamos viena nuo kitos analitiniame lygmenyje, kadangi yra sudarytos iš skirtingo turinio tapatybinės, taisyklių ir materialinės dimensijų:

- Rusijos struktūrinėje aplinkoje veikiantys subjektai nesitapatina su europinės aplinkos veikėjais ir egzistuoja skirtingos kolektyvinės tapatybės suvokimo erdvėje. Savo ruožtu Europoje Rusija taip pat nesuvokiama kaip bendro „Mes“ dalis. Tokius tapatybinius skirtumus formalizuoja ir materializuoja skirtingos organizacinės struktūros – NVS (ir daugelis kitų, inicijuotų Rusijos) ir Europos Sąjunga. Savo ruožtu, kiekvienos iš šių struktūrų viduje veikiantys subjektai turi specifinį bendros tapatybės suvokimą.

- Taisyklių dimensijos atveju galima aiškiai skirti atitinkamus ir legitimius elgesio modelius, būdingus Europos ir Rusijos aplinkoje veikiantiems veikėjams. Nominaliai juos galima įvardyti kaip „demokratiją“ ir „suverenią demokratiją“. Dar vienas kokybinis skirtumas taisyklių lygmenyje yra susijęs su formalių ir neformalių taisyklių vartojimu. Tai papildomai siejasi su globalinės politinės struktūros daromu poveikiu, kuris brėžia tam tikras leistino/siektino elgesio ribas ir todėl verčia dalį įprastinių elgesio taisyklių (ypač Rusijos atveju) palikti neformalizuotomis¹³².

- Materialinės bazės lygmenyje taip pat matoma perskyra, kuri yra ypač aiškiai išreikšta energetiniame sektoriuje. Vis dėlto materialinė bazė lieka mažiausiai svarbus nepriklausomas kintamasis vertinant struktūrinio poveikio kontekste. Europinėje struktūrinėje aplinkoje taip pat galima išvelgti materialinės bazės skirtumų tame pačiame energetikos sektoriuje. Pavyzdžiui, Norvegija energetine (materialiaja) prasme likusių Europos valstybių atžvilgiu primena Rusiją, t. y. yra energetinių žaliavų tiekėja. Tačiau tapatybinės ir taisyklių dimensijų poveikis praktiškai niveliuoja materialius skirtumus ir nekelia vidinių prieštaravimų.

---

¹³² Žr. Alena Ledeneva *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, Cornell University Press, 2006.

2.1. Rusijos struktūrinė veikimo aplinka – pagrindiniai elementai ir jų turinys

Tapatybinė dimensija. Kokią kolektyvinę tapatybę puoselėja Rusija? Kas yra „Mes“ ir „Kiti“ Rusijos atveju? Kokie dar veikėjai patenka į Rusijos „Mes“ lauką? Rusija besidomintys ekspertai paprastai išskiria dvi konkuruojančias tapatybes – vakarietišką ir eurazijinę. Tokia dviejų tapatybinių idėjų konkurencija pačioje Rusijoje buvo stebima daugiausiai Boriso Jelcino valdymo laikais. Vis dėlto maždaug nuo XXI amžiaus pradžios sutariama, kad vyraujanti Rusijos tapatybė, kurios pagrindu formuojamas jos elgesys, interesai ir požiūris į tarptautinę politiką, yra didžioji galia¹³³ arba išskirtinio statuso veikėjas¹³⁴. „Didžiosios galios atkūrimas tapo ta vienintele simboliškai teze, dėl kurios [Rusijoje] sutaria ir liberalai-vakariečiai, ir komunistai-patriotai, ir „šventosios provoslaviškos Rusios“ šalininkai <...> rusiškoji ideologija ir toliau tęsia „mistinės esmės“, tokios, kaip „Didžiosios Rusijos idėja“ gimdymą, kuri, jos planuotojų sumanymu, paklos visiškai naujo darinio, o gal net ir civilizacijos, pagrindus“¹³⁵. Be to, didžioji galia, kuri yra kitokia nei didžiosios Vakarų valstybės – JAV, Vokietija, Prancūzija. Tas skirtumas pasireiškia kaip tapatybinis „kitoniškumas“ ir akademinėje

---

¹³³ Žr.: Fedorov Y. E. „Boffins' and 'Buffoons': Different Strains of Thought in Russia's Strategic Thinking“, Chatham House, 2006, <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/BP0306russia.pdf>.; Andrei P. Tsygankov „New Challenges for Putin's Foreign Policy“// *Orbis*, Winter 2005/06, Volume 50, No.1, p.153-165; Valentina Feklyunina „Battle for Perceptions: Projecting Russia in the West“// *Europe-Asia Studies*, 2008, Volume 60, No. 4, p.605-629.

¹³⁴ Mikhail Troitskiy „Globalization vs. National Security: External and Domestic Factors in Russian Foreign Policymaking“// Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA, Mar 22, 2006.

Maria Raquel Freire „The Making of Russian Foreign Policy: Lines of (Dis)continuity in a Process of Affirmation“// Paper presented at the annual meeting of the ISA's 49th Annual Convention, Bridging Multiple Divides, Hilton San Francisco, San Francisco, USA, March 26, 2008.

Taip pat žr. Dovilė Jakniūnaitė „Kaimynystės samprata“, Op.cit., pp.67-75

¹³⁵ М.К.Горшков, Н.Е.Тихонова (от.ред.) *Российская идентичность в условиях трансформации: опыт социологического анализа*, Москва: Наука, 2005, pp. 390-391

literatūroje kartais įvardijamas kaip „kita Europa“¹³⁶. Toks tapatybės suvokimas, kylantis iš Rusijos istorijos, perkuriamas politinio elito ir susilaukiantis paramos visuomenėje (žr. 5, 6, 7 lenteles), numato Rusijai specifinę vietą ir vaidmenį tarptautinėje politinėje sistemoje.

5 Lentelė: Ar jūs pritariate teiginiui, kad „Rusija išsiskiria savo specifine gyvensena ir dvasine kultūra, aukštesne už visų kitų šalių?“ (proc.)

	2000 kovas	2008 vasaris
Be abejo taip	34	34
Greičiau taip	38	46
Greičiau ne	15	13
Be abejo ne	5	2
Sunku pasakyti	9	5

Šaltinis: Общественное Мнение – 2008, Аналитический Центр Юрия Левады (“Levada-Centr”), Москва 2008. - , <http://www.levada.ru>

6 Lentelė: Ar jūs pritariate teiginiui, kad „Rusija – didi šalis, kurią galima suprasti tik tikint jos didinga paskirtimi?“ (proc.)

	2000 kovas	2008 vasaris
Be abejo taip	38	35
Greičiau taip	41	47
Greičiau ne	8	8
Be abejo ne	3	1
Sunku pasakyti	10	9

Šaltinis: Общественное Мнение – 2008, Аналитический Центр Юрия Левады (“Levada-Centr”), Москва 2008. - , <http://www.levada.ru>

¹³⁶ Žr.: Дмитри Тренин *Интеграция и Идентичность. Россия как „новый Запад“*, Москва: Европа, 2006, <http://www.carnegie.ru/en/pubs/books/9820trenin.pdf> ; Ivan Krastev „Russia as the „Other Europe““ // *Russia in Global Affairs*, No.4, October - December 2007. - p. 66-78.

7 Lentelė: Atsakymai į klausimą „Kokiu istoriniu keliu turi judėti Rusija?“ (proc.)

	2000 balandis	2001 kovas	2008 vasaris	2008 spalio
Bendru šiuolaikiniam pasauliui – europinės civilizacijos - keliu	15	21	22	21
Grįžti į tą kelią, kuriuo judėjo SSRS	18	19	11	14
Eiti savu, ypatingu keliu	60	53	60	58
Sunku pasakyti	7	7	8	7

Šaltinis: Общественное Мнение – 2008, Аналитический Центр Юрия Левады (“Levada-Centr”), Москва 2008. - , <http://www.levada.ru>

Kaip pastebi Dovilė Jakniūnaitė, „Rusija visada troško ir vis dar labai trokšta tapti arba įsitvirtinti pasaulinėje politikoje kaip didžioji valstybė. Būtent šis siekis leidžia paaiškinti daugelį Rusijos veikslių pastaraisiais metais. Ir neatsitiktinai atsiranda iš karto abu žodžiai – tapimas ir įsitvirtinimas, kitaip tariant, pripažinimas. Mat, kaip pažymi Ivaras Neumannas, „jei didelės valstybės niekas nepastebi, ji negali būti didžioji valstybė. Norint būti didžiąja valstybe, jai nuolat reikia būti pripažintai ir pastebėtai“. <...> Būtent tai ir atsitiko Rusijai XXI a. – ji vėl „tapo“ didžiąja valstybe”¹³⁷.

Dominuojanti tapatybė kelia neišvengiamas implikacijas Rusijos išoriniam elgesiui kitų tarptautinės politikos subjektų atžvilgiu. Pasak

¹³⁷ Dovilė Jakniūnaitė “Bandant suprasti Rusiją kaip Didžiąją Valstybę” (Recenzija knygai Jakob Hedenskog, Vilhelm Konnander, Bertil Nygren, Ingmar Oldberg and Christer Pursiainen (eds.) *Russia as a Great Power: Dimensions of Security under Putin*, London, New York: Routledge, 2005) // *Politologija*, 2006, Nr. 2 (42), pp. 110-111

A.Wendto, didžioji galia yra *Locke*'o kultūroje veikiantis subjektas. Kolektyvinė tapatybė formuojasi konkurencijos ir išlikimo aplinkoje. Neo-realistinis požiūris vyrauja vertinant kitus veikėjus ir tarptautinę politiką apskritai. Tai reiškia, kad kiti subjektai „Mes“ kategorijai priskiriami vertinant dominavimo kriterijais. „Didžiosios galios“ tapatybė generuoja „objektyvų“ poreikį turėti savo įtakos sferas – jos suprantamos kaip privalomas didžiosios galios atributas. Rusijos atveju vadinamasis „artimasis užsienis“ tampa tuo didžiosios galios tapatybę konstituojančiu elementu. Tai reiškia, kad posovietinės erdvės kontrolė ir bet kokių išorinių veikėjų (ES, JAV, NATO) veikla šioje erdvėje yra smūgis Rusijos tapatybinei savivokai – tokio struktūrinio tapatybinio poveikio kontekste formuojasi ir praktinis Rusijos elgesys. Taigi, posovietinė erdvė yra sudėtinė Rusijos kolektyvinės tapatybės dalis. Prisimenant A.Wendto išskirtus kolektyvinės tapatybės identifikavimo kriterijus, galima pastebėti tokias tendencijas:

- Rusija ir posovietinė erdvė yra glaudžiai susiję tarpusavyje bendros istorijos, materialinių veiksnių (ekonominės priklausomybės) ir [*homo sovieticus*] mentaliteto ypatumų dėka. Tai lemia ir visų posovietinės erdvės valstybių politinė specifika – šių šalių išlikimas ir raida yra stipriai priklausomi nuo Rusijos elgesio. Pažymėtina, kad tai nėra normatyvinis vertinimas: Rusijos galios žlugimas reikštų didelius ir galbūt pozityvius (vakarietišku požiūriu) pokyčius Vidurio Azijos ar Pietų Kaukazo šalyse, tačiau objektyvus požiūris verčia į tai žvelgti tik kaip į pokyčius *per se*, o ne siekiamybę.

- Homogeniškumo aspektu visų posovietinės erdvės subjektų tipinė tapatybė yra iš esmės vienoda – tai autoritariniai ar pusiau-autoritariniai režimai.

- Tačiau vertinant savivaržos kriterijų, susiduriame su aiškiu neatitikimu. Gan sunku būtų įrodyti, kad posovietinės respublikos tiki tuo, kad jų poreikiai bus gerbiami ir kad jų individualumas nebus visiškai užgožtas grupės ar jai paaukotas. Sunku būtų rasti ir atvejų, kuriais Rusija varžytų save

požiūryje ir elgesyje į kitus posovietinės erdvės subjektus. Atsižvelgiant į tai, kad A.Wendtas būtent savivaržą įvardija kaip „leidžiamąją“ kolektyvinio identiteto atsiradimo priežastį, galima teigti, kad posovietinėje erdvėje egzistuoja visos „veikiamosios/aktyvios“ kolektyvinio identiteto priežastys¹³⁸, tačiau pati kolektyvinė tapatybė neegzistuoja dėl savivaržos veiksnio nebuvimo.

Tokia padėtis leidžia teigti, kad kolektyvinė tapatybė posovietinėje erdvėje iš dalies yra primesta Rusijos – jai susiformuoti egzistuoja reikalingos sąlygos, tačiau trūksta intersubjektyvaus ją įgalinančio elemento – savivaržos – kuri pakeičia Maskvos spaudimas. Pagal A.Wendtą, tokia padėtis atitinka pirmojo ir antrojo kultūros internalizavimo laipsnių poveikį¹³⁹. Be abejonės, kai kurios posovietinės šalys (pvz. Armėnija, Baltarusija, kai kurios Vidurinės Azijos valstybės) yra susiję su šia Rusijos struktūra dar ir todėl, kad nesistengia kurti alternatyvios kolektyvinės tapatybės (nėra tarpusavio priklausomybės, homogeniškumo ir tos pačios savivaržos). Šios šalys vis dar identifikuoja savo išlikimą, gerovę ir ateitį kartu su Rusija dėl „praminto tako“ priklausomybės ir alternatyvų nebuvimo. Kaip rodo įvairios sociologinės apklausos, tikrai Gruzija ir Azerbaidžanas nėra linkusios saistytis su Rusija (žr. PRIEDAI - 2 lentelę), tuo tarpu visos kitos buvusios SSRS respublikos išlaiko orientavimosi į Rusiją tendencijas.

Galiausiai, situacijos vertinimas rodo, kad esama Rusijos tapatybė formuoja konkurencinį požiūrį į tarptautinę politiką, pagrįstą „galių balansavimo“ logika ir paaiškinamą struktūrinio realizmo kategorijomis. Rusijos struktūros tapatybinė dimensija apsiriboja valstybiniu lygmeniu, o tai leidžia ją priskirti *Locke*‘o kultūrai (pagal A.Wendtą) ir modernių arba modernizacijos dar tik siekiančių visuomenių tipui (pagal G.Sorenseną).

---

¹³⁸ Wendt *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Op.cit., p. 365

¹³⁹ Trys kultūros internalizavimo laipsniai yra: (a) prievarta (tradicinio realizmo hipotezė), (b) racionalus paskaičiavimas (neoliberali hipotezė) ir (c) teisėtumas (konstruktyvistinė hipotezė).

Taisyklių dimensija. Nagrinėjamame kontekste ypač svarbus tampa santykis tarp Rusijos struktūrinės aplinkos tapatybinės ir taisyklių dimensijos. Norėdama pagrįsti savo kitoniškumą, Rusija neišvengiamai turi pateikti „turinio alternatyvą“. Šiandieniniame pasaulyje nebeužtenka savo elgesio grįsti išimtinai nacionalinių interesų argumentais. Post-modernėjimo tendencijos lemia, kad normos ir bendrai sutartos taisyklės tampa privaloma bet kokios argumentacijos dalimi, t.y. struktūriniu veiksniumi. Visuotinis demokratijos, kaip vienintelės legitimios valstybės politinės organizacijos formos, įsitvirtinimas verčia netgi nedemokratiškus veikėjus formuluoti savo elgesį atsižvelgiant į šią struktūrinę aplinką. To pasekmė – poreikis pateikti savąją demokratijos turinio versiją. „Jei egzistuoja vakarietiška demokratija, tai turi egzistuoti ir rytietiška bei pietietiška demokratija“¹⁴⁰. Rusija pateikia savąją „rytietiškos“ demokratijos versiją. Vladislavas Surkovas įvardija ją kaip „suverenią demokratiją“. Pagal V.Surkovo apibrėžimą, suvereni demokratija, tai „visuomenės politinės sąrangos tipas, kuriame valdžia, jos institucijos ir veiksmai pasirenkami, formuojami ir nukreipiami išimtinai rusų nacijos valia, siekiant materialinės gerovės, laisvės ir teisingumo visiems jos piliečiams, socialinėms grupėms ir sudarančioms tautoms“¹⁴¹. Vakaruose vyraujantis šios sąvokos supratimas yra kiek kitoks ir remiasi M.Lipman suformuluotu požiūriu: „suvereni demokratija – Kremliaus sugalvotas terminas, kurio paskirtis yra ištransliuoti pasauliui du pranešimus: pirma, kad dabartinis Rusijos politinis režimas yra demokratija ir antra, kad šis teiginys turi būti priimtas kaip faktas. Bet koks bandymas peržiūrėti šią aksiomą bus traktuojamas kaip nedraugiškas kišimasis į Rusijos vidaus reikalus“¹⁴².

---

¹⁴⁰ Министр обороны России сообщил иностранным журналистам, что существует особая "восточная демократия", Newsru.com, 2004 m. liepos 12 d. - <http://www.newsru.com/arch/russia/12jul2004/democracy.html>

¹⁴¹ Владислав Сурков “Национализация будущего” // *Эксперт*, №43 (537), 2006 m. Lapkričio 20 d. - http://www.expert.ru/printissues/expert/2006/43/nacionalizaciya_budushego/

¹⁴² Masha Lipman “Putin’s Sovereign Democracy” // *The Washington Post*, July 15, 2006, p.A21. - <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/14/AR2006071401534.html>

Rusijos sociologai, vertindami šiandieninę Rusijos politinę sistemą, išskiria kelis pagrindinius jos bruožus. Visų pirma, tai asmeninė „alternatyvos neturinčių“ prezidentų valdžios sistema, kurioje neįsivaizduojamas valdžios perdavimas iš valdančiojo prezidento į opozicinio kandidato rankas; prezidentas išlaiko valdžią tiek, kiek pats nori. Antra, ta asmeninė valdžia įgyvendinama ne atvirai, kaip nekonstitucinėse ir kvazi-konstitucinėse sistemose, o imituojant teisinius demokratinius mechanizmus. Tokios politinės sistemos egzistuoja beveik visose NVS šalyse. Jose valdžia nėra pagrįsta teise ir demokratija. Valdžia legitimuojama imituojant teisinį ir demokratinį procesą. Šiais laikais netgi karinės diktatūros linksta prie tokios politinės sistemos – valdžia užgrobiamą jėgą, bet paskui organizuojami pseudo-rinkimai ar pseudo-referendumai. Tokių sistemų populiarumas paaiškinamas tuo, kad ideologine prasme demokratija ir teisinė valstybė neturi stiprių legitimųjų alternatyvų. Totalitarinių ideologijų epocha baigėsi. Tačiau demokratinį ir teisinių vertybių priėmimas bei rimtų alternatyvų joms nebuvimas dar nereiškia, kad visos tautos gali jų laikytis. Realiam demokratijos funkcionavimui reikalingas aukštas visuomenės išsivystymo lygis arba toks kultūros tipas, kuris leidžia veikti demokratijai netgi esant žemam išsivystymui. Kai kurioms tautoms, dėl žemo išsivystymo lygio arba dėl kultūrinių ypatumų (Rusijoje svarbiausias veiksnys yra ne kultūros išsivystymo lygis, o jos specifika – rusiškos politinės tradicijos ypatumai), [vakarietišką] demokratiją įsisavinti labai sunku. Tačiau neturint bent kažkiek pagrįsto idėjinio pagrindo kurti nedemokratinę santvarką, tokios šalys įtvirtina neteisėtus ir nedemokratinis režimus, kurie imituoja pagrindinius demokratijos bruožus¹⁴³.

Koks yra rusiškosios suverenios demokratijos ir ją apibrėžiančių žaidimo taisyklių turinys? Pirma prielaida, kurią reikia paminėti prieš nagrinėjant demokratijos Rusijoje turinį, yra susijusi su požiūriu į demokratiją,

---

¹⁴³ «Политическая система России после путинских реформ» - Дмитрий Фурман, Александр Морозов, Владимир Прибыловский, Николай Петров, Юрий Коргунюк и Ален Блюм отвечают на вопросы "Неприкосновенного запаса" // *Неприкосновенный Запас*, 2005 m. sausio 27 d. - http://www.polit.ru/research/2005/01/27/polit_system.html

kaip procesą. Demokratija yra viena iš galimų politikos subjektų tarpusavio sąveikos išraiškų. Egzistuoja gausybė demokratijos apibrėžimų ir demokratijos lygį matuojančių kriterijų, tačiau akivaizdu, kad vienintelio ir objektyvaus demokratijos suvokimo nėra. Daugiausiai, ką gali pasiekti politikos tyrinėtojas, yra konkrečių empirinių atvejų tyrimas ir lyginimas tarpusavyje, leidžiantis identifikuoti egzistuojančius politinio proceso sąveikos modelių skirtumus. Taigi, rusiškosios demokratijos, o tiksliau – politinio proceso – turinį reikia nagrinėti identifikuojant pasikartojančius (t.y. socialinės sąveikos metu perkuriamus) elgesio modelius. Šioje vietoje galima pasikliauti bent keliais autoriais, atlikusiais tokio pobūdžio tyrimus, kurie įvardija kelis pamatinius Rusijos struktūrinės aplinkos taisyklių dimensijai būdingus bruožus.

Pradėti galima būtų nuo Celeste Wallander suformuluotos „patrimonialinio autoritarizmo“ koncepcijos. Pripažindama globalizacijos poveikį Rusijos elgesiui tarptautinėje arenoje, C.Wallander teigia, kad šalies viduje ir santykiuose su tais subjektais, kurie Maskvos yra traktuojami kaip tradicinė Rusijos interesų zona, vyrauja globalizacijos principams visiškai prieštaraujančios elgesio taisyklės. Pasak autorės, Rusijos politiniai procesai vis labiau įtvirtinami „patrimonialinio autoritarizmo“ modelyje. Jam būdinga centralizacija, kontrolė, visuomenei neatskaitingo elito valdžia ir patrono-kliento santykiai¹⁴⁴. „Patrimonialinis autoritarizmas yra iš esmės nesuderinamas su skaidrumu, įstatymo viršenybe ir politine konkurencija. Tokios politinės sistemos tikrasis tikslas yra ne tarpininkauti tarp piliečių, verslo ar interesų grupių, bet juos valdyti ir kontroliuoti, kad nekiltų pavojaus patronų-klientų klanams pasinaudoti politine galia kuriant, didinant ir perskirstant rentas. Patrimonialiniam autoritarizmui reikalinga neatskaitinga, neskaidri, vertikali ir centralizuota politinė sistema“¹⁴⁵. Kitaip sakant, patrimonialinis autoritarizmas yra Rusijos „suverenios demokratijos“ turinys.

Politinis procesas yra vertinamas kaip „nulinės sumos“ žaidimas, paremtas

---

¹⁴⁴ Wallander “Russian Transimperialism and its Implications”, Op.cit., p.116

¹⁴⁵ Ibid., p.116

galios kaupimu ir išlaikymu. Būtent šis „galios politikos“ principų dominavimas politiniame procese yra ypač svarbus elementas, leidžiantis susieti vidines Rusijos struktūros elgesio taisykles su jos veiksmais užsienio politikoje. Ta pati C.Wallander teigia, kad santykiyje su jau minėta didžiosios galios tapatybe, patrimonialinis autoritarizmas tampa ir svarbiu veiksmu, lemiančiu Rusijos išorinį elgesį. Kadangi rusiškosios demokratijos išlaikymas nesuderinamas su globaliais „vakarietiškos“ demokratijos sklaidos procesais, o „didžiosios galios“ statuso/tapatybės įtvirtinimas reikalauja aktyviai dalyvauti tuose globaliuose procesuose, Rusijos vidinės elgesio taisyklės perkeliamos į jos išorinį elgesį. Paprastai sakant, vidaus politikoje vadovaudamasi patrono-kliento santykiais, Rusija projektuoja šiuos santykius ir savo užsienio politikoje. „Juodoji dėžė“ atsidaro – vidinės elgesio taisyklės perkeliamos į išorinį orientuotą elgesį. Susiduriame su tapatybės institucionalizavimo procesu. Kadangi didžiosios galios tapatybė yra paremta mentaliniu „skirtingumu“ nuo Vakarų modeliu, tas skirtingumas turi būti įtvirtinamas kasdienėje socialinėje sąveikoje. Savo ruožtu, kadangi kasdienė sąveika yra patrimonialinis autoritarizmas, Rusijos elgesys tarptautinėje arenoje yra ne kas kita, kaip šio elgesio modelio išorinis pritaikymas. Paprastai tariant, elgesys su kitais subjektais yra projektuojamas pagal tą modelį, kuris yra įprastas ir suvokiamas kaip vienintelis objektyviai įmanomas, kadangi naudojamas kasdienėje sąveikoje. Kaip pamatysime kitame skyriuje, tas pats vidinių taisyklių perkėlimo į išorinį elgesį principas galioja ir Europos struktūrinės veikimo aplinkos atveju. Be abejo, taisyklių turinys stipriai skiriasi.

Dar vienas svarbus aspektas, susijęs su Rusijos veikimo aplinkos institucine dimensija, yra **formalių ir neformalių taisyklių santykis**. Pagrindiniai šių institucijų skirtumai apibrėžiami per įforminimą (kodifikuotos-nekodifikuotos), įgalinimą (oficialios-neoficialios) ir legitimumo formą

(valstybinis-visuomeninis)¹⁴⁶. Kaip rodo daugelis tyrimų, neformalių institucijų (žaidimo taisyklių) poveikis Rusijoje vykstantiems socio-politiniams procesams yra labai stiprus¹⁴⁷. Pasak Gretchen Helmke ir Steven Levitsky, „didžioji dabartinės literatūros dalis remiasi prielaida, kad veikėjų intencijos ir lūkesčiai labiausiai, o gal ir išimtinai, yra įtakojami tik formalių taisyklių. Toks siauras požiūris gali būti problematiškas, kadangi kyla rizika nepastebėti daugelio svarbių politinių elgesį lemiančių veiksnių ir kartu gerokai apsunkinti pastangas paaiškinti svarbius politinius reiškinius“¹⁴⁸. Su tokiu požiūriu sutinka ir daugelis kitų autorių, o jų poziciją galima būtų apibendrinti Denis Galligano žodžiais: „panašu, kad pokomunistinėje Europoje visuomenės nežiūri į įstatymą rimtai, o patį įstatymą supranta kaip valstybės nustatytas taisykles, esančias priešpriešoje su kitomis socialinės kontrolės sistemomis, kurios dažnai suvokiamos kaip teisė. Rytų Europoje, ypač buvusiose SSRS respublikose, piliečiai, organizacijos, verslas ir net vyriausybė organizuoja savo elgesį itin menkai atsižvelgdamos į įstatymus. Tai nesusiję su įstatyminės bazės trūkumu. Bendra tendencija yra ta, kad įstatymų leidyba yra klestinti pramonė. Pagrindinė problema, nepaisant gausybės išleidžiamų įstatymų, yra jų nepaisymas, ignoravimas ir labai ribotas taikymas reguliuojant socialinės sąveikos procesus“¹⁴⁹. Paprastai tariant, nepaisant daugybės išleidžiamų įstatymų, kurių „raidė“ atitinka tarptautinius demokratijos, įstatymo

---

¹⁴⁶ Gretchen Helmke and Steven Levitsky “Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda” // *Perspectives on Politics*, Vol. 2, No. 4, December 2004, p. 725-740

¹⁴⁷ Išsamiau apie neformalių institucijų poveikį Rusijos socio-politiniams ir ekonominiams procesams žr: Vladimir Gel'man “The Unrule of Law in the Making: the Politics of Informal Institution Building in Russia” // *Europe-Asia Studies*, Volume 56, No. 7, November 2004, pp.1021-1040; Aleksandr Libman “Institutional Competition and Post-Soviet Transformations (The Influence of Informal Institutions), Paper, published in Russian language in the Journal *Obshchestvennye Nauki I Sovremennost (ONS)*, No. 6, 2006; Amir N. Licht, Chanan Goldschmidt, and Shalom H. Schwartz „Culture Rules: The Foundations of the Rule of Law and Other Norms of Governance“ (December 12, 2006). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=314559>; Oleh Protsyk and Andrew Wilson „Centre Politics in Russia and Ukraine: Patronage, Power and Virtuality“ // *Party Politics*, 2003, Vol. 9, No. 6, pp. 703-727; Anna Grzymala-Busse „Informal Institutions and the Post-Communist State“, Carnegie Foundation Conference, Yale University, May 14-16, 2004 and Conference on “The Role of Ideas in Postcommunist Politics: a Re-Evaluation,” Havighurst Center, Luxembourg, July 5-9, 2004.

¹⁴⁸ Helmke, Levitsky, Op.cit., pp. 725-726

¹⁴⁹ Denis J. Galligan “Legal Failure: Law and Social Norms in Post-Communist Europe” // *Law and Informal Practices. The Post-Communist Experience*, New York, 2003, p. 1

viršenybės, pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms principus, šių įstatymų (t.y. formalių taisyklių) „funkcionavimas yra iš esmės apribotas egzistuojančios galingos praktikos, kuri organiškai išsivystė posovietinėje aplinkoje“¹⁵⁰. Tokias pozicijas patvirtina ir sociologiniai tyrimai. Pasak jų, „XXI amžiaus pradžioje Rusija sugebėjo suderinti prezidentinį valdymą su paveldėjimo tradicijomis. Taip pat išliko ir dviguba šalies valdymo struktūra, neinstitucionalizuotas rusiškosios politinės kultūros pobūdis (milžinišką vaidmenį valstybės valdyme vis dar vaidina institucijos, kurios arba apskritai neminimos įstatymuose, arba apie jas tik užsimenama: istoriškai tai caro aplinka, nuosava imperatoriaus kanceliarija, SSKP CK ir prezidento administracija šiandien)“¹⁵¹. Tokios formalių ir neformalių taisyklių priešpriešos padariniai Rusijoje yra katastrofiškai vertinant vakarietišku teisės supratimo požiūriu, kadangi generuoja neskaidrumą, įstatymo valdžią (*rule by law* vietoje *rule of law*), nelygybę prieš įstatymus ir pan¹⁵²:

- Taisyklės yra neskaidrios ir dažnai keičiasi, kadangi esama teisinė bazė negali patenkinti visuomenės lūkesčių;
- Praktiškai bet kas gali būti apkaltintas nusikalstama veikla pagal esamus formalius įstatymus, kadangi įprasti socialinės sąveikos principai verčia laužyti bet kokias formalias taisykles;
- Kadangi formalias taisykles neišvengiamai pažeidinėja visi, sankcijos taikomos selektyviai, remiantis tais kriterijais, kuriuos neformaliai nustato teisės įgalinimu užsiimantys veikėjai;
- „Nerašytos taisyklės“ kompensuoja formalios teisinės bazės defektus ir kartu sudaro selektyvaus sankcijų taikymo pagrindą.

---

¹⁵⁰ Alena Ledeneva „Why Are Informal Practices Still Prevalent in Russia?“ in Alena Ledeneva *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, Cornell University Press, 2006, p.12

¹⁵¹ Юрий Пивоваров „Движение из пункта «А» в пункт «А»“, Институт Современного Развития, Информационное письмо, ноябрь 2008 г. - [http://www.riocenter.ru/files/cennosti.indd .pdf](http://www.riocenter.ru/files/cennosti.indd.pdf)

¹⁵² Ledeneva „Why Are Informal Practices Still Prevalent in Russia?“, op.cit., pp. 12-13

Taigi, neformalios taisyklės Rusijoje gali būti įvardijamos kaip „konkuruojančios“¹⁵³ su formaliomis taisyklėmis. Kadangi formalios paprastai yra rengiamos atsižvelgiant į „tarptautinį standartą“ ir geriausias Vakarų valstybių praktikas, galima daryti išvadą, kad dominuojančios taisyklės Rusijoje yra visos Rusijos „išskirtinumo“ refleksija – jos yra „kitokios“ nei įprasta Vakaruose, nors ir numato tų pačių funkcijų įgyvendinimą. Kaip pamatysime vėliau, toks neformalių institucijų dominavimas yra viena iš svarbiausių struktūrinių kliūčių [vakarietiški] demokratijai kitose posovietinėse šalyse įtvirtinti.

Kalbant apie Rusijos struktūrinės veikimo aplinkos specifiką pažymėtinas dar vienas svarbus elementas, apibūdinantis neformalių taisyklių ir galios santykį visuomenėje. Postmoderniose (vakarietškose) visuomenėse, kuriose formalios institucijos dominuoja, galios santykiai paprastai yra aiškiai institucionalizuoti ir struktūruoti, t.y. reiškiasi tik tam tikromis, visuotinai sutartomis formomis. Už sutartų galios panaudojimo ribų peržengimą gresia aiškiai įvardijamos sankcijos. Bet kokia galios forma yra apribota instituciškai. Be to, galia yra išskaidyta. Vyrauja tendencija institucionalizuoti galios santykius taip, kad ekonomiškai galingi veikėjai negalėtų daryti pernelyg didelės įtakos politiniams sprendimams, dvasiniai lyderiai neįtakotų karinę galią kontroliuojančiųjų sprendimų ir t.t. Kaip tokio galios santykių institucionalizavimo pavyzdžius galima pateikti vyraujančias normas turėti civilinę ginkluotųjų pajėgų kontrolę, draudimą politikams užsiimti ekonomine veikla ir pan. Tai reiškia, kad [postmoderniose] visuomenėse galios santykiai

---

¹⁵³ Helmke ir Levitsky neformalias institucijas pagal santykį su formaliomis skirsto į: (a) **papildančias** (*complementary*) užpildo formalių taisyklių neapibrėžtas spragas arba palengvina formalių taisyklių įgyvendinimą jų nepažeidžiant; (b) **suderinančias** (*accommodating*) – kurios numato galimybę elgtis šiek tiek iškraipant formalias taisykles, tačiau pažeidžiant jų dvasią, bet ne raidę. Tokias institucijas paprastai genreuoja veikėjai, nepatenkinti formalių taisyklių padariniais, tačiau negalintys atvirai prieštarauti oficialiom institucijoms; (c) **konkuruojančias** (*competing*) – struktūruojančias elgesį pagal principus, nesuderinamus su formaliomis institucijomis. Norėdamas laikytis vienos taisyklės, veikėjas privalo pažeisti kitą; (d) **pakeičiančias** (*substitutive*) – naudojamos tada, kai siekiama tikslų, suderinamų su formalių taisyklių numatomomis išdavamis. Pakeičiančios neformalios institucijos leidžia pasiekti tai, ką turėtų padaryti formalios institucijos, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių to nepadaro.

nėra savarankiškas nepriklausomas kintamasis, tačiau priklauso nuo egzistuojančios formalios institucinės struktūros. Savo ruožtu, bendras principas, kuriuo remiamasi institucionalizuojant galios santykius moderniose visuomenėse, yra „stabdžių ir atsvarų“ mechanizmas. Politinėje sferoje tai pasireiškia per įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių atskyrimą, ekonominėje sferoje – per antimonopolinius įstatymus ir t.t. Institucijos „suvaldo“ galią ir todėl yra pagrindinis analizės objektas bei politinio proceso išdavas lemiantis veiksnys. Tuo tarpu visuomenėse, kuriose vyrauja neformalios institucijos, pvz. Rusijoje, padėtis yra kitokia. Čia galios santykiai institucionalizuojami taip, kad įtvirtina vienos visuomenės grupės dominavimą kitų atžvilgiu nesuteikiant praktinių galimybių pakeisti galios pusiausvyrą (netgi esant galimybei tai padaryti formaliai instituciškai reglamentuotu būdu). Kitaip sakant, dėl jau minėto egzistuojančio tarptautinės sistemos normatyvinio/kultūrinio spaudimo „demokratizuotis“, galios santykiai tokiose visuomenėse dažniausiai persikelia į neformalų lygmenį. Paliekamas formalus [demokratinis] fasadas, tačiau politinio proceso išdavas nulemiamos neformaliame lygmenyje. Tai reiškia, kad atsiranda trintis tarp formalių institucijų ir formaliai neteisėtų sąveikos formų, kurios kartoja ilgesnį laiko tarpą ir yra internalizuojamos, t.y. tampa neatskiriama-objektyvia socialinės sąveikos forma. Jų pagrindu susiformuoja bendri lūkesčiai ir bendras žinojimas. Sukuriama neformali institucinė struktūrinės aplinkos dimensija. Nesigilinant į detales¹⁵⁴, galima paminėti kelis neformalių institucijų įsitvirtinimo pavyzdžius, kurie yra internalizuoti Rusijos socio-politiniuose procesuose¹⁵⁵:

- *Juodasis “Piaras”* (black PR) – manipuliavimas ir viešųjų ryšių technologijų naudojimas siekiant politinių/ekonominių tikslų;

---

¹⁵⁴ Išsamesnį vaizdą apie Rusijos “neformalios” institucinės struktūrinės diemnsijos kūrimąsi ir veikimą žr.: Vladimir Gel'man, “The Unrule of Law in the Making: The Politics of Informal Institution Building in Russia” // *Europe-Asia Studies*, vol. 56, No.7 (2004), pp.1021-1040

¹⁵⁵ Alena V. Ledeneva *How Russia Really Works: The Informal Practices that Shaped Post-Soviet Politics and Business*. – Cornell University Press: London, 2006, 272 pp.

- *Kompromatas* – kompromituojančios informacijos naudojimas siekiant neformaliai paveikti atskirų subjektų elgesį;
- “*Krugovaia Poruka*” – įtraukimas į neteisėtą veiklą, taip sukuriant priklausomybę ir galimybę šantažuoti, kompromituoti ir pan.;
- *Šešėlinis barteris* (“tenevoi barter”) – nelegalūs barteriniai mainai, ne-monetarinis atsiskaitymas už prekes ir paslaugas;
- *Dvigubos buhalterijos vedimas* – pinigų plovimo schemų ir dvigubos apskaitos (oficialios ir realios) vedimas;
- *Posovietiniai stūmokliai* (“post-soviet tolkach”) – alternatyvus ir selektyvus įstatymų ar neformalių taisyklių pritaikymas.

Kiti autoriai prie šio sąrašo prideda korupciją, klientelizmą, “išplaukusį teisėtumą” (angl. - *fuzzy legality*)¹⁵⁶. M.Chodorkovskio atvejis, vakarietišku NVO veiklos trukdymas, *siloviki* klanų įtakos augimas, galios koncentracija siauro veikėjų rato rankose, valdžios vertikalė – visa tai charakterizuoja Rusijos politinės sąveikos taisykles ir principus bei atspindi galios santykių dominavimą. Kaip teigia T.Ambrosio, 2004 m. vykusius prezidento rinkimus V.Putinas tikrai būtų laimėjęs ir be neteisėtų metodų taikymo, tačiau „rinkimų klastojimo kultūra yra taip giliai įsišaknijusi Rusijos politinėje sistemoje, kad vyriausybė tiesiog jaučia poreikį vykdyti manipuliacijas nežiūrint į jokias aplinkybes“¹⁵⁷. Rusijos atveju, toks neformalių taisyklių dominavimas institucionalizuoja galios santykių (*realpolitik*) svarbą. O kadangi socio-politinė sąveika santykyje su vyraujančia tapatybine didžiosios galios dimensija daro poveikį santykiams su išoriniais veikėjais, vėlgi galime kalbėti apie galios politikos perkėlimą į tarptautinį lygmenį. Toks argumentavimas verčia pritarti Ivano Krastevo pozicijai, kuris teigia, kad Rusija pasirinko ne postmodernią, o XIX amžiaus nacionalinės valstybės viziją ir atitinkamas

¹⁵⁶ Christoph H. Stefes *Understanding Post-Soviet Transitions: Corruption, Collusion and Clientelism*. – Palgrave Macmillan, New-York, 2006, 211 pp.

¹⁵⁷ Thomas Ambrosio *Authoritarian Backlash: Russian Resistance to Democratization in the Former Soviet Union*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2009, p.55

idėjas¹⁵⁸. Viena iš svarbiausių tokių idėjų – „suvereni demokratija“ – yra visiškai nesuderinama su postmodernia realybe, kurioje gyvena ir kurią puoselėja Europos Sąjunga. Atitinkamai, ir Rusijos santykiai su Europa yra susidūrimas tarp modernumo ir postmodernumo idėjų. Kompromisas tarp jų sunkiai įmanomas, kadangi Europos prioritetas žmogaus teisėms ir atvirumui yra grėsmė Rusijos „suvereniai demokratijai“, o galių pusiausvyros logikos sugražinimas yra pavojus dabartinės Europos „istorinės“ struktūros išlikimui.

2.2. Europos struktūrinė veikimo aplinka – pagrindiniai elementai ir jų turinys

Vieningos, post-valstybinės Europos kūrimasis pats savaime yra unikalus reiškinys pasaulio istorijoje, todėl paprastai ir lengvai apibrėžti pamatinius struktūrinius elementus, kurie leistų apibūdinti Europą, kaip vieningą darinį (istorinę struktūrą) tikrai nėra paprasta. Kaip teigia Bostono universiteto profesorė ir Jean Monnet Europos integracijos studijų centro direktorė Vivien A. Schmidt, 27 ES valstybių narių vizijos apie Europos, kaip vieningo darinio esmę, gali būti apibendrintos mažiausiai keturiais skirtingais (tačiau vienas kito nepaneigiančiais) diskursyviniais modeliais¹⁵⁹:

- *Pragmatinis Europos supratimas* – Europa kaip sienų neturintis problemų sprendimo mechanizmas, užtikrinantis laisvos rinkos egzistavimą ir regioninį saugumą (toks požiūris būdingas Didžiosios Britanijos, Skandinavijos ir kai kurių naujų valstybių narių mąstyme);
- *Normatyvinis Europos supratimas* – Europa kaip apribota vertybių bendruomenė (dažniausiai šis diskursas priskiriamas Prancūzijai, Vokietijai, Austrijai, Beneliukso šalims ir Italijai);

---

¹⁵⁸ Ivan Krastev, “Russia as the ‘Other Europe’” // *Russia in Global Affairs*, Volume 5, No.4, October – December 2007, p.76

¹⁵⁹ Vivien A. Schmidt “Re-Envisioning the European Union: Identity, Democracy, Economy” // *Journal of European Market Studies*, 2009, Volume 47, Annual Review, p.24 (pp. 17–42)

- *Principinis Europos supratimas* – Europa kaip besienis, teisėmis pagrįstas post-nacionalinis darinys (šį diskursą propaguoja Europos Komisija ir tokie mąstytojai kaip Habermasas, Beckas, Grande);
- *Strateginis Europos supratimas* – Europa kaip globalus veikėjas, turintis specifinį veikimo tarptautinėje arenoje modelį, pagrįstą daugiašališkumu, humanitarine pagalba ir taikos palaikymu.

Pasak V.Schmidt, “pastarasis diskursas vis labiau įsitvirtina kaip vienintelis dominuojantis tarp valstybių narių, kurios Europą mato kaip “projektą”, o ne “procesą” <...>, kurio tikslas yra užtikrinti į žmones orientuotą (*for people*) valdymą reaguojant į tokius globalinius iššūkius kaip ekonominė krizė, klimato kaita, skurdas ar terorizmas“¹⁶⁰. Sutinkant su tokiu požiūriu reikia pažymėti, kad šioje disertacijoje naudojamas trimatis struktūrinės aplinkos, ribojančios ir įgalinančios tam tikrus elgesio modelius ir pasaulio suvokimą, apibrėžimas leidžia integruoti praktiškai visus keturis dominuojančius Europos suvokimo modelius į vientisą „Europos struktūrą“. Ši struktūra apima kolektyvinės tapatybės elementus (Europos ribos brėžiamos atsižvelgiant į pripažįstamas vertybes), bendras žaidimo taisykles (Europa yra ten, kur vyrauja demokratija, įstatymo viršenybė ir pan.), tam tikrą materialinę bazę. Būtent integruotas Europos, kaip sudarytos iš kolektyvinių idėjų, bendrų taisyklių ir vienijamos materialių ryšių, suvokimas leidžia kalbėti apie Europą, kaip „istorinę“ struktūrą, išsiskiriančią tarptautinėje arenoje iš kitų egzistuojančių veikėjų (Rusijos, JAV, Kinijos). Toks požiūris į Europą identifikuojamas ir daugelio kitų autorių darbuose.

Pavyzdžiui, tapatybiniame lygmenyje, pasak Manuelio Castellso, „europinė tapatybė yra vertybių visuma, kuri suteikia bendrai suvokiamą prasmę Europos piliečiams, įgalindama juos jaustis priklausančiais išskirtinei europinei kultūrai ir institucinei sistemai, kurios atrodo jiems legitimios ir

---

¹⁶⁰ Ibid., p.24

vertos pasitikėjimo“¹⁶¹. Europinė tapatybė nėra „sukurta civilizaciniu pagrindu, remiantis religija, praeitimi ar „aukštesnėmis vakarietiškomis vertybėmis“. <...> Kalba, kaip vienas iš svarbiausių kultūrinės tapatybės elementų, taip pat atkrenta kaip bendros europinės tapatybės šaltinis <...>. Taigi, vertybių sritis yra ta vieta, kurioje galima rasti europinės tapatybės užuomazgas“¹⁶². 27 valstybiniai dariniai su skirtinga istorine patirtimi, kultūrinėmis tradicijomis ir materialinio išsivystymo lygiu ne taip lengvai gali identifikuotis pagal vieną tapatybinį modelį. Tai neišvengiamai reiškia, kad europinė tapatybė negali būti apibrėžiama per specifinius etninius, lingvistinius, istorinius ar geografinius elementus, bet tik per abstrakčias vertybes, būdingas visiems save „europietiškais“ laikantiems subjektams. Didžiosios galios idėja, kaip kolektyvinės tapatybės pagrindas taip pat nėra visiškai tinkama europinei tapatybei apibrėžti. Vertinat Europos ir ypač Europos Sąjungos istorinę raidą, galime labai nesunkiai pastebėti, kad J.Monnet ir P.Schumman sukurtas ir išplėtotas mentalinis realybės modelis, sutvirtintas ekonominėmis prielaidomis ir paskatintas išorinių veikėjų, šiandien yra įgavęs savarankišką ontologinį statusą kuris generuoja institucinius apribojimus bei daro milžinišką poveikį atskirų veikėjų elgesiui. Nagrinėjant literatūrą, susijusią su Europos tapatybės klausimu, galima pacituoti Emiliano Kawalskio žodžius: „[Vakarų] Europos tapatybės supratimas tradiciškai gali būti apibendrintas kaip saugumo ir stabilumo modelis, t. y. kaip priimtino (nekonfliktiško) elgesio standartas, išreiškiamas per ES viduje vyraujančius santykius. Pamatinis tokios tapatybinės praktikos bruožas yra perteikiamas per jos institucinius rėmus“¹⁶³. Kitaip sakant, [Vakarų] Europos kolektyvinė tapatybė yra apibrėžiama per egzistuojančias žaidimo taisykles, t.y. institucijas. Tokią institucinę tapatybę

---

¹⁶¹ Manuel Castells “The Construction of European Identity”, Statement prepared for the European Presidency of the European Union, 2004. - http://www.chet.org.za/download/4008/CASTELLS_2004_European_Identity.pdf

¹⁶² Ibid.,

¹⁶³ Emilian R. Kawalski, “Identity of peace: framing the European security identity of the EU” // In Ireneusz Pawel Karolewski, Viktoria Kaina (eds.) *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*, Verlag Berlin-Hamburg-Münster, 2006, p.94.

apibrėžia taisyklės ir vertybės, kurios dominuoja atskirų institucijų tiesioginės funkcinės paskirties atžvilgiu. Tokia tapatybė remiasi „atitikimo logika“, kuri pagrindžia/formuoja valstybių elgesį egzistuojančiame instituciniame kontekste. Kartu toks požiūris formuoja Europos veikėjų, kaip „taiką nešančių“ subjektų tarptautiniuose santykiuose kolektyvinę tapatybę, kurios pagrindas yra „tarpusavyje susiję lūkesčiai dėl taikių pokyčių“¹⁶⁴. Viena vertus, ši kolektyvinė tapatybė atsispindi Europos gyventojų visuomenės nuomonės apklausose. Didžioji dauguma ES piliečių (54%) mano, kad ES šalys yra artimos viena kitai vertybių prasme ir tik trečdalis (34%) tokio artumo/bendrumo nepastebi. Lyginant su 2006 m. apklausos duomenimis, bendrumo jausmas vertybių prasme ES šalyse sustiprėjo ir padidėjo 6 proc. Tuo tarpu netikinčiųjų europinių vertybių bendrumu sumažėjo 7 procentais. Paprašyti nurodyti tris jiems pačias svarbiausias vertybes, europiečiai visų pirma renkasi **taiką** (45%), **žmogaus teises** (42%) ir **pagarbą žmogaus gyvybei** (41%). Šios trys vertybės lenkia demokratiją, įstatymo viršenybę, individo laisvę, lygybę ir toleranciją (žr. 1 grafiką – 94 psl.). Tuo tarpu atsakydami į klausimą, kurios iš vertybių geriausiai reprezentuoja Europos Sąjungą, ES piliečiai renkasi žmogaus teises, taiką ir demokratiją (žr. 2 grafiką – 95 psl.). Šios vertybės iš esmės sutampa su svarbiausiomis asmeniniu požiūriu, nors ir rikiuojasi kiek kitokia tvarka¹⁶⁵. Antra vertus, Europos vieningumo vardan taikos idėja atsispindi ir pamatinių tarpvalstybinių susitarimų Europoje tekstuose. Štai citata iš Lisabonos sutarties (atkartojančios daugelio prieš tai buvusių sutarčių) preambulės: „[ES valstybės yra] apsisprendę įgyvendinti bendrą užsienio ir saugumo politiką, įskaitant bendros gynybos politikos laipsnišką formavimą, kas ilgainiui <...> sudarytų sąlygas pereiti prie bendros gynybos, **šitaip sustiprinant Europos identitetą ir jos**

---

¹⁶⁴ Ibid., p.97.

¹⁶⁵ EUROBAROMETER 69, Values of Europeans, Standard Eurobarometer 69/ Spring 2008

nepriklausomybę, kad Europoje ir pasaulyje būtų stiprinama taika, saugumas ir didinama pažanga¹⁶⁶.

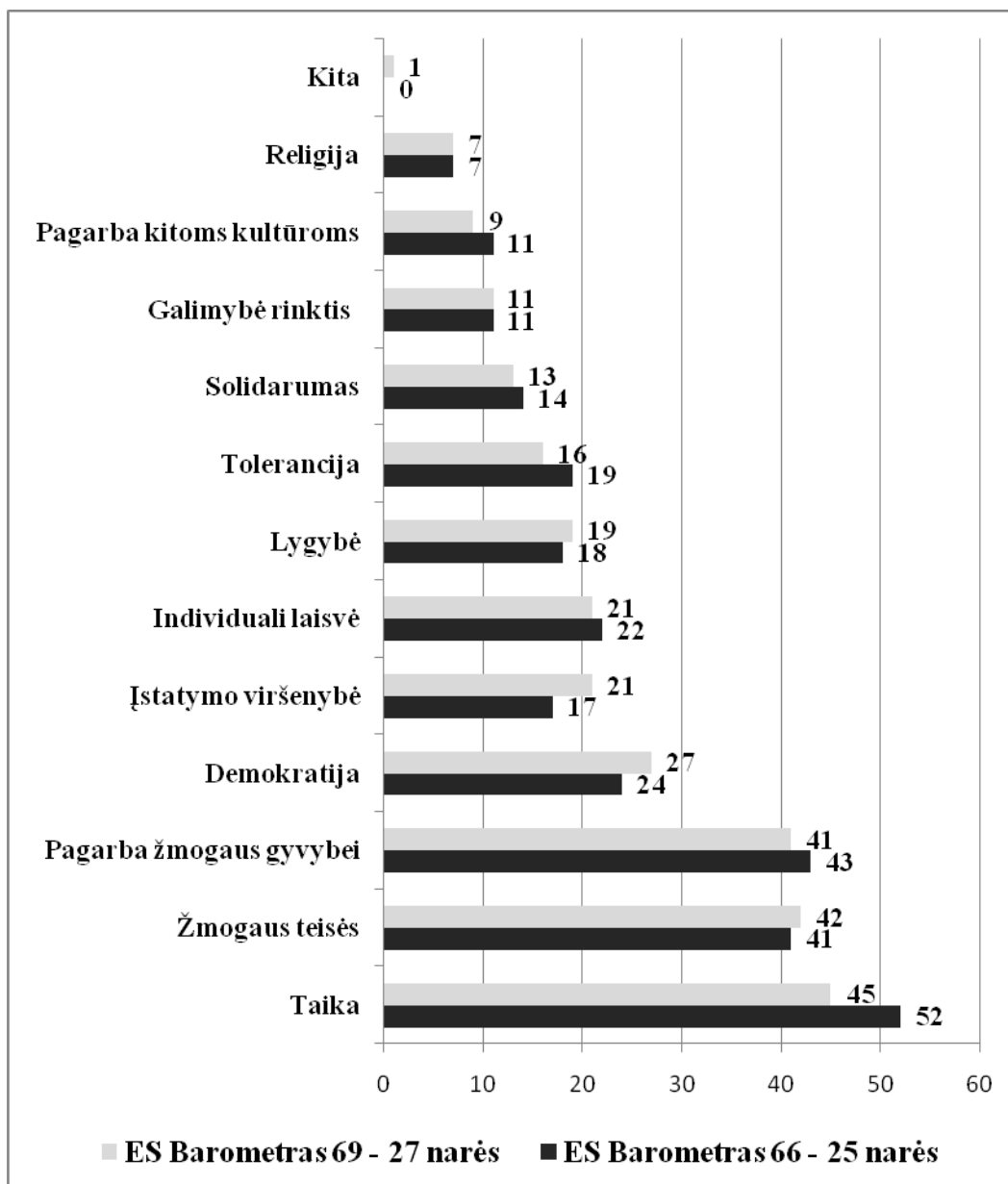
Kitaip sakant, Europos struktūrinėje aplinkoje, kurią (per)kuria europiniais save laikantys veikėjai, yra pagrįsta taisyklėmis, kurių pagrindu formuojasi kolektyvinė tapatybė ir kurios nustato materialinės bazės panaudojimo ribas/galimybes. Nors sukurta vadovaujantis savanaudiškumo principais (antras *Locke*'o kultūros internalizavimo laipsnis), šiandien Europa yra pasiekusi tokį bendro žinojimo ir požiūrio į tarpusavio sąveiką lygį, kuriame galima kalbėti apie *Kanto* kultūros užuomazgas. Tarpusavio priklausomybė, bendras požiūris į konfliktų sprendimo ir gerovės užtikrinimo priemones, savanaudiškumo motyvaciją „internalizuoja“. Bendradarbiavimas, konsensuso siekimas bei taikus konfliktų sprendimas tampa savaime suprantama elgesio norma.

Galiausiai, nors egzistuoja kultūriniai, istoriniai ir lingvistiniai Europos valstybių skirtumai, jas vienija bendri lūkesčiai, keliami viena kitos elgesio atžvilgiu. Šie lūkesčiai implikuoja ir savivaržos veiksnio atsiradimą tarpusavio santykiuose. Sekant A.Wendto teorija, tai reiškia, kad galima kalbėti apie kolektyvinės tapatybės egzistavimą, kuri yra institucionalizuojama per bendras elgesio normas/taisyklės. Būtent [demokratinės] taisyklės – įstatymo viršenybė, laisvi rinkimai, saviraiškos laisvė, žmogaus teisės ir t. t. leidžia identifikuoti tai, kas yra Europa.

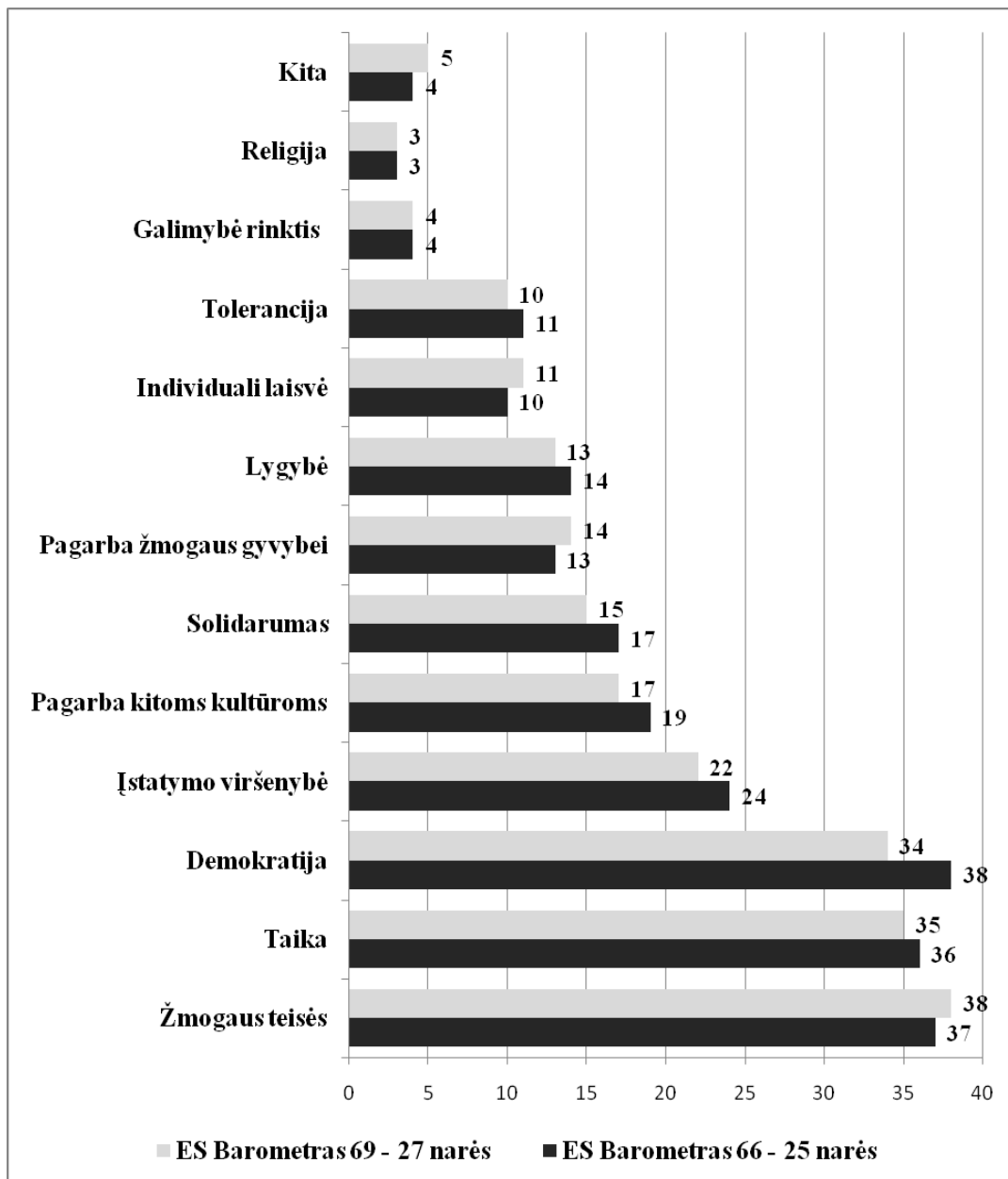
¹⁶⁶ Europos Sąjungos Sutarties suvestinė redakcija, Europos Sąjungos oficialusis leidinys C115, 51 tomas, 2008 m. gegužės 9 d.

1 Grafikas: Svarbiausios vertybės ES piliečių akimis (proc.)

Šaltinis: EUROBAROMETER 69, Values of Europeans, Standard Eurobarometer 69/ Spring 2008

2 Grafikas: Geriausiai Europos Sąjungą reprezentuojančios vertybės

Šaltinis: EUROBAROMETER 69, Values of Europeans, Standard Eurobarometer 69/ Spring 2008

Remdamasis tokiomis prielaidomis, Ianas Mannersas formuluoja Europos, kaip „normatyvinės galios“ kolektyvinės tapatybės koncepciją. Šioje koncepcijoje jis išskiria devynis pagrindinius principus-taisykles, kurių

laikymasis/skatinimas leidžia identifikuoti europinės kolektyvinės tapatybės turinį¹⁶⁷:

- Tvari taika (*sustainable peace*) – pasiekama trimis būdais: (a) tarp Europos valstybių – per narystę ES; (b) su kaimynais – palaikant glaudžius ir taikius, bendradarbiavimu paremtus specifinius santykius; (c) globaliniame lygmenyje – per ES išorinius veiksmus, tokius kaip bendros nu(si)ginklavimo operacijos, humanitarinės ir gelbėjimo misijos, kariniai patarimai ir parama, konfliktų prevencija ir taikos palaikymo užduotys, karinių pajėgų dalyvavimas krizių valdyme, taikos kūrimo ir pokonfliktinės stabilizacijos procesuose.

- Socialinė laisvė (*social freedom*) – laisvės supratimas veikia specifiniame socio-teisiniame kontekste. Laisvė neatskiriama nuo demokratijos, žmogaus teisių ir įstatymo viršenybės. Socialinė laisvė Europoje yra apribota poreikio užtikrinti, kad kitos neteisėtos laisvės (antisocialinis elgesys, neapykantos kurstymai, pornografija ir t.t.) nekeltų jai pavojaus.

- Konsensualinė demokratija (*consensual democracy*) – daugumos ES valstybių elgesio principas, kuris apima proporcinį atstovavimą, koalicinių vyriausybių egzistavimą, galių pasidalinimą tarp partijų. Pati ES yra konsensualinė politėjos forma, skleidžianti šį modelį ir į kaimyninius regionus.

- Asociacinės žmogaus teisės (*associative human rights*) – apima tiek individualias, tiek kolektyvines žmogaus teises. Vadinamos asociacinėmis todėl, kad pabrėžia tarpusavio priklausomybę tarp tokių individualių teisių, kaip saviraiškos laisvė ir grupinių teisių – religijos ar įsitikinimų.

- Viršnacionalinė įstatymo viršenybė (*supranational rule of law*) – yra viršnacionalinė trimis aspektais: (a) komunitariniu – kuriant bendrą suverenitetą per *acquis communautaire* įgyvendinimą; (b) tarptautiniu – skatina ES ir jos nares laikytis tarptautinės teisės, išinančios už ES reguliavimo ribų ir (c) kosmopolitiniu – skatina humanitarinės teisės plėtrą ir

---

¹⁶⁷ Ian Manners “The normative ethics of the European Union” // *International Affairs*, Volume 84, No.1, 2008, pp. 65-80

laikymąsi. Įstatymo viršenybės skatinimas tarp valstybių ir jų viduje yra ES deklaruojamo „indėlio į efektyvų daugiašališkumą“ įgyvendinimas, kurio tikslas – kurti gerai funkcionuojančias tarptautines institucijas ir įstatymo viršenybe paremtą tarptautinę tvarką.

- Įtraukianti lygybė (*inclusive equality*) – draudžia bet kokią diskriminaciją lytiniu, rasiniu, spalvos, etniniu, kalbos, religijos, įsitikinimų ar socialiniu pagrindu.

- Socialinis solidarumas (*social solidarity*) – apima tikslus siekti „subalansuoto ekonominio augimo“, „socialios rinkos ekonomikos“, „nedarbo panaikinimo“ ir kovoti su „socialine atskirtimi“. Šis principas išeina už vidinių ES subjektų santykių ribų ir įtraukiamas į ES vystymo bei prekybos politikas.

- Tvari plėtra (*sustainable development*) – skatinama tarptautinė aplinkosauga ir tvarus globalių gamtinių išteklių naudojimas.

- Geras valdymas (*good governance*) – pabrėžia „demokratinio sąjungos gyvenimo“ kokybę, reprezentatyvumą, dalyvavimą, socialinę partnerystę, skaidrumą ir atskaitingumą. Šis principas apima du esminius elementus: (a) pilietinės visuomenės dalyvavimą ir (b) daugiašalio bendradarbiavimo skatinimą.

Tokia kolektyvinės tapatybės institucionalizacija suponuoja itin stiprų idėjinės struktūrinės aplinkos poveikį veikėjų elgesiui. Kartu tai reiškia, kad svarbiausias Europos elgesį struktūruojantis veiksnys yra procesas – kaip pasiekiami tikslai. Savo tikslus ir interesus veikėjai nustato atsižvelgdami į jų suderinamumą su procesu, t. y. atitikimą taisyklėms. Galiausiai, šios taisyklės praktiškai sutampa formaliame ir neformaliame lygmenyje, o tai lemia jų didžiausią struktūrinę įtaką. Priešingai nei Rusijos struktūrinėje aplinkoje, kurioje formalūs elgesio modeliai dažnai skiriasi nuo tradicinių ir įprastų (t.y. realiai naudojamų) veikimo standartų. Taigi, idėjinė europinių veikėjų elgesio aplinka yra „normatyvinės galios“ kolektyvinė tapatybė ir iš jos kylantys „atitinkamo elgesio principai“. Institucionalizuotas europinis taisyklių modelis

kartu yra ir kolektyvinės tapatybės pagrindas, formuojantis elgesį sąveikoje su kitais tarptautinės politikos subjektais. Tokių prielaidų geriausias įrodymas – *Kanto* kultūros apraiškos Europos išoriniuose santykiuose: vietoje karinių priemonių Europa dažniausiai siūlo ekonominį klausimų sprendimo būdą, bendradarbiavimo ir derybų metodus; sprendžiant tarptautinius konfliktus pirmenybė teikiama diplomatinei galiai; teisiškai įpareigojantys virš-nacionalinių institucijų sprendimai (efektyvus daugiašališkumas) matomi kaip geriausias kelias tarptautiniam progresui užtikrinti. Toks elgesys yra skirtingas netgi nuo JAV pasirenkamų elgesio modelių¹⁶⁸ – tai ekspertams leidžia kalbėti apie „Europą iš Veneros“.

2.3. Struktūros poveikis elgesiui

Trumpai aptarus Rusijos ir Europos struktūrinės veikimo aplinkos skirtumus, kyla klausimas, kaip tai atsiliepia elgesiui tarptautinėje arenoje? Atsakyti į šį klausimą galima susiejant kiekvienos struktūrinės dimensijos (teoriškai) generuojamus elgesio modalumus su praktiniu Rusijos ir Europos subjektų elgesiu.

Kaip minėta, tapatybiniame lygmenyje Rusija yra „didžioji galia“, o Europa – „normatyvinė galia“. Sutinkant su tuo, kad tapatybės poveikis subjektų elgesiui pasireiškia kaip vadovavimasis specifine „atitikimo logika“¹⁶⁹, galime pabandyti identifikuoti „didžiosios galios“ ir „normatyvinės galios“ tapatybių implikuojamus „atitinkamo“ elgesio modelius. Prieš tai reikia trumpai priminti, kad „atitikimo logika“ paremtas elgesys kyla iš normatyvinių

---

¹⁶⁸ Puikiausias pavyzdys – reakcija į terorizmo grėsmę. Vašingtonas pasiuntė karius į Afganistaną ir Iraką. Europos atsakas – tarptautinio bendradarbiavimo skatinimas. Netgi atskirų Europos valstybių karių siuntimas padėti NATO misijoms gali būti traktuojamas kaip bendradarbiavimo skatinimo ir dialogo plėtojimo išraiška. Skirtingas požiūris į mirties bausmės panaikinimo klausimą, pozicijos dėl anglies dvideginio išmetimo į atmosferą ribojimų – visa tai rodo reikšmingus Europos ir JAV pasaulėžiūrų nesutapimus. Dar vienas geras pavyzdys, parodantis Europos ir JAV skirtumus – požiūris į demokratijos plėtrą pasaulyje. Žr. Thomas Carothers „Democracy Assistance: Political vs. Developmental“ // *Journal of Democracy*, January 2009, Volume 20, No. 1, pp. 5-19

¹⁶⁹ James G. March, Johan P. Olsen “The Logic of Appropriateness”, Centre for European Studies, University of Oslo, Arena Working Paper No.04/09, 2004. - http://www.arena.uio.no/publications/wp04_9.pdf

įsitikinimų, pagal kuriuos elgesys vertinamas kaip „tinkamas“ vienokiomis, tačiau „netinkamas“ kitokiomis sąlygomis. Paprastai tariant, subjektas elgiasi taip, kaip jis laiko esant tinkama/moralu save suvokiant pagal tam tikrą tapatybinį modelį. Svarbiausia yra elgesio socialumas, t.y. santykis su kitais veikėjais, o ne individualių preferencijų išskirtinumas. Bet kokią socialinę situaciją veikėjai vertina vadovaudamiesi tomis normomis, taisyklėmis, moralumu ir idėjiniais nustatymais, kurias taiko sau kasdien. Autoriai išskiria tris atitikimo logikos naudojimą lemiančius veiksnius: (a) specifinės situacijos atpažinimas ir priskyrimas pagal naudojamas kognityvines kategorijas; (b) sprendimą dėl elgesio priimančio veikėjo tapatybė; (c) taisyklių ir euristinių modelių, formuojančių elgesį, pritaikymas¹⁷⁰. Tai reiškia, kad subjektų elgesys atitinka įsipareigojimus ir prievoles, įtvirtintas sau priskiriamame vaidmenyje, tapatybėje ir kylančias iš suvokiamos narystės politinėje bendruomenėje. Tam tikrų elgesio modelių yra laikomasi, kadangi jie suvokiami kaip adekvatūs ir normatyviškai pagrįsti siekiant tam tikrų tikslų. Normatyvinis elgesio vertinimas yra svarbesnis už racionalų kaštų-naudos santykio paskaičiavimą, t.y. jei neracionalus (pagal racionalaus pasirinkimo teoriją) veiksmas leidžia išsaugoti/sutvirtinti savo tapatybę, jis bus atliktas¹⁷¹. Valstybės elgesys turi būti suvokiamas kaip siekis perkurti savo tapatybę ir yra nulemtas bendrų, intersubjektyvių konstitutyvinių normų. Jeigu valstybė suvokia save kaip „didžiąją galią“, ji ir elgsis taip, kad būtų perkuriama jos, kaip didžiosios galios tapatybė – pagal taisykles, kurios laikomos atitinkamomis bet kokiai „didžiajai galiai“. Savo ruožtu, perkurdama „didžiosios galios“ tapatybę valstybė dar

---

¹⁷⁰ Cituojama iš: Robert Nalbandov “Battle of Two Logics: Appropriateness and Consequentiality in Russian Interventions in Georgia” // *Caucasian Review of International Affairs*, Volume 3 (1), Winter 2009, pp.20-36

¹⁷¹ Robert Nalbandov “Battle of Two Logics: Appropriateness and Consequentiality in Russian Interventions in Georgia” // *Caucasian Review of International Affairs*, Volume 3 (1), Winter 2009, pp.20-36

labiau įtvirtins tas konstitutyvines elgesio normas, kurios suprantamos kaip būdingos/tinkamos didžiosioms galioms¹⁷².

Vertinant pastarojo dešimtmečio Rusijos veiksmus tarptautinėje arenoje, aliuizijos į „didžiąjį galią“ būdingą elgesį yra akivaizdžios. Įtakos sferų plėtimas, galios didinimas, mąstymas galių pusiausvyros terminais – visa tai yra sudėtinė Rusijos „didžiosios galios“ tapatybės generuojamo elgesio dalis. Priešinimasis NATO plėtrai, „privilegiuotų interesų“ buvimas posovietinėje erdvėje, pasiūlymai dėl Europos saugumo architektūros transformavimo (aiškiai nukreipti į NATO silpninimą¹⁷³) – visa tai nesunkiai įsikomponuoja į „didžiąjį galią“ tradiciškai priskiriamus elgesio modelius. Savo ruožtu, toks elgesio nuolatinis atkartojimas stiprina ir perkuria esamą tapatybę. Lygiai taip pat, kalbant apie santykius su Ukraina ir Gruzija galima teigti, kad struktūrinė aplinka, kurioje dominuoja didžiosios galios tapatybinė dimensija, formuoja šių šalių atžvilgiu elgesį, kuris remiasi realistiškai suvokiamu „didžiosios galios“ veikimo modeliu. Siekiama įtvirtinti dominavimą, t. y. sukurti įtakos zonas, ir tam naudojamos visos priemonės, kurios gali būti pačios įvairiausios: pradedant ekonominėmis sankcijomis ir baigiant papirkinėjimu, šantažavimu, ar net karinės jėgos panaudojimu. Taigi, tapatybinė, institucinė ir materialinė veikimo aplinka lemia tokią Rusijos elgesiui būdingą „atitikimo logiką“:

(a) vertindama specifines situacijas, Rusija naudojami *realpolitik* kognityvinėmis kategorijomis;

(b) kadangi yra puoselėjama „didžiosios galios“ tapatybė, kiti tarptautinės politikos subjektai yra identifikuojami kaip potencialūs priešai/konkurentai;

(c) atitinkamai, jų atžvilgiu formuluojamas elgesys vadovaujasi galių balansavimo, saugumo dilemos, nulinės sumos ir įtakos sferų išlaikymo logika.

---

¹⁷² William D. Jackson “Imagining Russia in Western International Relations Theory”, Paper delivered at inaugural symposium «Imagining Russia», Havighurst Center, March 2001. - <http://www.units.muohio.edu/havighurstcenter/publications/documents/Jackson.pdf>

¹⁷³ Žr. Laurynas Jonavičius. "D. Medvedevo kalba Eviane: kas slepiasi tarp eilučių?", Rytų Europos studijų centras, 2008 m. spalio 14 d. - <http://www.eesc.lt/failai/Medvedevo%20kalba%20Eviane.pdf>

Elgesys yra subordinuojamas tikslams, o jų pasiekimui naudojamos visos prieinamos priemonės

Vertinant pagal A.Wendto klasifikaciją, mentalinis realybės modelis, kuris daro didžiausią poveikį Rusijos požiūriui į pasaulį ir elgesiui jame, priskirtinas *Locke*'o kultūros antrajam internalizacijos laipsniui (kultūra įtvirtinama „iš išskaičiavimo“). Dar vienas svarbus momentas kalbant apie Rusijos struktūros formuojamą elgesį ir aiškiai parodantis sąsajas tarp tapatybinės ir taisyklių dimensijos yra formalizuotų ir neformalizuotų elgesio šablonų taikymas. Kaip minėta, taisyklių dimensija Rusijos vidaus politikoje yra paremta neformalių institucijų dominavimu formaliųjų atžvilgiu. Šios neformalios institucijos užtikrina Rusijos veikėjų „išskirtinumą“ santykyje su kitais tarptautinės politikos subjektais bei leidžia perkurti Rusijos, kaip „išskirtinio“ veikėjo tapatybę. Atitinkamai, neformalūs (t.y. kitokie, nei oficialiai įtvirtinta teisės aktuose, normatyviniuose dokumentuose ir pan.) socialinės sąveikos kanalai ir priemonės yra svarbūs ir sąveikaujant tarptautiniu lygiu. Tai reiškia, kad tie patys principai pritaikomi ir sąveikoje su išoriniais subjektais. Daugelis Rusijos-Ukrainos santykius nagrinėjančių ekspertų pažymi, kad ypač po „oranžinės revoliucijos“ Rusijos elgesys Ukrainos atžvilgiu buvo „deformalizuotas“, t.y. atsisakyta akivaizdaus ir tiesioginio poveikio ir pereita prie „šešėlinių“/neformalių socio-politinės sąveikos metodų. Politinis veikimas per ekonominį sektorių, netiesioginė parama rusiškąjį Ukrainos raidos kelią ginantiems visuomeniniams judėjimams, „juodasis piaras“ – visa tai yra Rusijos vidaus politikoje naudojamų priemonių (t.y. taisyklių) perkėlimas į išorinius santykius.

Europoje vyraujanti „normatyvinė“ tapatybinė veikimo aplinka kuria stipriai nuo rusiškosios „atitikimo logikos“ besiskiriančius elgesio standartus. ES lygmenyje išplėtotų formalių ir neformalių normų bei praktikų visuma leidžia kalbėti apie specifinį demokratijos ir rinkos ekonomikos skatinimo tipą pagal „ES modelį“. „Europinė demokratija“ savo specifika gerokai skiriasi nuo

kitų demokratijos versijų – amerikietiškos, rusiškosios ar azijinės. Šis specifiškumas yra Europos tapatybės sudėtinis elementas. Pavyzdžiui, demokratijos skatinimo srityje Europa skiriasi nuo JAV tuo, kad siekia veikti per politines asociacijas tiek politiniame, tiek pilietiniame sektoriuose. Be to, ES požiūris į demokratijos skatinimą yra paremtas „minkštąja galia“ ir „minkštuoju saugumu“. Tai skiria Europą nuo JAV, kuri nesibodi karinių intervencijų vykdydama savąją demokratijos plėtros politiką. Europa pirmenybę teikia tokioms priemonėms kaip pozityvus (paskatinimais paremtas) ir negatyvus (suspendavimas) sąlygiškumas, politinis dialogas, gebėjimų stiprinimas, įtikinimas ir mokymasis, tačiau ne tiesioginis karinės jėgos taikymas¹⁷⁴. Vėlgi svarbus yra formalus ir neformalus sąveikos pobūdžio santykis. Praktiškai visi Europos (tiek ES, tiek atskirų Europos valstybių) santykius su posovietinėmis šalimis apibrėžiantys kanalai yra formalizuoti aukščiausiam lygmenyje ir konkrečiai detalizuoti šūsnysse įvairiausių dokumentų. Europos kaimynystės politika, jos rėmuose rengiami individualūs EKP veiksmų planai, naujoji „Rytų partnerystė“ – tai pagrindiniai Europos ir posovietinių subjektų socio-politinę sąveiką apibrėžiantys instrumentai. Šių sąveikos kanalų biurokratizacija ir formalizacija labai prisideda prie santykių skaidrumo ir aiškumo užtikrinimo. Be to, atsižvelgiant į Europos struktūros taisyklių dimensijos specifiką, sunku būtų tikėtis, kad europiečiai galėtų palikti bent kokią šios sąveikos sritį neformalizuotą, įvairiais lygmenimis nesuderintą ir dokumentais neįtvirtintą. Tai viena Europos sąveikos ypatumų pusė, parodanti jos sąsajas su europinės struktūrinės aplinkos tapatybine ir institucine dimensija. Jei elgtųsi kaip nors kitaip, europiniai veikėjai tiesiog nebebūtų europiečiai. „Telefoninė teisė“¹⁷⁵ sunkiai įsivaizduojama Europos valstybių santykiuose su kitais tarptautinės politikos subjektais. Toks santykių palaikymo

---

¹⁷⁴ Natalia Timuş “EU as an Atomic System: The Influence of European Union on its Members and Outsides” // *CEU Political Science Journal*, Vol. 3, No. 2, April 2008, pp.148-164. – <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=EEC0845D-6F05-4E83-913D-F5002477FA9D>

¹⁷⁵ Alena Ledeneva “Telephone Justice in Russia” // *Post-Soviet Affairs*, Volume 24, Number 4, October-December 2008, pp. 324-350

būdas iš esmės skiriasi nuo „rusiškosios“ tradicijos, kurioje formaliems susitarimams dėmesys yra gerokai mažesnis nei neformalioms sąveikos formoms¹⁷⁶. Taigi, europinė „atitikimo logika“ yra tokia:

(a) specifinės situacijos vertinamos vadovaujantis normatyviniu požiūriu ir remiantis prielaida, kad vidinis Europos subjektų socio-politinės sąveikos modelis yra idealus sąveikos tipas;

(b) atitinkamai, kitų veikėjų elgesys ir pačios Europos subjektų elgesys išorinių veikėjų atžvilgiu kyla iš bendradarbiavimo, kaip efektyviausio būdo probleminiams klausimams spręsti, suvokimo. „Kiti“ yra partneriai, bet ne priešai;

(c) elgesys kitų subjektų atžvilgiu neišvengiamai formuluojamas bendradarbiavimo, dialogo, konsensuso siekimo būdais, atsisakant konfrontacijos ir praktiškai atmetant karinių priemonių naudojimo galimybę (išskyrus savigynos atvejus).

Tokį struktūrinį poveikio Rusijos ir Europos veikėjų elgesiui skirtumą labai gerai apibūdina Andrejus Makaryčevas: „mes matome vieną iš didžiausių skirtumų tarp ES ir Rusijos: pirmoji yra linkusi formuoti savo politiką [posovietinių valstybių atžvilgiu] vadovaudamasi normatyviniais principais (t.y. skatindama demokratiją ir pilietines laisves), o antroji tvirtai laikosi požiūrio, kad Vakarų veiklos [posovietinėje erdvėje] pagrindas yra gryna *realpolitik*. Tiesą sakant, Rusija neigia normatyvinę spalvotųjų revoliucijų aiškinimą ir redukuoja jų priežastis iki paprastos galių konfrontacijos“¹⁷⁷. Analogiškos pozicijos laikosi ir kiti autoriai. Tačiau svarbiausia tokiomis sąlygomis yra ne patys skirtumai tarp Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos, bet iš tų skirtumų kylantis kitų veikėjų „nesupratimas“. Blogiausiai šioje situacijoje yra tai, kad „Rusijos valdžia yra įsitikinusi, kad ES savo elgesį

---

¹⁷⁶ Žг. Даугавет Александра Борисовна „Неформальные практики российской элиты“ // *ПОЛИС*, Политические исследования. 2003. № 4. С. 26-38. - <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/2003/4/3.htm>

¹⁷⁷ Andrey S. Makarychev “Rebranding Russia: Norms, Politics and Power”, CEPS Working Document No. 283, February 2008. pp. 13-14. - http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1337619

bendrų kaimynų atžvilgiu grindžia ta pačia logika, kaip ir Rusija, nors ir naudoja kiek kitokias priemones. Toks požiūris lemia supratimą, kad Vakarų pinigais remiamos pilietinės ir politinės jėgos turi užduotį susilpninti ar išstumti pro-rusiškas jėgas Ukrainoje, Baltarusijoje, Moldovoje ar Gruzijoje¹⁷⁸. Paprastai tariant, Rusija traktuoja Europos subjektų elgesį pagal savo logiką, o tai dažnai nesutampa su tomis prasmėmis ir intencijomis, kurias savo elgesiui priskiria europiniai veikėjai. Tas pats pasakytina ir apie Europos valstybių požiūrį į Rusijos elgesį. Susidaro padėtis, kai vienos struktūrinės logikos pagrindu sukuriama lūkesčiai, kurie visiškai neatitinka kitos struktūrinės logikos generuojamo elgesio motyvų. Šios problemos sprendimas įmanomas visų pirma tik „supratus“ vidines sąveikaujančių subjektų „atitikimo logikas“, t.y. išnagrinėjus jų elgesio struktūrinę aplinką.

Galima daryti prielaidą, kad toks struktūrinis poveikis subjektų elgesiui (kylantis iš intersubjektyviai perkuriamos tapatybės ir susiejantis vidines bei išorines „atitinkamo“ elgesio taisykles) turės specifines pasekmes subjektams, kurių elgesys bus vienu metu veikiamas abiejų struktūrų. Be to, šių pasekmių analizė (tiriant jų sąveiką Gruzijos ir Ukrainos atvejais) suteikia galimybę įvertinti ir apibrėžti praktines skirtingose struktūrinėse aplinkose veikiančių išorinių veikėjų įtakos pasekmes ir pasiūlyti konkrečių (nors ir vertybiškai angažuotų) politinių tikslų siekimo metodų privalumus ir trūkumus.

2.4. Rusijos ir Europos subjektų politika bendrų kaimynų atžvilgiu – skirtingo struktūrinio poveikio iliustracija

Turbūt geriausia skirtingo Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos elgesio lemiamo elgesio iliustracija yra bendroje kaimynystėje esančių valstybių atžvilgiu vykdoma politika. Užtenka palyginti šios politikos turinį, naudojamas sąveikos priemones ir oficialios bei neformalios praktikos santykį. Palyginimas aiškiai atskleidžia, kad rusiškoje ir europinėje aplinkoje

---

¹⁷⁸ Holger Moroff “Russia, the CIS and the EU: Secondary Integration by Association” // Malfliet et al. *The CIS, the EU and Russia*, Op.cit., p.98

susiformavęs skirtingas posovietinės erdvės vietos ir vaidmens suvokimas, o tai reiškia esminius skirtumus naudojamų bendradarbiavimo mechanizmų atžvilgiu. Galiausiai, tokie struktūriniai skirtumai suponuoja „bendro“ Rusijos ir Europos veikimo negalimumą posovietinėje erdvėje ir reiškia neišvengiamą nesusikalbėjimą, o blogiausiu atveju – konfliktą.

Europos santykiai su bendromis kaimynėmis nuo 2003 m yra plėtojami kaip Europos kaimynystės politika (EKP), kurią 2008 m. pakeitė vadinamoji Rytų partnerystė (RP). Vertinant Europos požiūrį į posovietinės erdvės valstybes galima išskirti kelis pagrindinius elementus. Europos šalių tikslai gali būti apibūdinti labai paprastai – kurti klestėjimo zoną ir draugiškų kaimynų ratą, su kuriais ES plėtotų artimus, taikius ir bendradarbiavimu pagrįstus santykius, taip siekiant Europos, jos kaimynų ir viso Europos žemyno stabilumo, saugumo ir gerovės. Kaip teigiama oficialiuose ES dokumentuose „Europos kaimynystės politikos prielaida – ES suinteresuotumas savo kaimynystėje matyti didesnę ekonomiką, augimą, stabilumą ir geresnę valdymą. Taikos ir ekonominės gerovės skleidimas už ES sienų užkerta kelią dirbtiniam padalijimui ir duoda naudos EKP partneriams bei pačiai ES“¹⁷⁹. Link šio tikslo įgyvendinimo judama „siekiant paspartinti Europos Sąjungos ir suinteresuotųjų šalių partnerių politinę asociaciją bei tolesnę ekonominę integraciją“¹⁸⁰ ir remiant „šalių partnerių politines ir socialines bei ekonomines reformas, kad būtų sudarytos palankesnės sąlygos priartėti prie Europos Sąjungos“¹⁸¹. Toks požiūris, pasak Tomo Casiero, suponuoja, kad EKP yra „struktūrinės užsienio politikos prototipas“¹⁸² – nuo tradicinės užsienio politikos ji skiriasi tuo, kad siekia aktyviai formuoti išorinę aplinką, formuojant ją pagal savąjį stabilumo ir palankumo suvokimą. Europa siekia modeliuoti

---

¹⁷⁹ „Ryžtinga Europos kaimynystės politika“ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, Briuselis, 5.12.2007, KOM(2007) 774 galutinis, p.2

¹⁸⁰ Prahos Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimo bendra deklaracija - 2009 m. gegužės 7 d., Praha. - Briuselis, 2009 m. gegužės 7 d., 8435/09 (Presse 78), p. 5

¹⁸¹ Ibid.,

¹⁸² Tom Casier „The Clash of Integration Processes? The Shadow Effect on the Enlarged EU on its Eastern Neighbours“ // Malfliet et al. *The CIS, the EU and Russia*, Op.cit., p.78

kaimyninius regionus pagal savo šabloną, taip didindama jų nuspėjamumą ir patikimumą¹⁸³. Tai suponuoja atitinkamos institucinės aplinkos išplėtimą į kaimyninius regionus – savo „žaidimo taisyklių“ įtvirtinimą. Toks elgesys netgi ne visada yra objektyviai intencinis – didele dalimi jis yra skatinamas poreikio perkurti pačios Europos tapatybę. Nors kai kas tokią politiką įvardija kaip „minkštąjį“ arba „normatyvinį“ imperializmą, tai nėra tradicinis įtakos sferų plėtimo modelis, o greičiau bandymas plėtoti sau suprantamų ir efektyviomis laikomų „žaidimo taisykles“ naudojimo erdvę. Normatyvinės galios sąvoka, išpopuliarinta I.Mannerso, būtent ir atspindi šį siekį ne „dominuoti“, bet „žaisti pagal tas pačias taisykles“. Įdomu tai, kad praktiškai visuose ES strateginiuose dokumentuose¹⁸⁴, susijusiuose su politika posovietinių valstybių atžvilgiu, beveik nevartojama sąvoka „ES interesai“. Žodis „interesai“, jei ir vartojamas, tai tik apeliuojant į „bendrus“ arba „abipusius“ interesus. Toks diskursas gerokai skiriasi nuo rusiškojo – tiek Rusijos užsienio politikos strategijoje¹⁸⁵, tiek šalies prezidento oficialiuose pasisakymuose „nacionaliniai interesai“ yra dominuojantis leitmotyvas. Kalbant apie specifinį posovietinės erdvės regioną galima pacituoti šiuos D.Medvedevo žodžius, kuriais jis apibūdino Rusijos požiūrį į visą posovietinę erdvę: „Rusija, kaip ir kitos pasaulio šalys, kai kuriuose regionuose turi privilegijuotų interesų. Šiems regionams priklauso valstybės, su kuriomis mus sieja draugiški santykiai“¹⁸⁶ (išskirta mano – L.J.). Paprastai sakant, Rusija savo elgesį posovietinėje erdvėje linkusi formuluoti tradiciniais įtakos sferų

---

¹⁸³ Žr. Moroff “Russia, the CIS and the EU: Secondary Integration by Association”, Op.cit., pp.104-105

¹⁸⁴ “Ryžtinga Europos kaimynystės politika” Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, Briuselis, 5.12.2007, KOM(2007) 774 galutinis

Prahos Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimo bendra deklaracija - 2009 m. gegužės 7 d., Praha. - Briuselis, 2009 m. gegužės 7 d., 8435/09 (Presse 78)

“Rytų Partnerystė” Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai Briuselis, 3.12.2008, KOM(2008) 823 galutinis

¹⁸⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации, 12 июля 2008 года. - <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>

¹⁸⁶ Медведев назвал "пять принципов" внешней политики России, РИА Новости, 31/08/2008. - <http://www.rian.ru/politics/20080831/150827264.html>

terminais – jos užsienio politika yra kova dėl galios. Be to, žodžiai „kaip ir kitos pasaulio šalys“ parodo, kad ir kitų tarptautinės politikos subjektų elgesys vertinamas pagal tą pačią logiką. Apibendrinant, Rusijai posovietinė erdvė yra jos „kiemas“, o toks požiūris kyla iš specifinės Rusijos tapatybės ir jos generuojamo bendro požiūrio į kaimynystę¹⁸⁷. Europai posovietinės erdvės valstybės yra potencialūs partneriai, kurių sėkmingas vystymasis ir modernizacija yra Europos saugumo ir stabilumo garantas.

Tačiau toks skirtingas požiūris į elgesį su bendrais kaimynais nėra vienintelis Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos implikuojamas elgesio skirtumas. T.Casieras pateikia bent tris tokius „struktūrinius“ neatitikimus¹⁸⁸:

- Rusija ir Europos šalys naudoja skirtingas priemones santykiuose su posovietinės erdvės subjektais. Rusija remiasi prievartiniais galios instrumentais, išnaudoja posovietinių valstybių priklausomybę. ES didžiausią poveikį šioms šalims daro „savo buvimu“ (angl. – *for what it is, more than for what it does*). EKP instrumentai yra labiau motyvuojančio, nei prievartinio pobūdžio.

- Rusija ir Europos šalys turi skirtingus interesus posovietinės erdvės atžvilgiu. ES akivaizdus siekis yra didinti posovietinių šalių stabilumą pasiūlant joms Europoje patikrintų socio-politinės sąveikos mechanizmų privalumus. Rusija siekia regione esančius režimus išlaikyti silpnus ir izoliuotus, taip tikėdamasi turėti jiems didesnę įtaką.

- Abiejų išorinių veikėjų inicijuoti integraciniai projektai posovietinėje erdvėje yra skirtingos prigimties. ES siūlomas modelis remiasi suvereniteto delegavimu ir kompromisų siekimu, įtraukiant posovietines šalis į „vertybių bendruomenę“, kurioje kartu siekiama stabilumo, struktūrinės taikos ir puoselėjamos liberalios vertybės. NVS (ir kitų Rusijos inspiruotų

---

¹⁸⁷ Žr. Jakniūnaitė „Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis“, Op.cit.,

¹⁸⁸ Casier „The Clash of Integration Processes?“, Op.cit., p.88

organizacijų) modelis siūlo bendradarbiavimą, paremtą dvišaliais susitarimais su Maskva.

Prie šių Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos poveikyje kuriamų neatitikimų galima pridėti ir jau minėtą sąveikavimo formą. Rusija yra linkusi santykius su savo posovietinėmis kaimynėmis palikti kiek įmanoma mažiau formalizuotus ir pasikliauja turimais įtakos bei poveikio svertais. Europos šalys, savo ruožtu, stengiasi formalizuoti bet kokius savo veiksmus, o svarbiausia – suderinti juos su „partnerėmis rytuose“. Pažvelgus į Rusijos ir Europos santykių su posovietinėmis šalimis kodifikavimo laipsnį nesunku pastebėti, kad strateginę partnerystę ar bendradarbiavimą detalizuojančių dokumentų kiekis ES atveju gerokai viršija posovietinių valstybių oficialių susitarimų (veiksmų planų ir pan.) skaičių. Be to, netgi esamų dokumentų turinys yra labai skirtingas. Europiniai dokumentai paprastai labai smulkiai detalizuoja visas įmanomas bendradarbiavimo sritis ir technines detales. Rusijos atveju paprastai apsiribojama bendro pobūdžio deklaracijomis, kurios gali būti labai įvairiai traktuojamos ir interpretuojamos. Tai dar kartą patvirtina aiškiai jaučiamą Rusijos ir Europos požiūrių į bendrą kaimynystę nesutapimą – jis pasireiškia kaip formalaus/neformalaus bendradarbiavimo perskyra.

Trumpai apibendrinant išsakytas mintis galima teigti, kad Rusijos elgesys posovietinės erdvės atžvilgiu yra nulemtas specifinės struktūrinės aplinkos, kurioje dominuoja didžiosios galios tapatybė ir ją įgalinantys elgesio modeliai. Ši tapatybė implikuoja elgesį, kuris paremtas galių balansavimo, įtakos sferų ir nulinės sumos logika. Pažymėtina, kad didžiosios galios tapatybė nėra klasikinės kolektyvinės tapatybės pavyzdys. Be to, jos skatinamas elgesys (sankcijos, grasinimai) dažnia atstumia, o ne pritraukia posovietinės erdvės subjektus. Kitaip tariant, kolektyvinis „Mes“ ne skatinamas, o primetamas. Šis primetimas sėkmingas yra visų pirma ekonominės priklausomybės dėka, todėl yra prievartinio pobūdžio.

Korporatyvinės tapatybės bendrumas (kalba, kultūra) Rusijos yra sėkmingai išnaudojamas, tačiau nėra garantuotai išlaikomas ilguoju laikotarpiu. Kyla logiškas klausimas, kodėl posovietinės šalys negali atsiriboti nuo tokio Rusijos poveikio? Vienas atsakymas, be abejo, yra ekonominė priklausomybė. Tačiau, kaip rodo Rytų Pabaltijo valstybių pavyzdys, tai nėra pakankamas argumentas. Tikėtina, kad tokia posovietinės erdvės būseną yra nulemta esamos erdvės valstybių (per)kuriamos tapatybinės ir institucinės veikimo aplinkos, todėl ją tikslinga nagrinėti atskirai.

Antra vertus, Europos šalių santykius su posovietinės erdvės šalimis apibrėžia visai kitokia tapatybinė ir institucinė logika. Postmodernus požiūris į tarptautinės politikos sąveikos principus, sutvirtintas „normatyvinės galios“ tapatybės, skatina Europos šalis formuoti bendradarbiavimu, abipuse nauda ir konstruktyviu dialogu pagrįstus santykius. Šiuose santykiuose nelieka prievartos elemento, tačiau atsiranda tokios sampratos kaip dialogas, bendri interesai ir pan. Vertinant ne kontekstiškai, tokia prieiga atrodo gerokai patrauklesnė ir priimtinesnė, ypač atsižvelgiant į tai, kad siūlomas ekonominis „saldainis“ yra ne ką menkesnis, nei Rusijos. Tačiau tuo pačiu metu aiškiai matyti, kad posovietinės erdvės šalių santykiai su Europa išlieka neapibrėžti ir fragmentuoti. Kyla klausimas kodėl? Juk elementaraus racionalaus paskaičiavimo prasme, europinių elegsio taisyklių įdiegimas atrodo gerokai patrauklesnis variantas. Panašu, kad šioje vietoje vėl reikia atsigręžti į tapatybinius ir nusistovėjusius institucinius veiksnius pačiose posovietinės erdvės valstybėse. Kitas disertacijos skyrius būtent tam ir skiriamas.

3. UKRAINOS IR GRUZIJOS STRUKTŪRINĖS APLINKOS ANALIZĖ

Šioje dalyje bus nagrinėjama posovietinių šalių – Ukrainos ir Gruzijos – struktūrinės veikimo aplinkos specifika. Remiantis ta pačia trimate struktūrinės aplinkos samprata bus apžvelgta Ukrainos ir Gruzijos tapatybinė, institucinė ir materialinė veikimo aplinka.

Šiandieninės posovietinės erdvės charakteristikos neleidžia aiškiai identifikuoti dominuojančios struktūrinės aplinkos posovietinėje erdvėje elementų. Svarbu pažymėti, kad istoriškai posovietinė erdvė, kaip atskiras darinys, atsirado po SSRS žlugimo. Praktiškai visi dabartinės posovietinės erdvės subjektai XX a. kartu su Rusija veikė toje pačioje struktūrinėje aplinkoje (SSRS organizaciniu pavidalu). Stipraus centro, valdžios vertikalės egzistavimas, dominuojančia ideologija pagrįsta tapatybė (Vakarai – pagrindinis priešas), stiprus tokių elgesio taisyklių, kaip korupcija, „blatas“ ir pan. įsigalėjimas – būdingi struktūriniai to laikotarpio bruožai. Materialioje sferoje struktūrinis poveikis taip pat pasireiškė per itin glaudžią tarpusavio priklausomybę – infrastruktūrinę, gamybos procesų išskirstymo, produkcijos bei žaliavų realizavimo. Tokia struktūrinė aplinka neišvengiamai daro įtaką posovietinės erdvės socialiniams ir politiniams procesams šiandien.

Antra vertus, SSRS žlugimas¹⁸⁹ ir alternatyvios struktūrinės aplinkos elementų „įsiveržimas“ į erdvę, kurioje iki tol vyravo specifinis mentalinis požiūris į pasaulį modelis, sudarė sąlygas naujų savarankiškų subjektų (nepriklausomų valstybių) atsiradimui ir iki tol „panašiais“ buvusių vienetų diferenciacijai. Tai leidžia kalbėti apie dviejų struktūrinių veikimo aplinkų „persidengimą“. Hibridinių režimų susiformavimas (Baltarusijoje, Ukrainoje, Moldovoje, Gruzijoje) gali būti traktuojamas kaip tokio persidengimo

---

¹⁸⁹ To negalima tapatinti su Rusijos struktūros žlugimu – greičiau tai yra struktūrą išreiškiančios organizacinės formos žlugimas. Atitinkamai, tai buvo „struktūrinė krizė“, o ne struktūros žlugimas.

patvirtinimas ir atitinka jau minėtas W.Sewello teorines prielaidas apie struktūrų persidengimo pasekmes: „susidurdamos tarpusavyje struktūros įgauna naujas formas, kurios gali turėti kiekvienos iš konkuruojančių taisyklių rinkinių savybių, bet nebūtinai visiškai atkartoti jas“¹⁹⁰. Posovietinės erdvės darinių empirinis įvertinimas taip pat rodo, kad skirtingos struktūrinės aplinkos dimensijos yra veikiamos dvipusio spaudimo ir todėl dažnai išlieka nepastovios ir neaiškios:

- Šalys neturi aiškios kolektyvinės tapatybės (egzistuoja tik korporatyvinio lygmens, t. y. nacionalinės tapatybės užuomazgos).

- Vyraujančioje institucinėje aplinkoje jaučiamas aiškus neformalių (iš Rusijos struktūros paveldėtų ir naujo struktūrinio poveikio kontekste legitimumą praradusių) taisyklių susidūrimas su siūlomais naujais formalizuotais elgesio modeliais (demokratija, įstatymo viršenybė, pagarba žmogaus teisėms, spaudos laisvė ir t. t.).

- Materialiniame lygmenyje išlieka stiprūs priklausomybės ryšiai su Rusija. Tuo pačiu metu atsiranda galimybės plėtoti ir materialinius santykius su Europa. Nors europinė perspektyva numato didesnes galimybes ilguoju laikotarpiu, mainais reikalaujama transformacijos taisyklių dimensijoje. O tam priešinasi didžiosios galios tapatybę (per)kurianti Rusija, kurios materialinė bazė leido išlaikyti didelę įtaką regiono šalių elgesiui.

2004-2005 metais Ukrainoje ir Gruzijoje įvyko „spalvotosios revoliucijos“. Šie reiškiniai tuo metu atrodė kaip europinės struktūrinės aplinkos galutinis įsitvirtinimas. Teoriniame lygmenyje revoliucijos yra puiki veikėjų svarbos ir jų elgesio priklausomybės nuo struktūrinės aplinkos poveikio iliustracija. Pritaikant Ukrainos pavyzdį, nesunku atsekti veikėjų (šiuo atveju Viktoro Juščenkos ir Julijos Tymošenko įkūnytų politinių jėgų) vaidmenį. Viktorui Janukovičiui pagal įprastą institucinę praktiką klastojant rinkimus, „oranžinės jėgos“ nepasidavė egzistuojančiam struktūriniam

---

¹⁹⁰ Sewell, “A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation”, Op.cit., p.19

spaudimui ir pasirėmė alternatyvia (t. y. europine) struktūrine logika. Naujos struktūros poveikis buvo būtina „revoliucijos“ – t.y. bandymo atsisakyti senosios pasaulėžiūros ir įdiegti naują, savitomis elgesio taisyklėmis pagrįstą sociopolitinės sąveikos modelį - sąlyga. Tačiau tolimesnėje įvykių eigoje „oranžiniai“ vis dėlto tapo senosios (t. y. Rusijos) struktūrinės aplinkos įkaitais – jų politinė įtaka ir elgesys Europos buvo paliktas savieigai. Tai lėmė reformatorių priklausomybę nuo oligarchų paramos, o kartu ir senųjų elgesio modelių sugrįžimą. Europinės struktūrinės aplinkos įtaka sudarė prielaidas revoliucijai, tačiau jų santykis su Europos materialine dimensija nebuvo pakankamas, kad leistų Ukrainai pilnai įsilieti į bendrąją europinę erdvę. Kitaip sakant, europeizacija neįvyko, kadangi europinė struktūrinė aplinka nebuvo perkuriama remiant išorinems jėgoms, o tuo tarpu Rusija aktyviai dalyvavo prisidėdama prie sau įprastos institucinės ir tapatybinės aplinkos išlaikymo. Tokia padėtis kardinaliai skyrėsi nuo Baltijos valstybių atvejo, kuomet Rusijos spaudimas buvo praktiškai eliminuotas. Atskirų struktūrinių dimensijų lygmenyje šis poveikis aiškiai identifikuojamas daugelio ekspertų¹⁹¹. Kai kurie kokybiniai indikatoriai taip pat parodo kardinalių pokyčių nebuvimą¹⁹² - jie daug artimesni Rusijai, nei Europos valstybių rodikliams.

---

¹⁹¹ Žr. Jonathan Wheatley “Georgia’s democratic stalemate”, OpenDemocracy, 14 April 2008, in http://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/caucasus_fractures/georgia_democratic_stalemate;

Pamela Jawad “Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution?”, Report No. 73, Peace Research Institute Frankfurt (PRIF), 2005 in <http://www.hsfk.de/downloads/prif73.pdf>;

Paul J. D’Anieri *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics and Institutional design*, Armonk, New York, M.E.Sharpe Press, 2007;

Mykola Ryabchuk “Pluralism by Default: Ukraine and the law of communicating vessels”, Eurozine articles, 17 September 2008, in <http://www.eurozine.com/articles/2008-09-17-riabchuk-en.html> ;

Paul J. D’Anieri “What has Changed in Ukrainian Politics? Assessing the Implications of the Orange Revolution” // *Problems of Post-Communism*, vol. 52, no. 5 (Sep.-Oct. 2005), pp. 90-91.

¹⁹² Pvz., tarptautinių nevyriausybinų organizacijų kasmet pateikiami demokratijos, žmogaus teisių, įstatymo viršenybės ar korupcijos suvokimo indeksai.

3.1. Ukraina

3.1.1. Tapatybinė dimensija

Šiandieninė Ukrainos tapatybė, tiek nacionalinė, tiek kolektyvinė, vis dar formuojasi. Tai nulemta istorinių veiksnių ir konkuruojančių tapatybinių projektų pačioje Ukrainoje¹⁹³. Kolektyvinės tapatybės lygmenyje neapibrėžtumas ypač akivaizdus. Nuo pat SSRS žlugimo laikų Ukraina svyravo „tarp Rytų ir Vakarų“, taip ir nesugebėdama galutinai apsispręsti su kuo ji sieja savo ateitį. Visuomenės nuomonės apklausos rodo beveik idealiai proporcingą ukrainiečių tapatinimąsi su Rusija ir su Europa¹⁹⁴. Politinio elito sandara taip pat patvirtina tokį tapatybinį dualumą. Taigi, vienas iš svarbiausių Ukrainos kolektyvinės tapatybės bruožų – aiškios tapatybės nebuvimas.

Ukrainos istorija, etnolingvistinės savybės, socio-politiniai ryšiai ir ekonominiai santykiai praktiškai visada siejo didžiąją dalį šiandieninės Ukrainos su Rytais, t.y. Rusija. Antra vertus, vakarinė šiandieninės Ukrainos dalis lygiai taip pat istoriškai daugiau bendravo su vakariniiais kaimynais – šiandienine Lenkija, Vengrija, Austrija. Šis Ukrainos „pasidalinimo“ klausimas nagrinėtas daugelio tyrinėtojų ir bendrai sutariama, kad netgi korporatyvinės tapatybės lygmenyje Ukrainai labai sunku pasiekti konsensusą dėl socio-politinės ir kultūrinės raidos modelių. Maža to, priklausymas Sovietų Sąjungai daugiau nei 70 metų paliko giliausią įspaudą šiandieninės Ukrainos saviidentifikacijoje. Toks „istorinis blaškymasis“ tarp Rytų ir Vakarų verčia daugumą ukrainiečių šiandien tapatintis pirmiausiai su savo valstybe, t.y. Ukraina (žr. 8 lentelę). Tai leidžia kalbėti apie Ukrainos trapų, bet jau egzistuojantį korporatyvinį bendrumą, kuris pasireiškia visų pirma per pilietiškumą, t.y. priklausymą vienai valstybei. Vis dėlto kolektyvinės tapatybės lygmenyje jokio aiškumo kol kas nėra. Įdomu tai, kad tik nedaugelis

---

¹⁹³ Žr. Pranevičiūtė „Nacionalinės tapatybės formavimosi veiksniai NVS erdvėje“, Op.cit., 48-136 pp.

¹⁹⁴ Žr. *Общественное мнение на фоне ухудшения экономической и политической ситуации*, Центр социальных исследований «СОФИЯ», 2008. – <http://www.sofia.com.ua/page3.html> .

Ukrainoje (11 proc.) galvoja apie save kaip apie europiečius pirmoje ar net antroje vietoje.

8 Lentelė: Skirtingos tapatybės Baltarusijoje, Ukrainoje ir Rusijoje 2004–2008 m. (Klausimas: „Kuriai iš pateiktų sąrašų tapatybių jūs save priskirate pirmoje vietoje? antroje vietoje?“ (atsižvelgiama į abu atsakymus – proc.)

	Baltarusija		Ukraina			Rusija	
	2004	2006	2004	2006	2007	2005	2008
Europietis	16	20	10	12	11	8	11
Eurazijietis	2	3	2	2	1	3	4
Sovietinis pilietis	10	12	11	9	11	13	14
Savo valstybės pilietis	72	85	69	68	69	76	70
Savo regiono atstovas	18	25	27	33	31	29	36
Savo miesto/kaimo gyventojas	65	50	69	64	62	69	64
N=	1599	1000	2000	1600	1200	2000	2000

Šaltinis: Stephen White, Ian McAllister “Russia and its Neighbours: East or West?” // *Irish Studies in International Affairs*, 2008, Volume 19, p.47 (43–56).

Palyginimui - ES šalyse ir valstybėse, kurios neturi perspektyvos prisijungti prie sąjungos artimiausiu metu, europinės tapatybės lygis yra gerokai aukštesnis. Pasak „Eurobarometer“ tyrimų, vidutiniškai 55% gyventojų visose ES šalyse mano, kad bent iš dalies yra europiečiai, o 42% priskiria sau tik nacionalinį identitetą. Pasak tyrimų rezultatų, piliečių, turinčių europinį identitetą skaičius Baltarusijoje, Ukrainoje ir Rusijoje niekur neviršija 20%, o priskiriančiųjų sau nacionalinį identitetą – niekur nėra žemesnis nei 68%. Palyginimui – visiška ar dalinė europinė tapatybė ES šalyse niekur nėra žemesnė nei 32% (Jungtinėje Karalystėje), o naujosiose ES šalyse – ne

žemesnė negu 49% (Čekijoje). Europinės tapatybės lygis Ukrainoje ir Rusijoje yra žemesnis ne tik už esamų ir būsimų ES narių, bet netgi mažesnis nei Turkijoje (29 proc.) – azijinėje šalyje, kuri neturi aiškių prisijungimo prie ES perspektyvų¹⁹⁵. Taigi, Ukrainos visuomenėje europietiškos kolektyvinės tapatybės perspektyvos kol kas yra nedidelės. Jos netgi gerokai mažesnės, nei rytietiškos (rusiškos) tapatybės galimybės.

Kaip rodo Stephano White'o tyrimai, Ukrainos kolektyvinės tapatybės raidoje priešprieša tarp europinio ir „rytietiškojo“¹⁹⁶ pasirinkimo yra labai ryški. Toks „rytietiškas“ pasirinkimas atspindi daugelio slaviškų buvusios SSRS respublikų žmonių bendrijos egzistenciją, kuri vidujai susaistyta tos pačios kalbos ir gausybės kasdieninės sąveikos ryšių – per giminaičius, bendras problemas ir pan¹⁹⁷. Imant konkrečiai Ukrainos atvejį, nesunku pastebėti, kad būtent rytietiška tapatybė yra gerokai stipresnė nei vakarietiška – europinė (žr. 9 lentelę – 116 psl.). Daugiau nei pusė ukrainiečių labiau linkę orientuotis į Rytus (52 proc.), tuo tarpu kai vakarietiškąją palaiko tik 25 proc. Tokie skaičiai neleidžia vienareikšmiškai tvirtinti, kad tapatybinė Ukrainoje veikiančios struktūros dimensija užkerta bet kokius kelius šaliai išvystyti europinę tapatybę. Tačiau jie aiškiai atskleidžia tendenciją, kad kolektyvinės tapatybės formavimasis yra lengvesnis Rytų kryptimi.

Kaip rodo 2 schema (žr. PRIEDAI), bendrumas tarp Ukrainos, Rusijos, Moldovos ir Baltarusijos yra gana aiškiai išreikštas ir leidžia tvirtinti, kad tapatybinė dimensija Ukrainoje struktūriškai susaisto šią šalį visų pirma su kitomis posovietinėmis respublikomis. Kaip pamatysime toliau, taisyklių dimensija taip pat prisideda prie Ukrainos gravitavimo Rusijos link. Prieš pereinant prie taisyklių dimensijos būtina pabrėžti, kad rytietiška tapatybinė orientacija yra ne konstanta, bet ta veikimo aplinka, kurioje atsidūrė Ukraina

---

¹⁹⁵ Stephen White, Ian McAllister “Russia and its Neighbours: East or West?” // *Irish Studies in International Affairs*, 2008, Volume 19, p.43–56.

¹⁹⁶ „Rytietiška“ tapatybės alternatyva – identifikacija su slaviškomis kaimyninėmis tautomis, kuri kyla iš bendros istorijos, kalbos, religijos ir kultūrinių panašumų.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 50

„oranžinės revoliucijos“ metu ir vis dar yra iki šiol. Tai yra veiksnys, ribojantis ir įgalinantis Ukrainos veikėjų elgesio pasirinkimus, tačiau ir pats priklausomas nuo atskirų individų elgesio.

9 Lentelė: Dominuojanti orientacija Rusijoje, Ukrainoje ir Baltarusijoje (proc.)

	Baltarusija	Ukraina	Rusija
Rytietiška orientacija			
Stipri rytietiška	14	27	11
Antivakarietiška	11	13	4
Nuosaiki rytietiška	20	12	32
<i>(Iš viso)</i>	<i>(45)</i>	<i>(52)</i>	<i>(47)</i>
Vakarietiška orientacija			
Stipri vakarietiška	6	7	2
Antirytietiška	6	4	3
Nuosaiki vakarietiška	9	14	12
<i>(Iš viso)</i>	<i>(21)</i>	<i>(25)</i>	<i>(17)</i>
Ambivalentiška pozicija			
Ambivalentiška	24	17	13
Pesimistiška	2	2	2
Optimistiška	8	4	21
<i>(Iš viso)</i>	<i>(34)</i>	<i>(23)</i>	<i>(36)</i>
N=	533	1024	1228

Šaltinis: Stephen White, Ian McAllister "Russia and its Neighbours: East or West?" // *Irish Studies in International Affairs*, 2008, Volume 19, p.47 (43–56).

3.1.2. Taisyklių dimensija

Dar 2002 metais Lucan Way, analizuodamas posovietinių respublikų politinę raidą tvirtino, kad „politinės liberalizacijos atsiradimas personalistinėse ar silpnose valstybėse dažniausiai yra nepavykusių bandymų sukontroliuoti politinę aplinką pasikeitusioje tarptautinėje liberalios hegemonijos aplinkoje rezultatas, bet ne sėkmingi intenciniai bandymai sukurti demokratines institucijas“¹⁹⁸. Nors po Sovietų Sąjungos žlugimo susidarė naujos nepriklausomos valstybės, kurios neturėjo jokių demokratinio valdymo tradicijų, autoritarinių režimų konsolidacija buvo mažai tikėtina bent jau kai kuriose iš jų. Viena vertus, to priežastis galėjo būti Vakarų pasaulio skatinamas pilietinės visuomenės, demokratinų įpročių formavimasis. Tačiau taip pat tikėtina, kad autoritarinis valdymas posovietinėje erdvėje nebuvo pilnai konsoliduotas dėl „autoritarinių vadovų nesugebėjimo išlaikyti galią ir politinę kontrolę išsaugojant elito vieningumą, kontroliuojant rinkimus ir žiniasklaidą bei naudojant jėgą prieš politinius oponentus“¹⁹⁹. Kitaip tariant, pagrindinė demokratijos užuomazgų ir autoritarinių lyderių silpnumo priežastis buvo posovietinių valstybių taisyklių/institucinės sandaros specifiška – L.Way įvardija ją kaip „pliuralizmą pagal nutylėjimą“ (angl. - *pluralism by default*). Toks „pliuralizmas“ neleido susiformuoti visiškai autoritariniams režimams, tačiau kartu stabdė ir demokratinų struktūrų kūrimąsi. Analizuodamas Ukrainos struktūros institucinę aplinką iki ir po „oranžinės revoliucijos“, Paul J. D’Anieri²⁰⁰ tvirtina, kad L.Kučmos valdymo metais Ukraina atitiko vadinamąjį „rinkiminio autoritarizmo“ (angl. - *electoral authoritarianism*) modelį, kurio pagrindiniai bruožai yra²⁰¹:

- selektyvus įstatymo taikymas;
- selektyvus reguliacinių mechanizmų administravimas;

¹⁹⁸ Lucan Way “Pluralism by Default and the Sources of Political Liberalization in Weak States”, - 2002, p.24. – Available at: <http://www.yale.edu/leitner/pdf/PEW-Way.pdf>

¹⁹⁹ Ibid., p.2

²⁰⁰ Paul J. D’Anieri *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics and Institutional design*. – M.E.Sharpe Press, 2007, 300 pp.

²⁰¹ Ibid., p.216

- valdžios vykdoma žiniasklaidos kontrolė;
- valdžios vykdoma rinkiminių procesų kontrolė;
- patronažas;
- ekonomikos kontrolė.

Ukrainos atveju visi šie politinės sąveikos mechanizmai susiformavo specifinėje institucinėje aplinkoje, kurią sudarė: (a) konstituciškai įtvirtintos itin plačios vykdomosios valdžios galios; (b) silpnas parlamentas; (c) silpna teisinė valdžios šaka ar netgi atskiros nuo vykdomosios teisinės valdžios nebuvimas. Įdomu tai, kad P.D'Anieri tokios institucinės bazės susiformavimą Ukrainoje sieja su Rusijos poveikiu: „buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje Rusija iš tiesų tapo pavyzdiniu modeliu kitiems režimams – Maskva pirmoji panaudodavo tam tikrus elgesio šablonus, o vėliau jie buvo perkelti į tokias šalis kaip Ukraina“²⁰².

Taigi, vertinant Ukrainos socio-politinių procesų institucinę aplinką, galima teigti, kad Ukrainos politikų naudojami tarpusavio sąveikos metodai ir priemonės iki pat „oranžinės revoliucijos“ praktiškai atitiko Rusijoje naudojamą „žaidimo taisykles“:

- *Galios santykiai dominavo politiniame procese.* „Vertinant politiškai, laikotarpis po V.Janukovičiaus vyriausybės suformavimo (2006 m. rugpjūtis) gali būti apibūdintas kaip laikas, kurį politiniai veikėjai, visų pirma – vyriausybinių koalicijų, išnaudojo savo galiai didinti. Galia tapo tikslu savaime, o ne priemone reformoms vykdyti ir visuomenės interesams įgyvendinti. Šis laikotarpis pademonstravo politinių jėgų nesugebėjimą susitarti, bendrai veikti ir gerbti pasiektus susitarimus. Selektyvus ir nesąžiningas įstatymų taikymas, piktnaudžiavimas turimomis teisėmis, sisteminis konstitucijos pažeidinėjimas – visa tai yra akivaizdu. Netobuli ir sunkiai pateisinami 2004 m. gruodį priimti konstituciniai pokyčiai tapo ne stabilizuojančiu ir nuspėjamumą didinančiu veiksmu, bet sukėlė disbalansą valdžioje ir teisinį chaosą. Konfrontacija,

---

²⁰² Ibid., p.220

susijusi su tolimesniais konstitucijos taisymais, tapo ne tvarkos didinimo, o politinės kovos dėl galios priemonė. Parlamentinė opozicija – visų pirma J.Tymošenko blokas – sudarinėja taktines sąjungas su valdančiąja dauguma, o tai tik prisideda prie politinės situacijos sunkinimo ir demonstruoja trumpalaikių savanaudiškų tikslų dominavimą nacionalinių interesų nebuvimo“²⁰³.

- *Neformalios taisyklės dažnai būna svarbiausias sąveikavimo mechanizmas* – klesti korupcija, selektyvus įstatymų taikymas, patronažas. Pasak ekspertų, „Ukrainos visuomenė tiki tuo, kad korupcija šalyje yra išplitusi tiek „didžiosios korupcijos“, tiek „mažosios korupcijos“ lygmenyse beveik visuose socio-politinio gyvenimo sektoriuose: 67 proc. ukrainiečių, kurie per pastaruosius metus bendravo su valstybės pareigūnais, tvirtina, kad tiesiogiai dalyvavo kokiuose nors korupciniuose sandėriuose; kyšių davimas reikalaujant pareigūnui (25 proc.) yra dvigubai labiau paplitęs nei laisvanoriškas kyšių siūlymas (11 proc.); didžioji dalis ukrainiečių duoda kyšius, kadangi mano tai esant įprastu ir laukiamu elgesiu“²⁰⁴.

- *Demokratijos supratimas paprastai apsiriboja socio-ekonominiais kriterijais, ignoruojant politinius ir pilietinius demokratijos aspektus* (žr. 3 grafiką). Toks materialinis požiūris į demokratijos paskirtį, gerokai besiskiriantis nuo vakarietiškojo demokratijos traktavimo, labai būdingas ir Rusijai. Pasak Rusijos sociologų, „demokratija Rusijoje traktuojama kitaip, nei klasikiniuose politologijos vadovėliuose Vakaruose. Ten demokratija suprantama kaip politinių teisių ir laisvių visuma. 75% rusų demokratiją traktuoja kaip besilaikančią ant „trijų banginių“ – demokratiška yra tai, kas prisideda prie (a) rusų gyvenimo lygio kėlimo; (b) socialinės tvarkos stiprinimo ir (c) suteikia socialinės perspektyvos, augimo galimybę.

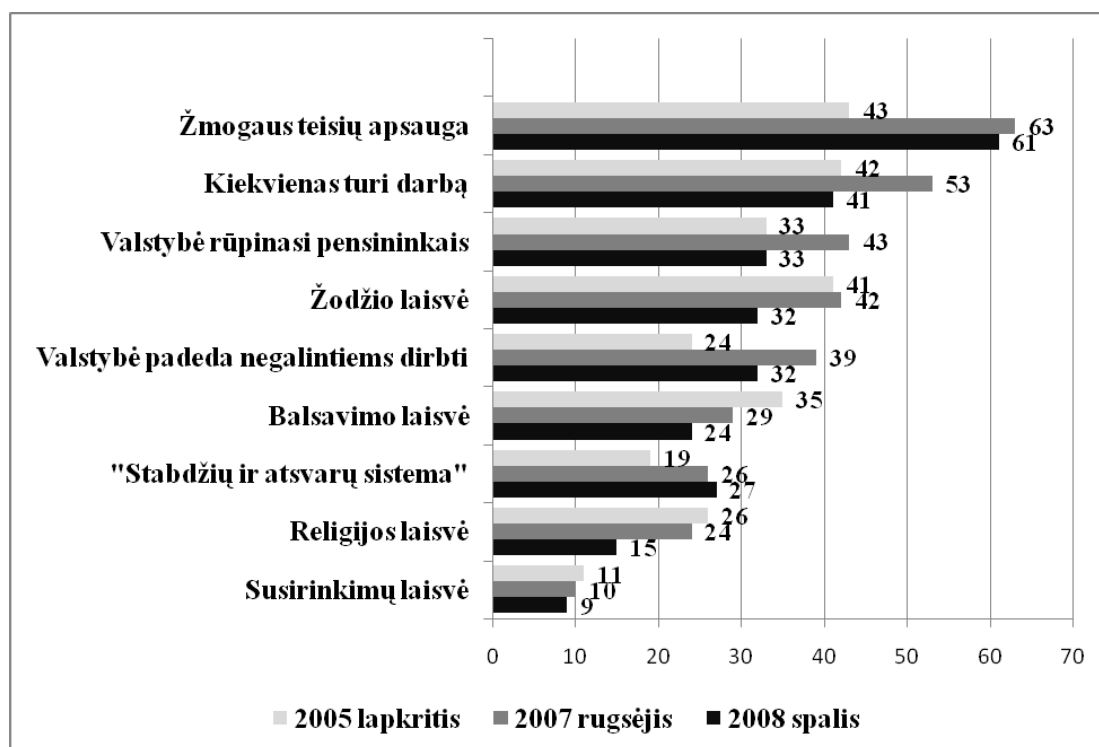
²⁰³ “National Security & Defence”, Ukrainian Centre for Economic and Political Studies, Named after Olexander Razumkov, 2007, Number 3 (87), p.36

²⁰⁴ Jan Neutze, Adrian Karatnycky “Corruption, Democracy, and Investment in Ukraine”, The Atlantic Council of the United States, Policy Paper, October 2007. – http://www.acus.org/docs/071016_Corruption,%20Democracy,%20and%20Investment%20in%20Ukraine.pdf

Kitaip tariant, Rusijoje demokratijos supratimas yra užpildytas socio-ekonominiu turiniu. Tik tada, kai bus išspręstos pirminės svarbos [ekonominiai] klausimai šiuolaikinėje Rusijos visuomenėje, į politiką bus žiūrima kaip į politiką, į laisvę – kaip į laisvę, o demokratija bus suprantama kaip tikroji demokratija²⁰⁵.

3 Grafikas: Su kuo ukrainiečiams labiausiai asocijuojasi demokratija? (proc.)

Šaltinis: Public Opinion in Ukraine - 2008, International Foundation for Electoral Systems (IFES), USAID, <http://www.ifes.org/files/UkrainePresentation.pdf>

Vertinant tokią institucinę aplinką Ukrainoje, nusistebėjimo nekelia ir labai iliustratyvūs sociologinių tyrimų rezultatai Ukrainoje. Jų pagrindu Ukrainos sociologai daro tokias išvadas apie Ukrainos visuomenę²⁰⁶:

²⁰⁵ Михаил Горшков „Россия «реальная» и «виртуальная»“, Институт Современного Развития, Информационное письмо, ноябрь 2008 г. - http://www.riocenter.ru/files/cennosti.indd_.pdf

²⁰⁶ “Украина на пути к латиноамериканизации?”, Результаты всеукраинского социологического исследования в контексте общественно-политических и политико-экономических процессов в стране, Киевский Институт Проблем Управления Имени Горшенина, 2007, ково 5 д. - http://kipu.com.ua/Sotsyolog/Files/pres_conf_reliz_05.03.2007_rus.doc

1. Šalyje dominuoja „stipriojo teisė“ ir nepasitikėjimas teismais. Trys ketvirtadaliai ukrainiečių mano, kad teismuose negalima sulaukti teisingumo arba tai kainuoja labai brangiai; du trečdaliai yra įsitikinę, kad teismo sprendimą galima nupirkti; daugiau nei pusė apklaustųjų laiko teismus kaltais dėl to, kad nusikaltėliai lieka nebaudžiami.

2. Korupcija yra įsitvirtinusi visuomenėje ir daugelio respondentų laikoma neatskiriama visuomeninės sąveikos procesų dalimi. Dviem trečdaliams ukrainiečių yra tekę duoti kyšius; beveik 85% apklaustųjų mano, kad korupcija yra išplitusi Ukrainoje, o daugiau nei pusė nesitiki, kad ši problema bus išspręsta – tai rodo nepasitikėjimą valdžia; pusė ukrainiečių laikosi požiūrio, kad milicija ir teismai yra korumpuoti.

3. Ukrainiečiai yra pasirengę toleruoti teistų asmenų buvimą aukštuose visuomeniniuose ir valstybiniuose postuose. Trečdalis apklaustųjų tvirtina, kad balsuotų už politinę partiją, kurios sąrašuose yra nusikaltusių asmenų. 40% respondentų neprieštarautų, jeigu šalies prezidentas būtų teistumą turintis asmuo.

4. Maždaug pusė Ukrainos gyventojų visiškai nevertina privačios nuosavybės institucijos. Daugiau kaip pusė apklaustųjų nelaiko privačios nuosavybės neliečiamu dalyku.

5. Vyrauja visiško nesaugumo jausmas. Kas trečias ukrainietis yra nukentėjęs nuo nusikaltėlių, ketvirtadalis nukentėjusiųjų pagalbos kreipiasi į giminaičius, draugus ir kriminalines struktūras, o trečdalis nukentėjusių apskritai niekur nesikreipia.

6. Ukrainiečiai bijo atvirai pasisakyti prieš valdžią. Daugiau nei pusė ukrainiečių mano, kad yra pagrindo bijoti atvirai kritikuoti valdžią, o maždaug pusė apklaustųjų masines protesto akcijas ginant savo interesus laiko mažai naudingomis.

7. Valdžia neturi pasitikėjimo kredito. Du trečdaliai ukrainiečių nenorėtų, kad šalies prezidentą rinktų Aukščiausioji Rada. O 90% Ukrainos

piliečių apskritai laikosi nuomonės, kad būtina panaikinti deputatų neliečiamumą.

3.1.3. Materialinė dimensija

Bandant pozicionuoti Ukrainą tarp Rusijos ir Europos pagal materialinius kriterijus, tikslinga vertinti kelis pagrindinius aspektus. Visų pirma tai ekonominiai ryšiai - energetinė priklausomybė, prekybos apimtys, tiesioginės užsienio investicijos. Puikiai žinoma, kad Ukrainos pramonė yra beveik visiškai priklausoma nuo energetinių išteklių, kurie vamzdynais yra tiekiami iš Rusijos. Svarbu pabrėžti, kad netgi nepirkdama visų vidiniam vartojimui reikalingų gamtinių dujų iš Rusijos (nemaža jų dalis įsigyjama iš Centrinės Azijos valstybių), Ukraina lieka priklausoma nuo Rusijos kontroliuojamų vamzdynų, kuriais energetiniai ištekliai patenka į Ukrainos teritoriją. Savo ruožtu, Europa nieko negali pasiūlyti Ukrainai energetiniame sektoriuje, išskyrus pagalbą modernizuojant šalies dujų transportavimo sistemą, kuri yra gyvybiškai svarbi pačios Europos energetinių poreikių tenkinimui (80 proc. Rusijos dujų, tiekiamų į Europą, tranzitu keliauja per Ukrainos teritoriją). Prekybos srantai, nors yra daugiaž tolygiai pasiskirstę tarp Rytų ir Vakarų absoliučiąja prasme, yra gerokai stipresni santykiuose su Rusija, kai kalbama apie strategiškai svarbių ekonomikos sektorių priklausomybę. Pasak ekspertų, „Ukrainos-Rusijos prekybos balanso struktūra yra nepalanki Ukrainai. Iš Rusijos yra importuojamos strategiškai svarbios prekės (energetiniai ištekliai), pati Rusija išlieka vienintele rinka daugeliui Ukrainoje gaminamos produkcijos. Rusija su tokia priklausomybe nuo Ukrainos nesusiduria, kadangi jos eksportas ir importas yra gerokai labiau diversifikuotas”²⁰⁷.

---

²⁰⁷ Andrzej Szeptycki “Trade Relations between the Russian Federation and Ukraine”. – The Polish Institute of International Affairs, PISM Research Papers, No.8, January 2008, p. 32. – Available at: <http://se2.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=10&fileid=7D97C657-2F3A-C615-28C2-083334E55F31&lng=en>

Antra vertus, prekybos srautai ir apimtys nėra vienintelis ekonominis ryšys, susaistantis Ukrainą su Rusija. Kitas labai svarbus materialinio pobūdžio kanalas, turintis poveikį ir žaidimo taisyklių sklaidai, yra tiesioginės užsienio investicijos. Kaip matyti iš statistikos (žr. PRIEDAI - 3 lentelė ir 1 grafikas), nors Rusija nėra didžiausias investuotojas Ukrainoje, būtina prisiminti tai, kad didžiulės rusiškojo kapitalo investicijos į šalį dažnai patenka ne tiesiogiai, o per trečiąsias (ofšorines) valstybes – Kiprą, Britų Virginijos salas ir pan. Netgi Šveicarija ir Jungtinė Karalystė dažnai yra būtent rusiškojo kapitalo šaltinis posovietinėse erdvėse, kadangi nemažai Rusijos oligarchų yra linkę laikyti savo pinigus ne pačioje Rusijoje, o patikimose Vakarų šalyse²⁰⁸. Be to, Rusijos investicijos paprastai yra nukreiptos į strategiškai svarbių objektų (visų pirma – energetikos) įsigijimą. Rusijos investavimo strategijų ir principų analizė²⁰⁹ rodo, kad iš šios šalies ateinančios investicijos dažnai yra nukreiptos ne vien ekonominių interesų ir skatina institucinį „persiliejamą“ (angl. – *spill-over*). Pasak Peterio Zashevo, didžiausią nerimą Rusijos investicijas gaunančioms šalims turėtų kelti rusiškosios verslo kultūros įsitvirtinimas, kuris pasireiškia kaip:

- įtartinos korporatyvinio valdymo kokybės primetimas;
- efektyvumo ir produktyvumo sąvokų nevertinimas ir iš to kylantis personalo apmokymo bei tobulinimo nebuvimas;
- supratimas, kad kyšininkavimas yra „normalus“ būdas pagreitinti arba palengvinti sąveikos su valdžia procesus;
- tiesioginė rusiškų kompanijų priklausomybė nuo Rusijos valdančiojo elito (kylanti iš patrimonialinio autoritarizmo dominavimo), kuri pasireiškia kaip politinių tikslų siekimas pasinaudojant ekonominiais kanalais.

---

²⁰⁸ Peeter Vahtra “Expansion or Exodus? –Trends and Developments in Foreign Investments of Russia’s Largest Industrial Enterprises”. - Electronic Publications of Pan-European Institute, 1/2006. – Available at: http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Vahtra_12006.pdf

²⁰⁹ Peter Zashev “Cultural spillovers of Russian outward FDI”// Valtteri Kaartemo (ed.) *New role of Russian enterprises in international business*, Electronic Publications of Pan-European Institute 18/2007, p.159 – Available at: http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Kaartemo_182007.pdf

P.Zashevas, apibendrindamas Rusijos užsienio investicijų trečiojoje šalyse specifika teigia, kad egzistuoja ryšys tarp Rusijos materialinio poveikio didėjimo ir [netiesioginio] rusiškojo elgesio modelio (per)kūrimo²¹⁰. Iš to seka paprasta, bet svarbi išvada – Rusijos kapitalo ir investicijų atėjimas į posovietinės erdvės šalių ekonomiką prisideda prie rusiškosios struktūrinės aplinkos įtvirtinimo ir stiprinimo. Be abejonės, Europa taip pat nemažai investuoja į Ukrainą ir kartu skleidžia jai būdingų žaidimo taisyklių įtvirtinimą. Tačiau Europos problema, ypač santykiuose su Rusijos naudojamais metodais, yra jos pačios taisyklės. Pagrįstos formalumu, skaidrumu ir atskaitingumu jos praktiškai bejėgės konkuruoti su rusiškuoju elgesio modeliu. Kaip jau buvo minėta, Ukrainoje neformalūs socio-politinės ir ekonominės sąveikos kanalai vis dar yra labai stiprūs, o tai suteikia Rusijos investicijoms milžinišką santykinį pranašumą. Rusijos kapitalas nesirūpina savo įsitvirtinimo legalumu ar formalumu. Dažnai veikdama netiesiogiai ir neformaliai Rusija paprastai sugeba greičiau ir lengviau susiorientuoti neskaidrioje ukrainietiško verslo aplinkoje nei vakariečiai. Kitaip sakant, Rusijos investicijos prisideda prie esamų [neformalių] „žaidimo taisyklių“ nuolatinio perkūrimo ir įtvirtinimo. O kaip žinome iš naujojo institucionalizmo teorijos, neformalias institucijas pakeisti yra daug sunkiau, nei formalias²¹¹. Ypač kai jos nuolatos perkuriamos socialinės sąveikos procese.

Galiausiai, dar vienas labai svarbus materialinis elementas, išlaikantis tiek Ukrainos, tiek Gruzijos susisaistymą su Rusija, yra žmogiškųjų ryšių kuriami socialinės ir ekonominės priklausomybės tinklai. Pasaulio banko pateikiamais duomenimis, 2008 metais Rusija buvo daugiausiai imigrantų pasaulyje priimanti šalis²¹². Turimi statistiniai duomenys rodo, kad gausybė ukrainiečių pragyvenimui ir šeimos išlaikymui užsidirba būtent Rusijoje. 2008 m. migrantų siunčiamos namo lėšos (angl. – *remittances*) sudarė 0.8 proc.

---

²¹⁰ Ibid., p.165

²¹¹ Gerard Roland, “Understanding Institutional Change: Fast-moving and Slow-moving Institutions” // *Studies in Comparative International Development*, Vol. 38, No. 4, Winter 2004, pp. 109-131

²¹² World Bank “Migration and Remittances Fact book 2008”

šalies BVP²¹³. Nors šis skaičius neatrodo labai didelis, jis turi didelių socialinių ir psichologinių implikacijų. Viena vertus, daugybė ukrainiečių šeimų bent iš dalies yra priklausomos nuo Rusijos ekonomikos būsenos. Tai sukuria mažų mažiausiai netiesioginį psichologinį ryšį su Rusija, kuris socialinės sąveikos procese ir ypač veikiamas gerai suderintos propagandinės informacijos virsta į politinę paramą Rusijai ar pro-rusiškoms Ukrainos politinėms jėgoms. Antra vertus, vertinant tapatybiniame ir taisyklių kontekste, Rusijos, kaip šalies, kurioje galima užsidirbti daugiau, nei Ukrainoje, įvaizdis stipriai didina Rusijos “minkštąją” galią. Kitaip sakant, rusiškosios žaidimo taisyklės atrodo patrauklios ir lengviau gyvendinamos, nei vakarietiškos, kurios asocijuojasi su ilgomis procedūromis ir painia biurokratija. Be abejonės, pačios Europos vykdoma patekimo į jos darbo rinką politika (t.y. vizų režimas) tik palengvina Ukrainos visuomenės ekonominį susisaistymą su Rusija.

Taigi, materialinės aplinkos pobūdis kartu kuria ir institucinį bendrumą, todėl galime kalbėti ne tik apie senosios struktūrinės aplinkos (per)kūrimą, bet ir tokio perkūrimo skatinimą iš išorės (Rusijos). Toks išorinis paskatinimas atsiranda esamos materialinės bazės pagrindu, bet taip pat yra stiprinamas ir institucinės praktikos dėka.

3.2. Gruzija

3.2.1. Tapatybinė dimensija

Kolektyvinė Gruzijos tapatybė kol kas taip pat nėra susiformavusi. Galima pastebėti gana ryškias visuomenės ir politinio elito orientacijos bendros europinės tapatybės kryptimi tendencijas²¹⁴, tačiau tai dar neleidžia vienareikšmiškai kalbėti apie europinės tapatybės įsitvirtinimą Gruzijoje. Pasak kai kurių autorių, Gruzijos tapatinimasis su Europa ir bendrai su „Vakarais“ yra visiškai instrumentalus - Gruzijos politikai diskursyviiniame-retoriniame

---

²¹³ Ibid.,

²¹⁴ Georgian National Voter Study, August 31 - September 10, 2007. - <http://www.iri.org/eurasia/georgia/pdfs/2007-05-09-Georgia-Poll3.pdf> .

lygmenyje formuoja šalies „europietiškumą“, kadangi nori būti sudėtine Vakarų dalimi, o sudėtine Vakarų dalimi jie nori būti todėl, kad galėtų užtikrinti Gruzijos teritorinį integralumą, saugumą ir nepriklausomybę nuo Rusijos²¹⁵. Kitaip sakant, europinės kolektyvinės tapatybės veiksnys Gruzijoje yra išnaudojamas *Locke*‘o kultūrai būdingų tikslų siekimui: kolektyvinė tapatybė neparemta savivarža ir yra išnaudojama kaip konkurencingumą santykiuose su kitais tarptautinės politikos veikėjais didinanti priemonė. Antra vertus, patys Europos veikėjai dažnai nepriima Gruzijos kaip „Mes“ kolektyvinėje tapatybėje. „ES buvo tas lokomotyvas, kuris padėjo kurti, skatinti ir ginti geriausias žmogaus teisių užtikrinimo praktikas. Tačiau ji netapo tuo išoriniu inkaru, kuris įtvirtintų reformų procesą Gruzijoje. Kai kurie europiečiai abejoja Gruzijos istoriniais ryšiais su Europa. Daugelis supranta, kad Gruzija turi tik minimalią istorinę ir socialinę demokratijos patirtį. Europa negarantavo Gruzijai to pripažinimo, kokio pastaroji tikėjosi. Ji nesuteikė Gruzijai taip trokštamų saugumo garantijų ar finansinės paramos. Galiausiai, Gruzijos vidinės reformos neatitiko ES keliamų reikalavimų, ypač įstatymo viršenybės ir žmogaus teisių srityse“²¹⁶. Taigi, europinė kolektyvinė tapatybė nėra internalizuota, bet suvokiama instrumentiškai – kaip kažkas išorinio, kuo galima sėkmingai pasinaudoti. Pažymėtina, kad Gruzija apskritai išlieka „moderniu“ ar „modernizacijos siekiančiu“ tarptautinės politikos subjektu [pagal G.Sorenseną]. Ji nepuoselėja ne tik europinės, bet ir rusiškosios kolektyvinės tapatybės, kas ją skiria nuo Ukrainos (žr. PRIEDAI - 2 schema). Galiausiai, Gruzijos tapatinimąsi su Europa ir pripažinimą „europietiškos“ kolektyvinės tapatybės dalimi labiausiai apsunkina taisyklių dimensijos neatitikimas. Kaip jau minėta, europinė tapatybė yra pagrįsta būtent specifinių taisyklių laikymusi ir būtent taisyklės apibrėžia „europietiškumą“. Tačiau tos

---

²¹⁵ Mariya Y. Omelicheva “Between Commitment and Pragmatism: Human Rights in Georgia’s Politics and Foreign Policy”, Prepared for presentation at the Annual Convention of the International Studies Association, New York, 15-18 February, 2009. - http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/1/3/8/pages311387/p311387-1.php

²¹⁶ Ibid.,

elgesio taisyklės, kurios vyrauja Gruzijoje, dažnai nesutampa su europiniais standartais.

3.2.2. Taisyklių dimensija

Kalbant apie taisykles, Jonathanas Wheatley pabrėžia, kad „rožių revoliucija nebuvo takoskyra, žyminti atsiribojimą nuo sovietinio stiliaus politikos, kurioje savavališki (angl. *arbitrary*) galią turinčių veikėjų sprendimai yra svarbesni už sutartas procedūras ir įstatymo viršenybę“²¹⁷. Pamela Jawad palaiko tokį požiūrį teigdama, kad rožių revoliucija nebuvo „lemiamas posūkis“ Gruzijos demokratijos konsolidavimo procese²¹⁸. Įdomu tai, kad ekspertai dažniau pastebi ne europinio, o rusiškojo elgesio modelio atkartojimą Gruzijos vidiniuose sociopolitinės sąveikos procesuose: galios sutelkimas vienose rankose, opozicijos ribojimas, žiniasklaidos kontrolė, netgi susidorojimas su politiniais oponentais (ilustratyvus yra Irakli Okruashvili atvejis²¹⁹). Akademikų tarpe yra sutariama, kad Gruzijos politinei sistemai trūksta stabdžių ir atsvarų, o Gruzijos politika išlieka stipriai priklausoma nuo neformalių tinklų, o ne nuo formalių institucijų. M.Saakašvilio Gruzija pasižymi dominuojančiu valdančiu elitu, susidedančiu iš dideles vykdomąsias galias turinčio prezidento ir valdančiosios partijos dominuojamo parlamento.

---

²¹⁷ Wheatley, Jonathan: “Georgia’s democratic stalemate”, OpenDemocracy, 14 April 2008, in http://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/caucasus_fractures/georgia_democratic_stalemate

²¹⁸ Jawad, Pamela: “Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution?””, Report No. 73, Peace Research Institute Frankfurt (PRIF) (2005) in <http://www.hsfk.de/downloads/prif73.pdf>.

²¹⁹ Irakli Okruashvili – Gruzijos politikas, buvęs šalies Gynybos ir Ekonominio vystymosi ministras, artimas M.Saakašvilio bendražygis „rožių revoliucijos“ metu. 2007 metais pasitraukė į opoziciją, įkūrė opozicinę partiją ir ėmė kritikuoti M.Saakašvilio valdžią. 2007 metų rugsėjį I.Okruashvilis buvo suimtas apkaltinus korupcija, pinigų plovimu ir piktnaudžiavimu tarnyba. Apžvalgininkai sieja areštą su I.Okruashvilio neigiamais pasisakymais ir kaltinimais M.Saakašvilio atžvilgiu (jis kaltintas planavimu nužudyti verslininką B.Patarkatsishvili, iš anksto suplanavęs Gruzijos karių įsiveržimą į Pietų Osetiją ir pan.). Be abejo, neatmestina ir tai, kad I.Okruashvili pasitraukimas į opoziciją ir konfliktai su M.Saakašviliu kilo nepasidalinus galios ir valdžios. Nepaisant tikrųjų konflikto priežasčių, I.Okruashvili atvejis yra ilustratyvus tuo, kad atskleidžia metodus ir priemones (t.y. socialinės sąveikos būdus), kuriais vykdoma politika Gruzijoje – tiek valdžios atstovų, tiek vadinaimosios opozicijos. Šie būdai labai primena rusiškuosius kopromato, selektyvaus įstatymų taikymo, netgi kankinimų siekiant išgauti prisipažinimą metodus. Šiuo metu I.Okruashvili yra gavęs politinį prieglobstį Prancūzijoje.

Priimant daugelį svarbių sprendimų, neformalus sprendimų priėmimo mechanizmai turi didžiausią įtaką, o tai lemia institucinės bazės ir atskaitomybės trūkumą, kas neišvengiamai kelia nemažai problemų²²⁰. Taigi, neformalių taisyklių, „pakeičiančių“ ir prieštaraujančių formaliai įtvirtintoms normoms, dominavimas, kaip Ukrainos atveju, būdingas ir Gruzijai. Tai verčia institucinę dimensiją įvardyti kaip artimesnę rusiškajai, o ne europinei. Be abejonės, tai sietina su „praminto tako priklausomybe“, kuri gan aiškiai matoma Gruzijos atveju. Pasak apžvalgininkų, „rožių revoliucija nepanaikino patrono-kliento santykių Gruzijoje. Panašu, kad M.Saakašviliui yra lengviau dirbti būtent patrimonialinio prezidentizmo sąlygomis, nei bandyti pakeisti Gruzijos politinę sistemą iš pamatų. Nors negalima atmesti, kad jis laikosi demokratizacijos strategijos, kuri duos vaisių ilgesniame laikotarpyje, kol kas panašu, kad yra sekama savo pirmtako (kuris taip pat buvo vadinamas „demokratu“) pėdomis. Gruzijos patrimonialinio prezidentizmo sistema vėl grįžta nuo konkurencijos į konsolidacijos fazę“²²¹.

Tuo pačiu metu galima pastebėti, kad „rožių revoliucija“ nepakeitė ir socialinio santykio tarp politinės ir ekonominės veiklos sferų bei galios pasiskirstymo formų Gruzijoje. Po „revoliucijos“ iš esmės įvyko tik kiekybiniai, o ne kokybiniai pokyčiai: valstybė ir vyriausybė dar labiau susitapatino, valstybės tarnyba tapo dar labiau politizuota, o politinis aparatas visiškai perimtas valdančiojo elito. Versle ir ekonomikoje visiškai dominuoja valdžioje esančios grupuotės politiniai tikslai. Visuomenė bijo valstybės struktūrų dar labiau nei anksčiau. Visi po-revoliuciniai pokyčiai yra dirbtiniai, nors ir negalima paneigti, kad pagerėjo administraciniai gebėjimai, kadangi buvo įvykdyta valstybinės galios institucionalizacija. Tačiau kokybinių pokyčių, kurie padėtų šaliai galiausiai atsikratyti postkomunistinio statuso,

---

²²⁰ Svante E. Cornell, Johanna Popjanevski, Niklas Nilsson “Learning from Georgia’s Crisis: Implications and Recommendations”, Central Asia-Caucasus & Silk Road Studies Program, December 2007. – <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0712Georgia.pdf>

²²¹ Henry E. Hale “Democracy or autocracy on the march? The colored revolutions as normal dynamics of patronal presidentialism” // *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 39, 2006, p. 313

nebuvo. Tai paaiškina socio-politinės sąveikos proceso Gruzijoje specifika, kurios pakeitimas pats savaime niekada nebuvo tikslas Gruzijoje, tačiau buvo inicijuotas dėl naujų socialinės stratifikacijos ir ekonominių struktūrų interesų²²².

Visa tai leidžia tvirtinti, kad Gruzijos politinė sistema vis dar yra paremta galios santykiais, o ne konsensuso kultūra. Po „rožių revoliucijos“ įvykę pokyčiai dar labiau nei E.Ševarnadzės valdymo laikais centralizavo galią vykdomosios valdžios rankose ir iš esmės sustiprino „valdžios vertikale“, gerai pažįstamą iš Rusijos atvejo. Kai kas netgi vadina tokias tendencijas „Gruzijos putinizacija“²²³. Šis procesas puikiai matomas sekant tuos būdus, kuriais M.Saakašvilis įgyvendina Rožių revoliucijos tikslus. Tuojuo po revoliucijos buvo pakeista Gruzijos konstitucija, susilpninusi parlamento galias ir numatanti jų perdavimą į prezidento rankas. Prezidentui suteikta teisė paleisti parlamentą, o pačiam parlamentui pradėti prezidento apkaltos procedūrą praktiškai nepalikta galimybių. Tokie pokyčiai buvo pagrįsti tuo, kad Gruzijoje vis dar veikė nepaprastoji padėtis, o tai reikalauja didesnių įgaliojimų vykdomajai valdžiai. Tačiau ir praėjus keleriems metams po revoliucijos vykdomosios valdžios galia nebuvo niekaip teisiškai apribota. Netgi antikorupcinė programa, kurios įgyvendinimu taip didžiuojasi M.Saakašvilis, dažnai buvo vykdoma naudojantis neteisėtais (formaliaja-juridine prasme) metodais – suimant nepateikus kaltinimų, naudojant prievartą, neteisėtomis kratomis ir pan. Visi šie būdai buvo naudojami nebaudžiamai visų pirma todėl, kad teisinė valdžia yra priklausoma nuo vykdomosios valdžios malonės, t.y. lengvai įbauginama²²⁴.

---

²²² Valerian Dolidze “The Regime and the 'Revolution' in Post-Soviet Georgia” // *Central Asia and the Caucasus*, CA&CC Press, Sweden, No. 2 (44), 2007, p. 30-41

²²³ Wieteke Daniëls, Ucha Nanuashvili (eds.) “Putinization of Georgia: Georgian Media after the Rose Revolution (Media in Georgia 2003-2007)”, The Human Rights Centre (HRIDC) Report, 2008. - <http://www.humanrights.ge/admin/editor/uploads/files/Georgian%20Media%20after%20the%20Rose%20revolution.pdf>

²²⁴ Nicklaus Laverty “The Problem of Lasting Change: Civil Society and the Colored Revolutions in Georgia and Ukraine” // *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Volume 16, Number 2, Spring 2008 pp. 143 - 162

Toks požiūris suponuoja senosios struktūrinės aplinkos išlikimą, tačiau svarbiausia yra tai, kad jos išlikimas yra skatinamas sąveikoje su išorinių veikėjų perkuriama elgesio standartais. Paprastai tariant, kadangi struktūrinė aplinka yra veikėjų elgesio dėka perkuriamas darinys, išorinių veikėjų elgsena dažnai tampa svarbiausiu veiksmu, leidžiančiu išlaikyti arba pakeisti dominuojančius sociopolitinės sąveikos principus. Viena vertus, tai vyksta vadinamojo „imitacijos“ (institucinio izomorfizmo) proceso dėka – kai perimami tie išorinių veikėjų elgesio modeliai, kurie laikomi efektyviais. Analitikai (tiek Rusijoje, tiek Vakaruose, tiek pačioje Gruzijoje) dažnai pastebi stebėtinų atitikimų tarp V.Putino ir M.Saakašvilio kuriamų „žaidimo taisyklių“. Nors ir sutirštindamas spalvas, šiuos atitikimus gerai apibūdina Gruzijos intelektualų įkurto „nepriklausomų ekspertų klubo“²²⁵ prezidentas Soso Tsiskarishvili. Pasak jo, vertinant iš [Gruzijos] lyderių pozicijos, viešas melas tapo įprasta bendravimo su visuomene bei naiviais užsienio partneriais forma. Gruzijos klaidingos demokratijos kūrėjai visiems pasakojo apie laimingą virtualią Gruziją, tuo tarpu kai nusivylusi ir pasipiktinusi Gruzija vis labiau tolo nuo europinio ir euro-atlantinio rojaus, kurį žadėjo šalies vyriausybė. Vis labiau ryškėjo grėsmių šalies viduje ir išorėje realybė, kylanti iš Rusijos, kur melas ir apgaulė visada buvo natūrali būseną. Būtent šis melas vaidina ypatingą vaidmenį Rusijos-Gruzijos santykiuose. Jis kyla iš visiškai vienodų valdymo metodų, kuriuos naudoja politiniai lyderiai abiejose šalyse. Vietoje realios demokratijos čia veikiančios „Miša-kratija“ ir „Vova-kratija“ yra tarsi identiški dvyniai, kuriuos vienija vienodos elgesio praktikos²²⁶:

- Teisinės bazės kaitaliojimas pagal prezidento pageidavimą;
- Vienpartinio parlamento, pavaldaus prezidentui sukūrimas;
- Teismų sistemos subordinavimas generaliniam prokurorui;

---

²²⁵ Žr. http://www.iccn.ge/view_georgia.php?id=48

²²⁶ Soso Tsiskarishvili “False Democracy – the Birth of a System State Crisis” // Soso Tsiskarishvili (ed.) *Crisis in Georgia, 2008: Preconditions, Reality, Perspectives, Independent Experts’ Club (IEC)*, Tbilisi, 2009, pp.51-55. - http://www.fes.ge/images/Fes_Files/09_GeoP/crisis%202008%20in%20georgia_final.pdf

- Tarptautinių žmogaus teisių normų ignoravimas;
- Rinkimų klastojimo mastai ir technologijos;
- Nuolatinis spaudimas privačiam verslui ir parama favoritams;
- Viešosios erdvės monopolizavimas;
- Politinių oponentų tiesioginis ir netiesioginis persekiojimas;
- Nepatikimumas tarptautiniuose santykiuose;
- Visiškas viešų pareiškimų ir realių procesų neatitikimas;
- Teisingumo, moralinių ir žmogiškųjų vertybių ignoravimas.

Antra vertus, išorinių veikėjų reguliariai inspiruojama/primetama sąveika remiantis įprastais („praminto tako priklausomybė“) modeliais, apsunkina institucinės ir tapatybinės aplinkos transformaciją – naujų taisyklių įtvirtinimą. Kaip Rusijos poveikio Gruzijai pavyzdį šiame kontekste galima pateikti 2008 m. rugpjūčio karinį konfliktą Pietų Osetijoje. Pats konflikto faktas aiškiai rodo, kad regiono šalys remiasi „nulinės sumos“ ir galios principais, o ne bendradarbiavimo ir konsensuso siekimo modeliais. Tačiau svarbiausia analizuojamame kontekste yra tai, kad tiesioginio konflikto priežastys slypi struktūrinės aplinkos, kurioje plėtojosi Rusijos ir Gruzijos santykiai, savybėse. Pradėti galima nuo karinį konfliktą sukėlusių priežasčių analizės. Jas nagrinėję „Chatham House“ ekspertai išskiria kelias svarbiausias²²⁷: (a) pirmenybės teikimas teritorinio integralumo ir apsisprendimo principams, o ne realiems žmonių poreikiams; (b) izoliacionizmo ir sankcijų, o ne įtraukimo, kaip poveikio priemonių taikymas; (c) nelanksčių derybinių pozicijų, kurios rėmėsi „nulinės sumos“ logika išankstinis nusistatymas abiejose pusėse; (d) geopolitinis požiūris į problemos esmę, kurio laikėsi abi besiginčijančios pusės ir kuri jos sugebėjo primesti išoriniams tarpininkams. Abi pusės nuolatos kūrė jėgos panaudojimo diskursą, kuris mažino tarpusavio pasitikėjimą ir kūrė neišvengiamai konfliktišką

---

227 “Whither Georgia: The Impact of Russian Actions since August 2008”, Chatham House, Russia and Eurasia Programme Seminar, 15 December 2008.- http://www.chathamhouse.org.uk/files/13145_151208summary.pdf

(prievartos neišvengiamumo) atmosferą; (e) JAV pavyzdys (intervencija Irake) tiek Rusijai, tiek Gruzijai suteikė galimybę neatsižvelgti į tarptautinės teisės principus.

Tokių prižasčių išvardinimas leidžia identifikuoti kelias tendencijas. *Pirma*, dominuoja stato-centristiniai, o ne į žmonių poreikius orientuoti pasaulėžiūriniai principai. *Antra*, sankcijos ir grasinimas jėga, geopolitinis mąstymas indikuoja nulinės sumos, o ne kooperavimosi „atitikimo logiką“. Kadangi šios tendencijos visada buvo skatinamos Rusijos ir Gruzijos dvišaliuose santykiuose²²⁸, galima kalbėti apie „modernaus“ ar net „post-kolonijinio“ elgesio logiką (žr. PRIEDAI - 1 lentelę) abiejų veikėjų socio-politinės sąveikos procese, kuri atspindi, ir tuo pačiu metu lemia elgesį, perkuriančią egzistuojančią institucinę ir tapatybinę veikimo aplinką. Galiausiai, *trečia*, labai svarbiu momentu tampa trečio išorinio veikėjo skatinamas elgesys. Kalbama apie JAV įtaką Gruzijos elgesiui ir šioje vietoje tikslinga būtų susieti tapatybinės ir institucinės struktūrinės aplinkos Gruzijoje formavimosi ypatumus. Tačiau prieš tai reikia trumpai aptarti materialinės veikimo aplinkos specifiką.

3.2.3. Materialinė dimensija

Pasak Gruzijos socio-politinius procesus tiriančių ekspertų, egzistuoja daugybė struktūrinių veiksnių (ekonominis augimas, teritorinio integralumo klausimai)²²⁹, kurie yra svarbūs šalies politinei raidai ir kurie gali tapti kliūtimi šalies demokratizacijos kelyje²³⁰. Kaip viena iš mažai nagrinėtų sričių šiame

---

²²⁸ Citata iš vadinamojo „Tagliavini raporto“ apie karo prižastis: „agresyvėjantis diskursas ir emocijų protrūkiškai buvo stebimi regione dar iki karinio konflikto 2008 m. rugpjūtį. Kai kuriais atvejais karingumas buvo skatinamas visuomenėse ir nebuvo padaryta praktiškai nieko šioms tendencijoms suvaldyti. **Buvo kuriams supriešinantis ir netgi ksenofobinis abiejų pusių viena kitos suvokimas.** Grasinimai jėgos panaudojimu buvo labai dažni viešuosiuose pasisakymuose abiejose pusėse. Nors **tokios tendencijos tęsiasi ilgus metus**, tačiau prieš karinių veiksmų pradžią buvo aiškiai jaučiamas jų suaktyvėjimas oficialiuose ir neoficialiuose sluoksniuose abiejose pusėse“. - http://91.121.127.28/ceiiig/pdf/IFFMCG_Volume_I.pdf

²²⁹ Svarbu pažymėti, kad šiuo atveju kalbama apie materialinius struktūrinius veiksnius.

²³⁰ Katya Kalandadze „Populism vs. Democratization: The Georgian Rose Revolution“, 2006, <http://www.maxwell.syr.edu/moynihan/Programs/ces/Kalandadze.doc>

kontekste minima „išsamesnė alternatyvių veiksmų analizė, kuri leistų tiksliau atsakyti į klausimą, ar M.Saakašvilio populizmas, realių reformų darbotvarkės nebuvimas, ar struktūrinių ir/arba institucinių veiksmų poveikis yra svarbiausios kliūtys demokratijos konsolidacijai Gruzijoje“²³¹.

Vienas svarbus aspektas, skiriantis Gruzijos struktūrinę aplinką nuo tos, kuri egzistuoja Ukrainoje, yra materialinės dimensijos pobūdis. Nepaisant daugelio panašumų prekybinių ryšių, užsienio investicijų ir migracijos į Rusiją prasme²³², Gruzijos materialinė bazė yra išskirtinė dėl vieno esminio elemento – [pro-rusiškų] separatistinių regionų egzistavimo. Vadinamieji „užšaldyti konfliktai“ Pietų Osetijoje ir Abchazijoje yra labai svarbus materialinis veiksnys, darantis milžinišką įtaką Gruzijos režimo transformacijos procesams ne tik geopolitinės integracijos į Vakarų erdvę prasme. Šioje disertacijoje naudojamas teorinis modelis netgi leidžia teigti, kad užsienio politikos atsiejimas nuo valstybės viduje vykstančių socio-politinių procesų yra kenksmingas kalbant apie demokratijos konsolidavimą. Kitaip tariant, analitiniame lygmenyje būtina suvokti **skirtumą tarp demokratizacijos (kuri, visų pirma siejasi su institucine dimensija) ir tarp pro-vakarietiško (kuris susijęs su tapatybine dimensija)**. Nors akademinėje literatūroje yra įprasta „užšaldytus konfliktus“ nagrinėti būtent tarptautinių santykių ir Gruzijos integracijos į NATO ir ES plotmėje, šis materialus veiksnys nėra pakankamai analizuotas santykyje su tapatybine ir institucine Gruzijos struktūrine veikimo aplinka.

Jau minėta, kad formalus Gruzijos nepriklausomybės paskelbimas po SSRS žlugimo dar nereiškė automatiško Gruzijos pasitraukimo iš Rusijos struktūrinės aplinkos. Toks teiginys ypač aktualus kalbant apie Gruzijos priklausomybę moderniam ar postmoderniam tarptautinės politikos subjektų tipui. Būtent „užšaldyti konfliktai“ daugiausiai prisideda prie to, kad Gruzija

---

²³¹ Ibid.,

²³² 2005 m. duomenimis, Rusijoje uždariaujančių gruzinų namo parsiončiami pinigai sudarė apie 6.3% nuo visos Gruzijos BVP.
Tiesioginės užsienio investicijos į Gruziją atspindimos 6 lentelėje (žr. PRIEDAI)

šiandien vis dar *Locke*'o kultūrinėje aplinkoje veikiantis subjektas. Toks subjektas vadovaujasi suvereniteto, [objektyvių] nacionalinių interesų ir galios didinimo kriterijais bei brėžia aiškia perskyrą tarp valstybės vidaus ir užsienio politikos. „Juodoji valstybės dėžė“ lieka uždaryta, o vidiniai socio-politiniai procesai nelaikomi svarbiais santykyje su veikėjo išoriniu elgesiu. Kitaip sakant, demokratija ir pro-vakarietiškas nebūtinai yra vienas kitą sutvirtinantys procesai. Kokie kriterijai/aplinkybės leidžia iškelti tokį teiginį? Atsakymą pateikia Gruzijos socio-politinės raidos apžvalga ir jos santykis su šalies išoriniu elgesiu.

Remiantis išankstine prielaida, kad Gruzija yra „modernus“ arba „modernizacijos procese“ esantis subjektas, kuriam būdinga siekti galios didinimo ir gebėjimų stiprinimo (tarp kurių vienas svarbiausių yra teritorinis integralumas), ir atsižvelgiant į tai, kad kolektyvinė tapatybė dar nėra susiformavusi, o „žaidimo taisyklės“ yra artimesnės rusiškosioms, tikėtina, kad šalies vyriausybė imsis visų įmanomų priemonių šiems tikslams pasiekti. Gruzijos raida po „rožių revoliucijos“ gan aiškiai rodo, kad būtent teritorinio integralumo atkūrimas ir valstybės aparato stiprinimas buvo du pagrindiniai naujojo valdančiojo elito prioritetai. „Be abejo, egzistuoja natūralus interesas tapti demokratine tauta, tačiau šis tikslas yra antrinis lyginant su saugumo sumetimais. Kai valstybės domėjimasis žmogaus teisėmis yra paremtas utilitariniais motyvais, reali parama šioms teisėms užtikrinama tik tuomet, kai veikėjai, su kuriais siejamas utilitarinių poreikių tenkinimas, sugeba geriausiai išnaudoti savo įtaką šiai paramai garantuoti²³³. Politinio režimo transformacija tampa antriniu uždaviniu, kadangi į pirmą vietą iškeliamas „valstybės kūrimo“ tikslas. Paprastai tariant, Gruzijos vakarietiška orientacija – pagrįsta, visų pirma, siekiu užsitikrinti teritorinį integralumą – iš esmės yra nulemta įsitikinimo, kad Vakarai gali suteikti teritorinio integralumo atkūrimo-išsaugojimo garantijas.

---

²³³ Mariya Y. Omelicheva “Between Commitment and Pragmatism”, Op.cit., p. 17

3.2.4. JAV veiksnys Gruzijos struktūrinės aplinkos formavimo procese

Bandant suprasti bendrą tapatybinių, institucinių ir materialių veiksmų poveikį Gruzijos transformacijos procesams, būtina įtraukti dar vieną išorinį veikėją – Jungtines Amerikos Valstijas. Nors Europa ir JAV paprastai priskiriamos „Vakarams“ plačiąja prasme, tarp jų egzistuoja itin svarbūs skirtumai. Kad JAV yra iš Marso, o Europa – iš Veneros, jau buvo minėta. Tačiau didžiausias, ir Gruzijos demokratijos konsolidacijai blogiausias, Vakarų skirtumas yra skirtingas JAV ir Europos požiūris į demokratizacijos sampratą. Nesigilinant į detales galima paminėti, kad amerikietiškas ir europietiškas Gruzijos demokratizacijos ir „vakarietiško“ supratimas yra skirtingas. Europos atveju jis siejasi su vidinių ir išorinių elgesio modelių neatskiriamumu. JAV atveju dominuoja strateginiai sumetimai – išorinis elgesys gali būti pateisinamas ignoruojant vidines elgesio taisykles. Kitaip sakant, Europa remia „režimo transformaciją“ ir pagrindinį dėmesį skiria elgesio taisyklėms, o JAV – „pro-vakarietišką orientaciją“ su didžiausiu dėmesiu strateginiams motyvams. Perskyrą tarp amerikietiškojo ir europietiškojo „demokratizacijos“ modelių labai aiškiai brėžia Thomas Carothersas, išskirdamas „politinį“ ir „vystomąjį“ demokratijos skatinimo modelius, atitinkamai būdingus JAV ir Europos paramos demokratijai politikoms²³⁴. Kadangi Gruzijos atveju saugumo/strateginiai interesai dominuoja vidinės socio-politinės sąveikos modelių atžvilgiu, M.Saakašvilio vyriausybė būtent JAV suvokia kaip svarbiausią Gruzijos saugumo interesų garantą. Atitinkamai, formuojama „transatlantinė“ kolektyvinė tapatybė, kuri nėra tapati europinei tapatybei. Savo ruožtu, Vašingtonas prisideda prie išorinių ir vidinių dimensijų atskyrimo besiformuojančiame Gruzijos

---

²³⁴ Išsamiau žr. Thomas Carothers „Democracy Assistance: Political vs. Developmental“ // *Journal of Democracy*, January 2009, Volume 20, No. 1, pp. 5-19
Thomas Risse, Jana Katharyna Grabowsky “European Identity Formation in the Public Sphere and in Foreign Policy”, RECON Online Working Papers, 2008/04, March 2008. - http://www.astrid-online.it/eu/Contributi/Studi-e-ri/RISSE_GRABOWSkY-04_08.pdf

mentalitete bei apsunkena politinio režimo transformaciją. „Busho administracija teikia daugiausiai finansinės paramos Gruzijai ir nesikuklina vadinti respubliką laisvos rinkos ir demokratijos šaukliu, remiančiu JAV demokratizacijos siekius posovietinėje erdvėje“²³⁵. Tačiau tuo pat metu JAV „užmerkia akis“ prieš M.Saakašvilio vykdomą galios uzurpaciją, laisvos spaudos suvaržymus ir politinių oponentų persekiojimą. Toks JAV elgesys gerokai skiriasi nuo Europos pozicijos, išreiškiamos per bendrą ES politiką Pietų Kaukaze. Europos elgesys yra gerokai nuosaikesnis, ir dažnai su neigiamomis konotacijomis įvardijamas kaip „bedantis ir pasyvus“. Tačiau būtent toks elgesys yra europinės struktūros poveikio refleksija – suvokdama save kaip demokratišką ir „taiką nešantį“ subjektą Europa siekia perkelti savo viduje įtvirtintas elgesio taisykles į išorinius santykius. Pasaulio suvokimas per bendradarbiavimo ir dialogo prizmę neišvengiamai kuria „silpnos“ Europos įvaizdį. Toks įvaizdis ypatingai sustiprėja agresyvaus Rusijos ir iš dalies JAV elgesio fone. „Šiandien saugumo interesai yra pirminiai Gruzijoje, o JAV labiausiai prisideda prie jų užtikrinimo. Tai suteikia Vašingtonui galingiausias svertus. Deja, iki šiol šie svertai nebuvo panaudoti skatinant žmogaus teises [ir demokratiją]. Nors demokratizacija formaliai yra vienas iš svarbiausių JAV užsienio politikos tikslų posovietinėje erdvėje, šalies administracija skiria tik apie 15 proc. nuo visos teikiamos paramos demokratijai ir žmogaus teisėms. <...> Didžioji dalis pagalbos yra nukreipta į Gruzijos ir JAV saugumo interesų užtikrinimą (Gruzijos kariuomenės modernizavimui, valstybės aparato gebėjimų didinimui ir pan.)“²³⁶. Taigi, saugumo interesų dominavimas yra skatinamas ne tik iš Rusijos pusės – pastaroji metodiškai ir intenciškai kuria grėsmes Gruzijai, taip versdama šalį įsitraukti į „galios balansavimo“ ir visų socio-politinių procesų šalies viduje „saugumizavimo“ žaidimus. JAV specifinė struktūrinė veikimo aplinka implikuoja ir specifinį (kitokį, nei Europos) Vašingtono elgesį Gruzijos atžvilgiu. Šis elgesys, deja, nėra

---

²³⁵ Mariya Y. Omelicheva “Between Commitment and Pragmatism”, Op.cit., p. 17

²³⁶ Mariya Y. Omelicheva “Between Commitment and Pragmatism”, Op.cit., p. 18-19

palankiausias politinio režimo transformacijai vykti. Gruzijos patirtis verčia išskelti klausimą, ar pro-vakarietiškas ir anti-rusiškas yra tapatūs demokratizacijai. Kitas kylantis klausimas yra dėl Vakarų taikomų dvigubų standartų. Nors po-revoliucinė Gruzija sveikinama kaip kylanti demokratija, šalies vyriausybės veikla labiau primena autoritarizmą. „Vakarų nenoras imtis griežtesnės pozicijos M.Saakašvilio atžvilgiu dėl jo retorikos bei veiksmų neatitikimo praktiškai pamina pačių Vakarų idealus, kadangi gruzinai vis dažniau pro-vakarietišką valdžią prilygina autoritariniam režimui. <...> Atsižvelgiant į pasiekimus ir pralaimėjimus po Rožių revoliucijos bei prisimenant 2007 m. lapkričio mėnesio įvykius, galima teigti, kad Gruzija susiduria su realia galimybe toliau virsti rusiško stiliaus „valdoma“ arba „suverenia“ demokratija – kuri iš tiesų yra autoritarizmo forma. Vakarų aktyvus išitraukimas bus lemiamas siekiant išvengti tokios baigties. Dėl šios priežasties gruzinams belieka tikėtis, kad Vakarai aklaai nebetikės naująja Gruzijos valdžia ir kels jai aukštesnius reikalavimus“²³⁷. Taigi, JAV pernelyg aktyvi ir Europos pernelyg pasyvi politika taip pat prisideda prie tokių elgesio taisyklių stiprinimo. Trumpai tariant, Rusijos ir JAV strateginė kova Pietų Kaukaze, vertinant per demokratizacijos interesų prizmę ir praktiškai nedalyvaujant Europai, yra pražūtinga Gruzijos režimo transformacijos (demokratijos įtvirtinimo) procesui.

Be to, būtina nepamiršti ir kitų materialių [ekonominių] veiksmų, susaistančių Gruziją su rusiška struktūra, nors tapatybinėje dimensijoje būtent Rusija yra tas svarbiausias „kitas“, nuo kurio siekiama atsiriboti. Kaip tvirtina pačios Gruzijos analitikai, taip vadinamas „šiaurinis kelias“ – Gruzijos integravimas į Rusijos ekonominę erdvę – tapo dominuojančiu po-revoliucinėje Gruzijoje. V.Papavos požiūriu, Gruzijos ekonominė politika, pagrįsta šalies ekonomikos liberalizacija ir pavertimu „mokesčių rojumi“ buvo

---

²³⁷ Vladimer Papava “Georgia’s Hollow Revolution: Does Georgia’s Pro-Western and Anti-Russian Policy Amount to Democracy?” // *The Harvard International Review*. February 06, 2008. - <http://www.harvardir.org/index.php?page=article&id=1682&p=1>

primas žingsnis sugrįžimo į Rusijos „liberalią imperiją“ (pagal A.Čiubaisą) kelyje. „Toks žingsnis buvo žengtas 2003 m. vasarą, kai RAO EES perėmė kompanijos „AES Silk Road“ akcijas, kurias iki tol kontroliavo amerikiečiai. Naujoji Gruzijos vyriausybė visiškai palaikė Rusijos kapitalo atėjimą į Gruzijos ekonomiką. Dažniausiai tai buvo daroma vadinamosios „re-privatizacijos“ metu, vyriausybei parduodant valstybines įmones po Rožių revoliucijos. Geriausias pavyzdys – Gruzijos aukso ir vario kasyklų ir jų aptarnavimu užsiimančių įmonių pardavimas kompanijai „Stanton Equities“, kuri yra dukterinė Rusijos holdingo „Industrial Investors“ įmonė. Paskatinti tokios Gruzijos vyriausybės palankumo rusiškam kapitalui, „United Georgian Bank“ savininkai taip pat pardavė jį Rusijos „Vneshtorgbank“, kurio 99 proc. akcijų priklauso Rusijos Vyriausybei. Šio sandėrio pasekmė buvo Rusijos vyriausybės įvykdyta „United Georgian Bank“ nacionalizacija“²³⁸. Tačiau labiausiai stebina tai, kad netgi po 2008 m. rugpjūčio Rusijos-Gruzijos karinio konflikto M.Saakašvilis ir toliau neprieštarauja Rusijos verslo veiklai Gruzijoje²³⁹. Deja, bet tai rodo, kad Gruzija vis labiau įtraukiama į Rusijos „liberalią imperiją“²⁴⁰.

3.3. Ukraina ir Gruzija – struktūrinis kompleksiskumas

Ukrainos ir Gruzijos struktūrinės veikimo aplinkos tyrimas apibendrintai pristatomas 10 lentelėje (141 pasl.). Žvelgiant į ją galima pateikti kelis bendrus ir specifinius bruožus, apibūdinančius struktūrinę Gruzijos ir

---

²³⁸ Vladimir Papava “The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What About the European Choice?” // *Georgian International Journal of Science and Technology*, 2008, Volume 1, Issue 1, pp. 1-9

²³⁹ Žr. Madona Gasanova „Caution around Russian Investments”, FinChannel, March 16, 2009. - http://www.finchannel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=31943&Itemid=15
Алексей Балиев “Ближе к Югу. В Закавказье заинтересованы в российских инвестициях”, “Российская Бизнес-газета” №707 (23) от 23 июня 2009 г. - <http://www.rg.ru/2009/06/23/investicii.html>

Tiesioginių užsienio investicijų kaitos tendencijas Gruzijoje atspindi 6 lentelė (žr. PRIEDAI).

²⁴⁰ Vladimir Papava “Post-War Georgia: Current Developments and Challenges Ahead”, Istituto Per Gli Studi di Politica Internazionale, No. 127, April 2009. - http://www.ispionline.it/it/documents/PB_127_2009.pdf

Ukrainos aplinką, kuri įrėmina šiose šalyse vykstančius režimo transformacijos procesus.

- Kolektyvinė tapatybė Ukrainoje yra formavimosi stadijoje, o tai leidžia tvirtinti, kad ši dimensija labiausiai pasiduoda išorinių subjektų poveikiui ir iš esmės yra priklausoma nuo kitų dviejų dimensijų poveikio. Gruzijos atveju tapatybė yra stipriai „pro-vakarietiška“, tačiau tokia orientacija nėra paremta Vakarams, o ypač Europai, būdingomis elgesio taisyklėmis. Tai lemia Gruzijos tapatybinį suartėjimą su JAV. Tokio suartėjimo pasekmė – pagrindinis dėmesys strateginių interesų užtikrinimui, paliekant valstybės „juodąją dėžę“ uždarytą. Politinio režimo transformacija lieka Vakarų struktūrinio poveikio užribyje. Struktūrinė aplinka skatina „modernios“ arba „modernizaciją išgyvenančios“ valstybės elgesiui būdingus modelius.

- Taisyklių dimensija aiškiau nei kitos dvi dimensijos sutampa su Rusijos veikimo aplinkoje dominuojančiais standartais. Tai ypač pasakytina apie vidaus politikoje vykstančius socio-politinius procesus. Europos valstybėms būdingos taisyklės yra priimanamos formaliame lygmenyje, tačiau dažniausiai yra paliekamos tik kaip institucinis fonas – realiai veikia tradicinės ir neformalios elgesio normos. Toks institucinės transformacijos modelis leidžia kalbėti apie esminį perkeliamų institucijų turinio iškraipymą. Susiduriama su situacija, kai Paulo DiMaggio ir Walterio Powello aprašytas „institucinio izomorfizmo“ procesas tampa tuo, ką A.Libmanas vadina „institucinio pseudomorfizmo“ procesu. Pasak „institucinio izomorfizmo“ teorijos²⁴¹ – veikėjai (organizacijos) turi tendenciją modeliuoti save pagal kitų panašių veikėjų (organizacijų), veikiančių toje pačioje srityje ir suvokiamų kaip sėkmingų bei legitimų, pavyzdį. Tam tikrų struktūrinių modelių paplitimas tarp veikėjų sietinas su

---

²⁴¹ Paul J. DiMaggio, Walter W. Powell “The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields” // *American Sociological Review*, Vol. 48, No. 2. (1983), pp. 147-160

atkartojimo (mėgdžiojimo) procesu, tačiau jis nereiškia, kad būtent vyraujantis struktūrinis modelis yra efektyviausias. Institucinis izomorfizmas išigali dėl (a) prievartinių valstybės veiksmų, (b) įsivaizduojamai legitimų ir efektyvių veikėjų mėgdžiojimo ir (c) dėl normatyvinio mąstymo, kad tam tikri elgesio modeliai yra „modernūs ir profesionalūs“. Tuo tarpu posovietinėje erdvėje, A.Libmano teigimu²⁴², vienas iš veiksnių, stabdančių sėkmingą formalių institucijų plėtrą ilguoju laikotarpiu, yra posovietinėms sistemoms būdingas „**institucinis pseudomorfizmas**“ – efektyvių iš išorės importuojamų institucijų įdiegimas trumpuoju laikotarpiu skatina atrofiją ir degeneraciją. Sukuriamos institucijos, kurios formaliai yra tokios pačios kaip ir šalyse-donorėse (iš kurių buvo nukopijuotos), tačiau realiai jos atlieka visiškai kitokias funkcijas. Pvz., rinkimų ir didelio politinių partijų skaičiaus egzistavimas savaime nereiškia, kad piliečiai turi realią galimybę dalyvauti politiniame gyvenime. Greičiau atvirkščiai – klasikiniai autoritariniai režimai taip sėkmingai imituoja „politinę kovą“. Pagrindinė neigiama pseudomorfizmo pasekmė – kuriamos žaidimo taisyklės, kurios prieštarauja žaidimo esmei, t.y. tam tikros „anti-institucijos“. Jų vidiniai prieštaravimai bei nesuderinamumas su institucine aplinka skatina visišką veikėjų pasitikėjimo bet kokiomis [formaliomis] institucijomis praradimą. Šiuo aspektu Ukrainos ir Gruzijos veikėjų elgesys vis dar artimesnis Rusijai.

- Materialinė Ukrainos ir Gruzijos veikimo aplinka suponuoja didesnę Rusijos poveikį. Ukrainos atveju tai pasireiškia per energetinę priklausomybę. Gruzijos atveju – per „užšaldytus konfliktus“. Vakarų (tiek Europos, tiek JAV) materialaus poveikio stiprėjimas paprastai yra niveliuojamas šių dviejų veiksnių. Be to, veikia ir kiti materialūs Ukrainos ir Gruzijos susisaistymo su Rusija kanalai: užsienio investicijos, didelis emigrantų kiekis.

---

²⁴² Alexander Libman “Globalization and Outcomes of Institutional Competition”, MPRA Paper No.11779, IIEPS RAS, 2005. - http://mpa.ub.uni-muenchen.de/11779/1/MPRA_paper_11779.pdf

10 Lentelė: Ukrainos ir Gruzijos struktūrinių dimensijų palyginimas

	Ukraina	Gruzija
Tapatybė	<p>Ukrainos [kolektyvinė] tapatybė nėra aiškiai suformuluota ir vis dar veikia kūrimo(si) stadijoje. Pažymėtina, kad netgi korporatyvinės tapatybės lygmeniu Ukraina nėra vieninga – aiškiai jaučiamas skirtumas tarp atskirų šalies regionų. Toks konsoliduotos tapatybės nebuvimas neigiamai veikia Ukrainos galimybes formuoti bendrą identitetą su Europa arba Rusija. Gravitacija abiejų šių išorinių tapatybinių traukos centrų atžvilgiu yra beveik lygiavertė. Tokia padėtis leidžia teigti, kad tapatybinė struktūrinio poveikio Ukrainos demokratizacijai dimensija daro neigiamą poveikį demokratijos konsolidavimo procesui šalies viduje. Persidengiančios Europos ir Rusijos tapatybės dėl skirtingų tos tapatybės įtvirtinimo procesų dažniausiai sukelia konfliktus ir neskatina dialogo bei kompromiso siekimo.</p>	<p>Gruzija turi gan aiškiai apibrėžtą korporatyvinę nacionalinę tapatybę. Vertinant kolektyvinės tapatybės formavimosi perspektyvas galima drąsiai teigti, kad bendrumas su „Vakarais“ ir priešiškas Rusijai yra dominuojanti tendencija Gruzijoje. Tačiau problema glūdi tame, kad „Vakarų“ suvokimas yra pagrįstas beveik išimtinai materialiniais sumetimais. Gruzijos „europinė“ kolektyvinė tapatybė yra racionalaus paskaičiavimo pagrindu padarytas pasirinkimas, tarptautinę sistemą traktuojant kaip konkuruojančių subjektų veiklos areną (<i>Locke</i>‘o kultūra ir antrasis jos internalizavimo laipsnis pagal A.Wendtą). Tapatybiniame lygmenyje Rusijos ir Europos struktūros praktiškai nepersidengia – formuojasi „vakarietiška“ kolektyvinė tapatybė. Tačiau aiškiai matomas „europinės“ ir „amerikietiškosios“ kolektyvinės tapatybės persidengimas su vis labiau išigalinčiomis „amerikietiškomis“ tendencijomis.</p>
Taisyklės	<p>Taisyklių dimensija Ukrainoje labai panaši į rusiškąjį struktūrinei aplinkai būdingus elgesio modelius: vyrauja</p>	<p>Gruzijos politiniuose procesuose naudojamos taisyklės dar labiau nei Ukrainoje primena Rusijos</p>

	<p>galios santykiai, neformalios taisyklės dominuoja formaliųjų atžvilgiu (tai nulemta ir neaiškių formaliųjų taisyklių pobūdžio), demokratijos supratimas apsiriboja socio-ekonominė dimensija, praktiškai ignoruojant politinius ir žmogaus teisių elementus, įstatymo viršenybė veikia su labai dideliais trūkumais. Toks situacijos taisyklių sferoje apibendrinimas reiškia, kad Rusijos struktūrinė įtaka Ukrainoje yra gerokai lengviau išlaikoma, nei europinė sukuriamą ir įtvirtinama. Vis dėlto, politinio proceso prasme Ukrainos taisyklės yra artimesnės europinėms, nei Gruzijos atveju.</p>	<p>struktūrą. Greta galios santykių, neformaliųjų taisyklių ir socio-ekonominio demokratijos suvokimo vyravimo dar reikia pridurti galios centralizacijos („valdžios vertikalės“) stiprėjimo tendencijas. Kaip ir Ukrainoje, Rusijos struktūrinė įtaka yra lengviau išlaikoma, nei europinė sukuriamą ir įtvirtinama.</p>
<p>Materiali bazė</p>	<p>Materialinė Ukrainos situacija taip pat apibūdinama kaip „išskaidyta“ struktūrinės priklausomybės prasme. Ukraina priklauso nuo Rusijos energetine prasme, Rusija taip pat yra didžiausia šalies importo ir eksporto rinka. Vyraujančių taisyklių panašumas su Rusijos elgesio modeliais palengvina rusiško kapitalo atėjimą į Ukrainos rinką, taip perkuriant rusiškąją taisyklių struktūrą ir didinant struktūrinę priklausomybę nuo Rusijos. Didelis skaičius migrantų iš Ukrainos pragyvenimui uždirba Rusijoje.</p>	<p>Gruzijos materialinė priklausomybė taip pat yra diversifikuota santykyje tarp Rusijos ir Europos. Pagrindinis struktūrinis Gruzijos materialinės bazės elementas, kuris santykyje su tapatybine ir taisyklių dimensija labiausiai trukdo demokratijos konsolidavimo procesams, yra separatistiniai regionai. Gruzijos gyventojų materialinė priklausomybė (daugybė gruzinų uždarbiauja Rusijoje) taip pat yra svarbus materialus struktūrinis veiksnys, kurį gali sėkmingai panaudoti išoriniai veikėjai.</p>
	<p>Tapatybė – ambivalentiška; Taisyklės – rusiška struktūra</p>	<p>Tapatybė – „vakarietiška“, bet labiau pro-amerikietiška, nei</p>

	<p>dominuoja; Materialinė bazė – daugmaž lygiavertis Rusijos ir Europos struktūros poveikis, nors kai kurie strateginiai sektoriai lemia stipresnę faktinę priklausomybę nuo Rusijos struktūros.</p>	<p>europinė; Taisyklės – rusiška struktūra dominuoja; Materialinė bazė – „užšaldyti konfliktai“ verčia kalbėti apie struktūrinę priklausomybę nuo Rusijos.</p>
--	--	--

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Tokia struktūrinė Ukrainos ir Gruzijos padėties analizė atskleidžia kelis svarbiausius dalykus: (a) abiejose šalyse vienu metu veikia skirtingas elgesio normas ir kolektyvines tapatybes perkuriantys sociopolitinės sąveikos modeliai; (b) neišvystyta/neapibrėžta kolektyvinė tapatybė ir materialinės veikimo aplinkos asimetrinė priklausomybė nuo išorinių veikėjų neleidžia joms sukurti savarankiškos (alternatyvios rusiškajai ar europinei) struktūrinės veikimo aplinkos; (c) struktūrinė taisyklių dimensija, pasižyminti Rusijai būdingų socio-politinės sąveikos modelių atkartojimu, yra itin svarbus veiksnys, ribojantis Ukrainos ir Gruzijos galimybes konsoliduoti demokratinį režimą; (d) vis dėlto, rusiškosios taisyklės susiduria su europinių normų konkurencija (pasireiškia globalus europinių taisyklių legitimumo poveikis); (e) išorinių subjektų „persidengiantis“ poveikis kuriant struktūrinę veikimo aplinką daro dvipusį spaudimą Ukrainos ir Gruzijos veikėjams, o tai neleidžia įsigalėti kuriai nors vienai iš jų. Egzistuojanti betvarkės atmosfera, kai politinių veikėjų elgesio neįmanoma prognozuoti net trumpuoju laikotarpiu, aiškiai parodo struktūrinės aplinkos ir su ja siejamos „tvarkos“ trūkumą.

Pastaroji išvada yra labiau prielaida, nei gerai pagrįstas argumentas, todėl kita šios disertacijos dalis bus skirta jai įrodyti, t.y. pademonstruoti, kad formaliai išoriškų Gruzijai ir Ukrainai veikėjų (per)kuriami sąveikos modeliai prisideda prie chaoso ir neapibrėžtumo, būdingo Ukrainos ir Gruzijos politiniams režimams.

3.4. Struktūrų persidengimo poveikis Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų transformacijos procese

3.4.1. Ukraina - tarp rusiškosios ir europinės demokratijos

Kaip teigiama 2008 m. „Freedom House“ ataskaitoje apie Ukrainą, „politinės, ekonominės ir socialinės reformos po „oranžinės revoliucijos“, pakeitusios šalies vystymosi trajektoriją, lieka neišbaigtos. Pliuralistinės demokratijos, žmogaus teisių, žiniasklaidos laisvės pažanga yra akivaizdi, tačiau bendra šių demokratiškos transformacijų kokybė kenčia nuo daugybės iššūkių“²⁴³. Panašius vertinimus pateikia ir kiti tyrimai. Bertelsmann fondas, vertinantis transformaciją išgyvenančių šalių pasiekimus, 2008 metais padėti Ukrainoje įvertino kaip „labai kompleksiską“²⁴⁴. Pasak tyrėjų, egzistuoja pozityvūs ženklai, žymintys pokyčius pilnavertės demokratijos įtvirtinimo kryptimi. Tačiau tuo pačiu metu matomos ir neraminančios tendencijos, kurios atskleidžia L.Kučmos erai būdingų bruožų įsitvirtinimą²⁴⁵. Paprastai tariant, Ukraina juda demokratijos įtvirtinimo keliu, tačiau susiduria su didelėmis kliūtimis.

Kaip pažymi apžvalgininkai, didžiausias progresas Ukrainoje pasiektas pilietinės visuomenės, žiniasklaidos ir rinkimų organizavimo srityse. Tiek 2006, tiek 2007 metų Aukščiausios Rados rinkimai užsienio stebėtojų buvo įvertinti kaip laisvi ir demokratiški²⁴⁶. Galima drąsiai tvirtinti, kad formaliaja-procedūrine prasme laisvi rinkimai nebegrižtamai įsitvirtino Ukrainos socio-politinėje sąveikoje kaip neišvengiamas politinio proceso atributas – priemonė legitimiai valdžiai išrinkti. Vertinant Europos ir Rusijos įtaką tokiam rinkimų institucijos įsitvirtinimui, galima pastebėti vieną labai svarbią tendenciją. Tiek

---

²⁴³ Ukraine Country Report 2008, Freedom House. - <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=472&year=2008>

²⁴⁴ Bertelsmann Stiftung, BTI 2008 — Ukraine Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2007. - http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Gutachten_BTI_2008/CIS/Ukraine.pdf

²⁴⁵ Ibid.,

²⁴⁶ Statement of Preliminary Findings and Conclusions on the 30 September 2007 Parliamentary Elections in Ukraine, Organization for Security and Cooperation in Europe, Kyiv, 1 October 2007. - http://www.osce.org/documents/odhr/2007/10/26823_en.pdf

Europoje, tiek Rusijoje rinkimai yra realiai veikianti ir nekvestionuojama norma. Tai reiškia, kad europinė struktūrinė aplinka ir jos kuriamas spaudimas valdžią legitimuoti būtent rinkimų keliu, nesusiduria su kokia nors alternatyvia valdžios legitimavimo priemone, būdinga Rusijai. Tokia padėtis leidžia teigti, kad rinkimų, kaip institucijos, „internalizavimas“ byloja apie europinei veikimo aplinkai būdingos taisyklių dimensijos įsitvirtinimą Ukrainoje. Vis dėlto, tai dar nereiškia, kad europinės taisyklės yra įtvirtintos galutinai ir negrižtamai. Kaip jau minėta, Rusijoje rinkimai taip pat aprobuojami kaip „atitinkamas“ elgesio modelis. Tačiau negalima pamiršti, kad pats rinkimų procesas nėra vien balsavimas ir balsų skaičiavimas, t.y. techninis dalykas. Suvokiant rinkimus, kaip išplėstinį procesą (apimantį kandidatų iškėlimą, jų finansavimą, rinkiminę kampaniją ir t.t.) reikia prisiminti, kad techniniai rinkimų aspektai yra didele dalimi nereikšmingi, jei visa proceso vykdymo aplinka nesudaro sąlygų jų laisvumui ir demokratiškumui. Piliečiai gali visiškai laisvai balsuoti rinkimų dieną, tačiau jei kasdieniame socio-politinės sąveikos procese politiniai žaidėjai turi galimybę naudotis privilegijuota padėtimi, leidžiančia neteisėtai pritraukti rinkėjų balsus sau palankioms politinėms jėgoms; jei valdžia gali selektyviai taikyti įstatymus ribodama opozicijos veiksmų laisvę rinkiminės kampanijos metu; jei manipuluojama politinių debatų turiniu kontroliuojant žiniasklaidos priemones – patys rinkimai tampa „laisvi, bet nesąžiningi“. Atsižvelgiant į tai, kad pastaroji tendencija, t.y. rinkimų proceso „fasadiškumas“ yra vis stipresnė Rusijoje, tikėtina, kad Maskvos požiūris į rinkimus, kaip nekenksmingus valdančiajam režimui, pasireiškia ir Ukrainoje. Rinkimai tampa neatskiriama politinio proceso dalimi, tačiau jų turiniu ir esme dažnai manipuluojama. Ukrainos atveju didžiausias pavojus (demokratijos įtvirtinimui) yra tai, kad politinių partijos nėra iš tolo neprimena piliečių interesus atstovaujančių organizacijų, o veikia kaip siaurų interesų grupių „priėjimo prie valdžios“ instrumentas. Ne paslaptis, kad partijų rinkiminiai sąrašai Ukrainoje paprastai sudaromi praktiškai vien iš oligarchų ir

turtingų verslininkų, kurie deputato mandatą tikisi gauti norėdami užsitikrinti teisinę neliečiamybę ir būdami valdžioje prisidėti prie savo verslo skatinimo. Ukrainoje per rinkimus netgi skaičiuojama, kiek kainuoja vieta rinkiminiame partijos sąrašė. Pavyzdžiui, 2007 m. neeiliniuose parlamento rinkimuose vieta Julijos Tymošenko bloko bei „Mūsų Ukrainos“ bloko partiniuose sąrašuose kainavo nuo 1 iki 5 milijonų JAV dolerių.²⁴⁷ Tokia situacija aiškiai parodo skirtingoms struktūrinėms veikimo aplinkoms būdingų elgesio modelių persidengiantį poveikį. Viena vertus, rinkimai priimami kaip neatskiriama politinio proceso dalis – europinis poveikis. Antra vertus, rinkimų turinys ir reikšmė iškreipiama, kad atitiktų kitus įprastus ir nusistovėjusius sąveikos principus – Rusijos pavyzdžio ir kišimosi skatinama „praminto tako“ priklausomybė.

Pažymėtina, kad pilietinės visuomenės aktyvumo augimas, kartu su laisvos žiniasklaidos stiprėjimu, kitoms socio-politinio gyvenimo sritims veikiant pagal rusiškojo modelio taisykles, taip pat daro reikšmingą [neigiamą] poveikį režimo transformacijos procesui. Tai lemia galios santykių ir „nulinės sumos“ mąstymo dominavimas netgi naudojant formaliai demokratiškas elgesio taisykles ir normas. Pavyzdys – teismų išnaudojimas politiniais tikslais. Galima prisiminti vieną labai iliustratyvią istoriją (žr. 11 lentelę).

11 Lentelė: Kaip manipuluojama teismais siekiant politinės galios Ukrainoje – 2008 m. spalio įvykių chronologija

Įvykių chronologija:

2008 m. spalio 8 d. Ukrainos prezidentas paleido Ukrainos Aukščiausiąją Rada, o spalio 9 d. paskelbė įsakymą dėl pirmalaikių parlamento rinkimų. Nors Julijos Tymošenko blokas (JTB) buvo nepatenkinti tokia įvykių eiga, blokas kreipėsi ne į Konstitucinį teismą, kuris pagal esamus įstatymus turi įgaliojimus svarstyti tokius klausimus, tačiau prezidento įsakymą apskundė Kijevo administraciniam apylinkės teismui (KAAT).

²⁴⁷ Александр Чаленко “\$5 000 000 за значок депутата. Обзор политических предложений ведущих "игроков рынка"”, *Segodnya*, 03 Июля, 2007. - <http://www.segodnya.ua/news/255091.html>

Spalio 10 d. KAAT sustabdė prezidento įsakymo galiojimą ir uždraudė centrinei rinkimų komisijai (CRK) atlikti bet kokius su rinkimų organizavimu susijusius veiksmus.

Spalio 11 d. Prezidentas nušalino nuo pareigų KAAT pirmininkę. Tuo pat metu prezidento sekretoriatas pateikė apeliaciją dėl KAAT sprendimo į Kijevo administracinę apeliacinę teismą.

Spalio 12 d. Kijevo prokuratūra pradėjo baudžiamąją bylą prieš rinkimus sustabdžiusią KAAT teisėją. JTБ deputatai blokavo Kijevo apeliacinio teismo darbą.

Spalio 13 d. Kijevo Pečioros rajono teismas (KPRT) sustabdė baudžiamąjį tyrimą dėl KAAT rinkimų organizavimą sustabdžiusios teisėjos veiklos.

Ukrainos nacionalinio saugumo ir gynybos taryba priima sprendimą skirti lėšas neeiliniams rinkimams iš Vyriausybės rezervo fondo. Šį sprendimą patvirtina prezidentas savo įsaku, įpareigodamas Vyriausybę pinigų skirti iki tos pačios dienos vakaro. Pagal Ukrainos įstatymus, Vyriausybė privalo vykdyti tokį įsaką. Tačiau premjerė J.Tymošenko įsaką ignoruoja.

Kitu savo įsaku prezidentas likviduoja KAAT ir jo pagrindu sukuria du naujus Kijevo apylinkės teismus – Centrinio ir Kairio kranto rajonų.

JTБ deputatai toliau blokuoja Kijevo apeliacinio teismo darbą.

Spalio 14 d. Vyksta Vyriausybės posėdis, kuriame balsų dauguma atsisakoma vykdyti prezidento įsaką dėl lėšų skyrimo pirmalaikiams rinkimams.

JTБ deputatai tęsia blokadą. Apeliacinio teismo teisėjai pareiškia negalintys dirbti susiklosčiusiomis aplinkybėmis.

Spalio 15 d. Kijevo [областной] administracinis teismas sustabdo prezidento įsako dėl KAAT paleidimo galiojimą. Prezidento sekretoriatas pateikia apeliaciją dėl tokio sprendimo.

V.Juščenko savo įsaku atleidžia iš pareigų KPRT pirmininkę. Į šį postą paskiriamas anksčiau šias pareigas ėjęs teisėjas, kuris buvo pašalintas iš pareigų V.Juščenkos įsaku prieš pusantrų metų, prieš praėjusius pirmalaikius rinkimus. Pašalintoji iš posto KPRT teisėja laikoma susijusia su JTБ, o naujas-senas teisėjas – su RP.

Spalio 16 d. KAAT (kurio veiklą sustabdė Kijevo [областной] admin. teismas) sustabdo prezidento įsako dėl KPRT pirmininkės nušalinimo galiojimą.

Spalio 17 d. JTБ kreipiasi į Kijevo apeliacinę teismą su daugiau nei šimtu apeliacinių skundų, reikalaujančių panaikinti KAAT sprendimą dėl rinkimų organizavimo sustabdymo (P.S. toks sprendimas buvo priimtas pagal paties JTБ ieškinį).

Teisėjų taryba patvirtina KPRT pirmininkės, kurią nušalino V.Juščenko, įgaliojimus, nors ir neturi tokios kompetencijos.

V.Juščenko atšaukia savo įsaką dėl KAAT likvidavimo (kurio galiojimas yra sustabdytas Kijevo [областной] admin. teismo). Iškart po to prezidentas paskelbia kitą įsaką, kuriuo iš naujo reformuoja KAAT. Jo vietoje sukuriami

Kijevo Centrinis ir Kairiojo kranto apygardos teismai. Naujai sukurtas Kijevo Centrinis apygardos teismas (KCAT) atšaukia KAAT spalio 10 d. sprendimą, sustabdžiusį prezidento dekreto dėl parlamento paleidimo galiojimą.

2008 m. rugsėjo 2 d. V.Juščenkos partinis blokas „Mūsų Ukraina – Liaudies savigyna“ (MU-LS) paskelbė pasitraukiantis iš valdančiosios koalicijos su premjerės Julijos Tymošenko bloku (JTB). Pasak spalio 8 d. V.Juščenkos kreipimosi į tautą, JTB kartu su Regionų partija (RP) ir Ukrainos komunistų partija (UKP) būtent tada sudarė naują *de facto* koaliciją, kuri priėmė net kelis prezidento galias apribojančius įstatymus. Tačiau spalio 8 d. įvykusiame prezidento susitikime su parlamentinių frakcijų atstovais nauja formali koalicija taip ir nebuvo pasiūlyta, todėl V.Juščenka paskelbė apie Aukščiausiosios Rados veiklos sustabdymą ir neeilinius Ukrainos parlamento rinkimus. Pasak prezidento administracijos, toks sprendimas buvo priimtas, remiantis Ukrainos konstitucijos nuostatomis, kurios numato, kad šalies parlamentui nesugebėjus per 30 dienų sukurti valdančiosios koalicijos, prezidentas turi teisę skelbti priešlaikinius rinkimus. Tuomet prasidėjo „teismų politikos“ procesas, kuris akivaizdžiai pademonstravo netgi pro-demokratiškais save pristatančių Ukrainos politikų nesugebėjimą susitarti ir valdžios siekį bet kokia kaina. Kaip apibendrino vienas Ukrainos apžvalgininkas, „akivaizdu, kad negalima kurti teisinės ir demokratinės valstybės paminant moralę ir teisę. Tik panašu, kad abi suirusios „demokratinės“ koalicijos stovyklos, paversdamos teismus politinės įtakos instrumentais, to nesupranta“²⁴⁸. Nors šis pavyzdys neparodo tiesioginio Rusijos vaidmens, jis gerai iliustruoja, kaip europinės taisyklės yra iškraipomos, susidurdamos su „praminto tako“ elgesio tradicija. Korupcija, „administracinio resurso“ naudojimas, selektyvus įstatymo taikymas – pagrindinės problemos, kurias ekspertai sutartinai įvardija kaip didžiausias Ukrainos problemas. Akivaizdu, kad santykiyje su bandymais įtvirtinti įstatymo viršenybę, konsensualinį konfliktų sprendimo būdą ir kitas

²⁴⁸ Иван Гайванович «А судьи кто?», Евразийский Дом, 2008 м. spalio 20 d. - <http://www.eurasianhome.org/xml/t/opinion.xml?lang=ru&nic=opinion&pid=1247>

konsoliduotos demokratijos taisykles, visos jos įgauna naujas formas arba apskritai yra pašalinamos iš realios politinės sąveikos proceso. Pavyzdžiui galima rasti daugybę: re-privatizacijos procesas (žr. PRIEDAI - 4 lentelę), politikų priklausomybė nuo oligarchų paramos (žr. PRIEDAI - 5 lentelę) ir t.t. Tokiame kontekste „neatsakingas pliuralizmas“ (angl. – *feckless pluralism*), „konkurencinis autoritarizmas“ (angl. – *competitive authoritarianism*) ir visos kitos „demokratijos su būdvardžiais“ formos turi būti traktuojamos ne kaip tarpinė stotelė kelyje link tikrosios demokratijos, bet kaip persidengiančios išorinių veikėjų įtakos sukeltas ir nuo šios įtakos priklausomas reiškinys. Jį lemia išorinių veikėjų skatinamas skirtingo turinio struktūrinės aplinkos formavimas. Tai pasakytina ne vien apie taisykles. Pavyzdžiui, rusiškosios (slaviškosios) tapatybės susidūrimas su europine, santykyje su dominuojančia galios politika labai aiškiai prisideda prie chaoso ir netvarkos įtvirtinimo Ukrainoje. Tiesiogiai iliustruojant išorinio veikėjo – Rusijos – vaidmenį ir reikšmę šiame socio-politinės sąveikos procese, galima prisiminti po Rusijos-Gruzijos konflikto kilusį skandalą Ukrainoje, kurio metu V.Juščenka apkaltino J.Tymošenko valstybės išdavyste ir Rusijos interesų atstovavimu²⁴⁹. Prezidento sekretoriato nuomone, J.Tymošenko siekė užsitikrinti Rusijos paramą būsimuose prezidento rinkimuose ir mainais siūlė Rusijai didesnę įtaką Ukrainoje²⁵⁰. Panašus konfliktas kilo ir 2009 m. pradžioje, Rusijai nutraukus dujų tiekimą į Ukrainos vamzdynus. Tuomet šia krize J.Tymošenko pasinaudojo apkaltindama V.Juščenką „peilio smeigimu į nugarą“²⁵¹, o prezidentūra neliko skolinga ir apkaltino J.Tymošenko esant „užkabintą ant

---

²⁴⁹ Секретариат президента Украины: премьер Тимошенко работает на Россию, Newsru.com, 18 августа 2008. - http://www.newsru.com/world/18aug2008/tim_support.html

²⁵⁰ Pasak įvairių šaltinių, J.Tymošenko „išdavystės“ įrodymai yra net keli: jos vadovaujamos vyriausybės preišinimasis naftotiekio Odesa-Brodai aversiniam naudojimui; sabotazas įgyvendinant Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos sprendimus dėl Juodosios jūros laivyno; Rusijos interesų atstovavimas atominės energetikos srityje; Rusijai palankių sprendimų priėmimas transporto srityje (lengvatinių tarifų prekėms iš Rusijos nustatymas); šalies gynybinių pajėgumų silpninimas neskiriant pakankamai finansavimo kariuomenei ir rap. Žr. Юлия Мостовая “Черный квадрат”, *Зеркало Недели*, № 31 (710) 23 — 29 августа 2008. - <http://www.zn.ua/1000/1550/63836/>

²⁵¹ Андрей Лубенский “Информационные залпы на газовом фронте”, *RIA Novosti*, 2009-01-21. - <http://www.rian.ru/analytics/20090121/159793435.html>

Rusijos kabliuko²⁵². Nesigilinant į tokių kaltinimų pagrįstumą, **svarbiausias yra pats jų buvimo ir sąsajų su Rusija faktas**. Kolektyvinės tapatybės neapibrėžtumas sukuria prielaidas manipuliavimui tapatybės klausimu. Akivaizdu, kad esant bendram sutarimui dėl to, ar Ukraina yra slaviška, ar europietiška, galimybių manipuluoti tapatybine dimensija kovoje dėl galios būtų gerokai mažiau. Galima drąsiai teigti, kad vyraujantis galios politikos, neskaidrių žaidimo taisyklių ir nesuformuotos kolektyvinės tapatybės poveikis, papildomai stiprinamas išorinių stimulų, labiausiai prisideda prie nuolatinės konflikto atmosferos egzistavimo Ukrainos politikoje. Noras užsitikrinti dominavimą politinių konkurentų atžvilgiu susipina su tapatybinės dimensijos neapibrėžtumu (tiksliau – konkuruojančiomis tapatybinėmis nuostatomis, kurios panaudojamos politinėje kovoje), o ši sąveika perkuria/reprodukuoja rusiškąjį elgesio modelį. Sukuriama ir nuolatos palaikoma „europietišku“ ir „rusišku“ politinių jėgų konkurencijos, paremtos „nulinės sumos“ mąstymu, atmosfera. Rusijos elgesys, veikiamas rusiškosios struktūros tradicijų, nuolatos netiesiogiai provokuoja tokias konfliktines situacijas, t.y. sukuria prielaidas rusiškos taisyklių dimensijos perkūrimui. Neformalūs Rusijos ir Ukrainos verslininkų ryšiai, Ukrainos ekonominė (energetinė) priklausomybė nuo Rusijos – visa tai lemia Rusijos formuojamų elgesio modelių išvirtinimo Ukrainoje sėkmę ir, atitinkamai, europinių nesėkmę. **Tokioje situacijoje labai aiškiai atsiskleidžia pagrindinis Europos veikėjų trūkumas veikiant Ukrainoje – formalizuotas požiūris į įvykius**. Toks formalizuotas požiūris, kaip jau minėta, kyla iš pačios Europos savęs suvokimo ir jos naudojamų internalizuotų taisyklių taikymo. Legalumas ir skaidrumas yra Europos struktūrinės aplinkos skiriamasis bruožas, kuris riboja jos elgesį santykiuose su kitais subjektais. Savo ruožtu, neformalumas ir neskaidrumas yra Rusijai būdingos struktūrinės aplinkos „atitinkamo elgesio taisyklės“. Tiesiog lyginant šių dviejų modelių privalumus ir trūkumus be išankstinių sąlygų sunku būtų

---

²⁵² Ibid.,

pasakyti, kuri yra tinkamesnė. Tačiau reikia prisiminti, kad Ukrainos atveju veikia labai stipri „praminto tako priklausomybė“ būtent taisyklių sektoriuje – atitinkamo elgesio modeliai praktiškai atkartoja rusiškas taisykles. Todėl nenuostabu, kad europinė atitikimo logika sunkiai atranda vietą Ukrainoje. Ji tiesiog netenkina susiformavusių lūkesčių, atsirandančių socio-politinės sąveikos procese. Tokios europietiškos elgesio taisyklės formaliai pripažįstamos kaip legitimios ir efektyviausios bei siekiama jų įtvirtinimo. Tačiau veikianti alternatyvių taisyklių sistema, kurios perkūrimas vyksta sąveikos su Rusija metu, perkelia realią socio-politinę sąveiką į neformalų lygmenį ir taip diskredituoja formaliai pripažįstamą taisyklių sistemą. Paprastai tariant – susiformuoja lygiagrečiai veikiantys elgesio modeliai, iš kurių vienas yra viešas ir formalizuotas, tačiau nenaudojamas praktikoje, o kitas – neformalus bet realiai veikiantis. Galų gale, Rusijos elgesio kanonas „tikslas pateisina priemones“ leidžia jai stipriai išnaudoti materialinę Ukrainos priklausomybę siekiant sau palankių politinių procesų įtvirtinimo Ukrainoje. Taip pat sėkmingai išnaudojama ir Rusijos retorika dėl Ukrainos kolektyvinės tapatybės – stebint Rusijos viduje ir išorei skirtą diskursą šiuo klausimu, nesunku atsekti bendrą leitmotyvą, akcentuojantį Ukrainos „bendraslaviškumą“, t.y. tapatybinį bendrumą su Rusija.

3.4.2. Gruzija – valstybės kūrimas vs. demokratijos konsolidavimas

Viena iš svarbiausių aplinkybių/sąlygų, kurias reikia įsisąmoninti prieš pradėdant nagrinėti persidengiantį išorinių veikėjų poveikį Gruzijoje, yra santykis tarp valstybės kūrimo ir demokratijos įtvirtinimo. Kaip teigiama 2008 m. Bertelsmann fondo ataskaitoje, „Gruzija sparčiai žengia silpnų ir korumpuotų valstybės struktūrų stiprinimo keliu. Ji pasiekė išpūdingų rezultatų kovodama su korupcija, stiprindama administracinių struktūrų gebėjimus ir stimuliuodama ekonominį augimą per investicijas į nykstančią infrastruktūrą. Vyriausybė priėmė daug įstatymų, sustiprinančių nuosavybės teisę ir

supaprastinančių licencijų verslui išdavimo bei mokesčių mokėjimo procedūras. Visa tai ženkliai pagerino verslo aplinką šalyje. Tačiau šis progresas buvo pasiektas demokratinio galių pasidalijimo valstybėje sąskaita. Vykdomosios valdžios kišimasis į teismų veiklą tapo įprastu reiškiniu. Dėl struktūrinio opozicijos silpnumo parlamentas praktiškai nevykdo jam priskirtų priežiūros funkcijų. Nepriklausoma žiniasklaida reguliariai patiria valstybės spaudimą. Be to, demokratijos konsolidavimas dar labiau apsunkinamas dėl išsisknijusios nepasitikėjimo ir klientelizmo kultūros²⁵³. Paprastai tariant, M.Saakašvilio administracija yra gan aiškiai pasirinkusi prioritetus – valstybės galia yra svarbiau už demokratinį valstybės reikalų tvarkymo procesą. Bendrai sutariama, kad toks Gruzijos valdžios pasirinkimas turėjo labai teigiamų pasekmių surenkant mokesčius, stabdant korupciją, stiprinant ginkluotąsias pajėgas ir netgi atkuriant šalies teritorinį integralumą (po „rožių revoliucijos“ Gruzijai pavyko susigrąžinti iki tol pusiau separatistinį statusą turėjusio Adžarijos regiono kontrolę). Naujos vykdomosios valdžios ryžtingi sprendimai netgi leido Pasaulio bankui 2006 metais pripažinti Gruziją didžiausią pažangą vykdant reformas padariusia NVS šalimi ir įtraukti ją į sparčiausiai besireformuojančių pasaulio valstybių dešimtuką 2005-2006 metais: „Gruzija padarė neįtikėtiną progresą daugelyje verslo reguliavimo sričių ir sugebėjo pakilti per 75 reitingo vietas pasaulinėje klasifikacijoje [pagal verslo vykdymo sąlygas] – iš 112 į 37-ąją. Tai yra didžiausias nuo reitingų sudarymo pradžios užfiksuotas šuolis“²⁵⁴.

Vis dėlto, valstybės kūrimas ir demokratijos konsolidavimas nėra tapatūs procesai. Koku mastu stiprios valstybės egzistavimas palengvina demokratijos kūrimąsi yra atskiras klausimas, tačiau Gruzijos pavyzdys rodo, kad lygiagretus valstybingumo ir demokratijos kūrimas, bent jau naudojant

---

²⁵³ Bertelsmann Stiftung, BTI 2008 — Georgia Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2007. - http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Gutachten_BTI_2008/CIS/Georgia.pdf

²⁵⁴ Doing Business: Georgia is This Year's Top Reformer, The World Bank, September 2006. - <http://go.worldbank.org/2W8IZ2QXA0>

tuos metodus, kuriais remiasi dabartinė Gruzijos vyriausybė, yra kenksmingas demokratijai. Kokios priežastys tai lemia? Kokį vaidmenį M.Saakašviliui pasirenkant veiklos prioritetus turėjo vidinė Gruzijos struktūrinė aplinka ir išoriniai struktūriniai veiksniai – Rusijos bei Europos poveikis?

Kaip vienas iš galimų atsakymų į pirmąjį klausimą (kas lemia dabartinę M.Saakašvilio politiką?) kartais minimas „užsitęsios revoliucijos sindromas“. Pasak K.Kalandadžės, problema yra ta, kad naujieji lyderiai ėmėsi veikti „užsitęsios revoliucijos sindromo“ įtakoje, kai tikslas pateisina priemones. Kitaip tariant, lygiai kaip M.Saakašvilis buvo pasiryžęs imtis nekonstitucinių veiksmų savo tikslams pasiekti „rožių revoliucijos“ metu, taip jis ir dabar nesunkiai „suapvalina demokratinius kampus“ siekdamas stabilizuoti šalies politinę ir ekonominę padėtį²⁵⁵. Nors iškart po revoliucijos buvo imtasi kardinaliai keisti politinę Gruzijos sistemą, šie pokyčiai mažai kuo prisidėjo prie demokratijos stiprinimo. Nors demokratiniai rinkimai dabar yra norma Gruzijoje (kaip ir Ukrainos atveju), bet daugeliu kitų aspektų režimo transformacija retai kada primena demokratijos įtvirtinimą. 2004 m. konstitucinės reformos sutelkė galią prezidento rankose. Prezidentas skiria premjerą ir vyriausybę, taip pat miestų merus ir daugelį kitų atsakingų pareigūnų. Jis gali paleisti parlamentą, jei pastarasis du kartus nepritaria biudžeto projektui. Prezidentas taip pat kontroliuoja vykdomąją valdžią, kuri dominuoja silpnos įstatymų leidžiamosios valdžios atžvilgiu. M.Saakašvilis realiai turi dar daugiau galių, nei jų turėjo E.Ševarnadžė²⁵⁶. Tokia valdžios koncentracija, nors labai palengvina valstybės aparato reformavimą ir visą valstybės kūrimo procesą, turi daugiau minusų nei plusų kalbant apie politinio režimo transformaciją.

Kitas svarbus aspektas, kalbant apie valstybės stiprinimo tikslą, yra susijęs su jo įgyvendinimui pasitelkiamomis priemonėmis ir jų santykiu su

---

²⁵⁵ Katya Kalandadze “Populism vs. Democratization: The Georgian Rose Revolution”, 2006, <http://www.maxwell.syr.edu/moynihan/Programs/ces/Kalandadze.doc>

²⁵⁶ Lincoln A. Mitchell “Democracy in Georgia Since the Rose Revolution” // *Orbis*, Volume 50, Issue 4, Autumn 2006, pp. 669-676 (672)

europiniais elgesio modeliais. Puikus pavyzdys yra ekonomikos reformos, kurios tiesiogiai nesusiję su politinio režimo transformacijos procesu, tačiau labai gerai iliustruoja „europeizacijos“ suvokimo skirtumus ir ribas, kylančias iš besiskiriančių Gruzijos ir pačios Europos požiūrių. Jau minėta, kad Gruzijos ekonominių reformų strategija po M.Saakašvilio atėjimo į valdžią buvo pagrįsta radikalios liberalizacijos principais, siekiant kiek įmanoma sumažinti valstybinį reguliavimą ir išnaikinti korupciją. Nors tokia strategija leido Gruzijai gan sėkmingai susidoroti su Rusijos ekonominėmis sankcijomis 2006 metais, ji gerokai apsunkino Tbilisio ir Briuselio derybas dėl laisvos prekybos susitarimo²⁵⁷. Susiklostė situacija, kurioje Europos Komisija laikėsi požiūrio, kad Gruzijos pasiryžimą suartėti su Europa gali įrodyti tik ES vieningos rinkos *acquis* besąlygiškas priėmimas. Reikia pažymėti, kad ES rinkos reguliavimo taisyklės yra gerokai labiau socialiai orientuotos, nei Gruzijos vykdoma radikalios liberalizacijos politika. Todėl nenuostabu, kad „EK pareigūnai buvo šokiruoti, kai Gruzijos atstovai pareiškė, kad daugelis ES reguliacinių taisyklių yra netinkamos Gruzijai ir prieštarauja jos pasirinktai de-reguliavimo ir de-korumpavimo strategijai“²⁵⁸. Nors po Gruzijos-Rusijos karinio konflikto šis nesutarimas buvo išspręstas aukštesniame politiniame lygmenyje, istorijos moralas yra akivaizdus: Europos požiūris į „europeizaciją“ yra formuojamas puoselėjamo mentalinio „teisingo“ socioekonominio elgesio modelio įtakoje, t.y. atspindi didelį prisirišimą prie formalių taisyklių ir reikalavimų. Kaip pažymi M.Emersonas, „pernelyg didelė ES *acquis* reikalavimų dozė gali tapti rimta europeizacijos kliūtimi“²⁵⁹. Ypač atsižvelgiant į tai, kad narystės perspektyva nenumatoma, o egzistuojantys taisyklių dimensijos skirtumai Gruzijoje ir Europoje ir labai dideli. Vėlgi, rinkimų institucijos pavyzdys yra iliustratyvus.

---

²⁵⁷ Michael Emerson, Arianna Checchi, Noriko Fujiwara, Liudmila Gajdosova, George Gavrilis, Elene Gnedina “Synergies vs. Spheres of Influence in the Pan-European Space”, Report prepared for the Policy Planning Staff of the Federal Foreign Office of Germany, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 2009. p.29 - <http://www.policypointers.org/Page/View/9318>

²⁵⁸ Ibid., p. 29

²⁵⁹ Ibid., p. 30

Tradiciškai rinkimai asocijuojasi su visuotinai pripažįstamomis ir legitimiomis taisyklėmis, kurios leidžia reguliariai pasireikšti laisvai piliečių valiai išrenkant jų interesus atstovaujančią valdžią – prezidentą, parlamentą, savivaldybes. Gruzijos atveju, rinkimai yra visuotinai pripažįstami, kaip neatskiriama demokratinio režimo norma. Tačiau įdomu, kaip tokia „demokratinė“ norma, kildinama iš „europinės“ struktūros, sąveikauja su rusiškajai struktūrai būdingu galios santykių (t.y. nulinės sumos) elgesio modeliu. Jei pažvelgsime į Gruzijos istoriją po „rožių revoliucijos“ (lygiai kaip ir į Ukrainą po „oranžinės revoliucijos“) pamatysime, kad rinkimai tampa nebe reguliarium piliečių valios išreiškimo instrumentu, bet valdančiųjų elitų įrankiu kovoje dėl absoliučios galios. Taip tvirtinti leidžia nuolatinis spekuliacinis ir grasinimai neeilinių/pirmalaikių rinkimų organizavimu. Gruzijoje 2008 m. įvyko dveji pirmalaikiai (prezidento ir parlamento), Ukrainoje 2007 m. – pirmalaikiai parlamento rinkimai. Be to, neeilinių rinkimų tema yra nuolatinis argumentas bet kokiose politinėse diskusijose. Ukraina apskritai mažiausiai nuo 2008 m. gyvena nuolatinėje rinkimų laukimo būsenoje, o teismai beveik kas mėnesį priima ir atmeta sprendimus dėl pirmalaikių rinkimų. Gruzijos atveju rinkimai taip pat tampa nebe piliečių valios reiškinio būdu, o vyriausybės ir opozicijos išnaudojama priemone savo įtakai politiniams procesams padidinti. Ką tai rodo? Tai rodo, kad rinkimų institucija, kuri skirtingai suvokiama ir traktuojama Rusijos ir Europos šalių mentalinėse schemose, įgauna abiem modeliams būdingų savybių ir netenka savo pirminės prasmės, t.y. įgauna naujas reikšmes.

Gruzijos atveju nesunku pastebėti ir „praminto tako“ priklausomybės poveikį. 1990-aisiais veikusios (formaliai demokratinės struktūras, veikiančias autoritariniu stiliumi įkūnijusios) institucijos apibrėžia aplinką, kurioje veikia šiandieniniai lyderiai ir kuri keičia bei stabdo naujų iniciatyvų efektyvumą. Demokratijos oponentams, kurie buvo susiję su hibridiniu E.Ševarnadzės režimu, gali pasirodyti per sudėtinga atsisakyti įprastinių elgesio modelių,

pagrįstų demokratių ir autoritarių elementų derinimu valdant valstybę. Tokiu būdu, didžiausias iššūkis M.Saakašviliui yra „Ševarnadzės sistemos“ įveikimas. Ši sistema – paremta paternalistinio prezidentizmo institucionalizacija ir sudėtingais korupcijos bei nepotizmo tinklais - buvo taip įsitvirtinusi, kad visiškai užgožė Gruzijos konstitucijoje numatytas normalias elgesio normas. Jei M.Saakašviliui nepavyks sukurti visiškai naujos sistemos, jo vyriausybė rizikuoja būti įsiurbta senosios „Ševarnadzės sistemos“²⁶⁰. Suvokdamas tokią grėsmę M.Saakašvilis iš pagrindų ėmėsi keisti valstybės valdymo aparatą ir jo darbuotojus. Didžioji dalis valstybės įstaigų vadovų ir ministrų, susijusių su E.Ševarnadzės sistema, buvo pakeisti naujais, jaunais, Vakaruose išsilavinimą gavusiais ir energingais veikėjais. Tačiau ekspertai pastebi, kad nepaisant kardinalaus kadrų pakeitimo, išliko postų, kaip atlygio už lojalumą panaudojimo, praktika²⁶¹. Kitaip sakant, kadrų (t.y. veikėjų) kaita nereišė socialinės sąveikos ir postų [patrimonialinio] panaudojimo principų (t.y. struktūrinės aplinkos) pasikeitimo. Bėgdama nuo vilko, Gruzija užlipo ant meškos...²⁶²

Gerokai akivaizdesnį Rusijos poveikio Gruzijos politinės sistemos raidai nurodo buvęs JAV ambasadorius Sovietų Sąjungoje ir Kolumbijos (JAV) universiteto profesorius Stevenas Sestanovichius. Pasak jo, Rusijos prezidentas V.Putinas ir Gruzijos vadovas M.Saakašvilis, ateidami į valdžią susidūrė su praktiškai identiškomis problemomis: klestinčia korupcija, biudžeto deficitu, neefektyvia politine sistema, etniniu separatizmu ir pan²⁶³. Abu jie pagrindiniu uždaviniu išsikėlė centrinės valdžios ir valstybės galios

---

²⁶⁰ Katya Kalandadze “Populism vs. Democratization: The Georgian Rose Revolution”, 2006, <http://www.maxwell.syr.edu/moynihan/Programs/ces/Kalandadze.doc>

²⁶¹ Robert Larsson “Georgia’s Cabinet Carousel: What goes around comes around” // *Central Asia-Caucasus Analyst*, 12 January 2005, Volume 6, Number 1, p. 7-9. - <http://www.cacianalyst.org/issues/20050112Analyst.pdf>

²⁶² Vladimir Gelman “Out of the Frying Pan into the Fire? Post-Soviet Regime Changes in Comparative Perspective” // *International Political Science Review*, 2008, Volume 29, No. 2, pp.157-180

²⁶³ Стивен Сестанович “Сравнения: Два президента” // *Vedomosti*, 03.08.2004, №136 (1176). - <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2004/08/03/79148>

atkūrimą. Abu jautė aiškia separatizmo ir chaoso keliamą grėsmę valstybei. Abudu ėmėsi ryžtingų reformų transformuodami valdymo aparatą, užtikrindami mokesčių surinkimą, kovodami su korupcija. Abudu mėgavosi milžinišku populiarumu visuomenėje. Galiausiai, abudu naudojo iš esmės tokias pačias tikslo siekimo priemones. Ir lygiai taip pat abudu susilaukė panašios kritikos dėl piktnaudžiavimo valdžia, laisvių suvaržymo ir valdžios vertikalės sukūrimo. Tokie panašumai leidžia galvoti apie Rusijos elgesio modelio įtaką Gruzijos politinės sistemos raidai. Asmenybės kultu ir valdžios centralizacija paremtas socio-politinės sąveikos modelis, kurį Gruzijoje išplėtojo M.Saakašvilis, labai daug kuo primena V.Putino sukurtą sistemą. Kitaip sakant, bendra probleminė aplinka ir santykinai efektyvus jų sprendimo būdas, kurį įkūnijo V.Putino vykdoma politika Rusijoje, turėjo nemažai įtakos ir M.Saakašvilio elgesio modelių pasirinkimui. Galima sakyti, susiduriame su tipišku „institucinio izomorfizmo“ atveju – M.Saakašvilio ir jo aplinkos supratimu, V.Putino naudojami elgesio modeliai yra efektyvūs sprendžiant tas problemas, su kuriomis susiduria ir Gruzija, todėl verta juos pritaikyti ar adaptuoti. Šį procesą galima apibrėžti ir pagal disertacijoje naudojamą teorinį modelį. Susidurdamas su panašiomis (kaip Rusijoje) praktinėmis valstybės gyvenimo problemomis, M.Saakašvilis ieško praktinių jų sprendimo būdų. Besiformuojantis Rusijos, kaip svarbiausio „kito“ suvokimas, verčia pavyzdžių ieškoti vakarietiškuose modeliuose. Tačiau Europos šalių (ir Europos Komisijos) siūlomi variantai laikomi netinkamais dėl pernelyg didelio biurokratizmo ir ištęstumo laike (t.y. laiko, kuris praeina nuo priemonių pritaikymo ir rezultatų atsiradimo). Tuo tarpu Rusijos elgesio modelių sėkmė dorojantis su panašaus pobūdžio problemomis yra aiškiai matoma ir patraukli. Susidaro padėtis, kai tapatybinė veikimo aplinka verčia formuoti vieną socio-politinės sąveikos tipą, o institucinė veikimo aplinka skatina perimti visiškai priešingoje struktūrinėje aplinkoje sukurtus, tačiau efektyvumą demonstruojančius modelius. Susidariusios situacijos apibūdinimas akivaizdus

– įvyksta struktūrinės veikimo aplinkos, skatinamos skirtingų išorinių veikėjų, atskirų elementų persidengimas.

Tapatybinė dimensija ir jos santykis su taisyklėmis tampa itin svarbiu veiksmu, neleidžiančiu rusiškajai struktūrai galutinai įsitvirtinti Gruzijoje. Akivaizdu, kad tapatinimasis su Rusija Gruzijoje yra pats silpniausias tarp visų buvusių SSRS respublikų (žr. PRIEDAI - 2 schemą ir 2 lentelę). Tai lemia įtampą Gruzijos subjektų elgesį veikiančios struktūros viduje – atsiranda priešprieša tarp mentalinės-tapatybinės ir socialinės-institucinės dimensijų. Vidiniai Rusijos struktūrinė aplinkos elgesio principai atrodo priimtini Gruzijos vyriausybei dėl demonstruojamo sugebėjimo sustiprinti valstybės galią. Be to, jie yra gerokai artimesni Gruzijoje seniau veikusioms žaidimo taisyklėms, nei Europos siūlomi nauji elgesio modeliai. Tuo tarpu tapatybinė dimensija, t.y. Rusijos suvokimas kaip „kito“/priešo/grėsmės prisideda prie to, kad vidinis ir išorinis Gruzijos elgesys būtų pateikiamas kaip dvi nesusiję gyvenimo sritys. Kitaip sakant, remiamasi *realpolitik* mąstymu, kuris leidžia legimituoti „jėgos politiką“ valstybės viduje ir kartu deklaruoti strateginę „provakarietišką“ orientaciją, vakarietiškumą tapatinant su demokratiškumu. Būtent toks tapatybinis ir taisyklių dimensijų neatitikimas lemia, kad Gruzija yra „provakarietiška“, bet nedemokratiška. Tiesa, būtina pabrėžti, kad europinė veikimo aplinka praktiškai neturi poveikio Gruzijos elgesiui – Tbilisio „Vakarų“ tapatybė visų pirma reiškiasi kaip „strateginė partnerystė“ su JAV. Atitinkamai, Vašingtonas yra svarbiausia „referencinė grupė“ utilitarine ir normatyvine prasme²⁶⁴, kurios poveikyje formuojasi Gruzijos elgesys. Pagrindinė problema šiuo atveju yra tai, kad Vašingtono elgesys Gruzijos

---

²⁶⁴ „Referencinių grupių“ teorija teigia, kad valstybės politika yra stipriai įtakojama išorinių veikėjų sudaromų „socialinių grupių“, narystės kuriose siekia nagrinėjama šalis arba kurių materialiniai ir informaciniai ištekliai gali leisti pasiekti politinių, ekonominių ir kitokių tikslų. Ši teorija labai panaši į A.Wendto formuluojamą kolektyvinės tapatybės modelį. Kadangi JAV ir NATO akivaizdžiai yra svarbiausia „referencinė grupė“, su kuria siekia susitapatinti (integruotis) šiandieninė Gruzija, būtent Vašingtono elgesys turi didžiausią poveikį Tbilisio veiksams. Žr. Omelicheva “Between Commitment and Pragmatism”, Op.cit., pp. 7-14

atžvilgiu remiasi „politiniu“ demokratijos skatinimo metodu²⁶⁵, kurio esmė – padėti [įsivaizduojamiems] demokratams paramą gaunančioje šalyje jų kovoje prieš nedemokratą. Savo ruožtu, tai reiškia, kad Gruzijos tapatinimasis su JAV, santykyje su pastarosios skatinama demokratizacijos politika lemia Gruzijos „vakarėjimą“, bet ne demokratėjimą. Vašingtono politika iš esmės remiasi viena žalinga [Gruzijos demokratijai] prielaida – įsivaizduojamiems demokratams atleidžiama daugelis klaidų ir veiksmų, iš principo nesuderinamų su demokratine praktika. Toks subjektyvus ir vertybiškai konstruojamas požiūris turi vieną esminį trūkumą. Netgi realiai savo elgesiu ir požiūriu į demokratiją nesiskiriantys Gruzijos politiniai veikėjai yra subjektyviai suskirstomi į „geruosius“ ir „bloguosius“. Atsiduriame situacijoje, kai nulinės sumos logika besivadovaujantys, korupcija užsiimantys ir įsitvirtinti valdžioje siekiantys subjektai tampa „demokratais“ vien todėl, kad deklaruoja „pro-amerikietišką“ užsienio politikos orientaciją. Jausdami išorinį palaikymą šie nauji politinio elito atstovai kokybiškai neturi galimybių ir didelio noro atsiriboti nuo senosios sistemos žaidimo taisyklių, tačiau sėkmingai naudojami išorine parama pateisindami savo veikimo metodus.

Pristatytas struktūrinių Ukrainos ir Gruzijos veikimo sąlygų aplinkos vertinimas priklauso nuo užimamos vertybinės/politinės pozicijos. Žvelgiant iš Europos Sąjungos pozicijų, esamos situacijos analizės rezultatai nedžiugina todėl, kad nenumato posovietinės erdvės subjektų „europėjimo“ artimiausiu ir net vidutiniu laikotarpiu. Kitaip tariant, posovietinės erdvės klausimas liks aktuali skauduli europinėje politinėje darbotvarkėje dar ilgą laiką, kadangi jo ignoruoti neleis europinė struktūrinė veikimo aplinka – tapatybinių, institucinių ir materialinių sąlygų sąveikoje konstituuojami pasaulėžiūros ir reagavimo į esamą situaciją modeliai. Antra vertus, žvelgiant į posovietinės erdvės aktualijas esant Rusijos struktūrinėje terpėje situacijos vertinimas yra kiek

---

²⁶⁵ Thomas Carothers “Democracy Promotion”, Op.cit.,

kitoks. Šiuo atveju egzistuojanti tinkle ir nestabilumas yra daug palankesnis suvokiamiems Rusijos interesams įgyvendinti. Pamatiniai visos posovietinės erdvės struktūriniai bruožai Rusijos veikėjams yra suprantamesni ir aiškesni nei europiečiams. Atitinkamai, ir jų elgesys yra efektyvesnis. Vėlgi, efektyvumo supratimas yra kitoks, nei žvelgiant iš europiečio pozicijų. Be abejonės, „valstybės kūrimo“ problema yra daug aktualesnė posovietinėje erdvėje, nei visuomeninių-politinių santykių (politinio režimo) transformacija. Tačiau didžiausia problema yra tai, kad [efektyvios] valstybės kūrimas ir politinio režimo kūrimas esamomis sąlygomis yra netapatūs tikslai. Persidengiantis išorinių veikėjų poveikis yra svarbiausia šio netapatumo sąlyga. Efektyvios valstybės sukūrimas galimas be demokratijos sukūrimo (nors tokia pozicija negali būti priimtina ir iš esmės yra sunkiai suvokiama Europoje). Rusiškasis institucinės aplinkos elementas Gruzijoje ir Ukrainoje bei kolektyvinės tapatybės nebuvimas tokį požiūrį (valstybės be [europinės] demokratijos) daro įmanomu, priimtinu ir netgi dominuojančiu. Jei Ukrainos ir Gruzijos valstybės ir jų politinio režimo kūrimosi procesai veiktų aplinkoje be išorinio poveikio, juos galima būtų palikti savieigai ir tikėtis, kad bandymų bei klaidų dėka galiausiai išsikristalizuotų savarankiška struktūrinė veikimo aplinka, turinti aiškiai identifikuojamus tapatybinį, institucinį ir materialųjį elementą. Tačiau šie procesai nevyksta vakuume. Išoriniai veiksniai veikia kaip „referencinės grupės“, suteikiančios šiems procesams tam tikrą kryptį ir formą. O kadangi egzistuojančios gairės ir kelrodžiai rodo į skirtingas puses, atsiduriama Buridano asilo situacijoje. Ar įmanoma rasti sprendimą, arba ko reikėtų griebtis, norint išspręsti šią, iš pirmo žvilgsnio neišsprendžiamą, dilemą? Galimi keli atsakymo į šį klausimą variantai.

3.5. Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos įtvirtinimo posovietinėje erdvėje perspektyvos

Teorinis supratimas negali pateikti vienareikšmiško identifikuotos problemos sprendimo. Tiesa, tai nereiškia, kad struktūrinė teorija yra beprasmiška ir nepritaikoma praktikoje. Tai tarptautinių santykių, bet ne užsienio politikos teorija. Lygiai kaip ir neorealizmas, kuris teigia, kad tarptautinės sistemos materialinė struktūra – didžiųjų galių skaičius, materialios galios balansas tarp jų, esamų karinių ir ekonominių technologijų prigimtis ir sistemos geografija – sukuria struktūrines paskatas (tokias kaip siekti galių balanso prieš kitas valstybes), į kurias neatsižvelgti veikėjai gali tik rizikuodami savo išlikimu. Nors ši teorija dominavo tarptautinių santykių studijose ilgą laiką, ji yra bendroji teorija, t.y. pernelyg generalizuota, kad galėtų pateikti konkrečias politikos vykdymo gaires. Ji apibrėžia politinio elgesio apribojimus ir galimybes, bet ne siūlo konkrečius praktinio elgesio modelius²⁶⁶. Nepaisant to, pateikiamas teorinis supratimas leidžia įvertinti pasirinkto praktinio elgesio pasekmes ir poveikio ribas.

Visų pirma, teoriškai vertinant galimybes posovietinėje erdvėje susiformuoti savarankiškai (ne rusiškai ir ne europinei) struktūrinei veikimo aplinkai, tai sunkiai tikėtina. Pagrindinė tokio skepticizmo priežastis – teorinės prielaidos, kuriomis remiasi požiūris į struktūrą, kaip specifinę tvarkos metaforą. Nesusiformavusi kolektyvinė tapatybė, įprastinių „rusiškųjų“ ir siūlomų europinių taisyklių priešprieša, materialinė priklausomybė nuo santykių su išoriniais veikėjais – nuolatinės netvarkos ir nenusipėjamumo prielaida. Nors netvarką taip pat galima apibūdinti kaip specifinę tvarkos formą, jos egzistavimas eventualiai nėra priimtinas nei vidiniams subjektams (ukrainiečiams ar gruzinams), nei išoriniams veikėjams, kurie suinteresuoti vystyti prognozuojamus ir stabilius santykius. Be to, išorinių veikėjų interesas formuoti transformaciją išgyvenančių subjektų savo kaimynystėje veikimo

---

²⁶⁶ George, Bennet *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Op.cit., p. 7

aplinką yra papildomas veiksnys, lemiantis tai, kad labiau tikėtinas kurios nors iš išorinių struktūrų internalizavimas, o ne atskiros struktūros susikūrimas. Būtent išorinių veiksnių svarba tampa lemiamą – jų egzistavimas nurodo skirtingus tapatybinės, institucinės ar materialios raidos kelius, o deklaruojamas susidomėjimas posovietinės erdvės pasirinkimu verčia nuolatos dalyvauti sociopolitinėje sąveikoje su regiono subjektais. Kadangi struktūrinė veikimo aplinka (per)kuriama būtent socialinės sąveikos metu, Rusijos ir Europos (o kaip rodo tyrimas – ir JAV) poveikis tampa neišvengiamas.

Kuri išorinio veikėjo formuojama veikimo aplinka turi didesnes galimybes išitvirtinti posovietinėje erdvėje? Toks klausimas reikalauja nagrinėti konkrečias priemones ir veiksmus, kuriuos naudoja Rusija ir Europa bei vertinti jų efektyvumą/potencialą Ukrainos ir Gruzijos struktūrinėmis sąlygomis. Pirmas dalykas, krentantis į akis vertinant Rusijos ir Europos „ėjimo į posovietinę“ erdvę priemones ir būdus, yra skirtumai. Labai aiškus yra skirtumas tarp Rusijos ir Europos savo tikslų posovietinėje erdvėje supratimo. Rusijos reikalavimus galima apibendrinti kaip Maskvai palankios politikos įgyvendinimą. Tai reiškia **esamos status quo palaikymą**, kuris nereikalauja didelių ir skausmingų reformų. Rusijos teikiamas „apdovanojimas“ už toki elgesį – labai konkretus, aiškus ir svarbiausia – gaunamas iškart. Tai gali būti speciali energetinių resursų kaina, milijoninis kreditas ir pan. **Europos pagrindinis reikalavimas yra pokyčiai**, t.y. gerokai sudėtingesnis uždavinys, o už jo įgyvendinimą siūlomas atlygis daug sunkiau apčiuopiamas ir orientuotas į ilgojo laikotarpio perspektyvą. Taigi, Europa reikalauja radikalių ir skausmingų struktūrinių reformų, už kurių įgyvendinimą mainais gali pasiūlyti tik miglotus (žvelgiant iš eilinio ukrainiečio pozicijų) demokratijos ir laisvos prekybos susitarimo su ES privalumus. Galima drąsiai teigti, kad keliami skirtingi reikalavimai ir turimi bei naudojami skirtingi poveikio svertai (žr. 12 lentelę) suteikia Rusijai nemažai pranašumų formuojant erdvę, kurioje (per)kuriama Ukrainos kolektyvinė tapatybė ir institucijos. Ir šie pranašumai

kyla, visų pirma, iš skirtingos struktūrinės aplinkos, kurioje veikia Rusija, Europa ir posovietinė erdvė.

12 Lentelė: Rusijos ir Europos veikimo priemonių ir kanalų posovietinėje erdvėje palyginimas

	RUSIJA	EUROPA
„Minkštosios“ galios instrumentai	<ul style="list-style-type: none"> • „brolystės“ (tapatybinė) retorika; • daugiašalės institucijos su bendra posovietinių šalių naryste; • strateginės investicijos; • beviziai režimai ir atvira darbo rinka; • parama autoritariniams režimams (ar tiesiog natūralus jų priėmimas); • „suverenos demokratijos“ modelis; • per žiniasklaidą formuojamas viešasis diskursas 	<ul style="list-style-type: none"> • ES informaciniai centrai; • silpnėjančios su naryste ES susiję viltys; • prekybiniai ryšiai (ES – svarbiausias Gruzijos ir Ukrainos prekybos partneris); • ekonominės galimybės; • parama [demokratinėms] vyriausybėms ir pilietinei visuomenei; • demokratinių procesų rėmimas
„Kietosios“ galios instrumentai	<ul style="list-style-type: none"> • karinės bazės; • „pasportizacija“; • infrastruktūros kontrolė; • diferencijuotos energetinių išteklių kainos; • naftos ir dujų embargai; • prekybinės blokados (ypač Gruzijos atvejis) 	<ul style="list-style-type: none"> • pasienio stebėjimo misijos; • „gudrios sankcijos“ (angl. – <i>smart sanctions</i>), draudimai į važiuoti į ES teritoriją, aktyvų bankuose užšaldymas; • finansinė parama; • EKP veiksmų planų kritinis vertinimas
Poveikio priemonės Ukrainoje	<ul style="list-style-type: none"> • regioninių skirtumų išnaudojimas; • Juodosios jūros laivyno karinė bazė Sevastopolyje; • energetinė priklausomybė ir tranzitas; • ekonominės sankcijos; • Rusijos žiniasklaidos įtaka; • pro-rusiškos politinės jėgos; • finansiniai kreditai 	<ul style="list-style-type: none"> • naujas Asociacijos susitarimas; • vizų režimo liberalizavimas; • ilgalaikė gilios laisvosios prekybos erdvės sukūrimo perspektyva; • miglota narystės ES perspektyva; • parama prisijungiant prie Europos energetinės bendrijos; • vamzdynų modernizavimas; • TVF ir ES teikiamos ekonomikos stabilizavimo paskolos
Poveikio priemonės Gruzijoje	<ul style="list-style-type: none"> • karinės jėgos panaudojimas; • Abchazijos ir Pietų Osetijos nepriklausomybės 	<ul style="list-style-type: none"> • stebėsenos misijos; • parama Ženevos taikos derybų procesui;

	<ul style="list-style-type: none"> • pripažinimas; • sankcijos ir blokados; • migrantai ir visų režimas 	<ul style="list-style-type: none"> • post-konfliktinio atstatymo paramos fondai; • vizų režimo liberalizavimas
--	--	--

Šaltinis: Nicu Popescu, Andrew Wilson "The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood", European Council on Foreign Relations (ECFR), June 2009. - http://ecfr.3cdn.net/66e95c3cd50b72d59a_87m6y59xi.pdf

Jau minėtas formalizuotas Europos požiūris, numatantis europinio *acquis communautaire* perkėlimą, iš esmės neturi įtakos daugeliui svarbių Ukrainos ar Gruzijos vidaus politinių veikėjų. Didžiausias EKP poveikis, pasak K.Wolczuk, yra biurokratams, o ne politinei klasei²⁶⁷. Tuo tarpu Rusijos poveikis yra labai kryptingas ir orientuotas visų pirma į svarbiausius „galios centrus“ Ukrainoje – politines partijas, atskirus politikus, oligarchines grupuotes²⁶⁸. Atsižvelgiant į institucinę veikimo aplinką posovietinės erdvės šalyse ir prisimenant, kad neformalūs sąveikos kanalai yra dominuojantys, Rusijos poveikio instrumentai yra aiškiai efektyvesni. Negalima pamiršti ir to, kad **Rusijos instrumentarijus posovietinėje erdvėje turi gerokai platesnes normatyvines ir moralines ribas**. Požiūris remiantis „tikslas pateisina priemones“ logika suteikia daug didesnę manevro laisvę, nei elgesys, kurį riboja ir įgalina labai specifinis ir siauras legitimųjų poveikio priemonių supratimas Europoje. Europos šalių ir EK veiksmus posovietinėje erdvėje ypač riboja jų tapatybinė dimensija – būdamos taikos ir įstatymo viršenybės nešėjos, jos iš principo negali naudoti karinės jėgos, papirkinėjimų „juodojo piaro“ ar kitų nelegitimųjų (europiniu supratimu) poveikio priemonių, kuriomis laisvai manipuliuoja Rusija. Žvelgiant tik per galių balansavimo prizmę, Europos valstybės turi sąlygas imtis šių priemonių, tačiau jų panaudojimas paneigtą teorinę prielaidą, kad europinė tapatybė yra svarbus struktūros sudedamasis elementas. Ligšiolinis Europos subjektų elgesys patvirtina, kad bent jau kol kas

²⁶⁷ Katarina Wolczuk „Adjectival Europeanisation? The Impact of the European Neighbourhood Policy on Ukraine”, Paper presented and discussed at the workshop *The Study of the European Neighbourhood Policy: Methodological, Theoretical and Empirical Challenges*, 25th-26th October 2007, University of Nottingham, Global Europe Papers 2008/11. – <http://www.bath.ac.uk/esml/research/security/pdf/wolczuc.pdf>

²⁶⁸ Žr. Andrzej Szeptycki „Russian Policy towards Ukraine: Tools of Influence” // *The Polish Quarterly of International Affairs*, 2007, No.1, pp.68-93

kolektyvinės tapatybės kuriami apribojimai yra giliai internalizuotas struktūrinis elementas, darantis poveikį Europos subjektų elgesiui. Nors tikėtina, kad „rusišku“ priemonių naudojimas galėtų būti gerokai efektyvesnis Europos poveikio instrumentas posovietinėje erdvėje, jos nėra pritaikomos. Pažymėtina tai, kad Rusija tam tikra prasme bando pasiremti „geriausia europine patirtimi“. Vertinant ekspertų išskiriamus Europos šalių įtakos posovietinei erdvei būdus, galima atrasti labai daug bendrumo su Rusijos naudojamais instrumentais. Sąlygiškumas, socializacija, lyginamoji analizė pagal atskaitos tašką (angl. – *benchmarking*), politinių instrumentų derinamumas (angl. – *consistency*) ir administracinių gebėjimų stiprinimas – pagrindiniai praktiniai europinio poveikio posovietinėje erdvėje instrumentai (žr. 13 lentelę – 166 psl.). Kas galėtų paneigti, kad dujų tiekimo nutraukimas Baltarusijai ar Ukrainai nėra sąlygiškumo apraiška? Ar milijonai ukrainiečių, gruzinų, armėnų ir azerbaidžaniečių, dirbančių ir besimokančių Rusijoje nėra puikiausias gerai veikiančios socializacijos pavyzdys? Kariniai mokymai, prekybiniai embargai, energetinės blokados ir finansiniai kreditai – puikiai suderinta politinio poveikio schema? O administracinių gebėjimų stiprinimo posovietinėje erdvėje Rusijai net nereikia – biurokratijos vaidmuo yra minimalus politiniame procese ir Maskva suinteresuota tuo, kad jis toks ir išliktų. Tačiau Europos bandymai atsverti seniai veikiančius rusiškuosius įtakos kanalus analogiško pobūdžio alternatyviais pasiūlymais skiriasi vienu esminiu aspektu – savo formalumu. Vertindamas Rusijos ir posovietinės erdvės valstybių santykius, labai tiksliai juos apibūdina Maskvoje veikiančio Posovietinės erdvės tyrimų centro direktoriaus pavaduotojas Aleksandras Karavajevas: „visas [Rusijos] bendradarbiavimas su NVS šalimis laikosi taip vadinamų „bizantinių“ susitarimų tarp šalių vadovų dėka. Tokio politinio bendradarbiavimo stiliaus pasekmė – uždarumas. Nėra jokios būtinybės įtraukti politinius ir ekspertinius sluoksnius į sprendimų priėmimo procesą <...> Prezidentai susitinka ir kažką nusprendžia. Tik tuomet ekspertai ir

vidurinio lygmens politikai įtraukiami į jau priimtų sprendimų legitimavimą per diskusijas viešojoje erdvėje. <...> Tokie bendravimo ypatumai kyla iš pačios autarkinių režimų tarpusavio santykių prigimties. Kam tos taisyklės? Svarbiausia – lyderių santykiai. Jie priima svarbiausius sprendimus. Tada šių sprendimų įgyvendinimui pasitelkiamas visas elitas²⁶⁹. Tokia santykių specifika yra beveik kardinaliai priešinga europiniam požiūriui į santykius su posovietinės erdvės valstybėmis. Pastarasis yra paremtas legalizmu, atvirumu, partneryste ir formalizuotas susitarimais. Posovietinėje erdvėje, kurioje vyraujantis mąstymas yra susijęs su trumpojo laikotarpio naudos gavimu, europinė prieiga prilygsta miglotai utopijai, kurios siekimas yra deklaruojamas, tačiau kurios įgyvendinimo vardan realiai daroma nedaug. Reali sociopolitinė sąveika vyksta pagal įprastus, kitokius nei europiniai, principus. Kadangi struktūrinė aplinka ir jos institucinė dimensija perkuriama būtent tokia kasdieninės sąveikos mikro-lygmenyje, europinis požiūris nėra veiksmingas.

13 Lentelė: Europos instrumentai veikiant posovietinėje erdvėje

Sąlygiškumas – svarbiausias instrumentas, kurio veikimo principas yra „reformos mainais už paskatinimus“. Šis instrumentas efektyviausiai veikia tuomet, kai ES siūlomos paskatos viršija vidinius pokyčių kaštus. Jo pagalba taip pat galima sustiprinti tam tikrą veikėjų grupę šalies-partnerės viduje, taip suteikiant jai privalumą kovoje su politiniais oponentais. Sąlygiškumo galia aiškiausiai pasireiškė ES plėtros metu. Ukrainos atveju pažymėtina, kad sąlygiškumo poveikis yra gerokai mažesnis, kadangi „ukrainiečių supratimu, bet kokia iš ES pusės siūloma alternatyvi narystei šioje organizacijoje iniciatyva yra nepatikima ir todėl neturi pakankamo mobilizavimosi reformų įgyvendinimui potencialo“²⁷⁰.

Socializacija – „minkštesnė“ europinio poveikio forma, pasireiškianti per įvairiapusių asmeninių, institucinių ir organizacinių kontaktų gilinimą. Socializacijos poveikis susijęs su vertybių ir normų (t.y. žaidimo taisyklių) perdavimu plačiajame visuomeniniame lygmenyje. Galimybių dirbti, studijuoti ar bendrai spręsti esamas problema sudarymas yra svarbiausia prielaida, leidžianti šalims-partnerėms ne tik susipažinti su Europoje

269 Александр Караваев “Политика неширокого доступа”, Независимая Газета, 09.07.2009. - http://www.ng.ru/politics/2009-07-09/3_kartblansh.html

²⁷⁰ Iryna Solonenko „European Neighbourhood Policy after Four Years: Has it had any Impact on the Reform Process in Ukraine?“ // *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.XVII, No.4/2008, p. 36

veikiančiomis atitinkamo elgesio normomis, bet ir įsitikinti jų privalumais bei perkelti į transformaciją išgyvenančias visuomenes.

Lyginamoji analizė pagal atskaitos tašką (angl. – *benchmarking* arba *gate-keeping*) – glaudžiai su sąlygiškumo instrumentu susijusi realią transformaciją skatinanti priemonė. Jos esmė – suartėjimo (integracijos) su Europa proceso suskirstymas į tam tikrus etapus, kai į glaudesnę integracijos lygį galima pereiti tik įveikus tam tikrą „parengiamąjį“ etapą. Tyrimai rodo, kad ES plėtros proceso metu didžiausią transformacinę galią Europa turėjo tuomet, kai buvo priimamas sprendimas, ar pradėti su šalimi-partnere derybas dėl narystės. Duomenys rodo, kad būtent tuomet, kai turėdavo būti priimtas toks sprendimas, reformų procesai gerokai paspartėdavo.

Politinių instrumentų derinamumas (angl. – *consistency*) – būtina efektyvaus reformų skatinimo sąlyga, užtikrinanti tai, kad numatyti tikslai būtų realiai įgyvendinami ir koordinuotai skatinami (tiek finansiškai, tiek politiškai) ir iš Europos pusės. Vienas iš pagrindinių trūkumų pirmaisiais EKP įgyvendinimo metais, kuri siekiama sumažinti perėjus prie Rytų partnerystės politikos, yra deklaruotų politinių tikslų ir techninių bei finansinių priemonių jų įgyvendinimui neatitikimas. Ši atitikimą galima užtikrinti tik aktyvesnės derinimo politikos dėka.

Administracinių gebėjimų stiprinimas – instrumentas (pvz., TAIEX, Twinning programos), nukreiptas į šalies partnerės administracinių gebėjimų, būtinų reformų įgyvendinimui, stiprinimą. Kaip rodo patirtis, ES reguliacinių normų ir *acquis* perėmimas pats savaime nėra pakankama sąlyga sėkmingai transformacijai. Būtina, kad naujos normos ir taisyklės būtų efektyviai įgyvendinamos ir internalizuojamos. Tai reikalinga, norint išvengti perskyros tarp formalių ir neformalių taisyklių gilėjimo posovietinėje erdvėje. Akivaizdu, kad naujų normų įgyvendinimui būtinas aiškus jų supratimas ir suvokimas, kurio stiprinimui ir skirtos administracinių gebėjimų stiprinimo programos. Reikia ne tik „išmokti kalbėti europietišškai“, kultūrizuoti bei susitapatinti su europinėmis normomis ir „žaidimo taisyklėmis“²⁷¹ (t.y. jas internalizuoti).

Tokia padėtis leidžia pagrįstai tvirtinti, kad europinės struktūrinės aplinkos internalizavimas posovietinėje erdvėje iš tiesų yra netgi sunkesnis uždavinys, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Rusijos palaikomas ir tikslingais veiksmais perkuriamas elgesio modelis šiuo metu yra internalizuotas posovietinėje erdvėje. Pasak S.Kirdinos, tai – bazinis elementas²⁷². Tuo tarpu europiniai modeliai bent jau kol kas yra

²⁷¹ Solonenko „European Neighbourhood Policy after Four Years“, Op.cit., p.38

²⁷² Pasak S.Kirdinos, „bazinės institucijos susiformuoja istorinės patirties pagrindu, visuomenei prisitaikant prie esamų gyvenimo sąlygų. Visuomenei vystantis, bazinės institucijos įgauna vis labiau išvystytas ir civilizuotas formas, tuo pačiu išlaikydamos savo kokybines charakteristikas. Institucijos yra tarpusavyje glaudžiai susiję, jos nustato viena kitos turinį ir palaiko funkcionalumą, t.y. sudaro tam

komplementaraus pobūdžio, t.y. „būdingi tam tikram institucinės matricos tipui, tačiau veikiantys visuomenėje, kurioje dominuoja alternatyvi institucinė matrica. <...> Komplementarių institucijų veikimas yra pavaldus dominuojančiam struktūros tipui“²⁷³. Kadangi baziniai struktūruojantys elementai posovietinėje erdvėje yra paveldėti istoriškai ir sutampa su Rusijos (per)kuriamais elementais, europinės struktūrinės aplinkos „sukūrimas“ automatiškai tampa sudėtingesnis, nei rusiškosios aplinkos „išsaugojimas“. Europinės galimybės dar labiau apsunkina tai, kad potencialiai efektyviausi poveikio būdai – neformalios praktikos – iš esmės perkuria (mikro-sociologiniame lygmenyje) Rusijos makro-sociologinį sąveikos modelį ir savo esme prieštarauja europinei „atitikimo logikai“. Paprastai sakant, susiduriama su problema (vertinant iš europinės perspektyvos), kad efektyviausi struktūrinės aplinkos transformavimo būdai negali būti naudojami, kadangi (paradoksas!) duotų priešingą nei tikimasi rezultatą – ne sustiprintų europinių žaidimo taisyklių ir tapatybės poveikį, bet perkurtų ir dar labiau internalizuotų bei legitimizuotų rusiškuosius socio-politinės sąveikos modelius.

Aukščiau pateikta „struktūrinio supratimo“ teoriniais principais paremta analizė leidžia pereiti ir prie visai praktinio pobūdžio išvalgų ir rekomendacijų:

- Kritikuojama kaip „neefektyvi“, „bedantė“ ir biurokratizuota, Europos politika posovietinės erdvės atžvilgiu (platesnės Europos, Europos kaimynystės politikos ir Rytų partnerystės iniciatyvos) yra Europos struktūrinės veikimo aplinkos (idėjinių ir materialių veiksmų, darančių įtaką praktiniam elgesiui) pasekmė. Pagrįstas „minkštosios galios“ naudojimu ir iš to kylančiais elgesio principais, europinis elgesys atspindi ir perkuria puoselėjamą tapatybę bei su šia tapatybe susijusias žaidimo taisykles.

---

tikrą sistemą. Pagrindinė bazinių institucijų funkcija yra svarbiausių visuomeninių gyvenimo sferų reguliavimas. Žr. Светлана Кирдина *Институциональные матрицы и развитие России*, Новосибирск: ИЭиОПП СО РАН, 2001. - <http://www.kirdina.ru/book/content.shtml>

²⁷³ Ibid.,

- Tokia Europos politika iš esmės skiriasi nuo Rusijos puoselėjamų elgesio modelių, kurie paprastai įvardijami kaip „kietoji“ politika, paremta nulinės sumos mąstymu, galios naudojimu ir t.t.

- „Minkštosios“ ir „kietosios“ politikos sandūra posovietinėje erdvėje yra palankesnė Rusijai, kadangi leidžia (per)kurti ten egzistuojančią struktūrinę aplinką ir taip išlaikyti socio-politinės sąveikos principus *status quo* būsenoje. „Meduoliu“ paremtą demokratizacijos plėtrą Rusija neutralizuoja „lazdos“ pagalba.

- Logiška, kad vertinant grynai praktiniame kasdienės politikos lygmenyje, europinio poveikio posovietinėje erdvėje stiprinimas gali būti siejamas su „kietesnės“ Europos politikos įgyvendinimu. Jeigu neveikia „minkštosios“ priemonės, reikia pereiti prie „kietosios“ politikos, juolab, kad Rusija ja labai sėkmingai naudojasi. Tokio požiūrio laikosi kai kurios naujosios ES valstybės.

- Tačiau toks paprastas pasiūlymas susiduria viena pagrindine problema. Visų pirma, kadangi Rusijos „atitikimo logika“ yra nulinės sumos mąstymas, „kietesnių“ priemonių naudojimas iš Europos pusės neišvengiamai sukeltų agresyvesnį ir aktyvesnį Rusijos elgesį. Faktas, kad Rusija užima tvirtesnes pozicijas posovietinėje erdvėje materialine prasme, verčia abejoti politikos „kietinimo“ tikslingumu. Kaip rodo praktika (kariniai veiksmai Gruzijoje), tradicinė neorealistinė galių balansavimo politika yra palankesnė Rusijai ir suteikia galimybes jai sutvirtinti savo pozicijas.

- Toks požiūris verčia atitinkamai vertinti ir JAV, kaip atskiro veiksnio, svarbą posovietinėje erdvėje. Nors apie JAV struktūrinės aplinkos skirtumus nuo europinės ir veikimą posovietinėse šalyse nebuvo daug kalbėta, teorinė šios disertacijos logika leidžia tvirtinti, kad politinis demokratijos plėtros²⁷⁴ (t.y. režimo transformavimo) būdas, kurį naudoja Vašingtonas, yra neefektyvus dėl vienos pagrindinės priežasties – jis sudaro sąlygas Rusijos

---

²⁷⁴ Pagal T.Carothers „Democracy Assistance: Political vs. Developmental“, Op.cit.,

politiniam elitui stiprinti skirtingą nuo europinio Rusijos struktūros modelį bei perkurti rusiškuosius socio-politinės sąveikos principus posovietinėje erdvėje.

- Nors dabartinės Europos poveikio priemonės – „minkštosios“ galios instrumentai – neleidžia Europai pilnai atsverti Rusijos poveikio posovietinėje erdvėje, jos leidžia Europai išlaikyti bent minimalią įtaką regione ir neperkurti rusiškosios struktūros. Toks veikimo būdas negali duoti greitų rezultatų, tačiau padeda įstatyti posovietinės erdvės subjektus į „europeizacijos kelią“. Paprastai tariant, net ir siauro biurokratijos sluoksnio pririšimas prie europinės integracijos tikslo kuria „praminto tako“ priklausomybę, kurios atsisakyti su laiku darosi vis sudėtingiau.

- Be abejonės, narystės perspektyvos nesuteikimas tokį tikslą deklaruojančioms posovietinėms šalims yra labai didelis europinio elgesio trūkumas. Akivaizdu, kad be narystės perspektyvos ir sąlygiškumo, ir socializacijos instrumentai praranda didžiąją dalį savo galios. Tiesa, tokią poziciją galima pagrįsti Europoje susiklosčiusia padėtimi. Šiandieninės Ukrainos ar Gruzijos priėmimas į ES (su jų žaidimo taisyklėmis, galios politika ir dominuojančia nulinės sumos logika) iš esmės nesuderinamas su institucine ir tapatybine Europos struktūrine veikimo aplinka. Tačiau lieka neaišku, kodėl tokios galimybės vis dėlto negalima suteikti ilgalaikėje perspektyvoje. Akivaizdu, kad tai taptų stipriu akstinu sparčiau europeizuotis (stiprinti institucinę dimensiją) bei suteiktų papildomų argumentų formuojant kolektyvinę europinę posovietinių subjektų tapatybę. Be to, pati Europa niekuo nerizikuotų, kadangi narystė būtų suteikiama tik tuomet, kai potencialios kandidatės pilnai atitiktų nustatytus reikalavimus.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Apibendrinant disertacijoje išdėstytas mintis, galima pateikti kelias pagrindines teorines ir praktines išvadas.

Posovietinės erdvės subjektų politinio režimo transformacija vyksta specifinėje aplinkoje, o transformacijos baigtis yra priklausoma ne tik nuo vidinių veiksnių, bet ir nuo išorinių veikėjų, kurie siekia (per)kurti sau suprantamą ir priimtina veikimo aplinką. Išorinė veikimo aplinka nėra objektyvi duotybė, kaip teigia struktūrinio realizmo teorija. Struktūrinė veikimo aplinka yra subjektyviai konstruojamas ir sociopolitinės sąveikos procese (per)kuriamas požiūris į supantį pasaulį modelis. Jis turi ir objektyvių (materialinė bazė) ir subjektyviai konstruojamų (tapatybė ir institucijos) elementų. Šie elementai sudaro bendrą veikimo aplinką, kurioje materialinė bazė prisideda prie kolektyvinės tapatybės formavimo, institucijos įtvirtina tapatybę, o kolektyvinė tapatybė nukreipia veikėjų interesų formavimąsi. Paprastai tariant, kuriama specifinė tvarka, kuri „įrėmina“ veikėjų tarpusavio sąveiką. Ši tvarka yra įtvirtinama ir „internalizuojama“ veikėjų kasdienės sąveikos metu – per pasikartojantį elgesį ir diskursą. Ji identifikuojama stebint pasikartojančius elgesio modelius. Kaip [santykiškai] stabilios struktūrinės aplinkos pavyzdį galima pateikti Europos valstybių suformuotą kolektyvinę tapatybę („normatyvinė galia“), šią tapatybę įtvirtinančias institucijas (elgesio taisykles) ir dėl subjektyviai suvokiamo „bendro likimo“ formuojamą materialinę bazę, kuri didina europinių subjektų materialinę tarpusavio priklausomybę. Kitas struktūrinės tvarkos pavyzdys – Rusija. Taip pat, kaip ir Europa, turėdama gana aiškiai apibrėžtą tapatybę, ją įtvirtinančias institucijas ir palaikančiąją materialinę bazę, Rusija sudaro alternatyvią europinei struktūrinio veikimo aplinką. Šios dvi struktūrinės aplinkos yra pagrįstos skirtingais požiūriais į tarptautinę politiką modeliais, kuriems būdingos

skirtingos žaidimo taisyklės ir iš jų kylantis skirtingas elgesio traktavimas bei lūkesčiai kitų veikėjų atžvilgiu.

Posovietinė erdvė atsiduria dviejų paminėtų struktūrinių aplinkų ir jas (per)kuriančių veikėjų sąveikos zonoje. Pasak tyrimo ginamų tezių, būtent Europos ir Rusijos struktūrinė veikimo aplinka kelia didžiausių keblumų apibrėžiant pačios posovietinės erdvės subjektų „veikimo aplinką“.

Visų pirma, kalbant apie Ukrainos ir Gruzijos santykį su Rusijos (per)kuriamą struktūrinę veikimo aplinką, išskirtini keli svarbūs elementai:

- 1) Rusijos (per)kuriamoje „didžiosios galios“ [kolektyvinėje] tapatybėje posovietinės erdvės veikėjai yra neatskiriama tapatybės dalis. Tačiau jų vaidmuo apsiriboja „vasalų“, o ne lygiaverčių veikėjų, kuriuos vienija bendras likimas, homogeniškumas ir savivarža, vaidmeniu. Tai reiškia, kad posovietinės erdvės subjektų kontrolė yra būtinas Rusijos elgesio standartas puoselėjamai tapatybei išlaikyti. Nekontroliuodama posovietinės erdvės, ar net pripažindama jos subjektus lygiaverčiais partneriais, Rusija nebebus „didžioji galia“. Toks tapatybinis veiksnys didele dalimi formuoja Rusijos elgesį ir veiksmus posovietinės erdvės atžvilgiu. Kontrolės išlaikymas – tas ypač akivaizdu vertinant Rusijos elgesį materialinės aplinkos atžvilgiu – tampa svarbiausiu leitmotyvu.
- 2) Be to, atliktas tyrimas rodo, kad Rusijos elgesys posovietinėje erdvėje iš esmės atkartoja vidines Rusijos „atitinkamo elgesio“ taisykles. Elgesio modeliai, kurie vyrauja sociopolitinėje sąveikoje tarp Rusijos vidaus veikėjų, perkeltami ir į sąveiką su išoriniais subjektais.
- 3) Patiems posovietinės erdvės subjektams (Ukrainai ir Gruzijai) tokia Rusijos politika jų atžvilgiu atrodo nepriimtina. Turėdamos gan aiškiai apibrėžtą korporatyvinę tapatybę, šios šalys negali

priimti „vasalo“ vaidmens ir tapti objektais perkuriant Rusijos kolektyvinę tapatybę. Paprastai tariant, nors Ukraina ir Gruzija turi daug bendrumo su Rusija (yra tenkinami bendro likimo ir homogeniškumo kriterijai), Rusijos kuriama kolektyvinės tapatybės specifika tampa didžiausia kliūtimi Rusijos ir Ukrainos bei Gruzijos tapimui vieningu „Mes“.

- 4) Atitinkamai, Ukrainoje ir Gruzijoje atsiranda prielaidos alternatyvios kolektyvinės tapatybės formavimuisi, kurią skatina lygiagrečiai rusiškajai atsirandantis europinės struktūrinės aplinkos poveikis.

Europos struktūrinės aplinkos poveikis procesams Ukrainoje ir Gruzijoje reiškiasi kitokiais principais ir susiduria su kitokiomis kliūtimis, nei Rusijos atveju:

- 1) Europos valstybių suvokime posovietinė erdvė yra nestabilus ir potencialiai grėsmę Europos saugumui keliantis regionas, kuriame būtina aktyviai dirbti „kuriant saugumo ir stabilumo“ erdvę. Europiniame suvokime Gruzija ir Ukraina yra modernizacijos procesą išgyvenantys subjektai, kuriems padėti galima siūlant perimti Europos valstybių žaidimo taisykles ir geriausią jų įtvirtinimo patirtį.
- 2) Toks požiūris į posovietinę erdvę Europoje kyla iš puoselėjamos „normatyvinės galios“ tapatybės. Europinis kolektyvinis „Mes“ apibrėžiamas pagal naudojamas žaidimo taisykles ir specifines vertybes atitinkančius elgesio principus. Norint tapti „Europos“ dalimi, būtina įtvirtinti šias žaidimo taisykles. Tai lemia, kad pagrindinis Europos subjektų posovietinėje erdvėje tikslas – institucinė integracija, savų žaidimo taisyklių įtvirtinimas.

- 3) Ukrainai ir Gruzijai toks europinis „pasiūlymas“ atrodo priimtinas kolektyvinės tapatybės formavimo prasme, tačiau susiduria su sunkumais perimant institucinę bazę. Europos institucinė veikimo aplinka tampa pagrindine kliūtimi Europos ir Ukrainos bei Gruzijos tapimui vieningu „Mes“.

Taigi, posovietinė erdvė (nors tai nėra naujiena) atsiduria dviejų gravitacinių centrų tarpusavio sąveikos lauke. Neišvengiamai kyla klausimas, ar įmanomas specifinės struktūrinės veikimo aplinkos – kuri būtų alternatyvi Rusijos ir Europos modeliams – susiformavimas. Atliktas Ukrainos ir Gruzijos struktūrinės aplinkos elementų – tapatybės, institucijų ir materialios bazės – tyrimas gali padėti atsakant į šį klausimą.

Kolektyvinės tapatybės prasme posovietinė erdvė nėra vieningas darinys. Posovietinis „Mes“, kuris būtų paremtas specifinėmis elgesio taisyklėmis, neegzistuoja. Yra daugiau ar mažiau įtvirtinta korporatyvinė valstybinė tapatybė. Tai leidžia Ukrainą ir Gruziją vertinti kaip „modernius“ tarptautinės politikos subjektus, kurie vadovaujasi išorinio ir vidinio suvereniteto principais. Be to, posovietinės erdvės subjektų bendras likimas nėra visai aiškus. Jeigu Ukrainos ir Gruzijos materialinės priklausomybės nuo Rusijos ir Europos aspektas yra akivaizdus, tai jų tarpusavio priklausomybė (materialinio išlikimo prasme) yra gerokai mažesnė. Bendras likimas dažniausiai suvokiamas per bendrą veikimą stabdant Rusijos įsitvirtinimą. Galiausiai, vyraujanti institucinė aplinka Ukrainoje ir Gruzijoje yra artimesnė rusiškajam elgesio modeliui – su vyraujančiomis „nulinės sumos“ ir neformalių taisyklių praktikomis. Daugiausiai iš Rusijos „didžiosios galios“ savivokos skatinamo elgesio kylantis Ukrainos ir Gruzijos noras tapti kolektyvinės Europos tapatybės dalimi skatina prisiimti europinius sociopolitinės sąveikos modelius. Tačiau tuo pačiu metu kopijuojami ir (per)kuriami iš Rusijos kylantys ir Rusijos skatinami elgesio principai. Kadangi pastaroji struktūrinė dimensija yra istoriškai internalizuota posovietinėje erdvėje, jos pakeitimas privalo būti

skatinamas ne tik idėjinių, bet materialių sąlygų keitimo fone. To kol kas trūksta vertinant Europos subjektų elgesį posovietinėje erdvėje, tačiau tai sėkmingai išnaudojama Rusijos.

Tokia struktūrinė veikimo aplinka Ukrainoje ir Gruzijoje turi lemiamą poveikį politinių režimų transformacijai. Vietoj to, kad skatintų aiškios ir konkrečios tvarkos kūrimą (kaip teigia tranzitologai), skirtingo turinio struktūrinė aplinka neleidžia išsigalėti aiškiam sociopolitinės sąveikos ir kolektyvinės tapatybės modeliui. Vadovaudamasis iš Rusijos struktūrinės aplinkos kylančiomis ir Rusijos elgesio dėka perkuriamomis žaidimo taisyklėmis, puoselėdamos korporatyvinę, bet ne kolektyvinę tapatybę ir būdamos materialiai priklausomomis tiek nuo Rusijos, tiek nuo Europos, posovietinės erdvės valstybės stringa politinių režimų transformacijos procese ir tampa priklausomos nuo išorinių veikėjų (per)kuriamos struktūrinės aplinkos poveikio. Išorinių veikėjų struktūrinėje aplinkoje besiformuojantys elgesio posovietinės erdvės šalių atžvilgiu modeliai tampa itin svarbiu pačios posovietinės erdvės politinių režimų transformaciją lemiančiu veiksmu.

Kadangi šiuo tyrimu siekta papildyti politinių režimų transformacijas nagrinėjančių teorijų įžvalgas, galima pateikti kelias svarbiausias teorines pastabas.

Pirma, atliktas tyrimas patvirtina iškeltą prielaidą, kad vien tik vidinių arba išorinių ir materialių arba idėjinių veiksmų išskyrimas neleidžia adekvačiai suprasti politinių režimų transformacijos procesų posovietinėje erdvėje. Visi šie veiksniai turi būti įtraukti į tyrimą, siekiant kiek įmanoma aiškiau suvokti vienokio ar kitokio politinio režimo formavimosi sąlygas ir galimybes.

Antra, visų paminėtų veiksmų įtraukimas į analizę parodo, kad posovietinės erdvės subjektų transformacijos specifika yra kitokia nei anksčiau vykusią „demokratizacijos bangų“ metu. Vidurio ir Rytų Europos šalių transformacija vyko vyraujant praktiškai vieninteliam legitimiam

referenciniam politinio režimo modeliui – vakarietiškojai demokratijai. Tai reiškia, kad vidiniai veiksniai didele dalimi buvo svarbiausi kintamieji, lemiantys transformacijos baigtį. Be to, vienkryptis išorinis spaudimas (realių alternatyvų demokratijai nebuvimas) leido susiformuoti ir tranzitologinei paradigmai, numačiusiai linijinį perėjimą iš autoritarizmo į demokratiją. Atitinkamai, tranzitologinės prielaidos nelaikytinos klaidingomis, tiesiog jų taikymas yra apribotas laike ir erdvėje. Sąlygos, kuriomis vyksta transformaciniai procesai posovietinėje erdvėje, yra kitokios, todėl ir tranzitologinis požiūris nebėra tinkamas. Atsižvelgiant į tai galima tvirtinti, kad tiek tranzitologinė paradigma, tiek šioje disertacijoje konstruojamas posovietinės erdvės socio-politinės transformacijos modelis yra *vidutinio lygmens* teorijos, pritaikomos ribotoje erdvėje ir laike.

Trečia, siekiant sujungti skirtingus vidinius ir išorinius veiksnius į vientisą analitinį modelį, disertacijoje pasinaudota struktūriniu teoriniu prieiga. Išanalizavus įvairias struktūrines teorijas, suformuluotas struktūros, kaip specifinės (nebūtinai universalios) socio-politinės tvarkos, apibrėžimas, kurio pagrindu atlikta transformacinių procesų posovietinėje erdvėje analizė. Pasirinkta teorinė prieiga ir struktūros apibrėžimas leidžia įtraukti vidinius/išorinius ir idėjinius/materialius veiksnius į vientisą schemą, kuri sudaro kompleksinę, tačiau išsamų euristinį socio-politinių procesų pažinimo pagrindą. Trinaris struktūrinės veikimo aplinkos supratimas (ją sudaro tapatybinis, institucinis ir materialusis elementai) atveria „juodąją valstybės dėžę“ ir sujungia vidaus bei užsienio politiką į vientisą socio-politinės sąveikos procesą, kuriame tapatybiniai, instituciniai ir materialūs veiksniai tampa generalizuoti (nebeskirstomi į vidinius ir išorinius). Sąsaja tarp to, kaip atskiri subjektai elgiasi vidaus politikoje ir išorės santykiuose yra verta gerokai didesnio dėmesio tiek politikos, tiek tarptautinių santykių teorijose. Atliktas tyrimas parodo, kad ryšys tarp vidinio ir išorinio elgesio yra aiškiai identifikuojamas, todėl „juodosios dėžės“ atvėrimas yra būtina teorinė

prielaida, verčianti įtraukti vidinius veiksnius į išorinio elgesio, o išorinius veiksnius – į vidinio elgesio, supratimą.

Ketvirta, toks teorinis požiūris leidžia kalbėti apie kelių „struktūrų“ egzistavimą tarptautinėje sistemoje vienu metu. „Nepanašūs vienetai“ (pasak G.Sorenseno) skiriasi puoselėjamomis idėjomis, legitimiomis elgesio taisyklėmis ir materialine baze. Tokie struktūrinių elementų turinio skirtumai formuoja skirtingą struktūrinę veikimo aplinką, lemiančią skirtingą subjektų pasaulėžiūrą ir sociopolitinės sąveikos principus.

Penkta, pasirinkto struktūrinio modelio pagrindinis privalumas – galimybė vertinti analizuojamus procesus kompleksiskai, neiškeliant vieno ar kito veiksnio, tačiau susidarant bendrą vaizdą apie tas veikimo sąlygas (struktūrinę aplinką), kurios konstituoja socio-politinius procesus. Tai leidžia išvengti tam tikro paradigminio šališkumo. Kartu tai reiškia, kad toks teorinis pagrindas suteikia reflektyvistinį (interpretacinį) *supratimą*, bet ne pozityvistinį *paaiškinimą*. Atitinkamai, pagrindinė kritika, kuri gali būti pritaikyta pasirinktam teoriniam modeliui, greičiausiai bus susijusi su aiškinamųjų teorijos galių trūkumu. Vis dėlto, atsakant į tokią kritiką galima tvirtinti, kad supratimas yra būtina bet kokio paaiškinimo sąlyga. Prasmių, kurias socialiniai agentai priskiria savo veiksmui, supratimas yra objektyvaus mokslinio pažinimo prielaida. O prasmių formavimasis yra nulemtas specifinės struktūrinės aplinkos, kurioje vyksta socializacijos procesai. Taigi, struktūrinis supratimas yra neatskiriama netgi pozityvistinio socialinio mokslo dalis.

Penkta, struktūrinio supratimo nauda disertacijoje pademonstruojama susiejant realius/praktinius procesus su pasirinkto teorinio modelio pagalba identifikuotomis struktūrinėmis charakteristikomis, kurios daro poveikį posovietinės erdvės transformacijai.

Taigi, galima drąsiai tvirtinti, kad posovietinėje erdvėje susikerta du skirtingi paradigminiai požiūriai (dvi skirtingos struktūros) į socio-politinės

sąveikos esmę ir prasmę, kuriuos įkūnija Europa ir Rusija. Pirmasis požiūris, sietinas su Rusija, teigia, kad posovietinė erdvė yra persidengiančiose Rusijos ir Europos įtakos zonose. Tai reiškia, kad nuolatinė konkurencija ir įtampa, bet ne bendradarbiavimas apibūdina abiejų veikėjų sąveiką šiame regione. Atitinkamai, „spalvotosios revoliucijos“ vertinamos kaip Vakarų (apimančių ir ES, ir NATO) įtakos ir galios skverbimasis į Rusijos „natūralių interesų sferą“, kurią reikia stabdyti. Toks požiūris leidžia tvirtinti, kad Rusijos tapatybė ir su šia tapatybe siejami elgesio modeliai sudaro tokią veikimo aplinką Rusijoje, kurioje galių balansavimas ir „nulinė suma“ tampa pagrindiniais varomaisiais „atitikimo logikos“ principais. Tokia logika besivadovaujančio veikėjo elgesys iš principo nesuderinamas su europinės struktūrinės aplinkos konstitutuojamais „atitinkamo elgesio“ elementais. Europa posovietinę erdvę vertina kaip galimybę pasinaudoti visais plataus masto bendradarbiavimo suteikiamais privalumais politinėje, ekonominėje ir saugumo srityje. Pagal europinį supratimą, bendradarbiavimas ir dialogas, o ne kova ir balansavimas suteikia daugiausiai naudos visiems posovietinėje erdvėje sąveikaujantiems subjektams. Abu šie požiūriai lemia visiškai skirtingus pačios posovietinės erdvės raidos modelius, iš principo nesuderinamus tarpusavyje. Toks idėjų [struktūrų] susikirtimas neišvengiamai prisideda prie nestabilumo ir chaoso.

Struktūrinė Rusijos ir Europos veiksmų posovietinėje erdvėje analizė leidžia teigti, kad Rusija ir Europa, nors ir kalba apie tą patį geografinį regioną, vadovaujasi visiškai kitokiu jo vietos ir vaidmens tarptautinėje politikoje supratimu. Toks supratimo skirtumas, kylantis iš skirtingų Rusijos ir Europos struktūrų, implikuoja neišvengiamą nesusikalbėjimą ir nesusipratimą. Lūkesčiai ir prasmė, priskiriami kitų subjektų elgesiui, visiškai nesutampa, todėl galima kalbėti apie „prasilenkiančių traukinių“ efektą, kai abipusiai vertinimai yra pagrįsti skirtingu jų interpretavimu. Europos subjektai, siūlydama glaudesnę bendradarbiavimą, šį siūlymą traktuoja kaip abipusės naudos didinimo instrumentą, suartinant elgesio taisykles. Toks traktavimas

kyla iš Europos valstybių viduje naudojamų taisyklių ir jų kuriamos tapatybės poveikio. Savo ruožtu, Rusija Europos šalių elgesį ir iniciatyvas vertina „galių balansavimo“ kontekste – kaip siekį įsitvirtinti Rusijai priklausančioje įtakos zonoje. Pasekmė – formalus sutarimas dėl bendrų veiksmų, tačiau visiškas praktinis pasiektų susitarimų neįgyvendinimas.

Pateikiamas struktūrinis supratimas leidžia identifikuoti Rusijos ir Europos šalių elgesio posovietinėje erdvėje ribas. Kadangi europinis tapatybės ir taisyklių supratimas tiesiogiai lemia elgesį, tai leidžia paaiškinti įvairių ekspertų dažnai pabrėžiamą Europos „neaktyvumą“. Šis neaktyvumas ir pasyvumas dažnai įvardijamas kaip pagrindinė Europos elgesio problema, trukdanti greitai ir efektyviai skleisti demokratiją ir remti jos įtvirtinimą. Tačiau išnagrinėjus struktūrinius Europos elgesį lemiančius veiksnius, galima teigti, kad toks elgesys yra turbūt vienintelis įmanomas ir tikėtinas. Taikių priemonių, bendradarbiavimo ir dialogo kultūra, kylanti iš europinės kolektyvinės tapatybės ir taisyklių, tiesiog neleidžia elgtis kitaip. Karinės jėgos panaudojimas, netgi ekonominių sankcijų, iš anksto apie tai neišpėjus, taikymas ar veikimas neformaliais (t.y. nelegalizuotais) kanalais yra sunkiai įsivaizduojamas. Struktūriniu požiūriu jis netgi neįmanomas, kadangi paverstų Europą kažkuo kitu – prieštarautų jos tapatybei. Tai iš esmės skiria Europos struktūrinę veikimo aplinką nuo Rusijos, kurios elgesio modelis paremtas principu „tikslas pateisina priemones“. Vėlgi, toks Rusijos elgesys kyla iš jos puoselėjamos kolektyvinės tapatybės ir su tapatybe siejamo „atitinkamo“ elgesio. Tas pats pažymėtina ir kalbant apie formalių bei neformalių poveikio kanalų santykį. Tuo metu, kai Europos šalys stengiasi veikti išimtinai legaliais, formalizuotais būdais (netgi taikomos sankcijos yra formalizuojamos), Rusija drąsiai manipuliuoja neformalizuotais įtakos kanalais. Neformalių praktikų iššaknijimas Ukrainos ir Gruzijos visuomenėse suteikia Rusijai milžinišką santykinį pranašumą. Šis pranašumas leidžia Rusijai netgi pasinaudoti oficialiai Europos struktūrinei aplinkai būdingais elgesio modeliais, tačiau

užpildant juos „rusišku“ turiniu. Pavyzdys – rinkimų, jų stebėjimo misijų ar jaunimo organizacijų išnaudojimas. Kadangi demokratiniai rinkimai visuotinai pripažįstami kaip režimo demokratijos būtina sąlyga, jų vertinimas tampa svarbiu kriterijumi įvardinant režimo (ne)demokratiškumą. Stebint pastarųjų metų tendencijas nesunku išvelgti, kaip Rusija naudoja formaliai teisėtus, tačiau realiai fiktyvius metodus savo demokratiškumui įrodyti. NVS rinkimų stebėtojų misijos visuose be išimties posovietinės erdvės regiono rinkimuose puikiai iliustruoja, kaip Rusija pasinaudoja europinėmis taisyklėmis ir institucijomis neleidama toms pačioms taisyklėms realiai įsigalėti. Tuo tarpu Europos subjektai praktiškai negali imtis „rusišku“ modelių. Kaip jau minėta, tai nulemia europinė tapatybė.

Vadovaujantis pateikta struktūrine logika, bet kokie naujų ES valstybių narių siūlymai imtis „griežtesnės“ pozicijos Rusijos atžvilgiu yra atmetami dėl jų nesuderinamumo su europiniu „atitinkamu elgesiu“. Netgi galima tvirtinti, kad struktūrinis elgesio aiškinimas teoriškai implikuoja galimybę susiformavusią struktūrą keisti tik per tarpusavio socialinės sąveikos procesą. Kitaip sakant, santykiuose su Rusija, Baltarusija ar Gruzija, atsiribojimas, sankcijos ar izoliacija yra beprasmės, kadangi tik stiprina esamos struktūrinės aplinkos tose šalyse perkūrimą ir internalizavimą. Panaikinami bet kokie socio-politinės sąveikos svertai. O būtent socialinė sąveika yra svarbiausias pokyčių generavimo instrumentas, kylantis iš intersubjektyvios ir socialinės struktūros prigimties traktavimo. Norint, kad Rusija atsisakytų nulinės sumos mentaliteto, būtina sąveiką su ja grįsti priešinga, t.y. dialogo ir bendradarbiavimo, logika. Bet koks rusišku elgesio modelių taikymas jos atžvilgiu tik padės perkurti Rusijos struktūrinę veikimo aplinką ir dar labiau ją internalizuos.

Vertinant **Ukrainos** struktūrinės veikimo aplinkos, kaip santykio tarp tapatybės, taisyklių ir materialinės bazės, pobūdį, matomas aiškus neapibrėžtumas. Kolektyvinės tapatybės dimensija Ukrainoje yra

nesusiformavusi. Nors galima pastebėti ukrainietiškos (pilielinės) Ukrainos tapatybės formavimosi užuomazgas, gerokai stipresnį poveikį elgesiui daro konkuruojančios Rusijos (slaviškosios) ir europinės tapatybės. Taisyklių dimensijos lygmenyje aiškiai pastebima rusiškosios struktūrinės aplinkos įtaka. Ukrainos socio-politinės sąveikos procesams būdingi tie patys bruožai, kurie sietini su Rusijos taisyklių dimensija (galios politika, neformalios taisyklės, nulinės sumos mąstymas ir ilgalaikės strategijos subordinavimas trumpojo laikotarpio rezultatams). Rusijos kišimasis į Ukrainos sociopolitinius ir ekonominius procesus bei esama materialinė priklausomybė sukuria galimybę perkurti rusiškąją institucinę aplinką Ukrainoje. Materialinė bazė Ukrainos atveju taip pat neleidžia įvardinti jos, kaip savarankiško subjekto (priklausomybė tiek nuo Rusijos, tiek nuo Europos materialinių struktūrų), tačiau galima teigti, kad didesnę įtaką kol kas daro priklausomybė nuo Rusijos.

Gruzija veikia kiek kitokiame struktūriniame kontekste nei Ukraina. Visų pirma, akivaizdus yra tapatybinės dimensijos skirtumas. Gruzijos atveju tapatybė yra aiškiai „anti-rusiška“. Tačiau tai nereiškia, kad ji yra neišvengiamai europietiška. Kadangi Gruzijoje dominuoja rusiškai struktūrinei aplinkai būdingi elgesio modeliai ir pasaulėžiūra, tai implikuoja galių balansavimo logika grįstą elgesį tarptautinėje arenoje. Atitinkamai, Gruzijos deklaruojamas „vakarietiškumas“ yra suvokiamas racionalios naudos didinant savo galią kontekste. Toks požiūris nesiderina su normatyviniu Europos tapatybės pagrindu ir yra artimesnis JAV, nei Europai. Kartu tai suponuoja didelę materialinės bazės įtaką Gruzijos elgesiui, kuri tiesiogiai siejasi su tokiais struktūriniais elgesio determinantais, kaip Pietų Osetijos ir Abchazijos separatistinių regionų problema. Materialinių problemų (teritorinio integralumo) prioritetizavimas tampa svarbiausia politinio režimo transformacijos (demokratijos įtvirtinimo) kliūtimi, kadangi santykyje su esama taisyklių ir tapatybine dimensijomis perkuria su [europine] demokratija nesiderinančius elgesio modelius.

Struktūrinės aplinkos posovietinėje erdvėje analizė rodo, kad Rusijos struktūros implikuojami elgesio/poveikio posovietinėms šalims metodai iš esmės neutralizuoja arba stipriai iškreipia Europos įtaką. Vertinant režimo transformacijos kontekste, tokia situacija formuoja „struktūrų persidengimo“ fenomeną, kuomet europinės [demokratinės] taisyklės yra užpildomos rusiškųjų taisyklių turiniu. Kitaip sakant, demokratija lieka tik deklaratyvia tapatybiniame lygmenyje išlaikoma tendencija, tačiau neužsipildo su demokratija siejamomis elgesio taisyklėmis. Materialinės bazės specifika ir su atitinkamomis jos išnaudojimo priemonėmis susijęs Rusijos ir Europos šalių elgesys (t.y. taisyklių ir materialinės dimensijos santykis) suponuoja Rusijos santykinį pranašumą ir dominavimą Gruzijoje ir Ukrainoje. Pažymėtina, kad rusiškosios struktūros dominavimas neturi būti tiesiogiai suprantamas, kaip neorealistine Rusijos įtaka. Tai turėtų būti labiau suprantama kaip sociopolitinė aplinka, palankesnė rusiškiems, o ne europiniams elgesio modeliams vystytis.

Pateiktos teorinės išvados leidžia kalbėti ir apie kai kuriuos praktinius apibendrinimus. Tiesa, šie apibendrinimai yra labiau galimų elgesio priemonių veiksmingumo įvertinimas, nei konkretūs pasiūlymai. Turbūt svarbiausia praktinė rekomendacija šiame kontekste – norint didinti Europos įtaką posovietinėje erdvėje, būtina ieškoti tokių elgesio metodų, kurie padėtų atsverti neformalią Rusijos įtaką, tačiau neatkartotų Rusijos naudojamų metodų. Pagrindinis pavojus, su kuriuo gali būti susiduriama Europai pereinant prie „kietesnės“ politikos, yra rusiškosios struktūrinės aplinkos perkūrimas ir dar gilesnis internalizavimas. Kitaip sakant, imdamosis „kietesnės“ politikos Europos valstybės rizikuoja perimti Rusijos siūlomas sąveikos taisykles. Jei taip galiausiai atsitiktų, grįžimas į galių balansavimu pagrįstą sąveikos logiką, ko taip siekia Rusija, taptų beveik neišvengiamas. Pasekmės posovietinės erdvės subjektams būtų labai liūdnos – labai tikėtina, kad jos vėl taptų mažomis figūromis galių balansavimo žaidime. Be to, pačios Europos, kaip vieningo socio-politinio darinio likimui, iškiltų grėsmė.

Vertinant Rusijos galimybes įtvirtinti savąją struktūrinio veikimo palinką posovietinėje erdvėje, galima pažymėti keletą svarbiausių momentų. Visų pirma, akivaizdu, kad „praminto tako“ priklausomybė yra palanki Rusijai. Taisyklės ir materialinė priklausomybė, kurią Maskva kelis dešimtmečius formavo visoje šiandieninėje posovietinėje erdvėje, nepasikeičia pernakt. Rusija šiandien sėkmingai veikia (per)kurdama šias taisykles ir stiprindama materialinę Ukrainos ir Gruzijos priklausomybę. Tačiau vertinant iš rusiškųjų pozicijų, egzistuoja viena rimta problema, trukdanti galutinai įtvirtinti posovietinėje erdvėje tą struktūrinę veikimo aplinką, kuri šiandien dominuoja pačioje Rusijoje. Ta problema susijusi su Rusijos kolektyvinės tapatybės pobūdžiu. Rusijos elgesys posovietinių šalių atžvilgiu, paremtas „privilegiuotų interesų sferos“ logika yra svarbiausias tokias šalis kaip Ukraina, Gruzija ar net Baltarusija atstumiantis veiksnys. Beveik visose posovietinėse šalyse vienokiu ar kitokiu pagrindu yra susiformavusi „modernios“ valstybės korporatyvinė tapatybė, o tai reiškia, kad į santykius su kitais subjektais žiūrima per suvereniteto išlaikymo prizmę. Buvimas „privilegiuota interesų zona“ niekaip su tuo nesutampa. Rusijos kartais agresyvus elgesys siekiant išlaikyti totalią savo kontrolę ir įtaką posovietinėje erdvėje yra labiausiai šios erdvės šalis atgrasantis iš Rusijos struktūrinės veikimo aplinkos kylantis elementas. Neatmestina, kad tolimesnis beatodairiškas bandymas skleisti Rusijos, kaip siuzereno tapatybę, gali posovietinės erdvės šalis paskatinti ieškoti alternatyvų kuriant kolektyvinę savivoką. Nors nenagrinėtas šiame tyrime, Baltarusijos pavyzdys pastaruoju metu yra labiausiai iliustratyvus.

Kaip galima būtų vertinti Europos subjektų elgesį posovietinėje erdvėje? Europinė politika čia, ypač nuo 2004-ųjų metų, kuomet į ES įstojo aštuonios buvusios posovietinės šalys, dažnai buvo kritikuojama. Chronologiškai stebint europinės politikos raidą (pradedant Platesnės Europos planais, vėliau pereinant prie Europos kaimynystės politikos ir galiausiai patvirtinus Rytų partnerystės iniciatyvą) galima drąsiai teigti, kad ši raida

atspindi tam tikrus struktūrinius pokyčius Europos viduje, kuriuos sukėlė naujų narių priėmimas. Akivaizdu, kad pirminis EKP variantas (skirtas bendrai rytiniams ir pietiniams kaimynams) buvo labiau Vakarų Europos valstybių pasaulėžiūrą ir turimą supratimą atspindintis projektas. Savo ruožtu, Rytų partnerystė yra daug artimesnė Vidurio ir Rytų Europos šalių mąstymui. Perėjimas prie vis labiau detalizuotos, specifiškos ir konkrečioms struktūrinėms aplinkybėms pritaikytos politikos tikrai matomas. Tai leidžia kalbėti apie sustiprėjusią naujųjų ES šalių poziciją šios organizacijos sprendimų priėmimo procese. Tačiau lieka neatsakytas klausimas, ar toks pozicijų stiprinimas neprisideda prie rusiškai struktūrinei aplinkai būdingų elgesio modelių perkūrimo. Kaip jau minėta, „naujųjų europiečių“ palaikoma „kietesnė“ ES politika Rusijos atžvilgiu iš esmės reiškia grįžimą į senuosius galių balansavimo ir nulinės sumos laikus. Neatmestina, kad būtent naujųjų ES narių struktūrinė aplinka (kurioje vis dar gausu rusiškosios struktūros, ypač jos institucinės dimensijos elementų) yra svarbi to priežastis. Struktūrinės teorijos prasme, tokios tendencijos pasekmės nėra naudingos Europai, todėl viena iš galimų praktinių rekomendacijų daugeliui naujųjų ES narių yra būtinybė aiškiau suvokti Europos struktūrinę sandarą (pagal šioje disertacijoje siūlomą struktūros konceptualizavimo modelį). Be to, naujųjų ES narių struktūrinė analizė (rusiškosios struktūros atavizmų poveikio įvertinimas) galėtų tapti įdomiu tolimesnių tyrimų šioje srityje lauku, galbūt padėsiančių aiškiau suprasti šių subjektų elgesio motyvacijas bei parodysiančių potencialiai vis dar egzistuojančių struktūrų persidengimo poveikį.

Šiame kontekste svarbia praktine rekomendacija tampa ir JAV struktūros implikuojamo poveikio analizės būtinybė. Nors disertacijoje nebuvo detaliau nagrinėjama JAV būdinga socio-politinė struktūra ir iš jos kylantys elgesio modeliai, galima daryti prielaidą, kad jos atskirų dimensijų turinys ir santykis yra kitoks nei Europos atveju, o tai skatina nesusipratimus Europos viduje. Kaip rodo Gruzijos atvejis, JAV įtakoje kuriami socio-politinės

sąveikos modeliai ir sąlygos yra labai svarbūs, todėl amerikietiškosios struktūros tipologizacija ir jos panašumai/skirtumai lyginant su europine bei rusiškąja struktūrine veikimo aplinka galėtų suteikti dar daugiau supratimo apie jų [persidengiantį] poveikį ne tik posovietinėje erdvėje, bet netgi pačios Europos viduje.

Kalbant apie konkrečius instrumentus Europai veikti posovietinėje erdvėje galima drąsiai tvirtinti, kad sąlygiškumas ir socializacija, nesuteikus posovietinės erdvės šalims narystės perspektyvos, praktiškai neturi realaus poveikio. Nors Asociacijos sutarties ir gilesnės laisvos prekybos erdvės perspektyva iš Europos pusės dažnai pateikiamos kaip stiprus stūmoklis posovietinėms šalims įgyvendinti reformas, pačiose posovietinėse šalyse toks požiūris nėra vyraujantis. Vyraujanti greitos naudos gavimo logika neleidžia šiems iš principo ilgalaikiams instrumentams tapti efektyviais reformų katalizatoriais. Tuo labiau, kad Rusijos siūlomi greiti ir konkretūs variantai sukuria alternatyvų raidos kelią, kuris esamomis struktūrinėmis posovietinės erdvės sąlygomis dažnai atrodo patrauklesnis.

Kaip vieną iš šios problemos sprendimo variantų galima būtų pasiūlyti pačių ukrainiečių numatomą bendradarbiavimo su Europa modelį. Jo esmė – suskaidyti Europos siūlomus privalumus į trumpalaikius tikslus (atsisakyti požiūrio – „pirma visos reformos, paskui atlygis“) ir susieti juos su konkrečiais apdovanojimais. Galima būtų siūlyti per trumpą laikotarpį pasiekiamą abipusę naudą, kai ekonominės paskatos susiejamos su konkrečiomis politinėmis reformomis (pvz. tam tikros [siauros] srities *acquis* perėmimas). Tai stimuliuotų realų reformų įgyvendinimą, kadangi numatytą apčiuopiamą trumpuoju laikotarpiu pasiekiamą naudą ir kartu leistų išlaikyti principinę paramą europeizacijos procesui.

Vizų režimas, dabar egzistuojantis tarp Europos ir posovietinės erdvės valstybių, yra pagrindinė kliūtis skatinti Europos struktūros plėtrą per socializacijos procesus. Vėlgi, Rusijos struktūra šiuo atveju yra nepalyginamai

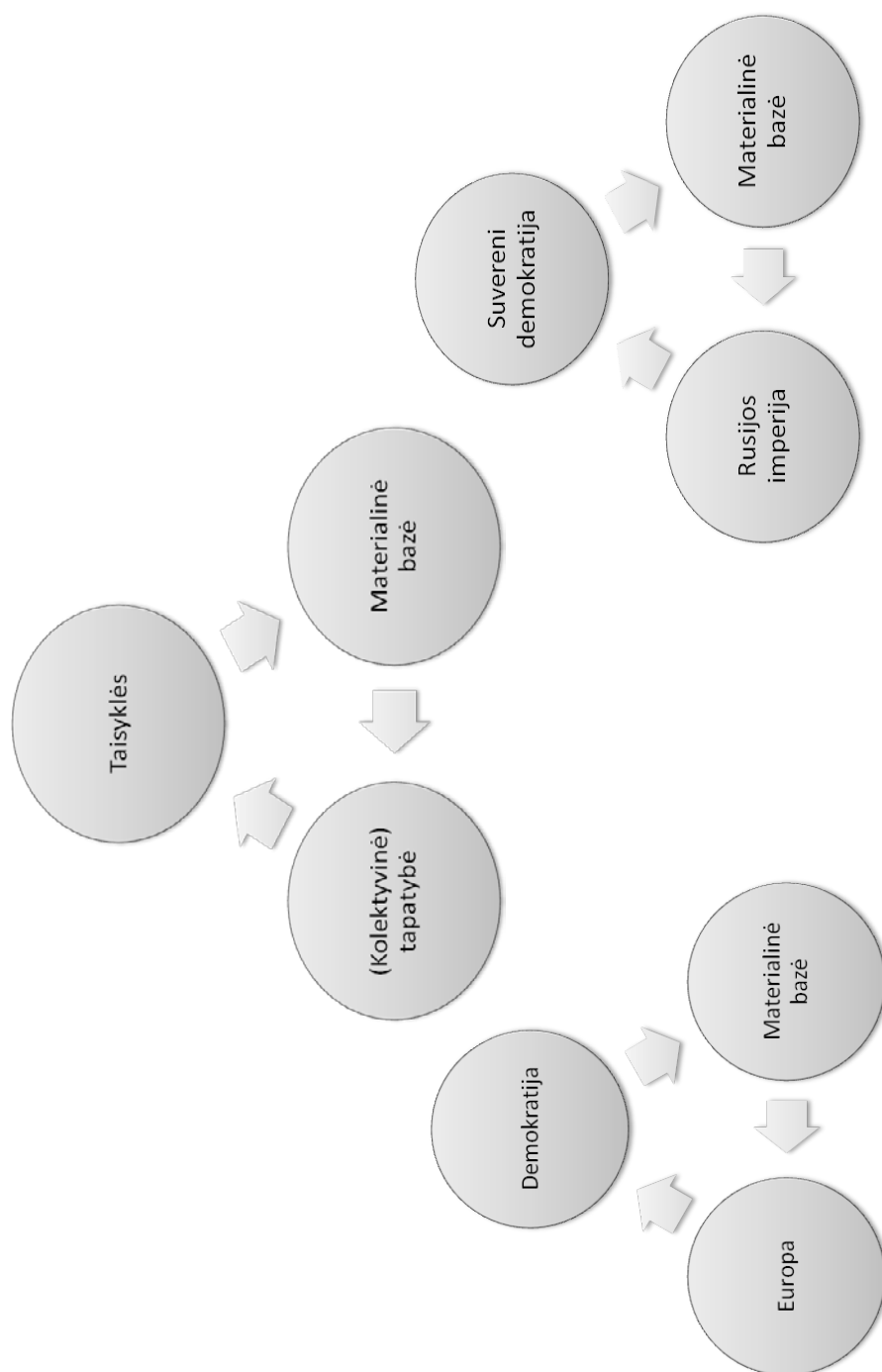
geresnėje padėtyje (egzistuoja bevizis režimas). Europa atsiduria situacijoje, kuri neleidžia išnaudoti pagrindinio jos „minkštosios galios“ svarto – ekonominio patrauklumo. Bevizio režimo suteikimas galėtų tapti būtent ta „trumpuoju laikotarpiu pasiekiamą naudą“, kurios pagrindu galima būtų realiai stiprinti posovietinių šalių susisaistymą su Europa. Tiesa, teoriškai egzistuoja pavojus, kad bevizio režimo suteikimas posovietinėms šalims potencialiai gali būti grėsmingas pačiai Europai – skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis įpratusių veikti individų antplūdis gali tapti iššūkiu atskiroms europinės struktūros dimensijoms (ypač instituciniame ir tapatybiniame lygmenyse). Vis dėlto, galutinai nesusiformavusi posovietinės erdvės gyventojų kolektyvinė tapatybė nėra pakankamai konsoliduota, kad galėtų stipriai sukurti įtvirtintą europinį tapatumą, siejamą su nusistovėjusiomis elgesio taisyklėmis.

Galiausiai, būtent [europinės] kolektyvinės tapatybės formavimo politika potencialiai yra ta sritis, kuri posovietinėje erdvėje gali būti lengviausiai įgyvendinama. Tai patvirtina ir minėtas Rusijos skleidžiamos kolektyvinės tapatybės neadekvatumas bei atmetimas. Deklaruojant bendrus iššūkius ir tikslus reikia kurti bendro veikimo sritis, instrumentus, taip formuojant tapatybės perkūrimo procesą. Pažymėtina, kad tapatybės santykis su istorija išlieka labai glaudus, o istorijos interpretacijos labai stipriai skiriasi Europos ir Rusijos mentalinėse schemose. Paprastai tariant, tapatybės formavimas praktiškai visose buvusiose sovietinio bloko šalyse remiasi tokia istorijos interpretacija, kuri neigia ir demonizuoja Rusijos tapatybės formavime pabrėžiamus akcentus (puikiausias pavyzdys yra Didžiojo Tėvynės karo padarinių interpretavimas Rusijoje ir naujosiose ES valstybėse narėse – tai yra pasididžiavimo (Rusija) ir paniekimo (pvz., Rytų Pabaltijo šalys) priešprieša). Nors tai atskira tyrimų tema, galima drąsiai teigti, kad tapatybės formavimui pasitelkiamos istorijos interpretacijos yra viena iš svarbiausių kliūčių, trukdančių formuoti dialogą ir bendradarbiavimui palankią atmosferą tarp Rusijos ir Europos. Posovietinės erdvės šalys, vėlgi, atsiduria blogiausioje

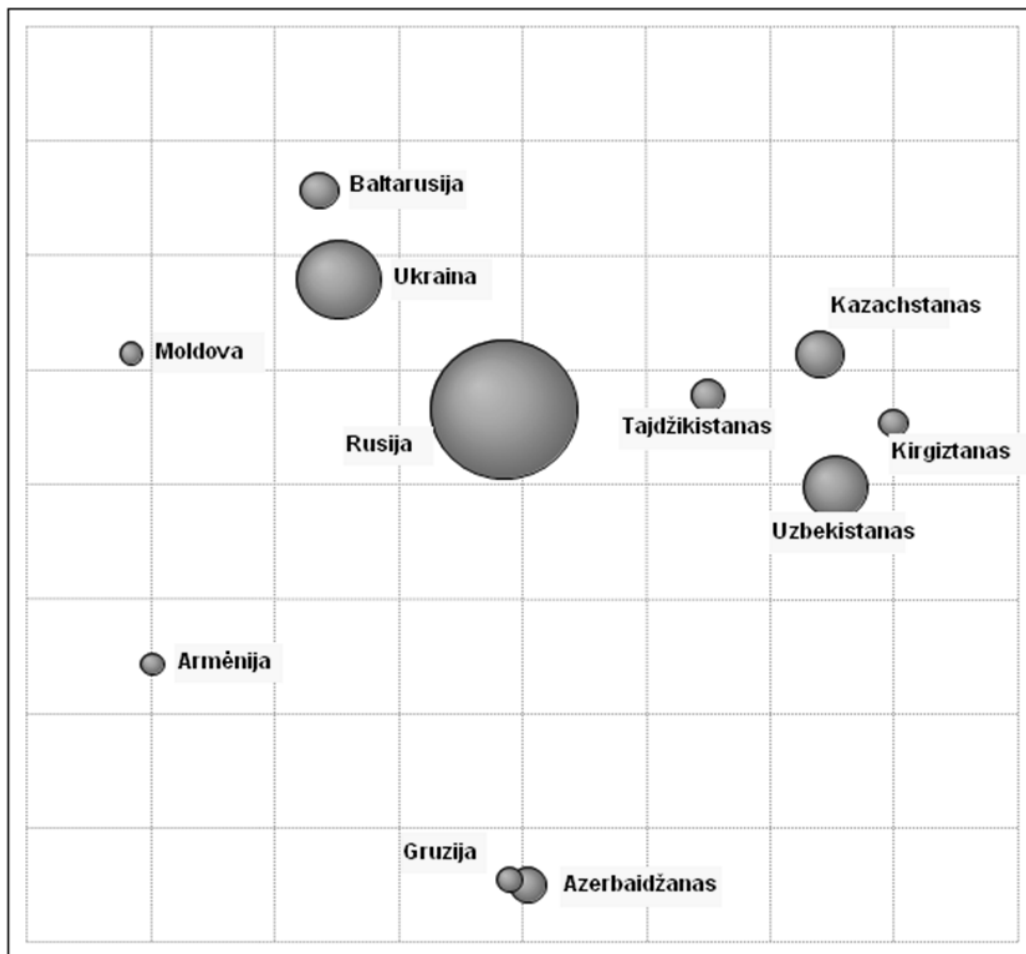
situacijoje, nes neturi aiškios kolektyvinės tapatybės ir susiduria su vidiniais konfliktais šioje srityje, kurie dar labiau eskaluojami išorinių veikėjų. Tikėtina, kad šiandieninių, realių problemų akcentavimas ir bendras sprendimas turėtų būti pagrindinis europinės kolektyvinės tapatybės įtvirtinimo posovietinėje erdvėje veiksnys.

PRIEDAI

1 Schema: (istorinēs) struktūros vidinė sandara ir galimos praktinēs variācijas

2 Schema: „Subjektyvaus artumo“ konfigurācijos posovietinėje erdvėje, remiantis 2 lentelėje pateikiamais duomenimis.

Šaltinis: "Eurasian monitor", MFGS April-May 2008

1 Lentelė: Šiandiniame pasaulyje veikiančių „nepanašių vienetų“ tipai pagal G.Sorensen

	MODERNI VALSTYBĖ	POSTMODERNI VALSTYBĖ	SILPNA POKOLONIJINĖ V-BĖ	MODERNIZACIJĄ IŠGYVENANTI V-BĖ
Vyriausybė	Centralizuotas, demokratiniais principais pagrįstas valdymas, paremtas administracine, policine ir karine organizacija, sankcionuotas teisiniais būdais, turintis legitimaus prievartos naudojimo monopolį aiškiai apibrėžtoje teritorijoje.	Daugiasluoksnis valdymas keliuose susijusiose ir persidengiančiose srityse. Valdymas apima supranacionalinius, tarptautinius, tarpvyriausybinius ir transnacionalinius santykius.	Neefektyvios ir korumpuotos administracinės ir institucinės struktūros. Valdymas pagrįstas prievarta, o ne įstatymo viršenybe. Legitimaus prievartos naudojimo monopolis nesukurtas.	Modernizaciją išgyvenančios valstybės pasižymi kitiems trims modeliams būdingų savybių specifine konfigūracija
Tautiškumas	Apibrėžtoje teritorijoje gyvenantys žmonės sudaro piliečių bendruomenę (su politinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis teisėmis) ir sentimentų bendruomenę, pagrįstą kultūriniais ir istoriniais ryšiais. Tautiškumas sutvirtinamas per aukštą sanglaudą, vienijančios tautos egzistavimą ir valstybę.	Tapatybė nėra išimtinai nacionalinė. Kolektyvinė tapatybė „virš“ ir „žemiau“ tautos yra aiškiai išreikšta. Pilietybės transformacija. Mažiau tiesioginio bendrumo (sanglaudos) turinti „piliečių bendrija“.	Dominuoja lokalinės/etninės bendruomenės. Silpnas lojalumas valstybei ir žemas valstybės legitimumas. Lokalinės bendruomenės yra svarbesnės už nacionalinę bendruomenę.	Brazilija, Indija, Kinija ir Rusija ir modernizaciją išgyvenančių valstybių pavyzdžiai.

Ekonomika	Segreguota nacionalinė ekonomika, savarankiška ta prasme, kad sugeba pati savaimė apsirūpinti visais reprodukcijai reikalingais produktais. Didžioji dalis ekonominės veiklos vyksta valstybės viduje.	Nacionalinės ekonomikos daug mažiau savarankiškos dėl augančios integracijos. Didžioji dalis ekonominės veiklos vyksta tarp-sieninių tinklų pagalba.	Heterogeninė tradicinio žemės ūkio, neformalaus smulkiojo verslo miestuose ir kai kurių modernios pramonės fragmentų kombinacija. Didelė priklausomybė nuo globalios ekonomikos.	Kiti pavyzdžiai galėtų būti Argentina, Meksika, Venesuela, Indonezija, Malaizija ar Tailandas.
Suverenitetas	Nacionalinė valdžia konstitucinės nepriklausomybės forma. Valstybė turi aukščiausią politinę valdžią savo teritorijoje. Vadovaujamosi išorinio nesikišimo į vidaus reikalus principu.	Pereinama nuo išorinio nesikišimo prie abipusės intervencijos principo. Supranacionalinės valdžios reguliavimas vis labiau stiprėja.	Konstitucinė nepriklausomybė dera su „sutarta intervencija“ (donorų vykdoma paramos kontrolė, tarptautinės bendruomenės priežiūra). „Ne-abipusiškumo“ (non-reciprocity) principas – specialus silpnų valstybių traktavimas, kadangi abipusiškumas neįmanomas dėl jų silpnumo.	Kiekviena šalis apima skirtingų valstybingumo formų konfigūraciją.
Pavyzdžiai	EBPO valstybės apie 1955 m.	EBPO valstybės šiandien	Valstybės į pietus nuo Sacharos	Žr. ↑

Šaltinis: Georg Sorensen „Big and Important Things in IR: Structural Realism and the Neglect of Changes in Statehood“ // *International Relations*, Volume 23 (2), pp.231-232

2 Lentelė: Atsakymai į klausimą „Su kuria iš paminėtų šalių Jūs sutiktumėte vienytis?“

	Rusija	Baltarusija	Ukraina	Kazachstanas	Armėnija	Azerbaidžanas	Kirgiztanas	Tadžikistanas	Gruzija	Moldova	Uzbekistanas
Su Rusija		56	47	51	67	13	72	73	10	46	65
Su Baltarusija	37		29	9	5	4	4	29	1	4	7
Su Ukraina	29	21		9	5	13	6	26	9	13	11
Su Kazachstanu	24	10	12		2	6	37	45	1	1	23
Su Armėnija	14	4	3	2		0	1	10	3	1	5
Su Azerbaidžanu	11	3	2	3	2		1	13	9	1	6
Su Kirgiztanu	10	2	2	6	2	3		27	0	1	17
Su Tadžikistanu	10	2	3	4	2	2	4		0	1	12
Su Gruzija	10	2	4	2	4	8	2	10		1	6
Su Moldova	14	6	6	2	2	2	1	10	0		5
Su Uzbekistanu	11	2	2	4	2	3	14	24	0	1	
Su Turkija	5	2	2	6	2	31	7	19	1	2	7
SU ES	15	25	22	16	15	24	7	16	37	32	7
Su niekuo	32	18	25	32	23	24	16	7	38	14	16

Šaltinis: "Eurasian monitor", Intergovernmental fund of humanitarian collaboration. April-May 2008

**3 Lentelė: Tiesioginės užsienio investicijos pagal jų kilmės šalį Ukrainoje
2003-2006 m. (tūkst. JAV dolerių)**

	2003	2004	2005	2006
Vokietija	361.4 (6.6%)	480.5 (7.2%)	4654.3 (32.6%)	4267 (26.5%)
Kipras	721.8 (13.3%)	809.6 (12.2%)	1383.4 (9.7%)	2286 (14.2%)
Austrija	202 (3.7%)	265.4 (4.0%)	1217.3 (8.5%)	1215.5 (7.6%)
Jungtinė Karalystė	561.1 (10.3%)	702.3 (10.6%)	993.5 (7.0%)	1182.4 (7.4%)
Nyderlandai	368.0 (6.8%)	468.4 (7.0%)	777.6 (5.4%)	1133.6 (7.0%)
JAV	848.4 (15.6%)	875.2 (13.2%)	1173.3 (8.2%)	1076.7 (6.7%)
Rusija	311.0 (5.7%)	529.9 (8.0%)	706.9 (4.9%)	744.8 (4.6%)
Britų Virginijos salos	294.1 (5.4%)	428.0 (6.4%)	622.9 (4.4%)	613.7 (3.8%)
Šveicarija	257.4 (4.7%)	325.1 (4.9%)	385.9 (2.7%)	383.4 (2.4%)
Lenkija	122.2 (2.2%)	143.1 (2.2%)	190.7 (1.3%)	277.9 (1.7%)

Šaltinis: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche. – wiiw Database on Foreign Direct Investment in Central, East and Southeast Europe, 2007

4 Lentelė: Re-privatizacijos proceso specifika Ukrainoje

„Iki Oranžinės revoliucijos prezidentas L.Kučma atliko „arbitro“ vaidmenį perskirstant rentas tarp jį remiančių verslo ir administracinio elito (t.y. oligarchų) grupių įvairiose ekonominio gyvenimo sferose. <...> Toks perskirstymas sukūrė „oligarchinio teisingumo“ sistemą – rėmėjų poreikiai buvo tenkinami vienas paskui kitą, užtikrinant, kad visi gaus savąją „pyrago dalį“. Tokia sistema užtikrino oligarchų lojalumą „arbitrui“ ir leido jiems sugyventi tarpusavyje. Tokiu privatizacija „pagal reikalavimą“ buvo skatinama skirtingų bet tarpusavyje koordinuojamų oligarchų interesų gauti savąją rentos dalį. Tokie procesai leido Ukrainoje susikurti didelėms verslo grupuotėms, kurios šiandien dominuoja Ukrainos ekonomikoje. Tikėtina, kad tai buvo vienas iš būdų neleisti Ukrainoje įsitvirtinti Rusijos kapitalui ir žaidėjams. Antra vertus, nors buvo pristabdytas Rusijos įsitvirtinimas Ukrainos ekonomikoje, susikūrė tokia verslo sistema, kuri buvo orientuota išimtinai į rentų gavimą ir jų užsitikrinimą. Be kitų problemų, tokia padėtis praktiškai naikino konkurenciją (liberalizacija suvokiama kaip grėsmė esamam rentų paskirstymo modeliui) ir skatino verslo elitą priešintis nuosavybės teisių įtvirtinimui bei įstatymo viršenybės stiprinimui <...>.

Po Oranžinės revoliucijos situacija pasikeitė kiekybiškai, kadangi nepasitenkinimą ėmė reikšti tos stambaus verslo grupės, kurios buvo nepatenkintos L.Kučmos laikų privatizacijos „pagal reikalavimą“ rezultatais. Atsižvelgiant ir į visuomenės labai neigiamą požiūrį į tokios privatizacijos rezultatus, buvo paskelbta „reprivatizacija“ – ankstesnių privatizacijos procesų peržiūra. Tačiau jos tikslas buvo ne privatizuotų išteklių sugražinimas valstybės nuosavybėn (re-nacionalizacija), tačiau tolimesnė privatizacija (perpardavimas) naujiems savininkams, kurie tiesiogiai susiję su „oranžinėmis“ politinėmis jėgomis“.

Vienas iš re-privatizacijos motyvų, pristatomas naujosios „oranžinės“ valdžios, buvo įvykusių sandėrių neteisėtumas ir korumpuota prigimtis. Tačiau „problema ne tame, kad oligarchai buvo nekalti. Privatizacija [L.Kučmos laikų] buvo užsakyta. Tačiau korupcija, kaip taisyklė, neišrodoma, o privatizacija vyko pagal tuomet egzistavusius teisės aktus. Blogiausias su re-privatizacija susijęs dalykas buvo metamų kaltinimų selektyvumas. „Užsakomoji privatizacija“ buvo visuotinis reiškinys, o kaltinimai pateikiami tik ribotam asmenų skaičiui – glaudžiai susijusiems su buvusiu režimu ir nepateikiant visuomenei racionalių tokio selektyvumo paaiškinimo kriterijų.

Esamoje masinės korupcijos aplinkoje bet kokiam regioniniam ar savivaldos valdininkui reprivatizacija tampa nuolatiniu korumpuotų pajamų šaltiniu ir priemone kontroliuoti privatizuojamų įmonių savininkus. Naudojantis reprivatizacija ar vien tik jos grėsme galima sužlugdyti konkurentus arba perimti jų nuosavybę. Todėl didžiausias reprivatizacijos pavojus yra ne kelių rezonansinių atvejų egzistavimas, o jos masinio išplitimo keliami stimulai.

Reprivatizacija prasidėjo kaip politinis procesas naudojant įvairias politinio

spaudimo priemonės, nesistengiant jų teisiškai įforminti ir greičiausiai pasibaigs taip pat tik politiniais signalais, politinės įtampos sumažinimu. Tačiau tokia reprivatizacijos proceso pabaiga gresia dviem problemom: (1) negalima būti tikriems, kad procesas apskritai bus galutinai užbaigtas; (2) jis gali būti atnaujintas bet kuriuo momentu ir dėl bet kokių priežasčių, jeigu valdžia nesiims apskritai legitimizuoti privatizacijos.

Ukrainos gyventojų vertybės ir stereotipai tolimi nuo pilietinės brandos. Trijų sovietinių kartų gyvenimo laikotarpis išnaikino saviorganizacijos, kolektyvinės savo teisių apsaugos, solidaraus elgesio tradicijas. Pagrindinis pilietinio nebrandumo indikatorius yra faktas, kad daugiau ar mažiau efektyvus politinės demokratijos mechanizmai buvo sukurti Vidurio ir Rytų Europos, Rytų Pabaltijo šalyse, tačiau ne Ukrainoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Moldovoje.

Valdžios nekontroliuojamumas dar labiau apsunkinamas istorinėmis nepagarbos įstatymui tradicijomis. Visuose visuomenės sluoksniuose, jei įstatymo nesilaikymas naudingas, jis tampa ir moralus ir socialiai leistinas. Lyg egzistotų nebylus socialinis susitarimas šiuo klausimu. Visuomenė nėra pasirengusi laikytis įstatymo, o valstybė nepajėgi nei stimuliuoti, nei priversti tai daryti“.

Parengta pagal: Vladimir Dubrovskiy, Alexander Paskhaver, Lidia Verkhovodova, Barbara Blaszczyk “Conditions of Resuming and Completing Privatization in Ukraine: Analytical report and recommendations for the State Privatization Program”, Center for Social and Economic Research, CASE Ukraine, Kyiv, Kyiv-Warsaw, 2007

Александр Пасхавер, Лидия Верховодова „Приватизация до и после оранжевой революции“, CASE . Центр социально-экономических исследований, Исследования и анализ № 319, Варшава 2006 г., - http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/10045058_sa319.pdf

5 lentelė: Ukrainos oligarchai ir jų remiamos politinės jėgos

Paskutiniaisiais L.Kučmos valdymo metais dominavo trys verslo grupuotės: Rinato Achmetovo „System Capital Management“ (Doneckas) Viktoro Pinčiuko „Interpipe“ (Dnepropetrovskas) Kijevo klanas (Grigorijus Surkis ir Viktoras Medvedčukas)

Po Oranžinės revoliucijos Ukrainoje dominuoja kelios oligarchinės grupuotės: „System Capital Management“ (SCM), „EastOne“ (buvusi „Interpipe“), ir kelios naujos – Vitalijaus Haiduko/Serhijaus Tarutos vadovaujama Donbaso Industrinė sąjunga (Industrial Union of Donbas) bei „Pryvat“ grupė iš Dnepropetrovsko, vadovaujama Igorio Kolomoiskio.

Po Oranžinės revoliucijos oligarchinių jėgų balansas ir veikimo metodai šiek tiek pasikeitė. Kadangi buvo panaikinta prezidentinė sistema, anksčiau išimtinai į prezidento rėmimą orientuotos grupuotės ėmė remti Vyriausybę ir politines partijas, kandidatuojančias į parlamentą. Įprasta praktika tapo vienam oligarchui remti kelias politines jėgas iš karto.

Rinatas Achmetovas

SCM – pagrindinis Regionų partijos (RP) rėmėjas. R.Achmetovas nuo 2006 yra Ukrainos Rados deputatas. Jis vadinamas vienos iš dviejų grupuočių RP viduje lyderiu. R.Achmetovas vadovauja vadinamajai “verslo frakcijai”, kurią sudaro jauni ir pragmatiški aktyvistai (Borisas Kolesnikovas). Kita frakcija yra vadinamoji “politinė frakcija”, jos lyderis Mykola Azarovas. Šią frakciją sudaro vyresni ir radikalesni Donecko klanų atstovai. R.Achmetovas, nepaisant narystės RP, remia ir prezidentą V.Juščenką, kadangi tikisi iš jo geresnių verslo sąlygų ir didesnės įtakos politikoje (pvz., V.Juščenka 2008 m. Ukrainos Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos sekretore paskyrė artimą R.Achmetovo bendražygę Raisą Bohatyriovą.

PR viduje “verslo frakcija” neturi aiškių prioritetų tarp Rusijos ir ES, tačiau pasisako už pragmatiškų santykių su abiem pusėm palaikymą. „politinė frakcija“ yra gerokai labiau pro-rusiška ir anti-NATO.

SCM kontroliuoja televizijos kanalą TRK Ukraina ir dienraštį „Segodnya“. Taip pat futbolo klubą Donecko „Shakhtar“.

R.Achmetovas gina rusakalbių teises, pasisako už vienodų teisių ukrainiečių ir rusų kalbai suteikimą.

SCM palaiko gerus santykius su Rusijos verslo partneriais (pvz., “Gazprom”). 2006 m. SCM kontroliuojama “Khartyszsk PipeWorks” pasirašė kontraktą dėl didelio diametro vamzdžių tiekimo “NordStream” statybai. Tų pačių metų rugsėjį kita SCM įmonė – Metinvest International S.A. – įsigijo teisę pirkti dujas tiesiogiai iš “Gazprom”.

Viktoras Pinčukas

L.Kučmos žentas. Po Oranžinės revoliucijos šiek tiek nutolo nuo politikos. Remia tiek V.Juščenkos, tiek RP stovyklas. Jam priklauso TV kanalai

„Novyi Kanal“, STB, ICTV, laikraštis „Fakty y komentarij“. Stipriai pro-europietiškas, tai skatina daugiausiai verslo interesai. Tačiau pasisako už lygiagretų santykių plėtojimą ir su ES, ir su Rusija.

Vitalijus Haidukas, Serhijus Toruta

Politikoje aktyvesnis V.Haiduk. Po Oranžinės revoliucijos Donbaso industrinė sąjunga (DIS) tapo V.Juščenkos rėmėja. Taip buvo siekiama gauti politinį užnugarį verslo kovoje prieš R.Achmetovo SCM. To išraiška – V.Haiduk 2006-2007 m. buvo Ukrainos Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos sekretorius. Nuo tada V.Haiduk persimetė į J.Tymošenko stovyklą (buvo jos vadovaujamos vyriausybės premjerės pavaduotojas). Politines pozicijas daugiausiai lemia pragmatizmas.

DIS kontroliuoja tokius laikraščius kaip „Ekonomichekie Izvestia“, Komentarii“, „Kiev Weekly“, žurnalą „Ekspert Ukraina“ bei internetinį portalą proUA.com.

Būdamas saugumo ir gynybos tarybos sekretoriumi V.Haiduk pasisakė už Ukrainos narystę NATO.

Igoris Kolomoiskis

Neskaidriausia iš čia analizuojamų verslo grupuočių. Kontroliuoja didžiausią Ukrainos banką „Pryvatbank“. Valdo Dnepropetrovsko „Dnipro“ futbolo klubą. Daugiausiai užsienyje investuojanti Ukrainos verslo grupuotė. Iki Oranžinės revoliucijos politikoje beveik nedalyvavo. Po revoliucijos ėmė remti Oranžinės koalicijos dalyvius, nors patys deklaruoja politinį nešališkumą. Linkę remti ne politines jėgas, o atskirus sprendimus.

Greta I.Kolomoiskio, žinomiausios grupuotės atstovai yra Henadijus Boholubovas, Oleksijus Martynovas ir Oleksandras Tretjakovas.

Grupuočių kontroliuoja laikraščius „Gazeta po-Kievski“, „Komsomolskaja Pravda v Ukraine“, „Fokus“, naujienų agentūrą „Unian“ ir internetinį portalą „Glavred.info“. Gan aiškiai išreiškta pro-vakarietiška ir ypač pro-europietiška pozicija. Pasisako už gerus ekonominius santykius su Rusija.

2007 m. neeilinių Aukščiausiosios Rados rinkimų metu šalies politines partijas rėmė:

- **Regionų partija** – R.Achmetovas. Andrejus Kliujevas (kuro ir energetikos viceministras, „Ukrpodshipnik“), per kuro ir energetikos ministrą Jurijų Boiko, partiją ketina remti ir „RosUkrEnerg“ akcininkas D.Fyrtašas.
- **J.Tymošenko blokas** – anksčiau partiją remdavo I.Kolomoiskio „Pryvatbank“, tačiau jis perėjo į V.Juščenkos stovyklą. Todėl pagrindiniai rėmėjai, partijos kandidatų sąrašė esantys verslininkai – Aleksandras Feldmanas, Bogdanas Gubskis, Sergejus ir Aleksandras Buriakai („Brokbiznesbank“), Tarielas Vasadzė („AvtoZAZ“), Konstantinas Ževago („Finansy i kredit“), Aleksandras Abdulinas („Hermes Invest holding“), Evgenijus Sigalas, Andrejus Verevskis,

Natalija Korolevskaja.

- **„Mūsų Ukraina“** – pagrindinis rėmėjas Igoris Kolomoiskis, kalbama apie Donbaso industrinės sąjungos (V.Haiduk, S.Taruta) paramą. Tarp kitų potencialių rėmėjų – Piotras Porošenka, Aleksandras Tretjakovas, Nikolajus Martynenko, Evgenijus Červonenko.
- **„Liaudies savigny“** (Jurijaus Lucenko blokas) – pagrindinis rėmėjas Davidas Žvanija („Glomain Holding ltd.“), šiokią tokią paramą teikia ir I.Kolomoiskis.
- **Komunistų partija** – per deputatę Ala Aleksandrovskają partija remia Charkovo kompanija „Chartron“ (programinė įranga gynybos, kosminėms ir ryšių sistemoms). Kitas deputatas Aleksejus Baburinas pritraukia lėšas iš „AvtoZAZ“. Dar vienas rėmėjas – Rusijos verslininkams priklausanti kompanija „Grupa Energeticheski standart“Ukraina“.
- **Ukrainos socialistų partija** – verslininkas Igoris Urbanskis, deputatas Vasilijus Poliakovas (oficialus Renault ir Dacia dileris Ukrainoje).

Parengta pagal: Andrzej Szeptycki “Oligarchic Groups and Ukrainian Foreign Policy” // The Polish Quarterly of International Affairs, 2008, No. 2, pp. 43-68

"Цена" избирательной кампании-2007: кто финансирует украинские партии“, 3 июля 2007. - <http://rus.newsru.com.ua/arch/ukraine/03jul2007/lapsha.html>

**6 Lentelė: Tiesioginės užsienio investicijos Gruzijoje (1000 USD) pagal
kilmės šalį 2005-2008 m.**

Šalys išrikiuotos pagal investicijų dydį 2008 metais

Valstybės	2005	2006	2007	2008
BENDRAI	449.785	1.190.375	2.014.842	1.293.687*
Iš jų:				
Jungtiniai Arabų Emyratai (1)	280,5	422,6	130.858,7	237.143,0
Turkija (2)	21.812,5	129.727,8	93.871,1	165.026,4
Nyderlandai (3)	492,0	18.530,2	299.277,2	145.720,4
Britų Virginijos salos (4)	4.900,2	58.586,2	187.815,5	144.285,8
JAV (5)	15.025,6	182.651,5	84.412,2	116.301,9
Jungtinė karalystė (6)	132.925,8	186.824,1	145.474,8	111.809,5
Šveicarija (7)	115,6	402,4	10.854,7	80.454,9
Kazachstanas (8)	-	152.310,5	88.486,2	63.595,2
Belizas (9)	695,0	-264,2	10.306,5	38.887,3
Vokietija (10)	5.031,8	20.380,8	56.987,8	31.532,4
Japonija	16.610,1	34.433,1	34.368,3	26.135,7
Tarptautinės organizacijos	-	8.741,7	14.293,9	22.222,9
Azerbaidžanas	-	-	41.368,1	21.054,1
Kipras	47.537,3	40.071,2	148.643,6	15.777,9
Rusijos Federacija	38.737,6	34.210,0	88.996,5	13.856,4
Liuksemburgas	553,1	261,1	9.245,7	8.453,9
Prancūzija	14.383,3	17.221,7	43.726,0	7.672,8
Italija	22.833,5	47.219,1	15.228,1	6.201,6
Graikija	2.217,0	2.507,4	1.349,7	6.025,6
Ispanija	-	-	3.590,2	5.474,8
Švedija	160,4	189,5	6.779,1	5.464,0
Norvegija	23.620,9	77.894,8	34.200,1	5.193,1
Lichtenšteinas	-	-	2.662,7	5.008,5
Gibraltaras	90,2	955,4	6.127,5	4.832,0
Seišeliai	-	-	4.688,3	4.350,5
Rumunija	-	-	-	3.111,5
Maršalo salos	-	3.197,7	1.450,4	2.463,3
Čekija	1.279,6	15.032,2	227.926,4	2.130,8
Austrija	14.732,2	10.749,3	11.384,4	1.475,8
Vengrija	327,0	314,8	1.010,1	993,5
Latvija	-	-	3.102,1	761,2
Lietuva	-	3.434,2	327,3	525,2
Armėnija	395,5	1.033,6	-4.895,4	435,2
Airija	592,4	1.155,2	-1.663,2	369,4
Iranas	-	42,9	108,3	258,5
Danija	319,0	42.477,8	158.126,2	254,4
Baltarusija	-	-	52,8	237,9
Islandija	-	-	181,7	221,8

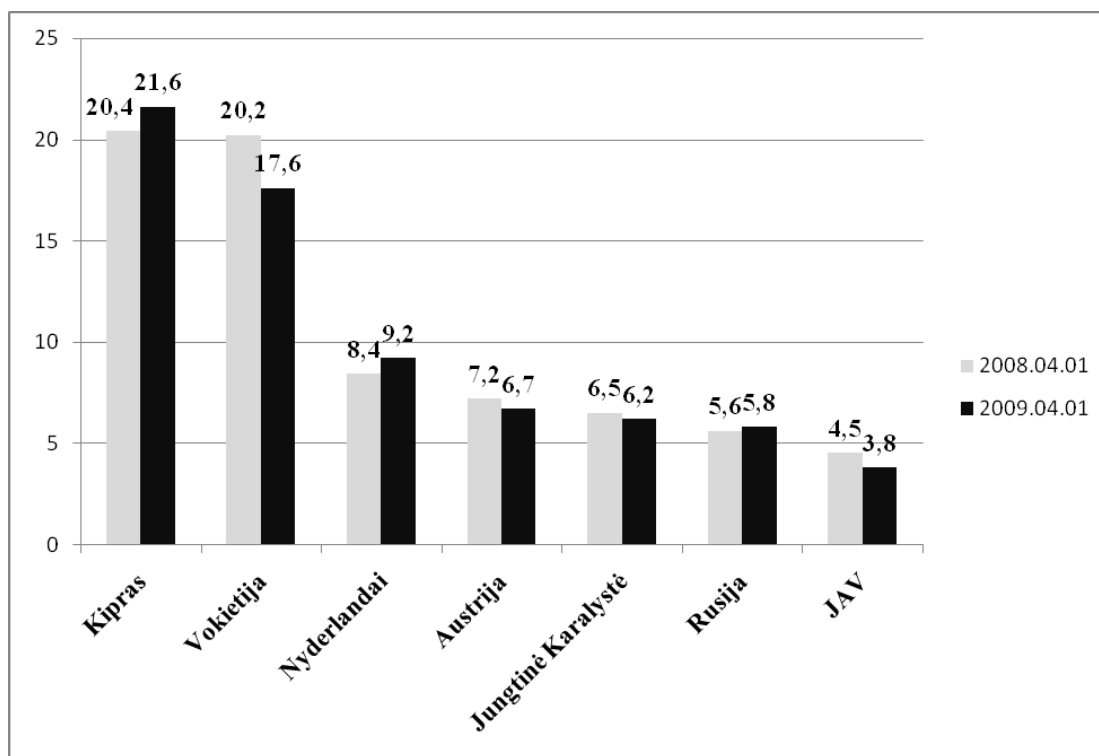

Libanas	84,7	-7.869,9	135,9	125,4
Argentina	93,1	100,5	40,6	113,4
Belgija	-	-	1.563,7	106,0
Portugalija	-	-	13,2	75,2
Australija	921,5	1.939,4	207,5	45,8
Izraelis	1.704,1	4.084,2	9.496,0	40,2
Bulgarija	70,8	318,9	20,6	39,9
Lenkija	293,8	502,2	19,1	20,9
Estija	-	-	594,0	16,6

Šaltinis: Georgia State Statistics Committee. – www.statistics.ge

* Patikslintais duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos Gruzijoje 2008 metais sudarė 1.564 mlrd. JAV dolerių (Jungtiniai Arabų Emyratai – 306.5 mln., JAV – 167 mln., Turkija – 164.5 mln., Jungtinė Karalystė – 148.9 mln., Nyderlandai – 135.8 mln.) Žr. „Foreign Investments USD 1.56 bln in 2008“, Civil Georgia, Tbilisi, May 22, 2009. - <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=20970>

**1 Grafikas: Tiesioginės užsienio investicijos pagal jų kilmės šalį Ukrainoje
2008-2009 m.(proc.)**

Šaltinis: Государственный комитет статистики Украины. - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Knygos:

1. Ambrosio Thomas *Authoritarian Backlash: Russian Resistance to Democratization in the Former Soviet Union*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2009, 240 pp.;
2. Bugajski Janusz *Cold peace – Russia's new imperialism*, Greenwood Publishing Group, 2004, 302 pp.;
3. Checkel Jeffrey T., Katzenstein Peter J. (eds.) *European Identity*, Cambridge University Press, 2009, 280 p.;
4. Cooper Robert *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, London: Atlantic Books, 2003, 180 p.;
5. Cortell Andrew P., Susan Peterson (eds.) *Altered States: International Relations, Domestic Politics, and Institutional Change*, Lanham: Lexington Books, 2002, viii, 241 p.;
6. D'Anieri Paul J. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics and Institutional design*, Armonk, New York, M.E.Sharpe Press, 2007;
7. Emerson Michael (ed.) *Democratization in the European Neighbourhood*, CEPS Paperback Books, Brussels, 2005;
8. George Alexander L., Bennet Andrew *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005, 331 p.;
9. Giddens Anthony *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley: University of California Press, 1984, 440 p.;
10. Jackson Robert, Sørensen Georg *Introduction to International Relations*. - Oxford: Oxford University Press, 1999;
11. Kagan Robert *Apie rojų ir galią: Amerika ir Europa naujoje pasaulio tvarkoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004, 150 p.;
12. Karolewski Ireneusz Pawel, Kaina Viktoria (eds.) *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*, Verlag Berlin-Hamburg-Münster, 2006, 317 p.;
13. Katzenstein Peter J. *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2005, xiv+297 p.;
14. Kubicek Paul (ed.) *The European Union and Democratization*, Routledge, 2003, 219 p.;
15. Lecours Andre (ed.) *New Institutionalism: Theory and Analysis*, University of Toronto Press, 2005, 380 p.;
16. Ledeneva Alena *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, Cornell University Press, 2006, 270 p.;
17. Levitsky Steven, Way Lucan A. *Competitive Authoritarianism: The Emergence and Dynamics of Hybrid Regimes in the Post-Cold War Era*, New York: Cambridge University Press, 2009 (forthcoming);

18. Lucas Edward *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, 2008, 272 p.;
19. Malfliet Katlijn, Verpoest Lien, Vinokurov Evgeny (eds.) *The CIS, the EU and Russia. Challenges of Integration*, Studies in Central and Eastern Europe, Palgrave Macmillan, 2007, 251 p.;
20. Meyer Gerd (ed.) *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Russia and Ukraine*. – Barbara Budrich Publishers: Opladen&Farmington Hills, 2006;
21. Murray Donette, Brown David (eds.) *Multipolarity in the 21st Century. A New World Order*, Routledge, 2009, 224 p. ;
22. Norkus Zenonas *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 744 p.;
23. North Douglas C. *Institucijos, jų kaita ir ekonominė veikmė*, Vilnius: Eugrimas, Vilnius: Eugrimas, 2005, 190 p.;
24. O'Donnell Guillermo, Schmitter Philippe *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The John Hopkins University Press, 1986;
25. Pridham Geoffrey *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, 2005, 256 p.;
26. Schimmelfennig Frank, Sedelmeier Ulrich (eds.) *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Cornell University Press, 2005, 274 p.;
27. Stefes Christoph H. *Understanding Post-Soviet Transitions: Corruption, Collusion and Clientelism*. – Palgrave Macmillan, New-York, 2006, 211 p.;
28. Valantiejus Algimantas *Socialinės struktūros samprata : nuo makro iki mikromodelių* - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. - 240 p.;
29. Wedel Janine *Collision and Collusion. The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*, Rev.ed. New York: St.Martin's Press, 2001, 304 p.;
30. Wendt Alexander *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005, 448 p.;
31. Wheatley, Johnatan *Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union*, Aldershot, Hampshire ; Burlington, VT, USA, Ashgate Publishing Company, 2005, 252 p.;
32. Wight Colin *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, 2006, 340 p.;
33. Youngs Richard *The European Union and the Promotion of Democracy: Europe's Mediterranean and Asian Policies*. Oxford University Press: 2002;
34. Горшков М.К., Тихонова Н.Е. (от.ред.) *Российская идентичность в условиях трансформации: опыт социологического анализа*, Москва: Наука, 2005, 395 p.;

Straipsniai:

35. Borocz Jozsef "Informality Rules" // *East European Politics and Societies*, Vol. 14 (spring, 2000), pp. 348-380;
36. Bratton Michael „Formal versus Informal Institutions in Africa“ // *Journal of Democracy*, Volume 18, Number 3, July 2007, pp.96-110;
37. Bunce Valerie, Wolchik Sharon “International Diffusion and Postcommunist Electoral Revolutions” // *Communist and Postcommunist Studies*, Volume 39, No.. 3, September 2006, (Special Issue on Democratic Revolutions in Postcommunist States), pp. 283-304;
38. Carothers Thomas „Democracy Assistance: Political vs. Developmental“ // *Journal of Democracy*, January 2009, Volume 20, No. 1, pp. 5-19;
39. Carothers Thomas „The End of Transition Paradigm“ // *Journal of Democracy*, Volume 13, No.1, 2002, pp. 5 -21;
40. Cortell Andrew P., Davis James W.Jr. „Understanding the Domestic Impact of International Norms: A Research Agenda“ // *International Studies Review*, Vol. 2, No. 1 (Spring, 2000), pp. 65-87;
41. Cortell Andrew, Peterson Susan „Altered States: Explaining Domestic Institutional Change“ // *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 1, January 1999, pp. 177-203;
42. D’Anieri Paul J. “What has Changed in Ukrainian Politics? Assessing the Implications of the Orange Revolution” // *Problems of Post-Communism*, vol. 52, no. 5 (Sep.-Oct. 2005), pp. 90-91;
43. Dessler David “What’s at Stake in the Agent-Structure Debate?” // *International Organization*, No. 43, 1989, pp. 441-474;
44. Dessler David, Owen John “Constructivism and the Problem of Explanation: A Review Article” // *Perspectives on Politics*, 2005, No.3, pp. 597-610
45. DiMaggio Paul J., Walter W. Powell “The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields” // *American Sociological Review*, Vol. 48, No. 2., 1983, pp. 147-160
46. Dimitrova Antoaneta, Pridham Geoffrey “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits” // *Democratization*, Volume 11, No. 5, December 2004, pp.91-112;
47. Dolidze Valerian “The Regime and the 'Revolution' in Post-Soviet Georgia” // *Central Asia and the Caucasus*, CA&CC Press, Sweden, No. 2 (44), 2007, pp. 30-41;
48. Feklyunina Valentina “Battle for Perceptions: Projecting Russia in the West”// *Europe-Asia Studies*, 2008, Volume 60, No. 4, p.605-629;
49. Finnemore Martha, Sikkink Kathryn “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics” // *Annual Review of Political Science*, 2001, Volume 4, pp. 391–416;

50. Finnemore Martha, Sikkink Kathryn „International Norm Dynamics and Political Change“ // *International Organization*, 1998, No.52, pp. 887-917;
51. Fiori Stefano “Alternative Visions of Change in Douglass North’s New Institutionalism” // *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXVI, No. 4, December 2002, pp. 1025-1043;
52. Galligan Denis J. “Legal Failure: Law and Social Norms in Post-Communist Europe” // *Law and Informal Practices. The Post-Communist Experience*, New York 2003, pp. 1-46;
53. Gelman Vladimir “The Unrule of Law in the Making: the Politics of Informal Institution Building in Russia” // *Europe-Asia Studies*, Volume 56, No. 7, November 2004, pp.1021-1040;
54. Gelman Vladimir „Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building“ // *Democratization*, Vol.10, No.2, Summer 2003, pp.87–104;
55. Gelman Vladimir “Out of the Frying Pan into the Fire? Post-Soviet Regime Changes in Comparative Perspective” // *International Political Science Review*, 2008, Volume 29, No. 2, pp.157-180;
56. Gorges Michael J. “New Institutional Explanations for Institutional Change: A Note of Caution” // *Politics*, Volume 21, Issue 2, May 2001, pp. 137-145;
57. Guseva Alya „Friends and Foes: Informal Networks in the Soviet Union“ // *East European Quarterly*, XLI, No. 3, September 2007, pp. 323-347
58. Hale Henry E. “Democracy or autocracy on the march? The colored revolutions as normal dynamics of patronal presidentialism” // *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 39, 2006, pp. 305-329;
59. Helmke Gretchen, Levitsky Steven “Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda” // *Perspectives on Politics*, Vol. 2, No. 4, December 2004, pp. 725-740;
60. Jackson Robert „Social Constructivism“ // in Robert Jackson , George Sorensen (eds.) *Introduction to International Relations Theories and Approaches* (Third Edition), Chapter 6, Oxford University Press, 2006, pp.161-177;
61. Jacoby Wade “Inspiration, Coalition, and Substitution: External Influences on Post-communist Transformations” // *World Politics*, No. 58, July 2006, pp. 623-651;
62. Jakniūnaitė Dovilė “Bandant suprasti Rusiją kaip Didžiąją Valstybę” (Recenzija knygai Jakob Hedenskog, Vilhelm Konnander, Bertil Nygren, Ingmar Oldberg and Christer Pursiainen (eds.) *Russia as a Great Power: Dimensions of Security under Putin*, London, New York: Routledge, 2005) // *Politologija*, 2006, Nr. 2 (42), pp. 110-111;

63. Jankauskas Algimantas, Gudžinskas Liutauras “Tranzitologijos peržiūra: pokomunizmo pamokos” // *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2007*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2008, pp. 175-192;
64. Jonavičius Laurynas „Struktūros ir jų persidengimas: teorija ir praktika“ // *Politologija*, 2009, Nr. 2 (54), pp. 59-89;
65. Kasčiūnas Laurynas “Europos Sąjungos plėtros politikos kaita: “trečiojo kelio” paieškos”// *Politologija*, 2008, Nr. 4 (52), pp. 3-32;
66. Katya Kalandadze, Mitchell Orenstein „Electoral Protests and Democratization. Beyond the Color Revolutions“ // *Comparative Political Studies*, Volume 42, No. 11, March, 2009, (forthcoming), pp.1-23;
67. Keohane Robert O. “International Institutions: Two Approaches”// R.Beck, A.Arendt, R.Vander Lugt (eds.) *International Rules: Approaches from International Law and International Relations*, New York: Oxford University Press, 1996, p.187-205;
68. Krastev Ivan „Russia as the ,Other Europe““ // *Russia in Global Affairs*, No.4, October -December 2007. - pp. 66-78;
69. Kumar Krishan “The Question of European Identity: Europe in the American Mirror” // *European Journal of Social Theory*, 2008, Volume 11, No. 1, pp.87-105;
70. Kuzio Taras “National Identity and Democratic Transition in Post-Soviet Ukraine and Belarus: A Theoretical and Comparative Perspective” // *East European Perspectives*, Volume 4, No. 15-16, 24 July and 7 August 2002.
71. Lapkin V.V., Pantin V.I. „Assimilation of Democratic Institutions and Values by the Ukrainian and Russian Masses“ // *Russian Social Science Review*, vol. 47, No. 3, May–June 2006, pp. 4–20;
72. Laurinavičius Česlovas “Rusijos užsienio politika po rugsėjo 11-osios” // *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, 2003, pp. 157-169;
73. Laverty Nicklaus “The Problem of Lasting Change: Civil Society and the Colored Revolutions in Georgia and Ukraine” // *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Volume 16, Number 2, Spring 2008 pp. 143 - 162
74. Ledeneva Alena “Telephone Justice in Russia” // *Post-Soviet Affairs*, Volume 24, Number 4, October-December 2008, pp. 324-350;
75. Levitsky Steven, Way Lucan “Linkage, Leverage and the Post-Communist Divide” // *East European Politics and Societies*, 2007, Volume 27, No. 21, pp. 48-66;
76. Lipman Masha “Putin’s Sovereign Democracy” // *The Washington Post*, July 15, 2006, p.A21;
77. Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas “Ukraina Prieš Oranžinę Revoliuciją ir po jos: Demokratizacijos ir Euroatlantinės Integracijos Perspektyvos” // *Politologija*, 4 (40), 2005, pp. 3-33;

78. Manners Ian “The normative ethics of the European Union” // *International Affairs*, Volume 84, No.1, 2008, pp. 65-80;
79. McFaul Michael „Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution” // *International Security*, Vol. 32, No. 2 (Fall 2007), pp. 45–83;
80. Miniotaitė Gražina „Europos normatyvinė galia ir Lietuvos užsienio politika“ // *Politologija*, 2006/3, p.3-19
81. Mitchell Lincoln A. “Democracy in Georgia Since the Rose Revolution” // *Orbis*, Volume 50, Issue 4, Autumn 2006, pp. 669-676;
82. Nalbandov Robert “Battle of Two Logics: Appropriateness and Consequentiality in Russian Interventions in Georgia” // *Caucasian Review of International Affairs*, Volume 3 (1), Winter 2009, pp.20-36;
83. Nodia Ghia “Georgia: Dimensions of Insecurity” // Bruno Coppieters and Robert Legvold (eds.) *Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution*, 2005, Cambridge: MIT-Press, pp.39-82;
84. Nye Joseph J. “Transnational Relations, Interdependence and Globalization”// M.Brecher&F.Harvey (eds.) *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan, 2002, pp.160-173;
85. Onuf Nicholas “Structure? What Structure?” // *International Relations*, 2009, Volume 23(2), pp. 183-199
86. Papava Vladimer “The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What About the European Choice?” // *Georgian International Journal of Science and Technology*, 2008, Volume 1, Issue 1, pp. 1-9;
87. Pavlinek Petr “Alternative Approaches to Post-Communist Transformations in Central and Eastern Europe“ // *Acta Slavica Iaponica*, No. 20, 2003, pp. 85-108;
88. Pevehouse Jon C. „Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratization“ // *International Organization*, Vol. 56, No. 3. (Summer, 2002), pp. 515-549;
89. Protsyk Oleh “Domestic political institutions in Ukraine and Russia and their responses to EU enlargement” // *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 36, Number 4, December 2003 , pp. 427-442;
90. Protsyk Oleh, Wilson Andrew „Centre Politics in Russia and Ukraine: Patronage, Power and Virtuality“// *Party Politics*, 2003, Vol. 9, No. 6, pp. 703-727;
91. Radžvilas Vytautas “Europos Sąjungos santykių su Rytų Europos šalimis klausimu” // *Politologija*, 2008/1 (49), pp.3-24;
92. Roland Gerard, “Understanding Institutional Change: Fast-moving and Slow-moving Institutions” // *Studies in Comparative International Development*, Vol. 38, No. 4, Winter 2004, pp. 109-131;
93. Roudometof Victor “Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization” // *Current Sociology*, 2005, Volume 53, No. 1, pp.113-135

94. Sapsford Roger, Abbott Pamela „Trust, Confidence and Social Environment in Post-Communist Societies“ // *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.39, 2006, pp.59-71;
95. Schimmelfennig Frank „European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe“ // *East European Politics and Societies*, 2007, Vol. 21, No. 1, pages 126–141;
96. Schmidt Vivien “Re-Envisioning the European Union: Identity, Democracy, Economy” // *Journal of European Market Studies*, 2009, Volume 47, Annual Review, pp. 17–42
97. Sewell William F. Jr. “A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation” // *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No.1, July 1992, pp.1-29;
98. Shlapentokh Vladimir „Trust in public institutions in Russia: The lowest in the world“ // *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 39, 2006, pp. 153-174;
99. Solonenko Iryna „European Neighbourhood Policy after Four Years: Has it had any Impact on the Reform Process in Ukraine?“ // *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.XVII, No.4/2008, pp.20-40;
100. Sørensen Georg “Big and Important Things in IR: Structural Realism and the Neglect of Changes in Statehood” // *International Relations*, 2009, Volume 23(2), pp.223-239
101. Sørensen Georg “The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR” // *European Journal of International Relations*, 2008, Vol. 14(1), pp. 5–32;
102. Startsev Yaroslav “‘Informal’ institutions and practices: Objects to explore and methods to use for comparative research” // *Perspectives on European Politics and Society*, Volume 6, Issue 2, May 2005, pp. 331 – 351;
103. Suny Ronald G. “Provisional Stabilities: The Politics of Identities in Post-Soviet Eurasia” // *International Security*, Winter 1999/2000, Vol. 24, No. 3, pp. 139-178;
104. Szeptycki Andrzej “Oligarchic Groups and Ukrainian Foreign Policy” // *The Polish Quarterly of International Affairs*, 2008, No. 2, pp. 43-68;
105. Szeptycki Andrzej „Russian Policy towards Ukraine: Tools of Influence” // *The Polish Quarterly of International Affairs*, 2007, No.1, pp.68-93;
106. Sztompka Piotr “Looking Back: The Year 1989 as a Cultural and Civilizational Break” // *Communist and Post-Communist studies*, 1996, Vol.29, No.2, pp.115-129
107. Timuş Natalia “EU as an Atomic System: The Influence of European Union on its Members and Outsides” // *CEU Political Science Journal*, Vol. 3, No. 2, April 2008, pp.148-164;

108. Tsygankov Andrei P. "New Challenges for Putin's Foreign Policy" // *Orbis*, Winter 2005/06, Volume 50, No.1, pp.153-165;
109. Tsygankov, Andrei P. "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy" // *Europe-Asia Studies*, vol. 58, no. 7, (November 2006), pp. 1079-1099;
110. Valantiejus Algimantas "Socialinės struktūros samprata" // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006/2, pp.48-68;
111. Wallander Celeste A. „Russian Transimperialism and Its Implications“ // *The Washington Quarterly*, Volume 30, No.2, pp. 107–122;
112. Waltz Kenneth "Structural Realism after the Cold War" // *International Security*, Volume 25, No.1, Summer 2000, pp.5-41;
113. Way Lucan A., Levitsky Steven "Linkage, Leverage, and the Post-Communist Divide" // *East European Politics and Societies*, 2007, Volume 21, No.1, p. 48-66;
114. Wendt Alexander "Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics" // *International Organization*, 1992, Volume 46, No. 2, pp. 391-425;
115. Wendt Alexander "Constructing International Politics" // *International Security*, Vol. 20, No. 1. (Summer, 1995), pp. 71-81;
116. Wendt Alexander "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory" // *International Organization*, Vol. 41, No. 3 (Summer, 1987), pp. 335-370;
117. White Stephen, McAllister Ian "Russia and its Neighbours: East or West?" // *Irish Studies in International Affairs*, 2008, Volume 19, pp.43–56;
118. Wilson Carole J., Manzetti Luigi „Why Do Corrupt Governments Maintain Public Support?“ // *Comparative Political Studies*, Volume 40 Number 8, August 2007, pp. 949-970;
119. Zaborowski Marcin „Westernizing the East: External Influences in the Post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe“ // *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.21, No.1, March 2005, pp.16–32;
120. Гудков Л.Д., Дубин Б.В. „Институциональные дефициты как проблема постсоветского общества“ // *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*, 2003. No. 3 (65), pp. 33-52;
121. Даугавет Александра Борисовна „Неформальные практики российской элиты“ // *ПОЛИС*, Политические исследования. 2003. № 4. pp. 26-38.

Konferenciju medžiaga:

122. Freire Maria Raquel "The Making of Russian Foreign Policy: Lines of (Dis)continuity in a Process of Affirmation", Paper presented at the

- annual meeting of the ISA's 49th Annual Convention, Bridging Multiple Divides, Hilton San Francisco, San Francisco, USA, March 26, 2008. - http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/4/1/4/p254149_index.html ;
123. Grzymala-Busse Anna „Informal Institutions and the Post-Communist State“, Carnegie Foundation Conference, Yale University, May 14-16, 2004 and Conference on “The Role of Ideas in Postcommunist Politics: a Re-Evaluation,” Havighurst Center, Luxembourg, July 5-9, 2004. - http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2004_818-02f_Grzykala-Busse.pdf ;
124. Jackson William D. “Imagining Russia in Western International Relations Theory”, Paper delivered at inaugural symposium «Imagining Russia», Havighurst Center, March 2001. - <http://www.units.muohio.edu/havighurstcenter/publications/documents/Jackson.pdf>;
125. Kropacheva Elena „Ukraine as the bone of contention between Russia and the West“, Paper presented at the 1st ECPR Graduate Conference on Contentious Politics at the University of Essex on 7-9 September 2006. - <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/graduateconference/papers/9/74/kropacheva.pdf>
126. Lauth Hans-Joachim “Informal Institutions and Political Transformation: Theoretical and Methodological Reflections”. - Paper for presentation at the ECPR Joint Sessions of Workshops – Uppsala 2004, April 14.-17. – Available at: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/upsala/ws18/Lauth.pdf>;
127. Omelicheva Mariya Y. “Between Commitment and Pragmatism: Human Rights in Georgia’s Politics and Foreign Policy”, Prepared for presentation at the Annual Convention of the International Studies Association, New York, 15-18 February, 2009. - http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/1/3/8/pages311387/p311387-1.php;
128. Radaev Vadim „Informalization of Rules in the Russian Economy“, Paper presented at the Annual Conference of International Society for the New Institutional Economics (Tubingen, Germany, 22-24 September 2000). - <http://www.colbud.hu/honesty-trust/radaev/pub01.PDF>;
129. Suny Richard “Reform, Revolution, Transition, Transformation: Façade Democracy and Authoritarianism in the Post-Soviet World”, Presentation in the Workshop on Regime Transitions: Transitions from Communist Rule in Comparative Perspective, Stanford, California, 15-16 November 2002. - <http://iis-db.stanford.edu/pubs/20263/RegimeTransitions%5B1%5D.workshopreport.1-30-04.pdf> ;

130. Troitskiy Mikhail “Globalization vs. National Security: External and Domestic Factors in Russian Foreign Policymaking”, Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA, Mar 22, 2006. - http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/9/9/5/0/p99505_index.html ;
131. Wolczuk Katarina „Adjectival Europeanisation? The Impact of the European Neighbourhood Policy on Ukraine”, Paper presented and discussed at the workshop *The Study of the European Neighbourhood Policy: Methodological, Theoretical and Empirical Challenges*, 25th-26th October 2007, University of Nottingham, Global Europe Papers 2008/11. - <http://www.bath.ac.uk/esml/research/security/pdf/wolczuc.pdf>;

Disertacijos:

132. Jakniūnaitė Dovilė „Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007;
133. Kirdina Svetlana „Institucionalnyje Matricy i Razvitije Rossiji“, (Avtoreferat disertacii v vide monografii na soiskanie uchenoj stepeni doktora sociologicheskikh nauk). – Novosibirsk, Institut ekonomiki i organizacii promyshlenogo proizvodstva Sibirskogo otdelenija RAN, 2001
134. Pranevičiūtė Jovita „Nacionalinės tapatybės formavimosi veiksniai NVS erdvėje: Baltarusijos ir Ukrainos atvejų analizė“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, Politikos mokslai (02 S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009;
135. Šatūnienė Živilė “Posovietinių politinių režimų kaitos perspektyvos: Rusijos ir Ukrainos atvejų analizė”, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006;

Internetiniai šaltiniai:

136. Adomeit Hannes, Åslund Anders (eds.) *Russia versus the United States and Europe—or “Strategic Triangle”? Developments in Russian Domestic and Foreign Policy, Western Responses, and Prospects for Policy Coordination*, German Institute for International and Security Affairs, Carnegie Moscow Center, Berlin/Moscow, October 2005. - http://www.carnegie.ru/en/pubs/books/9479RussiaGMF_end_Carnegie.pdf

137. Barroso: ES negali pasitikėti Rusija ir Ukraina, Verslo Žinios, 2009 m sausio 20 d. - <http://vz.lt/Default2.aspx?ref=lastcomm&ArticleID=d403c3aa-d6ad-4e92-be66-50164dbde58d&readcomment=1#>
138. Bertelsmann Stiftung, BTI 2008 — Georgia Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2007. - http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Gutachten_BTI_2008/CIS/Georgia.pdf ;
139. Bertelsmann Stiftung, BTI 2008 — Ukraine Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2007. - http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Gutachten_BTI_2008/CIS/Ukraine.pdf;
140. Bondarchuk, Oksana: “Virtual Empire”, *Business Ukraine*, 08 September 2008. - <http://www.businessukraine.com.ua/virtual-empire>;
141. Börzel Tanja A., Risse Thomas “When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”, *European Integration online Papers (EIoP)* Vol. 4, No.15, 2000; Available On-line: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>;
142. Bryndza, Victoria and Bezverkha, Anastasia “Russia won informational war in Ukraine”, *Georgian Press Center*, 13 August 2008. - <http://georgia2008.net/en/2008/08/13/аналітикаросія-виграла-інформаційн/>;
143. Castells Manuel “The Construction of European Identity”, Statement prepared for the European Presidency of the European Union, 2004. - http://www.chet.org.za/download/4008/CASTELLS_2004_European_Identity.pdf;
144. Cornell Svante E., Popjanevski Johanna, Nilsson Niklas “Learning from Georgia’s Crisis: Implications and Recommendations”, *Central Asia-Caucasus & Silk Road Studies Program*, December 2007. – <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0712Georgia.pdf>;
145. Daniëls Wieteke, Nanuashvili Ucha (eds.) “Putinization of Georgia: Georgian Media after the Rose Revolution (Media in Georgia 2003-2007)”, *The Human Rights Centre (HRIDC) Report*, 2008. <http://www.humanrights.ge/admin/editor/uploads/files/Georgian%20Media%20after%20the%20Rose%20revolution.pdf>;
146. *Doing Business: Georgia is This Year's Top Reformer*, The World Bank, September 2006. - <http://go.worldbank.org/2W8IZ2QXA0>;
147. Dubrovskiy Vladimir, Paskhaver Alexander, Verkhovodova Lidia, Blaszczyk Barbara “Conditions of Resuming and Completing Privatization in Ukraine: Analytical report and recommendations for the State Privatization Program”, *Center for Social and Economic Research, CASE Ukraine*, Kyiv, Kyiv-Warsaw, 2007. - <http://www.case-ukraine.com.ua/u/publications/2b1a75974011242080b4b9f335250cac.pdf> ;
148. Emerson Michael, Checchi Arianna, Fujiwara Noriko, Gajdosova Liudmila, Gavrilis George, Gnedina Elene “Synergies vs. Spheres of

- Influence in the Pan-European Space”, Report prepared for the Policy Planning Staff of the Federal Foreign Office of Germany, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 2009. - <http://www.policypointers.org/Page/View/9318>;
149. Ernst Mariano Aguirre “A New Cold War or Dangerous Multipolarity?”, FRIDE Comment, April 2007. - <http://www.fride.org/publication/245/a-new-cold-war-or-dangerous-multipolarity>;
150. Fedorov Y. E. „Boffins' and 'Buffoons': Different Strains of Thought in Russia's Strategic Thinking“, Chatham House, 2006, <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/BP0306russia.pdf>;
151. Grant Charles “Europe, China and the multilateral world order”, Centre for European Reform, 27 July 2008. - http://www.cer.org.uk/articles/grant_globaltimes_27july08.html;
152. Jawad Pamela “Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution?”, Report No. 73, Peace Research Institute Frankfurt (PRIF), 2005 in <http://www.hsfk.de/downloads/prif73.pdf>;
153. Jonavičius Laurynas "D. Medvedevo kalba Eviane: kas slepiasi tarp eilučių?", Rytų Europos studijų centras, 2008 m. spalio 14 d. - <http://www.eesc.lt/failai/Medvedevo%20kalba%20Eviane.pdf>;
154. Jonavičius Laurynas “Why Ukraine and Georgia have not used the “Window of Opportunity”? Neo-Institutional Analysis of Transformational Stagnation in Georgia and Ukraine”, UNISCI Discussion Papers, No. 19, Enero /January 2009, Research Unit on International Security and Cooperation (UNISCI), Complutense University of Madrid, pp. 12-37. - <http://www.ucm.es/info/unisci/revistas/UNISCI%20DP%2019%20-%20JANOVICIUS.pdf> ;
155. Kagan Robert “The End of the End of the History” // *The New Republic*, 23 April, 2008. - <http://www.tnr.com/environmentenergy/story.html?id=ee167382-bd16-4b13-beb7-08effe1a6844>;
156. Kalandadze Katya “Populism vs. Democratization: The Georgian Rose Revolution”, 2006, <http://www.maxwell.syr.edu/moynihan/Programs/ces/Kalandadze.doc>;
157. Kirdina Svetlana “Institutional Matrixes and Development in Russia”, *Summary of “Institutional Matrices and Development in Russia”*. - <http://www.hicsocial.org/Social2003Proceedings/Svetlana%20Kirdina.pdf>;
158. Kirdina Svetlana „Institutional Matrices and Development in Russia“. – Available at: <http://www.hicsocial.org/Social2003Proceedings/Svetlana%20Kirdina.pdf>;

159. Kuszniur Julia (ed.) “Informal Networks and Political Corruption in Post-Socialist Societies”, KICES Working Papers, No. 6, September 2006. - http://www.kices.org/downloads/KICES_WP_06.pdf;
160. Larsson Robert “Georgia’s Cabinet Carousel: What goes around comes around” // *Central Asia-Caucasus Analyst*, 12 January 2005, Volume 6, Number 1, - <http://www.cacianalyst.org/issues/20050112Analyst.pdf> ;
161. Ledeneva Alena “Leadership and Corruption in Russia 2000-2004”, Centre for the Study of Economic and Social Change in Europe, School of Slavonic and East European Studies, University College London, Working Paper No. 54, 2005. - http://www.ssees.ucl.ac.uk/publications/working_papers/wp54.pdf;
162. Leonard Mark, Popescu Nicu “A Power Audit of EU-Russia Relations”, European Council on Foreign Relations (ECFR), November 2007. - http://www.ecfr.eu/content/entry/eu_russia_relations/ ;
163. Libman Aleksandr “Institutional Competition and Post-Soviet Transformations (The Influence of Informal Institutions)”, MPRA Paper No. 10936, October 2008. - <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10936/> ;
164. Libman Alexander "Interaction of the European and post-Soviet economic integration in Eastern Europe" MPRA Paper No. 10943, 2008, University Library of Munich, Germany. - http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10943/1/MPRA_paper_10943.pdf;
165. Libman Alexander “Globalization and Outcomes of Institutional Competition”, MPRA Paper No.11779, IIEPS RAS, 2005. - http://mpra.ub.uni-muenchen.de/11779/1/MPRA_paper_11779.pdf;
166. Licht Amir N., Goldschmidt Chanan, Schwartz Shalom H. „Culture Rules: The Foundations of the Rule of Law and Other Norms of Governance“ (December 12, 2006). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=314559>;
167. Magen Amichai „Evaluating External Influence on Democratic Development: Transition“, CDDRL Working Papers, No.111, March 2009. - http://iis-db.stanford.edu/pubs/22474/No_111_Magen_Evaluating_external_influence.pdf ;
168. Makarychev Andrey S. “Rebranding Russia: Norms, Politics and Power”, CEPS Working Document No. 283, February 2008. - http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1337619;
169. March James G., Olsen Johan P. “The Logic of Appropriateness”, Centre for European Studies, University of Oslo, Arena Working Paper No.04/09, 2004. - http://www.arena.uio.no/publications/wp04_9.pdf;
170. McFaul Michael „The Missing Variable: The “International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democratization”, CDDRL Working Papers No. 58, May 2006. - http://iis-db.stanford.edu/pubs/21142/McFaul_No_58.pdf ;

171. Meyers Reinhard “Contemporary Developments in International Relations Theory”, 2005. - <http://www.caesar.uns.ac.rs/eng/studies/2005/meyers/c2.pdf>;
172. *National Security & Defence*, Ukrainian Centre for Economic and Political Studies, Named after Olexander Razumkov, 2007, Number 3 (87);
173. Neutze Jan, Karatnycky Adrian “Corruption, Democracy, and Investment in Ukraine”, The Atlantic Council of the United States, Policy Paper, October 2007. - http://www.acus.org/docs/071016_Corruption,%20Democracy,%20and%20Investment%20in%20Ukraine.pdf;
174. Nielsen Klaus „Review of Institutional Approaches in the Social Sciences: Typology, Dialogue and Future Prospects“, Roskilde University, Research Paper No. 7/01, 2001. - http://www.ssc.ruc.dk/institutional/Research_Paper_7-01.pdf ;
175. Oleinik Anton “Transfer of Institutions: Actors and Constraints – The Russian Case in a Global Context”, HWWA (Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv) Discussion Paper No. 320, May 2005, Hamburg. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=740264>;
176. Olsen Johan P., March James G. “The logic of appropriateness”, Centre for European Studies, University of Oslo, ARENA Working Papers, WP 04/09. - http://www.arena.uio.no/publications/wp04_9.pdf;
177. Papava Vladimer “Georgia’s Hollow Revolution: Does Georgia’s Pro-Western and Anti-Russian Policy Amount to Democracy?” // *The Harvard International Review*. February 06, 2008. - <http://www.harvardir.org/index.php?page=article&id=1682&p=1>;
178. Papava Vladimer “Post-War Georgia: Current Developments and Challenges Ahead”, Istituto Per Gli Studi di Politica Internazionale, No. 127, April 2009. - http://www.ispionline.it/it/documents/PB_127_2009.pdf;
179. Popescu Nicu “Russia’s Soft Power Ambitions”, *CEPS Policy Brief*, no. 115, October 2006. - http://shop.ceps.eu/downfree.php?item_id=1388;
180. Popescu Nicu, Wilson Andrew “The Limits of Enlargement-Lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood”, European Council on Foreign Relations (ECFR), June 2009. - http://ecfr.3cdn.net/66e95c3cd50b72d59a_87m6y59xi.pdf;
181. Risse Thomas, Grabowsky Jana Katharyna “European Identity Formation in the Public Sphere and in Foreign Policy”, RECON Online Working Papers, 2008/04, March 2008. - http://www.astrid-online.it/eu/Contributi/Studi-e-ri/RISSE_GRABOWSkY-04_08.pdf;
182. Ryabchuk Mykola “Pluralism by Default: Ukraine and the law of communicating vessels”, Eurozine articles, 17 September 2008, in <http://www.eurozine.com/articles/2008-09-17-riabchuk-en.html> ;

183. Ševcova Lilija „Epochos pabaiga: antitezė Gorbačovui“, Carnegie Endowment for International Peace, 2008-09-29, http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=2112770 ;
184. Statement of Preliminary Findings and Conclusions on the 30 September 2007 Parliamentary Elections in Ukraine, Organization for Security and Cooperation in Europe, Kyiv, 1 October 2007. - http://www.osce.org/documents/odihr/2007/10/26823_en.pdf;
185. Sushko Oleksandr *The Impact of Russia on Governance Structures in Ukraine*, German Development Institute (DIE), Discussion Paper 24/2008, Bonn, Germany. - [http://www.die-gdi.de/CMS-Homepage/openwebcms3_e.nsf/\(ynDK_contentByKey\)/ANES-7NQBKV/\\$FILE/DP%2024.2008.pdf](http://www.die-gdi.de/CMS-Homepage/openwebcms3_e.nsf/(ynDK_contentByKey)/ANES-7NQBKV/$FILE/DP%2024.2008.pdf);
186. Szeptycki Andrzej “Trade Relations between the Russian Federation and Ukraine”. – The Polish Institute of International Affairs, PISM Research Papers, No.8, January 2008, p. 32. – <http://se2.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=10&fileid=7D97C657-2F3A-C615-28C2-083334E55F31&lng=en>;
187. Tatum Jesse David “Democratic Transition in Georgia: Post-Rose Revolution Internal Pressures on Leadership” // *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 3 (2), Spring 2009, pp. 156-171. - http://cria-online.org/7_4.html ;
188. Tsiskarishvili Soso “False Democracy – the Birth of a System State Crisis” // Soso Tsiskarishvili (ed.) *Crisis in Georgia, 2008: Preconditions, Reality, Perspectives, Independent Experts’ Club (IEC)*, Tbilisi, 2009, pp.51-55. - http://www.fes.ge/images/Fes_Files/09_GeoP/crisis%202008%20in%20georgia_final.pdf
189. Ukraine Country Report 2008, Freedom House. - <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=472&year=2008> ;
190. Vahtra Peeter “Expansion or Exodus? –Trends and Developments in Foreign Investments of Russia’s Largest Industrial Enterprises”. - Electronic Publications of Pan-European Institute, 1/2006. – http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Vahtra_12006.pdf;
191. Volkov Vadim „Security and Rule-Enforcement in Russian Business: The Role of the "Mafia" and the State“, PONARS Policy Memo 79, European University at St. Petersburg, October 1999. - http://csis.org/files/media/isis/pubs/pm_0079.pdf;
192. Way Lucan “Pluralism by Default and the Sources of Political Liberalization in Weak States”, - 2002, – <http://www.yale.edu/leitner/pdf/PEW-Way.pdf>;
193. Wheatley Jonathan “Georgia’s democratic stalemate”, OpenDemocracy, 14 April 2008, in

- http://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/caucasus_fractures/georgia_democratic_stalemate;
194. Wiener Antje „Constructivist Approaches in International Relations Theory: Puzzles and Promises“, Constitutionalism Webpapers, ConWEB No. 5/2006. – <http://www.bath.ac.uk/esml/conWEB/Conweb%20papers-filestore/conweb5-2006.pdf>
195. Zashv Peter “Cultural spillovers of Russian outward FDI”// Valtteri Kaartemo (ed.) *New role of Russian enterprises in international business*, Electronic Publications of Pan-European Institute 18/2007, p.159 – http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Kaartemo_182007.pdf;
196. Zweynert, Joachim, Goldschmidt, Nils “The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change”, (March 2005). HWWA Discussion Paper No. 314. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=704281>;
197. Александр Пасхавер, Лидия Верховодова „Приватизация до и после оранжевой революции“, CASE . Центр социально-экономических исследований, Исследования и анализ № 319, Варшава 2006 г., - <http://research.by/pdf/2006n2r03.pdf> ;
198. Гайванович Иван «А судьи кто?», Евразийский Дом, 2008 г. spaliо 20 d. - <http://www.eurasianhome.org/xml/t/opinion.xml?lang=ru&nic=opinion&pid=1247>;
199. Горшков Михаил „Россия «реальная» и «виртуальная»“, Институт Современного Развития, Информационное письмо, ноябрь 2008 г. - http://www.riocenter.ru/files/cennosti.indd_.pdf;
200. Караваев Александр “Политика неширокого доступа“, Независимая Газета, 09.07.2009. - http://www.ng.ru/politics/2009-07-09/3_kartblansh.html;
201. Кирдина Светлана *Институциональные матрицы и развитие России*, Новосибирск: ИЭиОПП СО РАН, 2001. - <http://www.kirdina.ru/book/content.shtml>
202. Лубенский Андрей “Информационные залпы на газовом фронте”, RIA Novosti, 2009-01-21. - <http://www.rian.ru/analytics/20090121/159793435.html>;
203. Медведев назвал "пять принципов" внешней политики России, РИА Новости, 31/08/2008. - <http://www.rian.ru/politics/20080831/150827264.html>;
204. Министр обороны России сообщил иностранным журналистам, что существует особая "восточная демократия", Newsru.com, 2004 г. liepos 12 d. - <http://www.newsru.com/arch/russia/12jul2004/democracy.html>;

205. Мостовая Юлия “Черный квадрат”, *Зеркало Недели*, № 31 (710) 23 — 29 августа 2008. - <http://www.zn.ua/1000/1550/63836/> ;
206. Пивоваров Юрий „Движение из пункта «А» в пункт «А»“, Институт Современного Развития, Информационное письмо, ноябрь 2008 г. - http://www.riocenter.ru/files/cennosti.indd_.pdf
207. Политическая система России после путинских реформ - Дмитрий Фурман, Александр Морозов, Владимир Прибыловский, Николай Петров, Юрий Коргунюк и Ален Блюм отвечают на вопросы "Неприкосновенного запаса" // *Неприкосновенный Запас*, 2005 г. саусіо 27 d. - http://www.polit.ru/research/2005/01/27/polit_system.html;
208. Секретариат президента Украины: премьер Тимошенко работает на Россию, Newsru.com, 18 августа 2008. - http://www.newsru.com/world/18aug2008/tim_support.html;
209. Сестанович Стивен “Сравнения: Два президента” // *Vedomosti*, 03.08.2004, №136 (1176). - <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2004/08/03/79148>;
210. Суров Владислав: “Национализация будущего”, 20 January 2006. - <http://kreml.org/opinions/134513970>;
211. Тренин Дмитри *Интеграция и Идентичность. Россия как „новый Запад“*, Москва: Европа, 2006, <http://www.carnegie.ru/en/pubs/books/9820trenin.pdf>;
212. Цена избирательной кампании-2007: кто финансирует украинские партии“, 3 июля 2007. - <http://rus.newsru.com.ua/arch/ukraine/03jul2007/lapsha.html>;
213. Чаленко Александр “\$5 000 000 за значок депутата. Обзор политических предложений ведущих "игроков рынка"“, *Segodnya*, 03 Июля, 2007. - <http://www.segodnya.ua/news/255091.html>;
214. Якуба, Александр “Мигранты кормят СНГ”, *Rosbalt*, 05 March 2007. - <http://www.rosbalt.ru/2007/05/03/295217.html>;

Oficialūs dokumentai:

215. Communication from the Commission „European Neighbourhood Policy. Strategy Paper“, COM(2004), 373 final, Brussels, May 12, 2004;
216. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council „Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008. Progress Report Georgia“, SEC(2009) 513/2, Brussels, 23/04/2009;
217. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council „Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008. Progress Report Ukraine“, SEC(2009) 515/2, Brussels, 23/04/2009;

218. Georgia Foreign Policy Strategy 2006-2009, Ministry of Foreign Affairs. - http://www.mfa.gov.ge/files/35_9440_673620_11.pdf;
219. "Rytų Partnerystė" Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, Briuselis, 3.12.2008, KOM(2008) 823 galutinis;
220. Prahos Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimo bendra deklaracija - 2009 m. gegužės 7 d., Praha. - Briuselis, 2009 m. gegužės 7 d., 8435/09 (Presse 78);
221. "Ryžtinga Europos kaimynystės politika" Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, Briuselis, 5.12.2007, KOM(2007) 774 galutinis;
222. Концепция внешней политики Российской Федерации, 12 июля 2008 года;

Visuomenės nuomonės apklausos/statistika:

223. "Eurasian monitor", Intergovernmental fund of humanitarian collaboration. April-May 2008;
224. "Украина на пути к латиноамериканизации?", Результаты всеукраинского социологического исследования в контексте общественно-политических и политико-экономических процессов в стране, Киевский Институт Проблем Управления Имени Горшенина, 2007, kovo 5 d. - http://kipu.com.ua/Sotsyolog/Files/pres_conf_reliz_05.03.2007_rus.doc;
225. EUROBAROMETER 69, Values of Europeans, Standard Eurobarometer 69/ Spring 2008;
226. Georgian National Voter Study, August 31 - September 10, 2007. - <http://www.iri.org/eurasia/georgia/pdfs/2007-05-09-Georgia-Poll3.pdf>;
227. Georgian State Statistics Committee. - www.statistics.ge;
228. *Migration and Remittances Fact book 2008*, World Bank, 2008
229. Public Opinion in Ukraine - 2008, International Foundation for Electoral Systems (IFES), USAID, <http://www.ifes.org/files/UkrainePresentation.pdf> ;
230. Wiener Institut fur Internationale Wirtschaftsvergleiche. - wiiw Database on Foreign Direct Investment in Central, East and Southeast Europe, 2007;
231. Государственный комитет статистики Украины. - <http://www.ukrstat.gov.ua/>;
232. Общественное Мнение – 2008, Аналитический Центр Юрия Левады ("Levada-Centr"), Москва 2008. - , <http://www.levada.ru> ;
233. *Общественное мнение на фоне ухудшения экономической и политической ситуации*, Центр социальных исследований «СОФИЯ», 2008. – <http://www.sofia.com.ua/page3.html>;
234. Ukrainian Center for Independent Political Research. - <http://www.ucipr.kiev.ua/index.php?newlang=eng>;
235. Фонд "Общественное мнение". - <http://www.fom.ru/>;